

**YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

168540

**SÜLEYMANİYE BÖLGESİ'NDE KULLANICI
KATILIMI İLE BİR DÖNÜŞÜM ÖNERİSİ**

Mimar Ezgi TUNCER

**F.B.E. Mimarlık Anabilim Dalı Mimari Tasarım Programında
Hazırlanan**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ülkü ALTINOLUK

PROF. ALTAN AKI

PROF. HÜSEYİN KAPTAN

Ü. Altınoluk

İSTANBUL, 2004

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
KISALTMA LİSTESİ.....	iv
ŞEKİL LİSTESİ.....	v
ÖNSÖZ.....	9
ÖZET.....	10
ABSTRACT.....	11
1. 1.GİRİŞ.....	12
1.1 Çalışmanın Amacı :.....	12
1.2 Çalışmanın Kapsamı :.....	13
1.3 Çalışmanın Yöntemi :.....	13
2. TARİHİ YARIMADANIN TARİHÇESİ VE SÜLEYMANİYE BÖLGESİNİN TARİHİ YARIMADA İÇİNDEKİ KONUMU VE DEĞİŞİMİ	14
2.1 Tarihi Yarımada'nın Tarihçesi.....	14
2.2 Tarihi Yarımada'nın Değişimi.....	16
2.3 Süleymaniye Bölgesi'nin Konumu, Sınırları ve Değişimi.....	74
2.4 Süleymaniye Bölgesi'ndeki Anıtsal Yapılar	96
3. SÜLEYMANİYE BÖLGESİ'NDE ANALİZ ÇALIŞMALARI.....	105
3.1 Süleymaniye Bölgesi'nin Yapısal Analizleri	105
3.1.1 Arazi - Yapı Kullanımı ve İşlev Analizi.....	105
3.1.1.1 Ticaret.....	106
3.1.1.2 Konut Alanları.....	111
3.1.1.3 İmalat.....	112
3.1.2 Tescil Durumu ve Nitelik-Değer Analizi	118
3.1.3 Bina Yapım Yöntemleri Analizi.....	124
3.1.4 Kat Adedi Analizi.....	127
3.1.5 Nüfus Verileri.....	130
3.2 Mikro Ölçekli Çalışma Alanında Kentsel Doku Analizleri	134
3.2.1 Kayserili Ahmet Paşa Sokağı'nda Yerleşme Düzeni Analizleri	140
3.2.1.1 Parsel Kullanımı : Doluluk – Boşluk.....	140
3.2.1.2 Yapıların Sokakta Aldıkları Konum.....	142
3.2.2 Kayserili Ahmet Paşa Sokağı'nda Görünüş Özellikleri Bakımından Analiz.....	144
3.2.2.1 Yapıların Kütsel Oranları	144
3.2.2.2 Doluluk Oranı – Doluluk Etkisi	146
3.2.2.3 Boşluk Oranı – Boşluk Etkisi.....	147
3.2.2.4 Yapıların Silüete Oluşturdukları Kontur	148
3.2.2.5 Malzeme ve Doku Analizi.....	149
4. KENTSEL YENİLEME, KATILIMCI KORUMA VE DÖNÜŞTÜRME ÇALIŞMASI ÖRNEKLERİ.....	150

4.1	Kullanıcı Katkısı ile Koruma Örneği : Bologna.....	150
4.2	Kullanıcı Yönlendirmeli Katılım : Hollanda / Rotterdam, Nijmegen, Roombeek164	
4.3	Yerel Yönetim Yönlendirmeli Katılım : Berlin/Kreuzberg.....	187
4.4	Özel Girişim ve Yerel Yönetim Yönlendirmeli Katılım : İstanbul/Fener-Balat .	206
5.	SÜLEYMANİYE BÖLGESİ'NDE KULLANICI KATKISI İLE DÖNÜŞÜM ÇALIŞMASI ÖNERİSİ.....	233
6.	SONUÇLAR VE ÖNERİLER	261
	KAYNAKLAR.....	273
	ÖZGEÇMİŞ.....	279

KISALTMA LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
CIAM	Centre for İntegrated Assessment Modeling
IBA	İnternationale Bauausstellung
IRCICA	International Research Center For Islamic History, Art And Culture
ITK	İslahat-1 Turuk Komisyonu
İMÇ	İstanbul Manifaturacılar Çarşısı
İTÜ	İstanbul Teknik Üniversitesi
MİA	Merkezi İş Alanı
PEEP	Piano per il Centro Storico
UNDP	United Nations Development Programme
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2. 1 Eskiçağ'da kent (Çelik, 1996).....	17
Şekil 2. 2 Büyük saray semtinin planı (Mantran, 2002).....	20
Şekil 2. 3 Konstantinopolis (Mantran, 2002)	21
Şekil 2. 4 Konstantinopolis planı 453-1453 yılları (Kuban, 1996)	22
Şekil 2. 5 Bizans kentinin on dört bölgesi (Çelik, 1996)	23
Şekil 2. 6 Konstantinopolis'in büyük sarayı (Mantran, 2002)	25
Şekil 2. 7 11. yüzyılda İstanbul'un havadan görüntüsü (Sorrel).....	30
Şekil 2. 8 1500'lü yıllarda tarihi yarımada (İnalçık).....	33
Şekil 2. 9 Osmanlı dönemi İstanbul'u (Mantran, 2002).....	34
Şekil 2. 10 Fatih devri sonlarında İstanbul'un mahalleleri (Ayverdi, 1958).....	37
Şekil 2. 11 1453-1520 yılları arasında İstanbul (Kuban, 1996)	38
Şekil 2. 12 1520-1603 yılları arasında İstanbul (Kuban, 1996)	39
Şekil 2. 13 Süleymaniye camii ve bağlı yapıları (Cantay, 1989).....	40
Şekil 2. 14 Vavassore'nin İstanbul panoraması, yaklaşık 1520 (Çelik, 1996).....	41
Şekil 2. 15 1603-1730 yılları arasında İstanbul (Kuban, 1996)	44
Şekil 2. 16 17. yüzyılda İstanbul (Kos, 1995).....	46
Şekil 2. 17 1730-1789 yılları arasında İstanbul (Kuban, 1996)	49
Şekil 2. 18 1871 İstanbul haritası (Çelik, 1996).....	53
Şekil 2. 19 1789-1878 yılları arasında İstanbul (Kuban, 1996)	55
Şekil 2. 20 1855/80 Stolpe planı (Kuban, 2001).....	58
Şekil 2. 21 Von moltkenin planı, 1839 (Çelik, 1996)	59
Şekil 2. 22 Hocapaşa yangınının yayıldığı alan (Çelik, 1996).....	61
Şekil 2. 23 Yangın sonrası yeniden düzenlenen alanlar (Çelik, 1996).....	63
Şekil 2. 24 1923-1950 yılları arasında İstanbul (Kuban, 1996)	66
Şekil 2. 25 Henri Prost'un planı, 1937 (Çelik, 1996).....	67
Şekil 2. 26 1950-1960 yılları arasında İstanbul (Kuban, 1996)	69
Şekil 2. 27 İstanbul, 1960 (Kuban, 2001).....	70
Şekil 2. 28 İstanbul'un yedi tepesi	74
Şekil 2. 29 Süleymaniye bölgesi (Anonim, 1968).....	76
Şekil 2. 30 Süleymaniye bölgesinin hava fotoğrafı (İstanbul Büyükşehir Belediyesi).....	76
Şekil 2. 31 Süleymaniye Camii ve bağlı yapıları, 1710 (Cantay, 1989)	76
Şekil 2. 32 İstanbul Süleymaniye, eski doku (Kuban, 2001)	77
Şekil 2. 33 Valens su kemeri ve Kalenderhane Camii (Anonim, 1934)	77
Şekil 2. 34 Valens su kemeri	78
Şekil 2. 35 Eski sarayın yeri (Kos, 1995).....	80
Şekil 2. 36 Süleymaniye camii (Çelik, 1996).....	80
Şekil 2. 37 Süleymaniye camii ve çevre dokusu (Anonim, 1968)	81
Şekil 2. 38 Ethem paşa konağı (Anonim, 1934).....	83
Şekil 2. 39 Goad haritası ve güncel harita üzerinde yangın sonrası parselasyon değişimlerinin kıyaslanması	84
Şekil 2. 40 Kirazlı mescit sokağı, eski konaklar (Kuban, 2001)	85
Şekil 2. 41 Pervititch haritasında bahçe olarak kullanılan parsellerin yerini alan, çevreyle uyumsuz apartmanlar, Kayserili Ahmet Paşa Sokağı.....	86
Şekil 2. 42 Pervititch haritası, karamursel mensucat fabrikası.....	87
Şekil 2. 43 Atatürk Bulvarı ve Şebsefa Hatun Camii (Anonim, 1968).....	87
Şekil 2. 44 Manifaturacılar çarşısının yapılacağı alan (Anonim, 1968).....	88
Şekil 2. 45 Manifaturacılar çarşısının yarışmadan sonra hazırlanan ilk projesi (Anonim, 1968).....	88
Şekil 2. 46 Süleymaniye'de ahşap konaklar (Kuban, 2001)	90
Şekil 2. 47 Süleymaniye'de günümüzde hala konut olarak kullanılan ahşap evler	91

Şekil 2. 48 Süleymaniye'deki ahşap konakların bugünkü durumu	91
Şekil 2. 49 Süleymaniye'deki kıvrımlı dar sokaklar	92
Şekil 2. 50 Süleymaniye'deki kemerler	93
Şekil 2. 51 Süleymaniye'nin silüetine aykırı yapılar	95
Şekil 2. 52 Rüstempaşa Camii ve çevresi.....	96
Şekil 2. 53 Valens su kemeri (Anonim, 1968)	97
Şekil 2. 54 Süleymaniye Cami	99
Şekil 2. 55 Süleymaniye Camiinin eskizi (www.cekulvakfi.org.tr).....	102
Şekil 3. 1 Tarihi yarımada için Süleymaniye bölgesinin işlev dağılımı (Anonim, 1996).....	105
Şekil 3. 2 İstanbul manufakturacılar çarşısı (Anonim, 1968)	107
Şekil 3. 3 İstanbul manufakturacılar çarşısının ilk yılları (Anonim, 1968).....	107
Şekil 3. 4 İstanbul manufakturacılar çarşısının arka kısmındaki araç yoğunluğu (Yırtıcı, 2003).....	108
Şekil 3. 5 İmalat ve ticaret sektörlerinde çalışanların bölgede yarattığı kirlilik.....	109
Şekil 3. 6 İmalat sektörü için yapılmış dokuyla uyumsuz yapılar.....	109
Şekil 3. 7 İmalat sektörüne yönelik kullanıldıkları için tahrip olan tarihi doku.....	110
Şekil 3. 8 Cemil Birsal Caddesi'ndeki trafik yoğunluğu	110
Şekil 3. 9 Yıkılan tarihi yapıların parselleri bugün otopark olarak kullanılmakta.....	111
Şekil 3. 10 Hayriye Hanım ve Ayrancı Sokakları , geleneksel doku	111
Şekil 3. 11 İmalathanelerde yapılan eşyaların satışı	113
Şekil 3. 12 Süleymaniye Sit Alanının Koruma Amaçlı Kentsel Tasarım Projesi Kapsamında İşlev Analizi (Sağdıç, 1998)	115
Şekil 3. 13 Arazi Kullanış Değerleri (Sağdıç, 1998).....	116
Şekil 3. 14 Fonksiyon Dağılımlarının Alan Grafiği (Sağdıç, 1998)	116
Şekil 3. 15 Süleymaniye Bölgesi'nin Ekonomik Faaliyetlerinin Dağılım Grafiği (Sağdıç, 1998).....	117
Şekil 3. 16 Ekonomik Faaliyetlerin Alt Sektörleri (Sağdıç, 1998)	117
Şekil 3. 17 Süleymaniye Bölgesi'ndeki Yapıların Nitelik-Değer Bakımından Yüzde Dağılımları	119
Şekil 3. 18 Süleymaniye Bölgesi Envanter Paftası (Sağdıç, 1998).....	120
Şekil 3. 19 Süleymaniye Bölgesi'ndeki Yapıların Nitelik-Değer Bakımından Analizi.....	121
Şekil 3. 20 Konut tipoloji Etüdlerinde Sofalara Göre Ayrım Yüzdeleri (Sağdıç, 1998)	123
Şekil 3. 21 Konut Tipoloji Etüdleri Çıkma Durumları Yüzdeleri (Sağdıç, 1998)	123
Şekil 3. 22 Konut Tipoloji Etüdleri Çıkmalarına Göre Yüzde ayrımı (Sağdıç, 1998).....	124
Şekil 3. 23 Süleymaniye Bölgesi'ndeki Yapıların Yapım Yöntemleri Analizlerinin Yüzdeleri.....	124
Şekil 3. 24 Konut Tipoloji Etüdlerinde Strüktürel Analiz.....	125
Şekil 3. 25 Süleymaniye Sit Alanının Koruma Amaçlı Kentsel Tasarım Projesi Kapsamında Bina Yapım Yöntemleri Analizi (Sağdıç, 1998)	126
Şekil 3. 26 Süleymaniye Bölgesi'nde Yapıların Kat Adetleri Analizlerinin Yüzdeleri.....	128
Şekil 3. 27 Konut Tipoloji Etüdlerinin Kat Adedine Göre Ayrım Yüzdeleri (Sağdıç, 1998)	128
Şekil 3. 28 Süleymaniye Bölgesi'ndeki Yapıların Kat Adedi Analizi	129
Şekil 3. 29 Süleymaniye Bölgesi Nüfusunun Yarımada Nüfusuna Oranı (Sağdıç, 1998).....	131
Şekil 3. 30 Süleymaniye Bölgesi'ndeki Mahallelerde Nüfus ve Yoğunluklar (Sağdıç, 1998).....	131
Şekil 3. 31 Süleymaniye bölgesindeki kapılar ve pencereler üzerinde yapılan genel tipoloji envanteri (Tarihi Çevreyi Koruma Müdürlüğü)	132
Şekil 3. 32 Süleymaniye bölgesindeki giriş yerleri ve çıkmalar üzerinde yapılan genel tipoloji envanteri (Tarihi Çevreyi Koruma Müdürlüğü)	133
Şekil 3. 33 Mikro ölçekli çalışma alanı (Sağdıç, 1998)	134
Şekil 3. 34 Mikro ölçekli çalışma alanında yapılan sokak dokusu analizi.....	135
Şekil 3. 35 Mikro ölçekli çalışma alanında yapılan ada dokusu analizi.....	136
Şekil 3. 36 Mikro ölçekli çalışma alanında yapılan parsel kullanımı-doluluk-boşluk analizi.....	137
Şekil 3. 37 Mikro ölçekli çalışma alanında yapılan ana aks üzerindeki ön yapılar analizi.....	138

Şekil 3. 38 Süleymaniye bölgesindeki sokak varyasyonu (Baytin, 1992)	139
Şekil 3. 39 Kayserili Ahmet paşa sokağındaki sapma (Baytin, 1992)	139
Şekil 3. 40 Kayserili Ahmet paşa sokağı (Baytin, 1992)	139
Şekil 3. 41 Kayserili Ahmet Paşa Sokağı'nda parsel kullanımı analizi	140
Şekil 3. 42 Pervititch haritası, Kirazlı Mescit Sokağı	141
Şekil 3. 43 Kayserili Ahmet Paşa Sokağı'ndaki yapıların sokakta aldıkları konum.....	142
Şekil 3. 44 Kayserili Ahmet Paşa Sokağı'nda A-A görünüşü üzerinde yapılan kütleli oran analizi.....	144
Şekil 3. 45 Kayserili Ahmet Paşa Sokağı'nda B-B görünüşü üzerinde yapılan kütleli oran analizi.....	145
Şekil 3. 46 Kayserili Ahmet Paşa Sokağı A-A görünüşü, doluluk oranı analizi.....	146
Şekil 3. 47 Kayserili Ahmet Paşa Sokağı B-B görünüşü, doluluk oranı analizi	146
Şekil 3. 48 Kayserili Ahmet Paşa Sokağı A-A görünüşü, boşluk oranı analizi	147
Şekil 3. 49 Kayserili Ahmet Paşa Sokağı B-B görünüşü, boşluk oranı analizi.....	147
Şekil 3. 50 Kayserili Ahmet Paşa Sokağı A-A görünüşü, yapıların silüette oluşturdukları...	148
Şekil 3. 51 Kayserili Ahmet Paşa Sokağı B-B görünüşü, yapıların silüette oluşturdukları kontur analizi	148
Şekil 3. 52 Kayserili Ahmet Paşa Sokağı A-A görünüşü, malzeme ve doku analizi.....	149
Şekil 3. 53 Kayserili Ahmet Paşa Sokağı B-B görünüşü, malzeme ve doku analizi	149
Şekil 4. 1 Bologna'nın coğrafi konumu (www.pickatrail.com).....	150
Şekil 4. 2 Bologna tarihi merkezinin dokusu (www.raccontare.com)	153
Şekil 4. 3 Bologna'daki ortaçağ kuleleri (www.benniworldwide.com).....	154
Şekil 4. 4 Meydana ve kuleye açılan yol (www.thierrycom.net).....	154
Şekil 4. 5 Bologna tarihi merkezinin haritası, gelişme dönemleri (fp.thesalmons.org).....	155
Şekil 4. 6 Kent merkezinin perspektifi (www.kulturreiser.no)	156
Şekil 4. 7 Merkezdeki meydan, kuleler ve ışınal yollar (www.kulturreiser.no).....	157
Şekil 4. 8 Tipolojik karakteristikler, 1833 tescilleri ve sonraki değişimler (Nayır, 1979)....	159
Şekil 4. 9 Bologna'da korunan büyük meydan (www.funsci.com)	163
Şekil 4. 10 Meydanın başka bir açıdan fotoğrafı (www.funsci.com).....	163
Şekil 4. 11 1983-1993 yılları arasında Hollanda'da, dört büyük kentte bölgesel etnik ayrım tablosu (Kepmen, 1998).....	170
Şekil 4. 12 Dört büyük şehirdeki en önemli gruplaşmaların olduğu bölgeler (Kepmen, 1998)171	
Şekil 4. 13 Rotterdam'ın coğrafi konumu (www.atp-online.nl)	173
Şekil 4. 14 Bloemhof'taki işçi konutları	175
Şekil 4. 15 Nijmegen'in Hollanda'daki yeri	177
Şekil 4. 16 Nijmegen'in kentsel dokusu (www-math.sci.kun.nl)	178
Şekil 4. 17 Nijmegen'in koruma ve yenileme çalışmalarından önceki durumu	179
Şekil 4. 18 Nijmegen'in bugünkü durumu (www.zowerkt.nl).....	180
Şekil 4. 19 Roombeek'te havai fişek deposunun patlamasıyla yanan kentten bir sokak	181
Şekil 4. 20 Patlama anı (www.noblespirits.com)	181
Şekil 4. 21 Kentin patlamadan sonraki durumu	182
Şekil 4. 22 Patlamadan zarar gören, boşaltılan evler	182
Şekil 4. 23 Kreuzberg'in merkezi.....	192
Şekil 4. 24 Kreuzberg'in kent planı.....	193
Şekil 4. 25 Kreuzberg'deki konutların yenilenmeden önceki durumu (www.bcnpworks.com)194	
Şekil 4. 26 Yenilenen sokaklar, yapılar (www.bcnpworks.com).....	196
Şekil 4. 27 Yenilenen bina cepheleri (www.bcnpworks.com)	196
Şekil 4. 28 Kentin genel görüntüsü (www-abc.mpib-berlin.mpg.de)	198
Şekil 4. 31 Tarihi yarımada ve çalışma alanı (Fener-Balat Semtlerinin Rehabilitasyonu, 1998)209	
Şekil 4. 32 Fener-Balat çalışma alanı (Fener-Balat Semtlerinin Rehabilitasyonu, 1998).....	209
Şekil 4. 33 Semtin eski görüntüsü (Fener-Balat Semtlerinin Rehabilitasyonu, 1998).....	210

Şekil 4. 34 Bölgenin karakterini inceleyen analiz çalışması (Fener-Balat Semtlerinin Rehabilitasyonu, 1998)	212
Şekil 4. 35 Cumbalarda çeşitlilik arz eden stilistik özellikler (Fener-Balat Semtlerinin Rehabilitasyonu, 1998)	217
Şekil 4. 36 Merdiven sokak, Fener (Fener-Balat Semtlerinin Rehabilitasyonu, 1998).....	218
Şekil 4. 37 Fener-Balat'ta faaliyet alanları (Fener-Balat Semtlerinin Rehabilitasyonu, 1998).....	220
Şekil 5.1 Türkiye'de koruma ile ilgili yasal organizasyon şeması.....	236
Şekil 5.2 Organizasyon (Görgülü, 1995).....	239
Şekil 5.3 Görev Dağılımı (Görgülü, 1995).....	239
Şekil 5.4 Proje ekipleri organizasyon şeması.....	244
Şekil 5.5 Kurumsal yapı ve uygulama şeması.....	246
Kentsel koruma politikası seçilen mahalleyi çevreleyen ve hakim karakteri belirleyen alanın yeniden değerlendirilmesi ile başlayacaktır. Bunun için bu alanda yaşayan halkın sosyal ve ekonomik işlevlerinin yeterliliği de göz önünde bulundurulmalıdır.	250
Şekil 5.6 Mimari Mirasın Bugünü Programı kapsamında yapılan atölye çalışmalarında ortaya çıkan "Kentsel Yönetim Birimi Yapılanma Önerisi" (Pasic, Dodds, 1995)...	252
Şekil 5.7 Süleymaniye mahallesindeki İstanbul Üniversite'sine ait yapılar (Eldem, 1983) ...	254
Şekil 5.8 Süleymaniye' de 684 numaralı ada (Eldem, 1983)	256
Şekil 5.9 İstanbul üniversitesi bünyesindeki yapıların ana sağlığı merkezi, çocuk yuvası ve kreş ve üniversite misafirhanesi olarak kullanılması için öneriler (Eldem, 1983).....	257
Şekil 5.10 İstanbul üniversitesi bünyesindeki yapıların menza ve kafeterya, kitabevi ve arşiv binası ve bir enstitü binası olarak kullanılması için öneriler (Eldem, 1983) ..	258
Şekil 5.11 Süleymaniye' deki kemeraltı caddesi (Eldem, 1983)	259
Şekil 5.12 İstanbul üniversitesi bünyesindeki yapıların yayın satış merkezi ve rehberlik-organizasyon merkezi olarak kullanılması için öneriler (Eldem, 1983).....	260
Şekil 6.1 Süleymaniye bölgesinde işlevsel dönüşüm önerisi	270
Şekil 6.2 Süleymaniye Bölgesi'ndeki mevcut ve önerilen işlevsel dağılım grafikleri.....	271
Şekil 6.3 Süleymaniye bölgesindeki mevcut ve önerilen ticari alt sektörler.....	272

ÖNSÖZ

İstanbul'un ilk konut yerleşimlerinin dokusunu, değerli sivil mimarlık örneklerini barındıran Tarihi Yarımada'nın sur içi bölgesindeki birçok tarihi alan, bugün ticaret ve imalat fonksiyonlarının baskısı altında çöküntü alanları olarak erimektedir.

Kent sur içini aşp Tarihi Yarımada'nın sınırlarının dışına taşalı yüzyıllar olmuştur. Bugünse kent kendi sınırlarını belirlemede zorlanmaktadır. Bir yandan konut ihtiyacını karşılamak, bir yandan da kent içinin yoğun yaşama koşullarından kurtulmak isteyen yüksek gelirli kişilere kentten kopuk yeni yerleşim alanları sağlama isteği yüzünden, kentin sınırları alabildiğine genişlemektedir. Kentin limitlerini zorlayan bu oluşumun önlenmesi ve konutla iş yerleri arasındaki ulaşım mesafelerinin kısılması için tarihi merkezlerin tekrar değerlendirilmesi gereği ortaya çıkıyor.

Süleymaniye Bölgesi'nin kapsamında yapılan, Süleymaniye Bölgesi'nin de bir örneği teşkil ettiği bu tip yerleşimlerin çöküntü alanı olmaktan kurtarılıp yeniden canlandırılmasını amaçlayan bu çalışmada, uygulanabilecek bir dönüşüm modeli önerilmiştir.

Yardımları ve desteğinden dolayı aileme, arkadaşlarıma, Doç. Dr. Ömür Barkul 'a ve Doç. Dr. Seda Tönük 'e ve tez danışmanım Prof. Dr. Ülkü Altınoluk 'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

Katılım kavramı, ülkemizde son yıllarda konuşulmaya başlanan kentsel dönüşüm – yenileme ve iyileştirme – koruma çalışmalarında önem kazanan, kullanıcıların da demokrasinin bir gereği olarak, kendi çevrelerine müdahale etme, karar verme yetkisini kazandıkları bir gelişmenin ifadesidir.

Bu çalışmada, Tarihi Yarımada içerisinde yer alan ve bu alandaki birçok tarihi bölge gibi, ticaret ve imalat fonksiyonlarının zoraki etkisiyle konut yerleşimi olma özelliğini kaybeden Süleymaniye Bölgesi'nde araştırmalar, incelemeler ve analizler yapılmıştır. Bölgede uygulanabilecek yeni yapıların bölge dokusuna uyum sağlayabilmesi için gereken yerleşim düzenleri ve görünüş bakımından analizleri yapılarak, yeni yapılar için uyum kriterleri belirlenmiştir.

Yurtdışında ve yurtiçinde, kullanıcı katkısıyla gerçekleştirilen kentsel koruma ve yenileme çalışmalarından, Süleymaniye Bölgesi'nde kullanıcı katımlı dönüşüm önerisine veri oluşturmaları amacıyla örnekler sunulmuştur.

Süleymaniye Bölgesi'nin bir çöküntü bölgesi durumunda kalmasına ve son dönemlerini yaşayan konut alanlarının yok olmasına engel olmak amacıyla, bu çalışmada Süleymaniye Bölgesi için kullanıcılarının da katılımının sağlanacağı bir dönüşüm ve iyileştirme model önerisi ve öneriler sunulmaktadır.

Anahtar kelimeler: kentsel dönüşüm, yenileme, katılım, yeniden canlandırma, iyileştirme.

ABSTRACT

The participation concept that acquires importance with the urban transformation-renovation and rehabilitation-conservation projects which recently have been talked in our country, expresses a developing that users get the authority to decide and to interfere to their environment as a legal ground of democracy.

In this thesis study, investigations, researches, analyses had been made in the region of Suleymaniye that is located in the historical peninsula and lost its original characteristic of dwelling with the forced influence of manufacturing and trading functions. Making the settlement order and the appearance analyses that are necessary for the adaptation to the original pattern of the new buildings, the harmony criterions for the new buildings are determined.

The urban conservation and renewal studies that had been carried out with user participation are examined for the proposal of the transformation with user participation in the Suleymaniye region.

In this research study, a transformation and rehabilitation model proposal and suggestions for Suleymaniye region are presented to obstruct the region to be left as a subsidence area and to stop the reducing in the areas of residence.

Key words : urban transformation, renovation, participation, revitalization, rehabilitation.

1. 1.GİRİŞ

1.1 Çalışmanın Amacı :

Süleymaniye Bölgesi, İstanbul'un ilk yerleşim alanı olan ve üç büyük imparatorluğun izlerini taşıyan Tarihi Yarımada'nın içinde yer alan ve yarımadanın üçüncü tepesinin üzerinde kurulmuş olan Süleymaniye Külliyesi çevresinde gelişmiş bir Osmanlı yerleşimidir. Eski Saray'ın bir kısmının üzerine kurulan Süleymaniye Külliyesi, etki alanını Müslümanlaştırmak ve imparatorluğun prestijini yansıtmak amacıyla, Haliç'in manzarasına bütünüyle hakim olan üçüncü tepenin üzerinde yaptırılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseliş döneminden günümüze kadar büyük bir önem taşımış olan Süleymaniye Külliyesi'nin bu bölgede yer alması, külliyenin çevresinde gelişen klasik Osmanlı mahalle dokusunun kısmen de olsa günümüze ulaşmış olması, bölgenin tarihi anıt eserleri ve özgün ahşap sivil mimarlık örneklerini barındırması Süleymaniye Bölgesi'nin günümüzde de hala önemli bir bölge olmasını sağlamaktadır. Bölge, günümüz koşullarında artık bir konut yerleşimi değil, ticaret ve küçük imalat fonksiyonlarının baskısı altında ezilmiş bir çöküntü alanıdır. Bölgenin öneminin yitirilmemesine çalışılması, yaşatılması, kısmen de olsa barındırdığı değerlerin korunması için önlemler alınmalıdır. Bu nedenlerle, çalışma alanı olarak Süleymaniye Bölgesi seçilmiştir.

Bölge, kurulduğu yıllardan 20.yüzyılın başlarına kadar, seçkin yöneticilerin ve yüksek gelirli kişilerin yaşadığı bir konut bölgesiyken, rejim değişikliği ve bölgeye 19. yüzyıldan başlayarak gitgide artan ticaret fonksiyonlarının getirilmesiyle, değişim geçirmiştir. Bölgenin asıl sahipleri bölgeyi terk etmeye başlamışlardır. Konut fonksiyonunun yerini ticaret ve küçük sanayi almaya başlamıştır. Günümüze kadar bu zoraki işlevsel dönüşüm, kullanıcı karakterinin de değişimiyle daha da artarak yaşanmıştır. Bölgeye çalışmak için gelen göçmen aileler ve bekar işçiler yerleşmiştir. Ticari fonksiyonların ve imalatın konut yapılarına baskısı ve bölgede yaşayanların kötü kullanımları ve bilinçsizlikleri sonucunda bölge artık günümüzde bir çöküntü alanı halindedir.

Bu çalışmanın amacı, bu değişimi nedenleriyle birlikte inceleyip, bölgenin bugünkü durumunu analiz ettikten sonra, bölge için kullanıcıların da katılımıyla yönlendirilecek bir kentsel dönüşüm çalışması hazırlamaktır. Bölgenin çöküntü alanı olmaktan kurtarılıp yeniden yaşatılan bir konut bölgesi olmasını, bölgeyi kullananların eğitilip koruma çalışmalarına katılmalarının sağlanmasını, kullanıcıların yaşam kalitesinin artırılmasını öngören bir çalışmanın sunulması amaçlanmaktadır.

1.2 Çalışmanın Kapsamı :

Çalışmanın kapsamı, coğrafi bölge olarak Süleymaniye Bölgesi ile sınırlı tutuldu. Yapılan tarihi araştırma, analiz ve sentez çalışmaları, koruma önerileri Süleymaniye Bölgesi üzerinde yapıldı.

Yurtdışında gerçekleştirilen kullanıcı katkısıyla yapılmış kentsel koruma ve yenileme çalışmaları incelendi. Bu çalışmaların Süleymaniye Bölgesi'nde uygulanabilirliği araştırıldı.

Çalışmanın kapsamı, bölge için yapılan katılımcı dönüşüm çalışmasında, öneriler anlatımla sınırlandı, yapılar üzerinde proje önerileri getirilmedi.

1.3 Çalışmanın Yöntemi :

Bölgenin, çevresiyle birlikte tarihi süreç içerisindeki değişimi, literatür çalışmasıyla araştırıldı.

Bölgenin bugünkü durumunu incelemek üzere Süleymaniye Bölgesi'nde, yerinde analizler yapıldı. Yerinde yapılan çalışmalar esnasında, bölge kullanıcılarıyla görüşmeler yapıldı. Bölge kullanıcılarının yaşam koşulları ve günlük, rutin aktiviteleri gözlemlendi. Çalışma ortamlarındaki günlük yaşantı yerinde incelendi ve fotoğraflarla belgelendi.

Literatür araştırmasından toplanan verilerle, yerinde inceleme, analizler ve gözlemler sonucu toplanan veriler ve bulgular arasında karşılaştırma yapıldı. Bu karşılaştırmalardan çıkartılan sonuçlar çalışmaya aktarıldı.

Bölge için önerilecek dönüşüm çalışmasına veri sağlaması ve örnek teşkil etmesi amacıyla, kullanıcı katkısı kavramının merkezini oluşturduğu yurtdışından ve yurtiçinden kentsel koruma ve yenileme örnekleri incelendi. Bu örneklerden çıkartılan sonuçlar, Süleymaniye Bölgesi için sunulan çalışmaya altlık oluşturdu.

2. TARİHİ YARIMADANIN TARİHÇESİ VE SÜLEYMANİYE BÖLGESİNİN TARİHİ YARIMADA İÇİNDEKİ KONUMU VE DEĞİŞİMİ

2.1 Tarihi Yarımada'nın Tarihçesi

Kent kuruluşundan günümüze üç isim değiştirerek ulaşmıştır : Byzantion, Constantinople ve İstanbul. Kuzeyde, Haliç, doğuda Boğaz, güneyde Marmara Denizi ile çevrilen ve bugün "Tarihi Yarımada" olarak adlandırılan kara parçasının doğu ucundaki yüksek tepede, iki denizi birbirine bağlayan geçiti denetleyen stratejik konumu, kentin tarihini yönlendiren önemli bir özellik olmuş ve ona büyük imparatorlukların başkenti olma şansını vermiştir (Ahunbay,1998).

İstanbul'un yerleştiği coğrafi sitin en önemli özellikleri, Step Dünyası ile Akdeniz çevresinin ticaret ilişkilerini sağlayan bir su yolu üzerinde, açık deniz dalgalarından müteessir olmayan Haliç gibi bir limana sahip olması ve Balkanlarla Önasya arasında kolay aşılabilen bir dev köprü ödevi görmesi olmuştur (Kuban,1970).

İlk çağlarda Haliç girintili, çıkıntılı yamaçları ormanlarla kaplı, küçük koylarla bezenmiş, sakin, suyu tertemiz bir kanaldır. Haliç üzerinde kurulan ilk kentin boyutları ve biçimi bilinmemektedir ancak yerleşmenin konumunun günümüzde Sarayburnu olarak bilinen alan ve yakın çevresinde olduğu sanılmaktadır.

Roma döneminde Haliç 'in gelişimindeki önemli etkenler şöyledir;

- Roma İmparatoru Severus' un yerleşmeyi ele geçirmesi; kent surlarını, Yunan dönemine ait yapıları yıkması,
- Konstantinus' un yerleşim sınırlarını genişleterek kenti Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti yapması,
- Mese Yolu'nun açılması, Büyük Saray, Hipodrom ve Konstantinus surlarının inşası, Konstantinus, Tauri, Augustaion forumlarının oluşturulması ve bu meydanların anıtsal sütunlarla vurgulanması,
- Hıristiyanlığın topluma kabul ettirilmesi, kiliselerin simgesel ve işlevsel bir araç olarak kullanılması,
- Limanların onarılmasıdır.

Bizans döneminde ise, yerleşme sınırlarının sur alanına kadar yayılması, Mese aksının gelişmesi dışında silueti değiştiren önemli etkenler;

- Saray'ın Ayvansaray Bölgesi'ne taşınması,

- Haliç'in önemli bir iç liman olma özelliğini sürdürmesi, sur kapıları boyunca çeşitli malların indirildiği iskeleler barındırması,
- Kilise ve manastırlarla Haliç'in farklı bir görüntü sergilemesi,
- Haliç'in güney kıyısının iş, ticaret, denizcilik, dini tesisler ile dolu bir bölge olmasına karşılık, kuzey kıyıda etrafı surlarla çevrili ayrı bir şehir olan Galata dışında belirli bir yerleşme yoktur.

Osmanlı Döneminde ise, fetihden sonra, Türk kenti kavramını yerleştirmede dini yapılar önemli bir araç olmuş, alanları odak noktaları olarak yaptırılan külliyelerle betimlenmiştir. Ayasofya'nın camiye dönüştürülmesi ile başlayan süreç, 17 kilisenin camileştirilmesiyle devam etmiştir.

Haliç'in güney yakasındaki suriçi bölgesinin dışında yeni bir yerleşim bölgesi olarak Eyüp kurulmuştur. Kasımpaşa semt tersanesinin canlandırdığı bölgede yerleşim de gelişmiştir.

17. yüzyılda anıtsal yapıların yapılmasına devam edilmiştir. Suriçi'nde anıtsal yapı açısından doyum noktasına ulaşıldığında, dönemin önemli gelişmeleri sur dışındaki mahalle ve bölgelerinde olmuştur. Yerleşme alanları giderek büyümüş, yerleşim sınırları Boğaz, Haliç kıyıları ve Üsküdar'a kadar genişlemiştir.

İmar hareketleri Batı'da gelişen mimari akımdan etkilenmiş, saraylar, köşkler, yalılar ve kışlaların mimari tarzı ile İstanbul batılı bir görünüme bürünmüştür.

19. yüzyılda, ulaşım, yaptırılan köprüler, farklılaşan liman yapısı, demiryolu ile ulaşım ağı modernleşmiştir. Haliç'in iki yakası köprüyle bağlanmıştır.

Sanayi tesisleri sultanların sarayları için seçtikleri alanlarda gelişmiştir. Askeri kurumlar, fabrikalar, demiryolu terminalleri yapılmıştır. Bu faaliyetler imparatorluk arazilerinin kamulaştırılması anlamını taşımaktadır.

Dini yapılar ise, boğaz kıyılarında yer seçen, gösteriş amaçlı yapılardır.

Cumhuriyetin kurulmasından sonraki yıllarda, sanayi Haliç'te toplanmış, Boğaziçi'ndeki sanayi ve depoları kaldırılarak Haliç ve Yenikapı çevresine getirilmiştir.

Önceki dönemde başlayan Haliç'in Suriçi ve Beyoğlu yakaları bağlantısının Atatürk Köprüsü ile güçlendirilmesi, Unkapanı – Yenikapı arasında Atatürk Bulvarının açılması, Haliç'in iki sahilinin bir sanayi yolu ile sarılması, bu sanayinin Yenikapı limanına bağlanması Tarihi Yarımada'ya gerek silüet gerekse planlama açısından önemli değişiklikler getirmiştir.

Suriçi silüetini korunabilmesi için denizden 40 metre yükseklikten geçen eğrinin üstünde kalan yerlerde yapılanma koşullarının kısıtlanması önerileri getirilmiştir. Her dönemde göç merkezi olan İstanbul' a ilk göç dalgasıyla gelenler, Haliç çevresiyle sur dışındaki sanayi kuruluşlarının çevresinde yerleşmiştir. Haliç çevresinde yerleşen sanayi çevresinde gecekondulu mahalleri oluşmuştur.

1950'lerde Menderes operasyonu ile çıkarılan 6830 sayılı İstimlak Kanunu hükümleri çerçevesinde, geniş bulvarlar açılarak geleneksel dokuda geniş çaplı yıkımlar meydana gelmiştir.

1960' larda gecekondulaşmanın yanı sıra imarlı arsalar üzerinde apartmanlaşma, yeşil alan, park ve oyun alanlarının istilasına neden olmuştur.

1970' li yıllarda sanayi mevcut işyerlerinde yenilenme ve yükselme yoluyla yoğunluğunu arttırmış, başta Tarihi Yarımada olmak üzere eski kent dokusunun yaşandığı alanlardaki tarihi ve kültürel kimliği tahrip etmiştir.

1980' de onanan İstanbul Metropolitan Alan Nazım İmar Planı'yla Haliç'teki sanayi alanlarının varlığına izin verilmiştir. Haliç'in kimliğiyle özdeşleşen bazı binalar yıkılmıştır (Yüçetürk, 2001).

Bugünün İstanbul'u devasa bir alana yayılmıştır. Kent sınırları artık Teodosios Surları'yla belirlenmiyor, batıya doğru uzanıyor. Son otuz yıldır oluşan yeni yerleşmeler Haliç'in iki yakasında da 19. yüzyıl kent sınırlarının kilometrelerce ötesine geçti. Bu gelişme çok çabuk ve çoğu kez organik oldu; sonuç bir kez daha düzensiz yerleşme kalıplarıdır (Çelik, 1996).

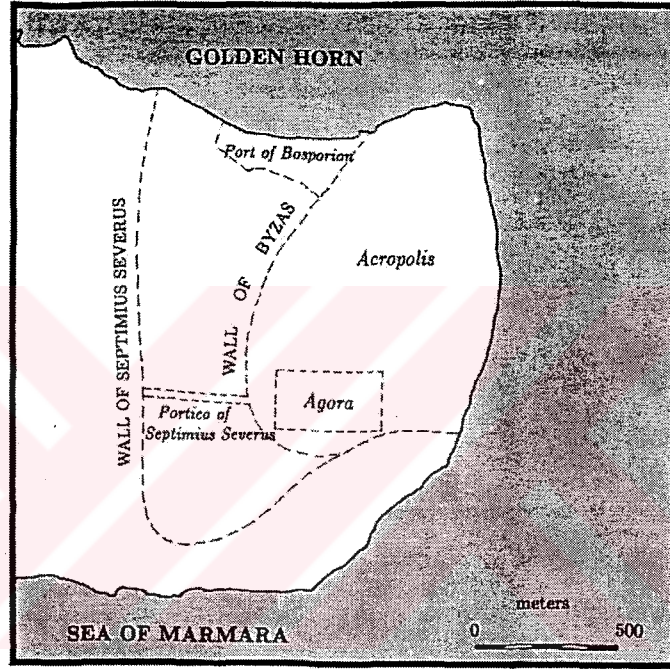
2.2 Tarihi Yarımada'nın Değişimi

Eskiçağ'da Kent

Bugünkü İstanbul'un kapladığı alanlar içinde farklı zamanlarda kurulmuş Grek koloni şehirleri bulunmaktadır. Bunların en eskisi muhtemelen M.Ö. 7. yüzyılda Kadıköy koyu ile o zaman daha geniş bir koy olan Kalamış arasında, bugünkü moda burnu üzerinde kurulmuş olan Chalcedon şehri idi. Bir diğeri, bugünkü Üsküdar'ın Marmara'ya bakan dik yamaçları üzerinde kurulmuş olan Chrysopolis ve üçüncüsü de bugünkü Galata'nın ilk çekirdeği olan Sykae şehirleri idi. Fakat bunların hepsi sonradan Konstantinopolis adını alan büyük Geç İnkçağ ve Ortaçağ şehrinin gelişmesiyle onun dış mahalleleri niteliğinde kalmış ve fiziksel özellikleri hakkında fazla bir şey bilmediğimiz yerleşmelerdir (Kuban, 1970).

İstanbul çevresinde ilk yerleşmenin, Kadıköy’de Kurbağalıdere kenarında, Truva’nın erken katlarıyla eş zamanlı bir kültüre mensup olduğu, bazı kalıntılardan anlaşılıyor. İstanbul yarımadasının burnunda Trakyalı kavimler tarafından Lygos olduğu yazılan bir yerleşmeye ait duvar kalıntılarına Sarayburnu’ndaki ilk demiryolu inşaatı sırasında ve daha sonra yapılan sondajlarda rastlanmıştır (Kuban, 1970).

Sarayburnu ve çevresi Prehistorik devirden bu yana iskan edilmiştir. Bölgenin ilk sakinlerinin Megaralılar olduğu yaygın kanaattir. Şehrin kaynaklarda geçen en eski ismi Byzantion’dur. Bu ismi genellikle şehrin kurucusu olan Byzas’dan aldığı kabul edilir (Tezcan, 1989).

Şekil 2. 1 Eskiçağ’da kent (Çelik, 1996)

Antik Yunan topluluklarını, Ege kıyılarındaki yerleşmelerinin nüfus artışına olanak tanımayan coğrafi yapısı ve tarımsal alanlarının kıtlığı, bazı siyasal nedenlerle kent nüfusu büyüklüklerinin belirli sınırlarda tutulması, Yunan kentlerinden dış göçleri başlatmıştır. M.Ö. 7. yüzyılda Ege kıyılarından, İyonya’ya, Anadolu ve Trakya kıyılarını izleyerek Marmara ve Karadeniz’e uzanan kolonizasyon yolları üzerinde öncelikle M.Ö. 660 yılında Megaralı Kolonistler tarafından kurulan ilk yerleşim sonrası, Kadıköy’de Kurbağalıdere civarında Yunan – Finike yerleşmesi Chaledon ve Topkapı Sarayı’nın bulunduğu yerde Byzantion, Üsküdar’ın Marmara Denizi tarafındaki dik yamaçlarında Chrysolis ve Galata’da Sykae Antikçağ yerleşmeleri kurulmuştur (Yüçetürk, 2001).

İlk Megara kolonisinin, balıkçı ve tacirlerden oluşan ilk topluluğun, yarımadaının batı ucunda

yerleştikleri bilinmektedir. Bizantion adı verilen bu kentin surları yedi tepeden birincisinin eteklerinde nispeten küçük bir alanı kaplamaktaydı (Çelik,1996).

Ticaretin, başlıca ekonomik faaliyet olduğu koloni hayatında konum ve topografik koşullar nedeniyle Byzantion, Chaledon'a oranla daha fazla önem kazanmıştı. (Mantran, 2001)Koloninin Karadeniz ticaret yolu üzerindeki mevki sağlamlaştıktan sonra, özellikle savunma kolaylığı şehrin önemini arttırmış olmalıdır (Kuban, 1970). M.Ö. 5. yüzyılda Byzantion kendi parasını diğer Yunan kentlerine kabul ettiren bağımsız bir kent olarak ortaya çıkmıştır (Mantran, 2002).

Asıl kent Sarayburnu tepesinde ve Sirkeci'den başlayarak bu tepeyi kavrayan ortalama 5 km uzunluğunda surlarla çevriliydi. Toplam 27 kuleyle pekiştirildiği söylenen bu surların Yunan dünyasında sağlamlık açısından Mesene'yle Rodos'tan sonra geldiği söylenirdi. Surların dışında, bugünkü Sirkeci'nin dolmamış olduğu dönemde, rıhtımları ve liman ağzındaki yuvarlak kuleleriyle kentin ana limanı olan Neorion, bunun yanında da daha az korunmuş, büyük olasılıkla bugünkü Sepetçi Kasrı'nın bulunduğu yerde Bosporion limanı vardı (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 1997).

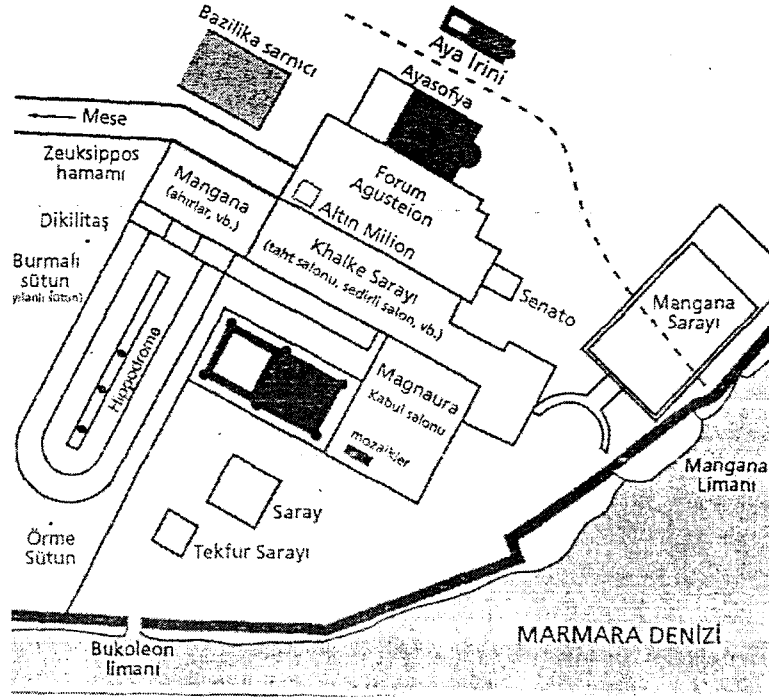
Neorion limanı, 12.yüzyılda da aynı isimle anılan bir limandı ve Osmanlı çağında da şehrin ana iskelelerinden biriydi (Kuban, 1970). Yarımadanın en yüksek noktasında, bugünkü Topkapı Sarayı'nın bulunduğu yerde, koloninin merkezi olan Akropolis bulunmaktaydı. Orda Zeus, Apollo, Poseidon, Afrodit, Artemis ve Athena tapınakları da yer alıyordu (Çelik, 1996). Akropolis'in arkasında, tepenin en yüksek noktasını işgal eden ve bugünkü Ayasofya Meydanı'nın bulunduğu düzlükte, dört büyük Stoa'yla çevrili büyük kent Agora'sı bulunuyordu. Kentin batıya açılan kapılarından biri de buradaydı (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 1997). Kentin merkezindeki askeri merkez Strategion ve Trakion Kapısı kentin kamusal ve askeri işlevlerine yönelik iki önemli unsuruydu (Çelik,1996). İdari binaların bulunduğu Strategion, sonradan Babıali'nin yerleştiği düzlük civarında bulunuyordu. Bu noktalarda eski Grek şehri ile ilişkili hiçbir fiziksel nitelik devamlı olarak yaşamamıştır fakat İstanbul'un kaderine hakim olan topoğrafik özellikler ve geçmişteki eylem merkezlerinin anılarının, daha sonraki çağlarda da yaşadığını, bu ilişkiler bir ölçüde belirtmektedir (Kuban, 1970). Hamamlar ve tiyatrolar, bir gimnazion ve bir stadion kentin başlıca anıtlarını oluşturmaktaydı (Çelik,1996).

Kent, daha ilk yıllarından itibaren surlarla çevrilmek zorunda kalmıştır. Akropoli, kendi surlarına daha geç bir dönemde kavuşmuştur. Poseidon Tapınağı ile Athena Ekbasia kutsal

alanının, yarımadanın kuzeyindeki sahilde yer aldıkları ve liman bölgesinin batısında bir Temenos'u, Demeter ve Kore tapınaklarının bulunduğu sanılmaktadır. Kentin dışında, Haliç kıyısında daha 512 yılında Persler tarafından tahrip edilen Hera Tapınağı ve 340 yılında yıkılmış olan Pluton Tapınağı bulunmaktaydı. Akropolis'in kuzeybatısındaki pek çok koy, daha sonraları kısmen surlar, dalgakıranlar ve zincirlerle çevrelenmiş limanları oluşturmuşlardır. Bu limanlar 5./6. yüzyılda zengin bir ticaret kentine dönüşen Byzantion'un refah seviyesinin merkezleri ve kaynaklarıydılar. Vespasianus döneminde kent, Doğu eyaletlerinde Roma'ya karşı çıkartılan isyanlar yüzünden o döneme kadar sahip bulunduğu özel konumunu yitirerek Roma valisine vergi ödemekle yükümlü kılınır. 70 hektar büyüklüğündeki kentte yeni kutsal tapınaklar ile sivil binalar, ekonominin en parlak dönemini yaşadığı bu yıllarda yapılmış olmalıdır. Limanın yanında tahminen stadyum, Akropolis'in dik doğu yamacında ise tiyatro yer alır. Strategion'un batısında ve Trakya'nın güneyinde ise kentin iki ana meydanı vardır. Haliç'in kıyısından ve tepelerin üzerinden geçen anayollar aynı zamanda nekropollere doğru uzanır. Bu anayollar batıda Bayezid Camii'nin olduğu yere kadar ulaşır. Hadrianus tarafından kentin hamamlarına su sağlayan bir su yolu yapılır. Haliç'in iki yakasını köyler ve kutsal yapılar çevrelemiştir. Boğazın çukur vadilerinde de pek çok küçük yerleşim merkezi vardır. Bunlar Boğaz'ın Zeus ve Kybele tapınaklarının bulunduğu kuzey ucuna kadar uzanır (Müler Wiener, 2002).

Kentin surlarının ve önemli yapılarının yıkılmasına sebep olan taht kavgalarının ardından Septimius Severus 197 yazında kentin yeniden yapılanmasını başlatır (Müler Wiener, 2002). Orijinal surlarını yıkarak, daha geniş bir alanı kaplayan ve birinci ve ikinci tepelerle eski limanı da içine alan yeni bir sur yaptırır. Bu yeni surun bugünkü Cağaloğlu'ndan Eminönü'ne inen bir çizgi üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. Severus, şehrin eski Agorasının üzerinde yeni bir meydan yaptırmış ve buradan başlayan portikli yolu, şehrin surlarının Çemberlitaş'a yakın bir yerde biten kapısına kadar uzatmıştır (Kuban, 1970). Sağlı sollu revaklarla donatılan bu ana arter, Mese'nin ilk kısmını oluşturur (Çelik, 1996).

Kentin güneyinde yer alan genişletilmiş bir bölgede ve büyük, eski Tetrastoon'a bağlı sütunlu caddenin yanındaki Zeuksippos Hamamlarını ve Hippodrom'u yaptırır. Bunların dışında eski kentin surları, Apollon Tapınağı ve Aphrodite Tapınağı yakınlarındaki tiyatro yeniden yapılır. Ancak hamamların ve hipodromun tamamlanamaması bir zamanlar parlak ticaret kentine verilen önemin artık azalmış olduğunun bir göstergesidir (Müler Wiener, 2002).

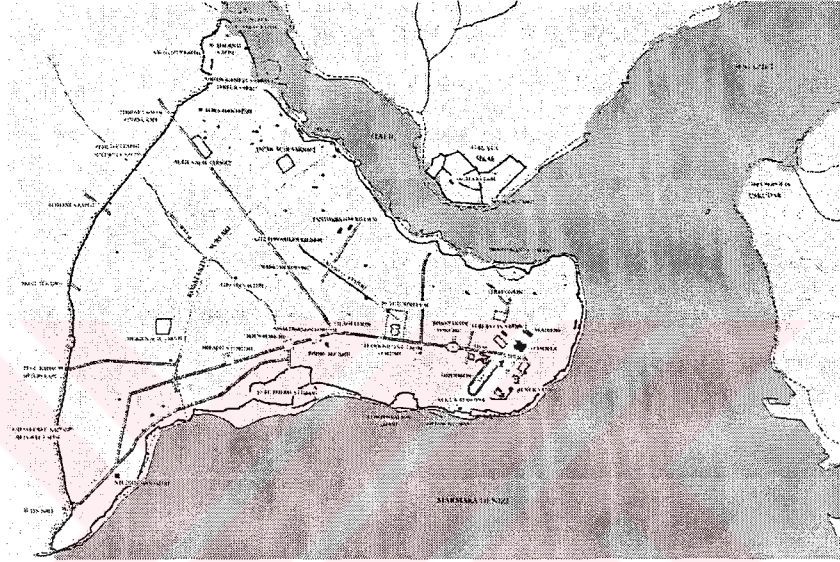
Şekil 2. 2 Büyük saray semtinin planı (Mantran, 2002)

M.S. 323-324 yıllarında şehir, Kral Maksimilus tarafından zaptedilmiş, iki yıl sonra Kral Konstantin şehre hakim olarak, şehri Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti haline getirmiştir (İnciciyan, 1956). Bizans ismi 326'dan önce Konstantinopolis şekline dönüşmüştür. Constantinus 325 yılında şehri büyük binalarla süslemeye başlamıştır. Fakat şehrin büyük bir merasimle açılışı ve Roma'dan sonra ikinci başşehir olarak kabul edilişi 330 yılına rastlamaktadır. Bu tarihten sonra Byzantion'un yerine artık yeni isimle birlikte Doğu Roma İmparatorluğunun merkezi olan Konstantinopolis yerleşmiştir (Tezcan, 1989). Bu şekilde Konstantinopolis adını alan kent, artık ticaret gelirleri ile yaşayan koloni kenti olmaktan çıkmış, yeniden inşa edilmeye başlanmış ve ticari, kültürel, sosyal açılarından hızlı bir gelişim sürecine girmiştir (İnciciyan, 1956).

KONSTANTİNOPOLİS

Konstantinopolis'in gerek coğrafi konumu, gerekse arazi durumu tamamıyla kendine özeldir. Kaba bir dik üçgeni andıran bir yarımada'nın üstünde kurulmuştur. Üç kenarın daha kısa olan kenarını Theodosius surları oluşturmakta, diğer iki kenarını ise Marmara Denizi ile Haliç sahilleri kapatmaktadır. Bu üçgeni güneydoğuya akan Lykos deresi iki eşit bölüme ayırmaktaydı. Köşeden kuzeybatıya doğru bir dağ silsilesi başlar. Her biri birbirinden daha yüksek olan bu tepelerin birinde bugün Aya Sofya, Fatih Cami, bostan sokağı bulunmaktadır

Konstantinos surlarının kapılarının günümüze ulaşan bilgilere göre konumları, kentin ana yol ağının bu kapılarla akropolis arasındaki tepelerin çizgisini izlediğini göstermektedir. Eski Severus arkadı Konstantinos'un Severus suru önüne yaptırdığı büyük Forum'a bağlanıyor, daha sonra Beyazıt'tan geçerek Fatih yakınındaki Polyandri Kapısı'na ulaşıyordu. O yol bugünkü Beyazıt – Edirnekapı yolunun kent topografyasına en uygun olan doğrultusudur. İkinci yolsa Beyazıt'ta “üçüncü tepe” üstündeki düzlükten “yedinci tepe” olarak adlandırılan Kocamustafapaşa'daki Altın Kapı'ya bağlanıyordu. Böylece tarihi yarımadanın yol kaburgası o zamandan saptanmış oluyordu (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 1997).

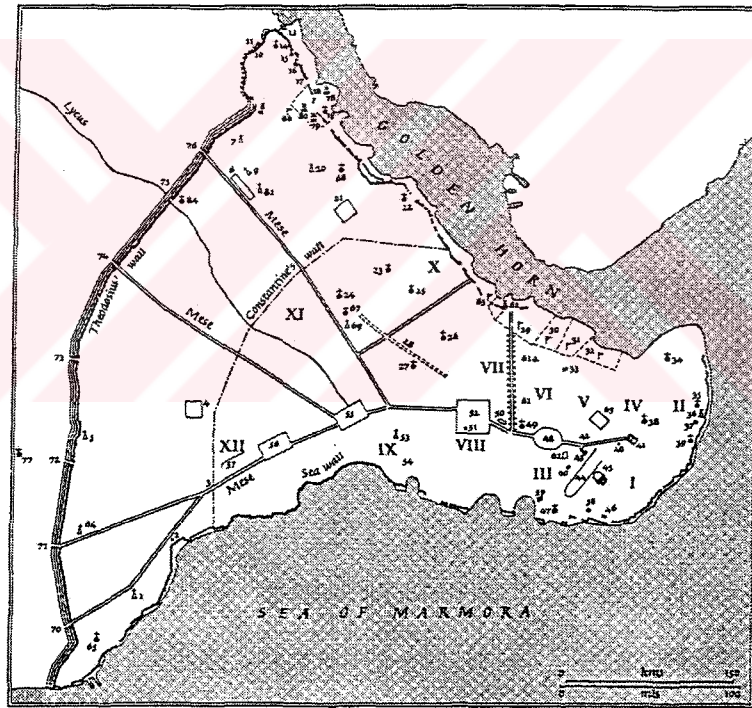

Şekil 2. 4 Konstantinopolis planı 453-1453 yılları (Kuban, 1996)

Bundan sonraki yüzyıllarda, Marmara sahillerinde ve Konstantinus Surları dahilinde yeni limanlar yapıldı. Fakat, kentin ana limanları gene aynı yerdeydi. Nerion hem liman hem de tersaneydi (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 1997). En korunaklı liman, Haliç'in girişindeki Bosporion'du. Haliç sahillerinde bir dizi ticari rıhtım gelişti; bu gelişim Osmanlı döneminde daha da artacaktı (Çelik,1996).

İmparator, ortalama 6 kilometrekare genişletilmiş kentin sınırlarını, maiyetiyle birlikte geleneksel töreye göre belirler. Kentin eski tapınakları gelir getirmeseler de, olduğu gibi kalır. Başlayan bu yoğun imar çalışmaları için her yerden inşaat malzemesi ve işçi getirilir. Kentin önceden tasarlanmış bir şemaya göre yapıldığı varsayılabilir. Bu şema ise, Romalıların imparatorluk dönemlerinde kentin inşasında kullandıkları ızgara planlı şema değildir. Bunun tam tersi olarak birbirinden yelpaze biçiminde ayrılan caddeler ve bunları kesen büyük caddeleri öngören bir şemadır (Müler Wiener, 2002).

Konstantinopolis Roma'dan temel bazı noktalarda ayrılıyordu. En önemli fark Konstantinopolis'in yayılmış sokak şebekesiydi. Roma'da görülen, forumların öbekler halinde sıkıştırılmış düzenine karşılık, yeni başkentin dağınık forumları, revaklı caddelerle birbirlerine bağlanıyordu (Çelik,1996). Bizans döneminde kentin genel yapısını birinci tepenin merkezinden batıya yönelen Haliç'e paralel tepeler çizgisini birbirine bağlayan ve üzerindeki forumlar çevresindeki anıtsal yoğunlaşmayla kentin kaburgasını oluşturan anayol (Mese = Divanyolu) şekillendirmiştir (Kuban, 1970). Başlıca revaklı cadde olan Mese, Tetrastoon'dan Severus Surları'na uzanan Embolos'un uzantısıydı. Burada Konstantinus, kendi adını taşıyan, Roma'da biçim olarak öncülü görülmeyen elips şeklinde bir forum yaptırdı. Konstantinus Forumu'ndan batıya doğru uzanan Mese, bugünkü Beyazıt Meydanı'nı geçince ikiye ayrılmaktaydı. Mese'nin her iki kolu da kent surlarında başlıca kapılara ulaşmaktaydı (Çelik,1996). Haliç'in genel silueti bu yol sistemiyle topografyanın ortak etkileri sonucunda ortaya çıkmıştır (Kuban, 1970).

Şekil 2. 5 Bizans kentinin on dört bölgesi (Çelik, 1996)

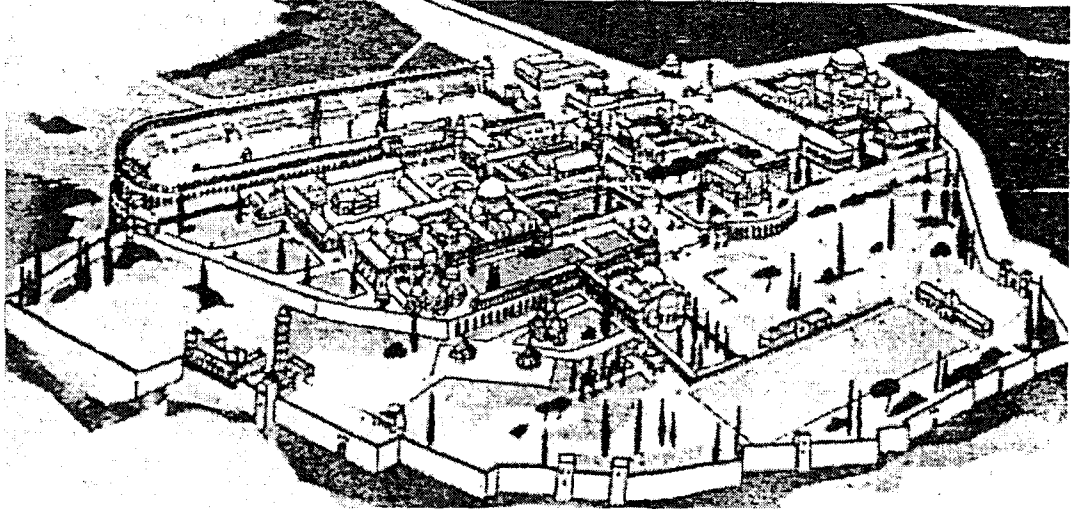
I.Konstantinus, Roma'nın kent yönetim şemasını yeni kentte de uyguladı ve her biri bir naip tarafından yönetilen on dört bölgeye böldü (Çelik,1996). VIII. Bölge denizle bağlantısı olmayan tek bölgedir. Bugünkü Beyazıt Meydanı'nı cami ile birlikte içine aldığı gibi, Seraskeriye binasının bulunduğu alanın tamamını, Eski Saray ve Süleymaniye Camii'ni de kapsamaktadır (Kos,1995). Bölünme, genellikle eski Grek şehrinin surları ve sonraki Severus

devri surları bölgenin sınırları olarak göz önüne alınmıştır, şehrin ana yolları da bölgeler arasında sınır olmuş, böylece şehrin konsantrik olarak büyümesine tekabül eden çizgilerle, yarımadaının topoğrafyasından çıkan ana yol strüktürü bölge sınırlarının esaslarını ortaya koymuştur. Büyük arterlerle, konsantrik dairelerin kesişme noktalarında büyük forumlar teşekkül etmiştir (Kuban,1970). İmparator, Roma yönetim biçimiyle birlikte Roma'nın anıtsal mimari tarzını da yeni başkentine taşıdı. Bu nedenle, Konstantinus Formu'nda Senato Binası, Praetorium, Million 4.yüzyıl Konstantinopolis'inin başlıca anıtları olmuştur (Çelik,1996). Roma şehriyle Konstantinopolis'in bir başka benzer tarafı da, imparatorluk sarayları, hipodrom, sirk, Capitolium ve Senato binaları bir öbek halinde inşa edilmiş ve birbiriyle bağlantılı olarak tasarlanmış olmasıdır. Bu bina öbekleri şehrin merkezini oluşturmaktaydı. Anayolun, Mese'nin yerini belirlenmesi de işlevi de Roma'daki gibiydi. Ancak yolların gidişatını belirlerken Roma'yı örnek almak imkansızdı. Geometrik yol güzergahlarını değiştirmek için bir zorlamaya girilmemiş onun yerine arazini konumuna uyum sağlamışlardı. Esas amaçları şehrin görüntüsü, biçimi olduğundan, şehri olabildiğince eşit orantıda, eşit bölümlere ayırmışlar ve forumları, çarşı alanlarını, birbirine uygun mesafede yerleştirmişlerdir ki, bu sayede halk her yerden merkeze kolayca ulaşabiliyordu (Kos,1995).

Büyük ana caddelerin- iki sahil yolu ve kentin ortasında çatallaşan Mese, iki meydan kenti çevreleyen sur, Büyük Saray ve Aya İrini, Rhea ve Tykhe tapınakları- yapımının yanı sıra, Septimius Severus tarafından başlatılan Hipodrom ve Zeuksippos Hamamları gibi büyük yapıların inşası da tamamlanır. Ayrıca pek çok resmi daireler inşa edilir ve bu arada Roma'nın büyük ailelerine mensup kişiler, göçe teşvik edilerek kentte yaptırılan yeni saraylara yerleştirilir (Müler Wiener, 2002).

Pagan şeref sütunlarını dikme geleneği, Konstantinus döneminde ve onu izleyen iki yüzyıl boyunca sürmüştü. Konstantinus'un diktiği üç sütundan biri, Augusteion'a, diğer ikisi de kendi onuruna Augusteion'da ve Konstantinus Forumu'na dikilmiştir ve günümüzde Çemberlitaş diye bilinen sütundur (Çelik,1996).

Sonraki çağların gelişmesini etkileyen yapılardan biri, Konstantin'in Ayasofya'nın üzerine yapıldığı tepenini güneye bakan yamaçlarına kurulan sarayı idi (Kuban, 1970). Büyük Saray'ı oluşturacak ilk yapılar da Konstantinus tarafından Hipodrom çevresinde inşa ettirilmiştir. Konstantinus'dan sonraki imparatorlar tarafından genişletilip güzelleştirilen saray, İustinianos'un döneminde Ayasofya Meydanı ile şimdiki Sultanahmet Camii arasındaki alanın yarısına, ayrıca caminin oturduğu alanın tümüne yayılmıştı (Çelik,1996).

Şekil 2. 6 Konstantinopolis'in büyük sarayı (Mantran, 2002)

Konstantin devrinde şehrin surlar dışına pek fazla taşıdığı söylenemez fakat Haliç boyunca surların hemen dışında limanın faaliyetleriyle ilişkili olarak dağınık bazı yerleşmeler olmuş olabilir (Kuban,1970).

Kentin su gereksinimi, surların hayli dışından döşenmiş toprak altı borularının ve çok sayıda büyük sarnıcın yapımıyla karşılanır (Müler Wiener, 2002). Bunlar, Yerebatan Sarnıcı, Binbirdirek Sarnıcı, Magnaura Sarayı ve İmrahor Camii Sarnıçlarıdır. Su Bayrampaşa Deresinden, Bozdoğan Kemerleri ve su kanalları ile sarnıçlara ulaşmaktadır (Kuban,1996). Su yollarını yer altından getirerek ve bu suları yine yer altında büyük sarnıçlarda biriktirerek su sıkıntısını çözmeyi denerler. Burada, yer altındaki kanalların yardımıyla yağmur sularını biriktiriyorlar ve böylelikle de büyük semtlerin su ihtiyacına cevap vermeye çalışıyorlardı. Diğer bir düzenleme ise kemerler ve sütunlar ile tamamlanan çarşılarıdır. Sadece forumları değil aynı zamanda Mese'nin tamamı Konstantinus surlarına kadar olan bölümü ve pek çok sokağı kemerler çevreliyordu (Kos, 1995). 368-373 yıllarında Valentinianus'un yaptırdığı su kemeri ile günümüzde bile etkileyicini koruyan anıtsal mimari doruk noktasına ulaşır. Kent surlarının çıkışındaki caddelerin iki yanında nekropoller yer alır (Müler Wiener, 2002).

Konstantinopolis'in yerleşim dokusu üç ana tip evden oluşmaktaydı: domi, tabernae ve insulae. Roma'daki benzerleri gibi domi, varlıklı ve soylu ailelerin oturduğu, geniş, iki katlı, sütunlu merkezi salonları olan konaklardı. Tabernae sıradan halkın yaşadığı, genellikle yol kavşaklarında veya ana caddelerde yer alan ve çoğu kez alt katlarında dükkan bulunan mütevazı yapılarıdır. Insulae ise, yükseklikleri 30 metreyi aşmamak üzere inşa edilmiş çok katlı, yoksul evleriydi.

KONSTANTİNOPOLİS'İN SON SINIRLARI : TEODOSİOS SURLARI

Bu devri Janin şöyle anlatır : “ Büyük Theodosius, Constantinus'un yaptırdığı mabetleri değiştirdi. Güneş mabedinin yerine Ayasofya' ya bağlı evler yaptı. Aphorodit Mabedi arabaların konduğu yer haline geldi. Bu binanın çevresinde Theodosius alt kademedeki asiller için evler yaptırdı” (Tezcan, 1989).

Şehir bugünkü büyüklüğünü Theodosius zamanında kazanır. Theodosius dış surlar ile şehrin alanını daha da büyütür. Şehir en son kalıcı görünümünü Julianus döneminde kazanır ve bununla da Türk hakimiyetine kadar yetinmesi gerekir. *“Deniz tarafından gelirken şehrin hemen göze çarpan en büyük özelliği sanki bir başa geçirilmiş olan ve etrafı gri renkli burçlarla, kulelerle, surlarla çevrilmiş bulunan bir miğferi ya da hükümdarların taçlarını andıran o muhteşem Akropolis'tir. Onun solunda bugünkü Sultanahmed'in alt tarafından aşağı, denize doğru açılan eğimli yokuşta imparatorluk sarayları, köşkler, yeşil yapraklı ağaçların arasında hamamlar, onların arka taraflarında ise tepeyi Hippodrom'un sütunlu duvarları ile Aya Sofya kapatıyordu ve bunların anıtsallığı o yığınların üzerinde bir taç gibi duruyordu adeta.”* (Kos,1995).

4. yüzyılın başlarında, Konstantinus Surları'nın dışındaki banliyölerde, birçok konaklı ve orta sınıf konutu belirdi (Çelik,1996). Dördüncü yüzyıl sonunda şehir nüfusunun çok arttığı, Haliç ve Marmara kıyılarında bazı mahallelerin teşekkül ettiği anlaşılıyor. II.Teodosyus zamanında gittikçe baskısını arttıran barbar akınlarına karşı, yeni yerleşme alanlarını içine alan, bugüne kadar gelen, iç surların inşasına 413' de başlanmış, Haliç ve Marmara surları da 439 da tamamlanmıştır (Kuban,1970). Teodosios Surları, Konstantinus Surları'nın bir kilometre kadar batısında inşa edilerek, kentin beşinci, altıncı ve yedinci tepelerini sur içine alıyordu (Çelik,1996). Yeni surlar içinde konstantin suru birdenbire yok olmamış, uzun süre yaşayarak, surlar içindeki gelişmeyi sınırlamıştır. Muhtemelen Teodosyus surları şehrin sur dışına yayılan kısımlarını korumak için olduğu kadar, sur çizgisini savunmaya daha elverişli bir duruma getirmek amacıyla yapılmıştır. Yeni sur çizgisi Yedikule ile Ayvansaray arasında, eski şehri ortalama 2/5 oranında büyütülüyordu. Konstantin ve Teodosyus surları arası, hiçbir zaman dolmamıştır. Bu büyük bölge her zaman ikinci derecede, şehrin günlük hayatının kenarında bir kuşak olarak kalmış ve burada şehrin diğer bölgeleri için karakteristik olan anıtsal inşaatlar yer almamıştır (Kuban, 1970). Teodosios surları'yla sınırlanan Bizans kenti, 5. yüzyıldan sonra fazla genişlemediyse de anıtlar, ticari binalar ve konutlarla doldu (Çelik, 1996).

413'ten Bizans İmparatorluğu'nun doğu ve güney bölgelerinin Müslümanların egemenliğine girmesine değin geçen 300 yıl içinde Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti Eski Roma'yı aratmayan bir görüntüye ulaşmıştı (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 1997). Teodosyus surları, şehrin yarımada içindeki parçasının, 20.yüzyıla gelene kadarki sınırlarını, ve Justinyen devri sonuna kadar geçirdiği gelişme de, aşağı yukarı, genel strüktürünü tespit ediyor. Şehrin, Severus ve Konstantin devri büyümelerinin devamı olarak, birinci tepenin yarımada üçgeninin tepesini teşkil ettiği noktadan itibaren açılan bir üçlü bölünmeye göre şekilleniyordu : Marmara kıyısı ile Haliç kıyısındaki yamaçlar konut alanlarını içine alıyor, bunların arasında kalan ve özellikle Haliç'e paralel tepeler çizgisini birbirine bağlayan yolla Beyazıt'tan Aksaray'a ve oradan Cerrahpaşa'ya çıkan ve Altımermer'den Yedikule'ye uzanan Via Tiomphalis ise anıtsal yoğunlaşmaların olduğu aksları meydana getiriyordu. Bu yol strüktürü yakın zamanlara gelene kadar sadece anıtsal yoğunlaşmanın değil, fakat iskan yoğunlaşmasının da ana damarını teşkil etmiş ve şehre karakter kazandıran özelliklerinden biri olmuştur. Şehrin genel silueti, bu yol sistemi ile topoğrafyanın ortak etkileri sonucunda meydana gelmiştir (Kuban,1970).

5.yüzyıla gelindiğinde, Mese boyunca başkentte Augusteion ve Konstantinus Forumu dışında, başlıca üç forum oluşmuştu : Tauri, Bovis ve Arkadios Forumları. Augusteion'dan başlayarak, Konstantinus Forumu'na uzanan Mese, Tauri Forumu'na ulaşmaktaydı. Bizans meydanlarının en geniş olan Tauri Forumu, bugüne kalan tek açık alandır ve Beyazıt meydanına tekabül eder (Çelik,1996). Kentte imparator ailesinin mensupları için yapılan saraylar, kentin engebeli coğrafyası nedeniyle geniş setler üzerine inşa edilmiş olup günümüzde bu mimariden kalan yegane kalıntılardır (Müler Wiener, 2002).

Konutların biçimleri ve kent planlamasına göre semt yerleşimleri hala bilinmemektedir. Gene de kentin içindeki bölgelerde 5-6 katlı yapılar olduğunu varsayabiliriz. Ancak bunların giderek çoğalması, hem evlerin yüksekliğine hem de aralarında bırakılması gereken mesafeyle ilgili katı kısıtlamalara yol açmıştır. Bu yasalar sadece merkezdeki oturma koşullarını ve kuşkusuz yeterli olmayan su gereksinimini düzenlemenin dışında, imparatorluğu temsil kaygısıyla da olacak, kent görüntüsünün estetik bir nitelik taşımasının da amaçlar. Bu ise büyük sütunlu caddelerin yapılması, sokaklara ve meydanlara heykeller ve anıtlar yerleştirilmesi, aynı zamanda kamusal ve dini yapıların mozaik ve heykellerle süslenmesi ile sağlanır (Müler Wiener, 2002).

Kiliselerden az sayıda da olsa günümüze kalan bölümler, yüksek rütbeli devlet memurlarının yaptırdıkları hayır kurumları, imparatorlar ya da saltanat mensupları tarafından inşa edilen

çok sayıdaki yapıdan kalan tek tek parçalar, bu sanatsal başarıların somut kanıtlarıdır. Bunların arasında İkinci Aya Sofya sayılabilir. Bu kiliselerin konumları, kent planlaması ile ilgili tasarımlardan çok arazi sahipleri tarafından belirlenmiş olmalıdır. Her ne kadar Konstantinopolis'in en önemli rolü hem başkent hem de imparatorun oturduğu yer oluşundan kaynaklanıyorsa da, bu kentin bir ekonomi merkezi olarak da önemi azımsanamaz. Hızla artan nüfus büyük limanları ve ambarları gerekli kılar. Bunlar da kısmen Haliç'te, eski limanda, kısmen yeni inşa edilmiş Eleutherios Limanı'nın çevresinde, yani güney kıyılarında inşa edilir (Müler Wiener, 2002).

Geniş ve düzenli caddelere karşılık Bizans'ın arka sokakları, dar, karanlık ve çarpık sokaklardı (Çelik,1996). Kentin yapılanması ve gelişmesi hiç de kolay olmamıştır. Her on yılda bir depremler ya da büyük yangınlar kenti yoklamış, tahribata neden olmuştur (Müler Wiener, 2002).

II. Teodosios dönemine gelindiğinde Konstantinopolis'in yedi tepesinin dördü anıtlarla bezenmişti. Birinci tepede Augusteion, Hipodrom ve ilk Ayasofya Kilisesi bulunuyordu. İkinci tepede, ortası sütunlu Konstantin Forumu, üçüncü tepede Theodosius Forumu ve dördüncü tepede Hariyyun Kilisesi yükseliyordu (Çelik,1996).

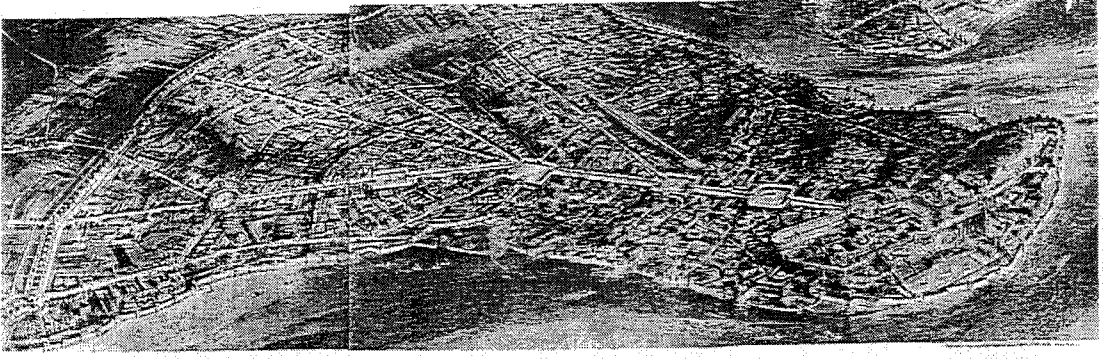
Konstantinus dönemi gibi erken bir devirde dahi zamanın şeref sütunları kentin silüetini tek düzelikten kurtarıyordu. Konstantinopolis'in en önemli anıt eserlerinden bazıları İustinianos döneminde yapılmıştır. Doruk noktası 532-537 tarihleri arasında yapılan Ayasofya'dır. Civardaki Aya İrini Kilisesi ile Sergios ve Bakhos Kilisesi İustinianos'un diğer iki önemli anıtıdır. Bu binalarda görülen dönemin mimari tarzının özelliği, yükseltilmiş ve kubbeyle örtülmüş merkezi mekandır (Çelik,1996).

İustinianos, kentin dış bölgelere doğru sınırsızca genişlemesini istemez. Bu nedenle denetim dışı köylerden ve dışarıdan kente yerleşmeye karşı çok etkili önlemler alır. İustinianos tarafından bir kez daha birleştirilmiş imparatorluğun dağılışı ve 7. yüzyılda topraklarının bir bölümünün kaybedilmesi, ekonomik olanakların giderek tükenmesi, kentin gelişimini engeller. Ayrıca kent 543'ten beri veba salgınlarıyla, depremlerle, yangınlarla boğuşmaktadır. 7. yüzyılın başından itibaren ise doğrudan doğruya düşmanları tarafından tehdit edilmeye başlar. İlk kez 717'de sözü geçen Haliç'teki güvenlik zincirinin, surlar ve limandaki hisarların oynadıkları rolün önemi ortaya çıkar ve imparatorların bu dönemde neden edilmesiyle kentin pek çok meydanının da görüntüsünü değiştirir. Konstantinopolis'in 7. ve 10. yüzyıl arası döneminden az sayıda yapı kaldığından, kentin o zamanki görüntüsünü yeniden oluşturmak

kolay değildir. VI. Leon'un 71. ve 113. novellalarından, 8. yüzyıldaki düşüş döneminden sonra yeniden yükselmeye başlayan nüfus nedeniyle kentte yoğun bir yapılanmaya doğru gidildiği hakkında bilgi edinilebilir. 9. yüzyılda yapılanmaya ait eski yasalar yenilenir. 626'da yıkılan su tesislerinin 766 yılında V. Konstantinos tarafından yeniden yapılması da böyle bir canlanmanın kanıtıdır. Batıya doğru genişletilen Büyük Saray ile bilgiler günümüze erişmiştir, I. Romanos, Bonus Sarayı'nı, Myrelaion Manastırı ile birlikte yanındaki sarayı yaptırır ve birkaç kiliseyi yeniden onartır. 843'ten sonra bir çok kilise yeni resimlerle süslenir. I. Basileios tarafından 25 kilise onartılır, 8 yeni kilise inşa ettirilir. Bunlar arasında Büyük Saray'daki Nea Kilisesi de vardır. VI. Leon'un çıkardığı kanunlar ve bürokrasinin merkezileştirilmesi, yönetim merkezi olan Konstantinopolis için büyük önem taşır. Güneydeki limanların kullanılamaz duruma gelmesiyle, etkinliklerin merkezi Haliç ve Mese arasındaki bölgeye kayar. Bu arada kullanılmayan eski büyük meydanlar giderek ticari amaçlarla kullanıma açılır. Zanaatkarların etkinlik gösterdikleri sahalar ise, genelde yerleşim yerleri olarak kullanılmaz. Ekonomik ve kısmen politik hayatın taşıyıcıları, çok sayıdaki loncalardır (Müler Wiener, 2002).

10. yüzyıla gelindiğinde, tipik bir Bizans evi iki veya üç katlıydı ve üst katlar her zaman zemin kat alanının dışına taşardı. Bu taşmalar Osmanlı döneminde de çok görülecek olan cumbalı pencere biçimine dönüştü. Evin merkezi, diğer odaların etrafında toplandığı büyük bir salondur. Bu plan Roma tarzındaydı, aynı zamanda Türk evinin de kullanım ilkelerini hazırlıyordu.

11. yüzyıldan itibaren Akdeniz ve Karadeniz ticaretinde artan rolleriyle orantılı olarak yabancı cemaatler de büyüdü. Bunların arasında İtalyan kolonileri en önemlileriydi ve Eminönü'ne tekabül eden bölgeye yerleşmişlerdi. Araplar ve Yahudiler en büyük azınlık gruplarını oluşturmaktaydılar. Yahudilerin kent sınırları içinde yaşamaları yasaklanmış, Galata'da bir mahalleye yerleşmeye mecbur tutulmuşlardı. Galata bir Ceneviz kolonisi olarak gelişti. Bizans etnik temelde ayrılmış mahallelerde birçok dil konuşulan bir kentti. Kentin bu yapısı dikkate alınınca, Osmanlıların değişik unsurlara göre dağılan mahallelerinin, sadece İslami geleneğin gereği değil, onlardan önceki Bizans yerleşme politikalarının da devamı olduğunu düşünmek gerekir (Çelik, 1996).

Şekil 2. 7 11. yüzyılda İstanbul'un havadan görüntüsü (Sorrel)

11.yüzyılın ikinci yarısında savaşların ardından, kuzeyde Yeni Blakhernai Sarayı'nın ve onun hemen ardından yeni surların yapımı kent merkezinin önemini azaltarak eski sarayın önemini yitirilmesine neden olur. Pantokrator Manastırı'nın kent planlamasıyla belirlenen önemli bir yerde, kentin merkezinde yeniden yapılanmasıyla imparatorun anıtsal mezarını barındıran Havariyyun Kilisesi eski önemini yitirir. Daha sonraki değişikliklerin temelinde yeni göçler yatar. Normanlı paralı askerlerin yanı sıra, öncelikle İtalyan tüccarlar kente gelirler. 12.yüzyılda liman bölgesinde, Venedik kolonileri içinde, kendi kilise, ambarları ve konutlarıyla bir yerleşim merkezi oluştururlar. Doğuda ise Amalfililer ve Pisalılar oturur. 1155'de Cenovalılar Neorion Limanı'nın yanındaki bir sokak ve bir yokuşa sahip olurlar. Rus tüccarları bugünkü Beşiktaş'a tekabül eden Mamas varoşuna yerleşirler. Yahudiler ise Galata'nın batısında, Haliç'in öte tarafında otururlar.

Angelos'lar döneminde imparatorluğun çöküş sürecine girmesi nedeniyle bir yandan ortaya çıkan gerginlikler, öte yandan İtalyan donanmasının büyüme arzusu, 4. Haçlı Seferleri'ne çıkan ordunun Konstantinopolis'e yönelmesiyle sonuçlanır. Galata kuşatıldıktan ve Haliç'teki emniyet zinciri yok edildikten sonra kent 1204'te iki kez işgal edilir ve ele geçirilir. Her iki seferde de kent büyük hasara uğrar. Kentin yoğun nüfuslu kuzey ve doğu bölgeleriyle imparatorluk sarayı ve Mese yakılır.

1261'de Mikhail Altın Kapı'dan yeniden ele geçirilmiş kente girer. Bu başarıyı zileyen bir tarihte imparator önce surları, sonra sarayları ve manastırları onartır, kenti tekrar yönetim merkezi haline getirir ve neredeyse bomboş kalmış kentin yeniden iskanına girişir. Yeni donanması için Kontaskolin Limanını yaptırır. Bu inşa eyleminin anıtı olarak da Havariyyun Kilisesi'nin önündeki bir sütunun üzerine boy heykelini diktirir. Bu, heybetli geçmiş görüntüsünü tekrar yaşatmak istemenin bir göstergesidir.

Manastır vakıfları, imparator ailesi mensupları ya da soylular arcılığıyla, çok sayıda eski manastır o dönemin tarzına göre yeniletilir. Bu yapılar dinamik görüntüleri ve kubbeleriyle kentin panoramasını etkileyici kılar.

Latin egemenliği sona erer, Cenova ve Pisa'ya belli ayrıcalıklar verilir. Cenovalı'lar eski Sykai'de kendi yeni, sistematik, ızgara plana göre tasarlanmış Pera kentini kurarlar. Venedik 1258'ten itibaren kendi eski yerleşim bölgesini ele geçirir, Pisalı'lar ise Neorion Kapısı'nda oturmaya devam ederler. Bu arada bir rol değişikliği olmuştur. 14. yüzyıl başlarından beri İtalyan tüccarlar Karadeniz ticaretini tartışılmaz efendileridir ve ekonomik etkinliklerden elde edilen gelirlerin dengeleri değişmiştir.

Bizans'ın son yüzyılında imparatorluk toprakları giderek küçülür. İç savaşlar, depremler, veba salgınları yaşanır. Kent artık küçük bir devletin olağanüstü büyümüş bir nüvesi gibidir. Aya Sofya çevresindeki eski kent merkezi, Hippodrom ve İmparatorluk sarayı uzun zaman ihmal edilmiş ve bu nedenle bazı bölümleri zamanla yıkılmıştır. Büyük sütunlu caddeler de yangınlarda ve 12. ve 14. yüzyıllarda meydana gelen depremlerde yıkılmıştır. Bundan böyle caddelerin iki yanında sütunlar yerine ağaçlar yer alır. Eski kent merkezindeki devlet binalarının çoğu artık ahşap yapılarıdır. 15. yüzyıl başlarının gezginleri, Konstantinopolis'i surlar tarafından bütünlüğü sağlanan dağınık köylere dönüşmüş bir kent olarak betimler. Artık sadece Haliç'in liman bölgeleri bir kentsel yerleşim izlenimi vermektedir. Tarlalar, zeytinlikler ve üzüm bağları arasına serpiştirilmiş büyük manastır kompleksleri kutsal eşyaları ile birlikte hala hacıların ziyaret yerleridir.

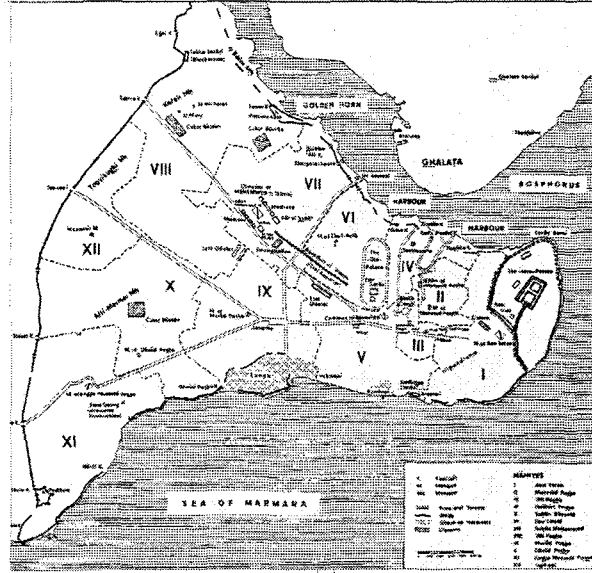
Bu dönemin konut tarzları hakkında ancak tahmin yürütülebilir. Ekonomik kuruluşlarıyla, liman ve tarlalarıyla kentin büyük bir bölümü manastırlara bağışlanmıştı. Diğer bölümleri ise imparatorluğa ya da büyük konutlara, bunların yanı sıra ekonomi kuruluşlarına, ambarlara sahip olan soylulara aitti. Nüfusun büyük bir kısmı ahşap evlerde ve asgari gereksinmelerini sağlayabildikleri harabelerde yaşıyorlardı.

14.yüzyılın sonlarına doğru, hızla genişleyen Osmanlı baskısı artar. I. Bayezid, Boğaz'da Anadolu Hisarı'nı yaptırır. II. Mehmed kentin çevresindeki köyleri yıktıktan sonra 1452'de ikinci hisar olan Rumeli Hisarı'nın inşasına başlar. Fatih'in kente girip Aya Sofya'yı yeni başkent baş camisi olarak ilan etmesiyle kent Osmanlı'nın eline geçer (Müler Wiener, 2002).

15.YÜZYIL

1453'te Fatih Sultan Mehmet Konstantinopolis'e merasimle girip kenti payitaht ilan etti ve imparatorluğunun idari, iktisadi ve dini merkezi yapmak amacıyla yeni bir imar faaliyeti dönemi başlattı (Çelik,1996). İstanbul'un fethi İslam'ın ve Osmanlı Devleti'nin en büyük politik amaçlarından biriydi. Kent, hemen başkent olamayacak kadar bakımsız ve harap (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 1997). Teodosius forumunun Haliç'e bakan yönünde bir Saray ve Eski Altın Kapı'nın olduğu yerde de bir iç kale inşa edildi. Yerleşme 1457 yılında da Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti oldu (Yüçetürk,2001).

Fatih'in başlıca ilk işi, Osmanlı kentinin de batı sınırını belirleyecek olan Teodosios Surları'nın onarımı ve kentin tekrar iskanı ve imparatorluğun çeşitli yerlerinden Müslüman, Hıristiyan ve Yahudileri mecburi iskanla İstanbul'a getirmek oldu (Çelik,1996). Şehrin fethedilmesinin ardından, Fatih şehri terk eden, göç eden vatandaşlara şayet geri gelirlere onlara hiçbir şekilde can ve mal zararı verilmeyeceğini duyurur. Dinlerine dokunulmayacağını,hatta din konusunda bir dereceye kadar özerklik tanınacağını bildirir (Kos, 1995). 1453'ten önce Theodosius surları içinde büyük tarlalar, bahçeler ve boş alanlar vardı ve nüfus iyimser bir varsayım ile elli bine düşmüştü. İstanbul'a Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli yerlerinden gelenlerin yanı sıra Türk, Ermeni, Rum ve Anadolu halk yerleştirilmiştir. (Eczacıbaşı ansiklopedisi) İstanbul'un ticari hayatını canlandırmak amacıyla tanınmış tacirler de yeni başkente göçmeye teşvik edildiler (Çelik,1996). Fatih, şehirdeki evleri ellerine geçirenlere veya dışardan gelenlere mülk olarak dağıttırılmış, şehrin Rum ahalisine, hatta kendisinin hissesine düşen esirlere mahalleler, ordu mensuplarına ve tarikat ehline de evler ve manastırlar tahsis ettirmiştir. Böylece fetihten sonra İstanbul, surlar dışına taşmaya başlayan bir kent olma sürecine girmiştir (Kuban, 1970). İlk imar eylemleri surların yeniden onarılması, o sırada harap durumdaki Theodosius Forumu'nun Haliç'e bakan yönünde Eski Sarayın yapımına başlanması ve eski Altın Kapı'nın çevresinde, hazinenin saklanması amacıyla bir iç kalenin, Yedikule'nin, inşasıdır (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 1997).

Şekil 2. 8 1500'lü yıllarda tarihi yarımada (İnalçık)

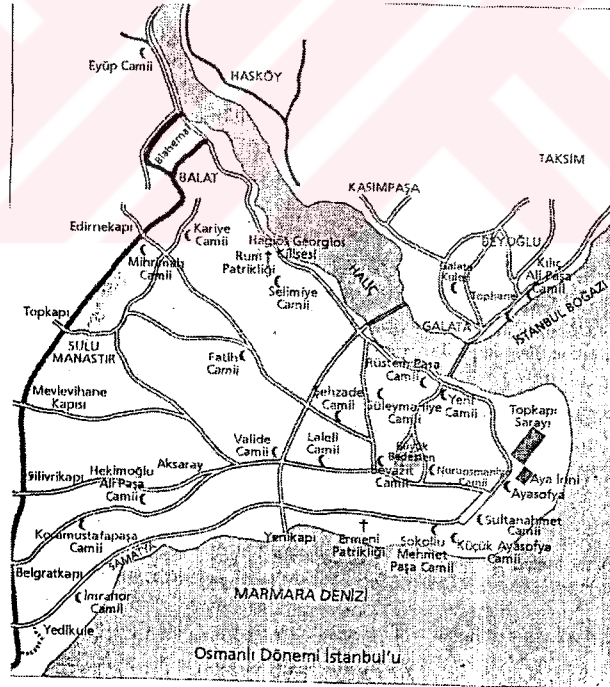
Şehrin gelişebilmesi için birinci sorun, yeter bir nüfus sağlanmasıydı (Kuban,1970). Sultanın amacı kentin ve çevresinin yeniden yoğun iskan bölgeleri haline gelmesiydi. Fatih, ileriki yıllarda sefer yaptığı ülkelerden çok sayıda insanı, savaş esirini İstanbul'a göçe zorlar ve bu insanlar kendi içine kapalı etnik gruplar halinde yerleştirildiklerinden, geldikleri yerler günümüzde bile belli bölgelerin adlarını yansıtmaktadır (Müler Wiener, 2002). Fatih'in saltanatı sırasında İstanbul'a Anadolu ve Rumeli'nin muhtelif yerlerinden gelen Türkler, Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler yerleştirilmiştir. Bu ilk devşirme halkın çoğunluğu, Haliç sahillerinde ve ona bakan yamaçlara, bir iki grup Beyazıt-Aksaray çevresine iskan edilmişlerdir. Ermeniler Samatya'ya yerleşmişlerdir. Marmara sahillerine daha çok Rumların yerleştiğini, Galata'ya yine İzmir'li Rumların iskan edildiğini görüyoruz. Galata ve İstanbul surları dışında, Eyüp sultan imareti çevresine Bursa'dan gelenler yerleşiyor, Galata'ya bitişik olan Tophane çevresine, Samsun ve Sinop'tan gelenler yerleşiyordu. Üsküdar Anadolu'dan gelen Türklerin yerleştikleri ilk semt olarak tesbit edilebiliyor (Kuban,1970). 1480'e doğru kentin nüfusu 80.000 kişiye çıkmıştır. Bu nüfusun ortalama % 58'i Türk, % 23'ü Rum, % 19'u Frenk, Ermeni ve Yahudi'dir (Müler Wiener, 2002).

Yöntemleri farklı olsa da Fatih'in başkenti iskan çabaları, kentin kurucusu I. Konstantinus'un politikalarını çağrıştırmaktadır. I. Konstantinus'un kenti bölgelere bölmelerini andıran bir biçimde Fatih de İstanbul'u on üç nahiyeye ayırdı. Bunların birincisi Ayasofya çevresiydi. Diğer on iki nahiyeye padişahların ve paşaların kentin fethinden sonraki yetmiş yılda yaptırıkları külliyelerin çevresinde oluştu. Nahiyelerin alt birimi olan mahalleler ise,

vakıflarca desteklenen daha küçük camilerin, yatırımların veya tekkelerin çevresinde gelişti (Çelik,1996).

Müslüman mahalleleri külliye çevresinde gelişti. Kentin fiziki yapısını da İslamın içtimai kurallarına göre düzenlemek amacıyla, emlak sahipleri taşınmaz mülklerini ve topraklarını belirli koşullarda kullanılmak üzere vakıflara devrettiler. İlk vakıf, bizzat Fatih tarafından kurulan ve kente girdiği gün camiye dönüştürülen Ayasofya'ya aitti (Çelik,1996).

Bizans döneminde kentin gerçek silüetinin oluşmasında etkili olan yol ağı, tören işlevi ortadan kalktığı için önemini yitirmiştir (Yüçetürk,2001). Bizans sokakları düzensiz ve yoğun bir dokuydu. Ancak Bizans döneminde önemli büyük meydanları birbirine bağlayan ana arterler mevcuttu. 15. yüzyılda kent, her biri merkezi bir düğümden başlayarak kendi kendine yeterli nahiyeler ve mahalleler biçiminde gelişmeye başlayınca, büyük meydanların ve geniş arterlerin önemi azaldı; bunlar azar azar çevrelerindeki mahalleler tarafından adeta yutuldu (Çelik,1996). Arazini engebeli oluşu yüzünden bazı duvarların yardımıyla elde edilen teraslar da aynen bırakılmış ve Türk devri boyunca bunlara yenileri de katılmıştır. Bizans' tan kalan binaların da çoğu harabe halindeydi. Buna rağmen Fatih eserlere dokunmadı.

Şekil 2. 9 Osmanlı dönemi İstanbul'u (Mantran, 2002)

Aya Sofya'nın camiye dönüştürülmesi ile, Havariyyun Kilisesi üzerine yaptırılan Fatih Külliyesi kente Türk imajını yerleştiren ilk sembolik adımlardır (Yüçetürk,2001). Bir İslam

kenti oluştururken fatih en büyük yatırımlarını dini binalara yaptı. Bu süreç Ayasofya'nın camiye dönüştürülmesiyle başladı, on yedi kilisenin camiye dönüştürülmeleriyle devam etti. Dördüncü tepe üzerine, Havariyyun Kilisesi'nin arsasına yapılan Fatih Külliyesi kente Osmanlı mühürünü vuran sembolik bir adımdı: İmparator Konstantinus'un kilisesinin yerini yeni hükümdar Sultan II.Mehmet'in camii alıyordu. Nüfus yoğunluğu nispeten düşük bir bölgede, Edirnekapı'ya giden yol üzerinde yapılan külliye, çevresinde Müslüman mahalleleri oluşmasında adeta bir mıknatıs görevi görmüştü (Çelik,1996). Pek çok küçük kilise ve manastır camiye çevrilir. Türk yerleşim bölgelerinde ayrıca başka küçük camiler de inşa edilir. Eski taşra bölgesi olan Kosmidion'da (Eyüp) 1453'teki kuşatma sırasında bulunan Ensari'nin mezarı özel bir yer olarak anlam kazanır (Müler Wiener, 2002). Yeni strüktürleşmenin ortasında İstanbul'a daha 15. yüzyıl sonunda İslami bir çehre kazandıran dini yapılar ve onlarla yapılan mektep, medrese, hamam gibi vakıf yapıları sayısı, 300'ü bulmuştur. Bunlar yerleşmeler gibi Haliç sırtlarında yoğunlaşıyorlar. Dini eylemler etrafında gelişen bu yapıcılığın, geniş amaçlı bir sosyal kompleks olan Fatih Külliyesinde, İslam dünyasında o zamana kadar görülmemiş bir anıtsal kompozisyon fikrine ulaştığını görüyoruz. 1463-70 yılları arasında gerçekleştirilmiş olan bu yapı kompleksi, İstanbul'un bundan sonraki gelişmesinde şehre kendine özgü bir anıtsal nitelik getiren külliye dizisinin ilk halkasıdır. İlk defa burada İstanbul silüetine karakter kazandıran, büyük boyutlu ve kubbelerle örtülü yapılar topluluğu, şehrin yüksek noktalarından birine, dördüncü tepeye yerleşiyordu. Fatih'in camisi ve türbesi, Konstantin'in kurduğu Apostolion Martiryon'unun yerinde kurulmuştu. Konstantinopolis'in kurucusunun yaptırdığı kilise ve mezarın yerinde şimdi İstanbul'un kurucusunun camisi ve mezarı bulunuyordu. Bu seçimde böyle bir sembolizmle beraber, İstanbul'dan Edirne'ye çıkan yolun üzerinde olma, şehrin eski merkezlerinden uzak olan bu bölgede yeni yerleşmeleri teşvik gibi fikirler de etkili olmuş olmalıdır (Kuban,1970).

Kapalıçarşı'nın merkezi kısmı Fatih döneminin başlarında bitti. Yani bir İslam kentinin başlıca iki unsuru olan merkez cami ve bedesten, Ayasofya ve Kapalıçarşı'da vücut bulmuştu. Bizans Mese'sinin doğudaki kısmı ana arter olarak kullanılmaya devam ediyor, şimdi İslam kentinin bu iki merkezini bağlıyordu (Çelik,1996).

Kentin merkezinde ve 1453'te hala kalabalık olan Forum Tauri'de Fatih, yüksek duvarlarla çevrili Eski Saray'ın inşasını 1457'de başlatır. Bu saray 20.yüzyıla kadar pek çok yıkıma uğramış olmasına rağmen avlunun bazı bölümlerini barındırır (Müler Wiener, 2002). Bugün sarayın yerinde İstanbul Üniversitesi ve Süleymaniye Külliyesi bulunmaktadır (Çelik,1996). Sarayın hemen güneyinde ise sonraki yıllarda Sırmakeş Hanı olarak adlandırılan Darphane

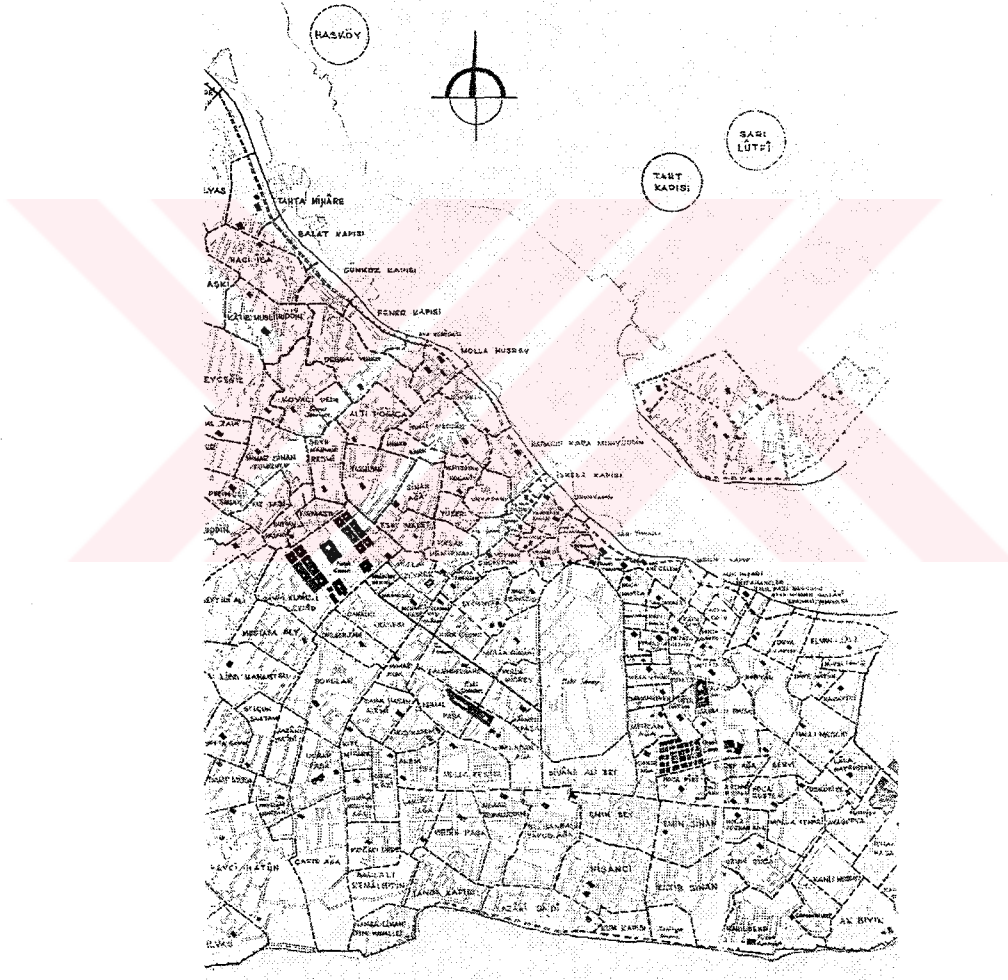
vardır. Daha batıya doğru gidildiğinde eski ana caddenin güneyinde etken Yeniçeri ortalarının ve Acemioğlanları'nın kaldıkları yapılar bulunur. Sarayın doğusunda, Forum Tauri'de ve şimdiki Uzun Çarşı'nın her iki tarafındaki ticaret merkezi, işlevini yeni iktidarın hakimiyeti altında devam ettirir. Burada Büyük Bedesten inşa edilir ve etrafında da ilk büyük han olarak Kürkçüler Hanıyla daha basit bir çarşı oluşturulur (Müler Wiener, 2002).

Fatih'in 1462'den itibaren, şimdiki Topkapı Sarayı'nı yaptırmaya başladığını ve sarayın özel bir surla çevrilerek, ilk kurulan şehrin Akropolü üzerinde, Haliç, Boğaziçi, Üsküdar ve Marmara'ya hakim en güzel site yerleştiğini görüyoruz. Fatih devrindeki bu gelişmeye dikkat edilecek olursa şehrin idari, ticari bölgeleri, doğrudan doğruya topoğrafik verilerin sonuçları olarak Eski Bizans şehrinin idari ve ticari bölgeleri üzerine veya yanına kurulmuştur. Büyük yol akslarının da değişmemesi, yine arazi topoğrafyasının doğal bir sonucu olarak gösterilebilir (Kuban,1970). Sultan bu sarayı kalın bir surla kentin diğer bölgelerinden ayırır (Müler Wiener, 2002). Topkapı Sarayı, Dolmabahçe Sarayı'nın 1856'da yapılışına kadar padişahların ikametgahı olarak kaldı (Çelik,1996). Fatih'in göç politikasını hem II. Bayezid, hem de I. Selim sürdürmüştür. Eski Saray ve Kapalı Çarşı arasındaki kent merkezi, Bayezid'in vakıf külliyesi sayesinde yeni bir ağırlık merkezi kazanır. 1509'daki deprem kente büyük zarar verir. Pek çok yapının yanı sıra surların büyük bir kısmı da yıkılır.

Kentin fiziksel gelişmesinin ilginç bir özelliği vardır : Bir yanda surlar batı yönünde kentin gelişmesini sınırlamakta, öte yandan Haliç Boğaz kıyıları ve Galata surlarının çevresi, Anadolu yakasında Üsküdar ve ona komşu mahalleler sur dışında giderek büyümektedir. Bu ilk dönemde en önemli sur dışı yerleşmesi Eyüp'tür (Ezcacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 1997).

Kentin ticari işlevleri gelişimini devam ettirirken Bizans dönemi faaliyetleri geliştirilmiş yeni fonksiyon alanları ortaya çıkmıştır. Örneğin Bizans Dönemi limanları Sirkeci' den başlayarak günümüzde Unkapanı olarak bilinen bölgeye kadar ihtisaslaşarak genişlemiştir (Yüçetürk ,2001). Kentin ticaret alanları Fatih'in yaptırdığı Bedesten bölgesinden Haliç surlarına ve oradan sur dışında Haliç boyunca uzanmıştır. Bizans döneminin devamı olarak Unkapanı, Odunpazarı, Balıkpazarı, gibi depolama yerleri, bu dönemde de aynı işlevlerini sürdürmüşlerdir. Bir başka çarşı, Fatih Külliyesi yakınlarında saraçlar ve demirciler için kurulmuştur (Ezcacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 1997). Şehrin Bizans devrinde olduğu gibi, Haliç yakınlarında yoğunlaşan nüfusunun ticari merkezi, eski yerini muhafaza etmiştir. Bizans devrinde olduğu gibi Unkapanı, Odun Pazarı, Balık Pazarı gibi depolama yerleri, Fatih çağında da aynı fonksiyonu gören yerler olarak yaşamaya devam etmiştir (Kuban,1970).

II. Bayezid'in hükümdarlığı döneminin ortalarında, kent nüfusu iki yüz bin dolaylardaydı. Bu nüfusun üçte birinden fazlası Haliç'e bakan sırtlara yerleşmişti. En büyük yoğunlaşma Fatih İmareti çevresindeydi. Buna karşılık Marmara kıyısında Müslüman nüfusun yalnızca % 10 ya da % 15'i vardı. Nüfusun üçte biri Bizans'ın son dönemlerinde tümden boşalmış olan Aksaray, sur kapıları ve özellikle Topkapı çevresiyle Kocamustafapaşa'ya yerleşmişti. Kent nüfusunun % 10'u Haliç kıyılarında, özellikle Eyüp ve Balat'taydı. Galata'ya yerleşen Müslüman sayısı artmış ve Galata surları dışında yapılan mescitlere bakılırsa Kasımpaşa'ya bakan sırtlarda yeni mahalleler kurulmuştur (Ezcacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 1977). Surlar dışında yaşayanlarla beraber bütün şehir nüfusunun, Fatih devri sonlarında 120.000'i bulduğunu kabul edebiliriz (Kuban,1970).

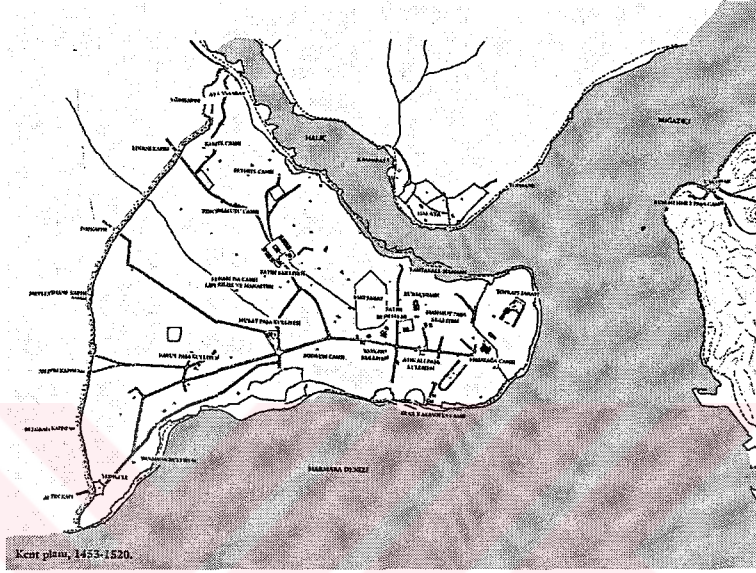

Şekil 2. 10 Fatih devri sonlarında İstanbul'un mahalleleri (Ayverdi, 1958)

Kentin su tesisleri de 1453'te yenilenir : Fatih Sultan Mehmed, Halkalı su tesislerini onartır ve bu tesis yan borularla cami külliyelerinin, sarayın, hamamların ve çeşmelerin su gereksinimini karşılar (Müler Wiener, 2002).

15.yüzyılın ilk yarısında İstanbul'a gelen seyyahlar evlerin çokluk moloz taş veya kerpiçten yapılmış ve tek katlı olduğunu beliriyorlar. Buna karşılık Beyazıt devrinde tanzim edilen bir diğer vakfiyede evlerin çoğunluğu iki katlı olarak belirtilmiştir (Kuban,1970).

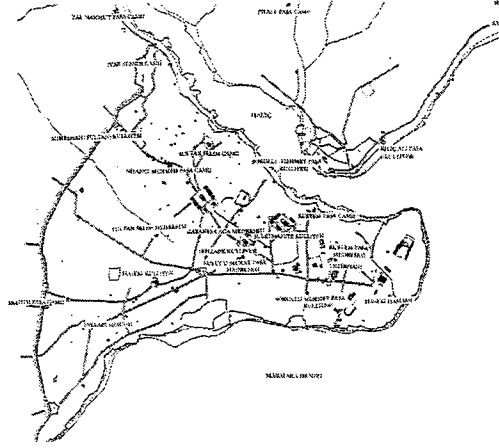
Unkapanı, Yağkapanı, Odunpazarı, Yemişkapanı, Balar ve Fener İskeleleri ayrı tüketim mallarının boşaltıldığı iskeleler olarak uzmanlaşmış, Fatih Döneminde kurulan Tersane ve yan sanayi, Haliç'te çeşitli atölyelerin oluşumu ve gelişimi sağlamıştır (Yüctürk, 2001).

Şekil 2. 11 1453-1520 yılları arasında İstanbul (Kuban, 1996)

16. YÜZYIL

I.Selim'in kısa hükümdarlık döneminde kent planlaması açısından aldığı en önemli önlem, 1514'den sonra donanmanın temelini meydana getirecek olan bir tersanenin yapılışıydı. Bu tersane, Pera'nın batısında, Haliç'in derin bir koyunda kurulur ve bu koy giderek güney kıyısındaki Kadırga Limanı'nın ve Kontaskalion Limanı'nın yerine geçer. Tophane ve iki tamirhanede çalışan zanaatkarların yerleşim yerleriyle, Haliç'in kuzeyindeki bu bölge, eski ekonomik işlevlerine ek başka önemli görevler de üstlenir. Kent böylece daha kuzeye doğru gelişmeye başlar. 16.yüzyılın başında yapılan seferlerin ganimetleri ve gittikçe büyüyen imparatorluk toprakları, I.Süleyman'a kentin inşasını, ondan önce hüküm sürmüş sultanların tahmin edemeyeceği bir boyutta ve sanatsal beceriyle sürdürmesini sağlar. I. Süleyman ve vezirleri cami külliyelerinin yapımında birbirleriyle yarışlar. Bu camiler kent planlaması açısından önemli yerlere inşa edilirler ve böylece kentin görünümünü nasıl etkileyecekleri konusuna önem verilmiş olunur (Müler Wiener, 2002).

Şekil 2. 12 1520-1603 yılları arasında İstanbul (Kuban, 1996)

16.yüzyıl, yoğun inşaat faaliyetlerinin görüldüğü bir dönem oldu. Anadolu-Türk mimari unsurlarıyla, daha 6.yüzyılda mükemmeliyete erişen Bizans motiflerinin karışımından oluşan mimari formlar, 16.yüzyıl İstanbul'unun muhteşem mimarisini yarattı. Kanuni Sultan Süleyman'ın uzun süren saltanatı boyunca, İstanbul bir çok anıt kazanmış ve büyük mimar Sinan'ın eserlerinde klasik Osmanlı mimarisi doruğuna ulaşmıştır (Çelik,1996).

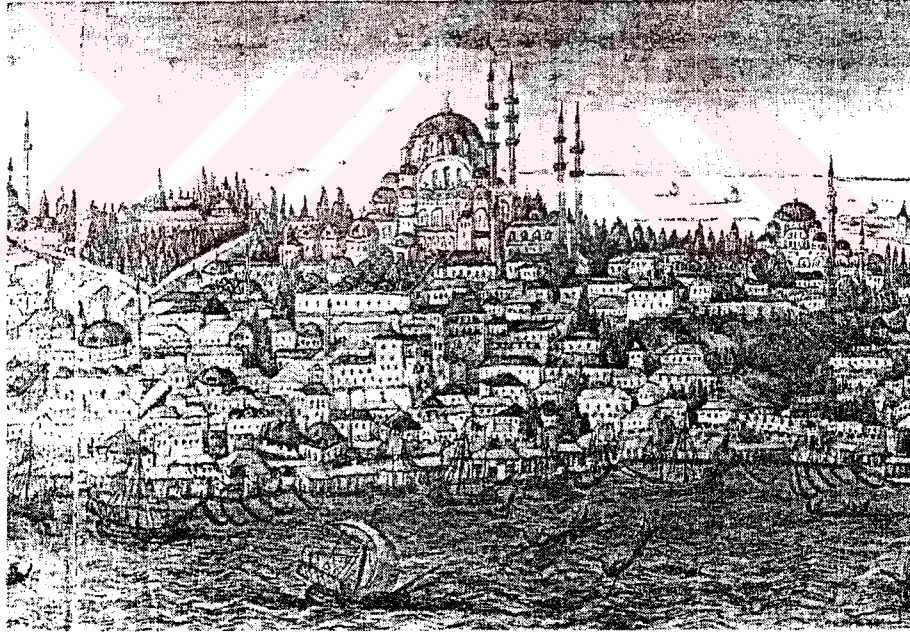
16.yüzyıl boyunca şehir içinin karakterini etkileyen ve şehir silüetine yeni bir not daha ekleyen Beyazıt Külliyesi yapılmıştı. Fatih Külliyesinin yapılmasından sonra, Forum Tauri üzerine bu yeni külliyenin inşasıyla, Konstantinopolis ve İstanbul'u ayıran en büyük strüktürel özelliklerden biri belirgin olarak ortaya çıkmış olmaktadır . Bizans şehrinin anıtsal aksı, esas itibariyle Beyazıt'tan sonra Marmara sahiline paralel olarak, büyük forumlar dizisinden geçiyordu. Türkler İstanbul'unun anıtsal gelişmesi, Beyazıt Edirnekapı yolu üzerinde Haliç'e paralel bir aks yaratmıştır. Nitekim 16.yüzyıl ortasında önce Şehzade Külliyesi, bir süre sonra topoğrafik ve boyutsal nedenlerle, bu aksın biraz dışında kalan Süleymaniye külliyesi bu yeni strüktürün eğilimini göstermektedir (Kuban,1970).

İslam şehirinde forum yoktur. Halkın toplandığı büyük meydan yoktur. Sosyal ilişki, cami ve çevresinde cereyan eder. Bir bakıma büyük külliyeler eski şehrin forumlarının yerini almaktadır. Bu gözlem üzerinde özellikle durmak gerekir (Kuban,1970).

Külliyeler kentin düzensiz dokusunu, geometrik ve bir eksen doğrultusundaki planlarıyla kırarlar. Kendi içlerinde bütünselliği olan ve merkezi bir yapı çevresinde düzenlenen bu kompleksleri, dış çevreye bağlayan ana arterler yoktur. Bu nedenle külliyelerin Osmanlı kentlerindeki içe dönük yaşam biçimini anıtsal ölçekte yansıttıklarını söyleyebiliriz (Çelik, 1996). Toplumsal ilişkiler, temelde erkekler arasında, çarşı ve camide yer alıyordu. Büyük

külliye Osmanlı kentinin forumlarıydı. Fatih, Süleymaniye, Şehzade külliyesi eski forumların işlevini görece kadar büyük alanlar kaplıyorlardı. Kentin eski ticaret bölgesi yeni ve eski bedesten çevresinde toplanan ve lonca etkinliklerine göre ayrılmış çeşitli çarşılarından meydana gelmişti (Ezcacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 1997). Cami ve külliye yapıları kutsal işlevlerinin yanı sıra halkın eğitimini ve sosyal bakımını da sağlarlar. Camilerin çoğu imaretlerle ilişki içindedir. Halkın büyük bir kısmının yeme içme gereksinimini karşılamaktadırlar (Müler Wiener, 2002).

Üçüncü tepeyi taçlandıran Süleymaniye Külliyesi, eski saray arazisinin bir kısmına yapılmıştır. Camiden başka, beş medrese, bir darüşşifa, bir tıp mektebi, bir imaret, bir kervansaray, muhtelif türbeler, dükkanlar ve çeşmelerden oluşan Süleymaniye Külliyesi devasa bir dini ve toplumsal sitedir. Görsel olarak külliyeye azametli kütlesiyle cami egemendir. Bu yapıda Sinan, Ayasofya'nın mekansal ve yapısal özelliklerinin yorumunu yapmaktadır. Süleymaniye Külliyesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun altın çağının nihai ifadesi olarak görülür. Aynı dönemde, İstanbul'un Osmanlı uygarlığının merkezi olduğu düşüncesi de yerleşmiştir (Çelik,1996).

Şekil 2. 13 Süleymaniye camii ve bağlı yapıları (Cantay, 1989)

Sultan I. Süleyman döneminden itibaren kentin yeniden yapılanması desteklenmiş ve kent pek çok büyük yapıyla donatılmıştır. Çok sayıda büyük yeni kubbe ve minare kentin silüetini tümüyle değiştirmiştir (Müler Wiener, 2002). 16.yüzyıl İstanbul'u o sırada gelen seyyahların anlattıkları gibi, dış görünüşüyle dünyanın en anıtsal yerleşmelerinden biriydi. Muhtemelen

Avrupa ve Akdeniz ülkelerindeki en kalabalık şehirdi. Şehrin henüz sağlam olan surları, Yedikule, ayrı bir şehir olarak yine surlar içinde Galata, muazzam bir liman, her yönden silüete hakim yüzlerce, binlerce, her boy kubbe ve minare bütün yabancıları kuvvetle etkilemiştir (Kuban,1970).

Tüm bunlara rağmen 16. yüzyıldaki seyahatnamelerden ve kent gravürlerinden anlaşılacağı gibi Arnavut kaldırım, dar sokaklar ve iki yanlarındaki mütevazı bir-iki katlı ahşap evler, kentin görünüşünü belirleyen öğelerdir. Yalnızca Topkapı Sarayı – Aya Sofya Camii’inden Edirnekapi’ya giden cadde, sultanın kente törensel giriş ve çıkışlarında kullanıldığı için daha iyi inşa edilmiştir. Bu arada, pek çok cadde, eski caddeler gibi dardır. Bu caddeler, yeniden yapılan evler nedeniyle daha da darlaşmış, eğri büğrü bir biçim almışlardır. Bu dönemde hemen hemen hiç araba yoktur ve caddelerin efendileri yayalar ile yük taşıyan hayvanlardır. Oturma yerleri olarak 16. yüzyılda da çıkmaz sokaklar yeğlenir. Bu yüzyılda yerleşim bölgelerinde pek çok çıkmaz sokağın bulunması çok karakteristiktir (Müler Wiener, 2002).

Şekil 2. 14 Vavassore'nin İstanbul panoraması, yaklaşık 1520 (Çelik, 1996)

Halkın oturduğu evlerin gösterişsiz, moloz taş veya bir çeşit hımuş sistemiyle yapıldığı, tek yada en çok iki katlı olduğu anlaşılıyor. Daha zengin olanların taş veya altı taş üstü ahşap konakları vardı. Büyük sarayların şehir içinde olanları taş malzemeyle inşa ediliyorlardı. Çarşıdaki han ve dükkanların konstrüksiyonuna 16.yüzyılda ahşap hakimdi (Kuban,1970).

Fetihden sonra İstanbul evlerinin büyük çoğunluğunun tek katlı olduğu anlaşılıyor. Büyük bir

olasılıkla, Anadolu'daki hayatlı evlerin, oturma katını birinci kata alan genişlemesine paralel olarak, İstanbul'da da, imparatorluğun giderek zenginleştiği 16.yüzyıl ortalarından sonra, Bizans dönemi evlerinde olduğu gibi, servisleri alt katta, oturma katı üstte olan evler yapılmaya başlanmıştır. İki katlı ev o dönemler için zenginlik işareti olduğu kadar, yeni konut kavramı anlamına da gelir. Büyük bir olasılıkla ahşap ev 16.yüzyılın sonunda ve 17.yüzyılda yaygınlaşmıştır (Kuban,1998).

Nüfusun hızla artması yapılanmayı daha yoğun bir hale getirmiştir. Büyük bahçelere sahip bölgeler 19. yüzyılın başlarına kadar yalnızca kentin batısında kalır. 16. yüzyılın ortalarından itibaren bu yoğun yapılanmanın sonucu olarak kentte sık sık büyük yangınlar çıkar (Müler Wiener, 2002).

Haliç'e bakan bu yamaçların ve ona bitişik olan tepeler hattının bundan önceki yüzyılda olduğu gibi en büyük yapı ve nüfus yoğunluğuna sahip olduğu görülüyor. Tarihi bilinen dini yapıların yüzde otuzu bu bölgede yapılmıştır. Bu nüfusun özellikle Edirnekapı-Sultanselim-Fatih arasını doldurduğu söylenebilir. Yedinci tepe, Bayrampaşa vadisi sırtlarının Aksaray'a kadar dolmaya başlaması bu devirde başlamıştır.

İstanbul'un 16.yüzyıldaki en önemli sorunları, artan nüfusun beslenmesi ve suyunun temin edilmesi olmuştur. Anlaşıldığına göre, bu özellik şehrin bütün tarihi boyunca aynı kalmıştır. Şehre gelen nüfusu kontrol etmek hatta geri göndermek için tedbirler düşünmek bu sırada ortaya çıkıyor. Kanuni devrinin en önemli başarılarından biri, şehrin su ihtiyacını karşılamak için yapılan büyük çalışmalardır (Kuban,1970).

16.yy'ın ikinci yarısında kentin "yedinci tepesi" denen Cerrahpaşa – Kocamustafapaşa bölgesi Aksaray'a kadar dolmaya başlamıştır. Kanuni döneminde kent nüfusunun dört yüz bin dolayında olduğu sanılmaktadır.Bu nüfusun % 40'ına yakın bir bölümü artık sur dışında yaşıyordu. Galata dışında en yoğun sur dışı yerleşme alanları Haliç'in iki yakasında Eyüp ve Kasımpaşa'ydı. Eyüp'te birçok cami ve medrese yapılmış, kıyıları saraylarla dolmaya başlamıştır (Ezcacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 1997).

Haliç'te farklı türde malların iskeleleri vardı. Bizans'ın son döneminde görülmeyen bir iç ulaşım düzeni de bu dönemde ortaya çıkmıştır. İstanbul artık kara yoluyla da beslenmektedir. Edirnekapı ve Topkapı, Trakya'dan gelen malların giriş noktaları olmuştur. Bu yeni aksların genişlemesiyle birlikte giriş noktalarında pazar yerleri ve hanlar gibi yeni ticaret etkinlik merkezleri de gelişmeye başlamıştır (Ezcacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 1997).

Şehrin ticaret bölgesi II.Beyazıt devrinde yine Sirkeci ile Unkapanı arasında olmak üzere daha da gelişmiştir. Çarşı, yeni ve eski bedesten etrafında loncaların faaliyetlerine göre ayrılmış çeşitli çarşılardan meydana gelmektedir (Kuban,1970). Bedestenler dışında bütün çarşılar ahşap ve tek katlı dükkanlardan oluşuyordu. O dönemde hanlar da genelde avlulu ahşap yapılarıdır (Ezcacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 1997).

Şehrin esas ticaret yolu yine denizdir. Haliç iskeleleri birbirinden farklı nitelikte malların kabulüne göre fonksiyonel bir görevlendirmeye tabi tutulmuştur.

Bu dönemde şehrin en büyük anıtları Ayasofya, Beyazıt ve Fatih camileri ve çevrelerindeki yapılarıdır. İlk büyük saray, çevrelerindeki surlar veya duvarlarla şehir dokusundan ayrılmaktadır. Eski Saray'la Ayasofya arası çarşıları ifade eden arkad dizileriyle doldurulmuştur.

Kanuni devri ve onu takip eden 16.yüzyıl padişahları zamanında Haliç'e bakan tepeler çizgisi üzerinde, önce Kanuni'nin ilk saltanat yıllarında bitirilen Sultan Selim Camii sonra Şehzade külliyesi daha sonra da Süleymaniye Külliyesi yerleşmiştir. Yüzyılın ikinci yarısında bu anıtsal çizginin hemen arkasında, ona paralel olarak ve adeta silüetteki boşlukları dolduracak şekilde, Edirnekapı'da Mihrimah Külliyesiyle başlayan orta boy camiler ve onların çevresinde yüzlerce mescit, Beyazıt-Edirnekapı aksını biçimlendiriyor. Anıtsal gelişmenin, şehrin bu yönündeki son halkası olan Yenicami yüzyıl sonunda tasarlanmış, fakat bilindiği gibi ancak 1663'de tamamlanabilmiştir (Kuban,1970).

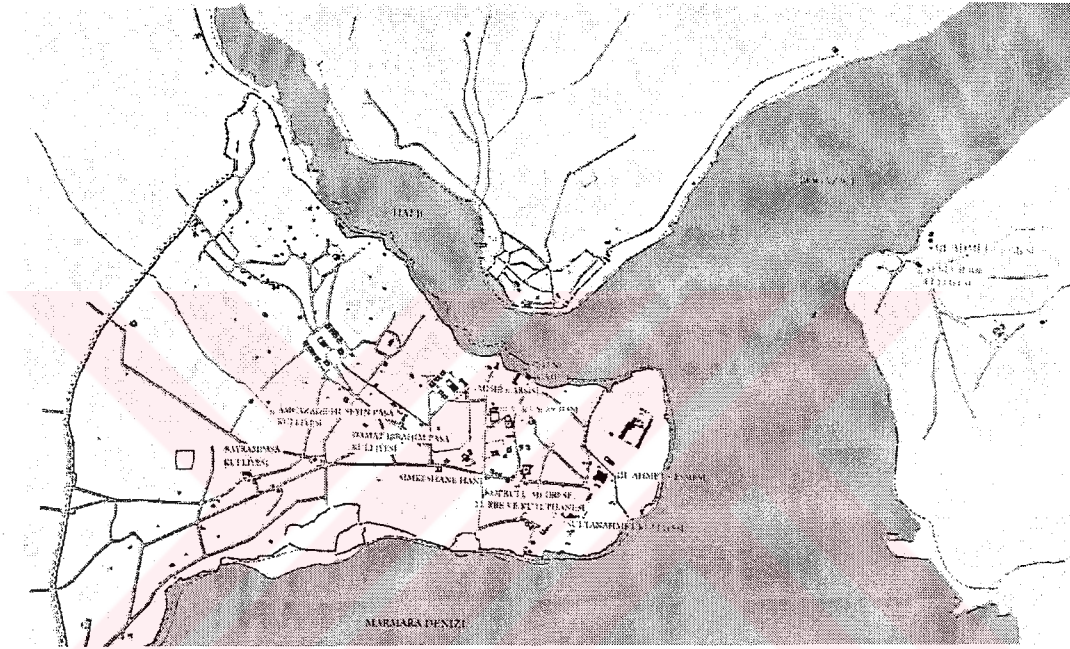
Kanuni sultan Süleyman devrinden kalan haritalarda, üç anayolun ve ana caddelerin olabildiğince keskin hatlar oluşturarak birbirinden ayrıldığı görülür. Bu yollar kavşaklarda birleşmektedir. Bu yollar şehrin güney bölgesinde, yamaçların dik olduğu yerlerde mümkün olabildiğince geometrik kurallar içinde birbirinden orantılı olarak düzenlenmiş olup buna göre yapılmış olan yollardır. Ama kuzey taraftaki yamaçlarda Haliç körfezi sahillerine doğru uzanan yerlerde, zorlamayla da olsa, bu ilkeler dikkate alınıp uygulanmıştır. Bu sokak düzeni bugüne kadar olduğu gibi hiç değişmeden kalabilmiştir. Yan sokaklar dar olup geniş sokaklara ihtiyaç duyulmamaktaydı. Kimi yerlerde merdivenle tamamlanan dar sokaklar mevcuttu. Ana yolların ortalama genişliği 15-20 metreydi, buna iki metre genişliğindeki kemerli revaklar da ekleniyordu (Kos,1995).

17. ve 18. YÜZYILLAR

16. yüzyıl sona ererken Osmanlı başkenti, siyaset ve sanat alanlarında bir görkemin

parıltılarıyla ışıltı ışıltı. Bu pırıltı, imparatorluğa zaferler kazandıran ve İstanbul'u yalnız İslam dünyasının değil, tüm Eski Dünya'nın da birinci kenti yapan sultanların eseri idi. Ne var ki, siyasi gelişmeler hiç de istikrarlı bir biçimde sürmedi. Birçok kez mali bunalımlar yaşanmış, 17. yüzyılın son 35 yılı içinde askeri bozgunlar, önceden fethedilmiş kimi yerlerin kaybedilmesine yol açmıştı (Mantran,1996).

Bu yüzyılda şehir yine büyümeye ve kalabalıklaşmaya devam etmiştir. Fakat anıtsal yapı yoğunluğunu geçmiş yüzyılla karşılaştırdığımız zaman, çok büyük bir duraklama olduğunu görmek kabil oluyor (Kuban,1970).

Şekil 2. 15 1603-1730 yılları arasında İstanbul (Kuban, 1996)

İstanbul yabancı gezginler için hala bir hayranlık kaynağı olsa da, 16. yüzyıla damgasını vurmuş olan inşa etme tutkusu artık ona yabancıdır. Gerçekten de bu yüzyıl sonuyla 1774 arasında yalnızca dört büyük sultan camisinin yapıldığı görülmektedir: Sultan Ahmet Camisi, Yeni Valide Camisi, I. Mahmud ile III. Osman'ın yaptırdıkları Nuruosmaniye Camisi ve III. Mustafa'nın Laleli Camisi. Bunlarla, III. Ahmed'in Üsküdar'da yaptırdığı Yeni Valide Camisi ile depremde yıkılan ilk cami yerine Yeni Fatih Camisi de eklenebilir (Mantran, 1996).

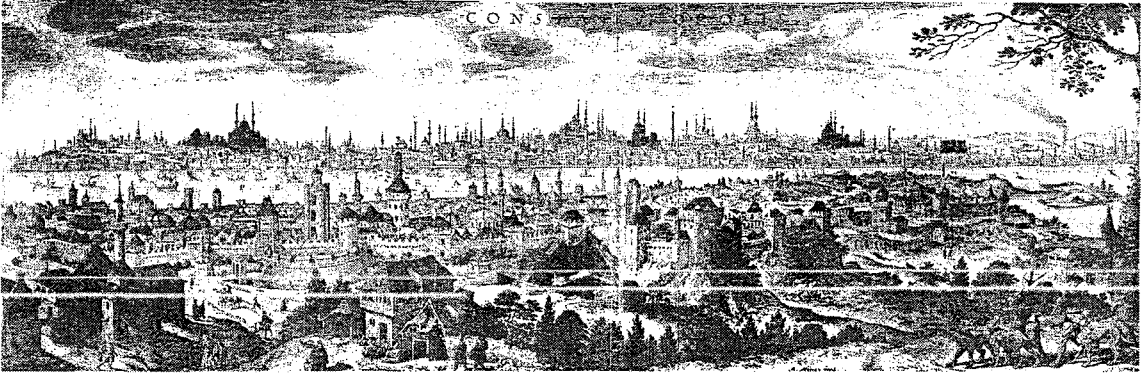
17. ve 18. yüzyıllarda İstanbul, 15. ve 16. yüzyıllardaki gelişme çizgisini izlemişti. Ancak, imparatorluğun iktisadi gücündeki azalma nedeniyle, imar faaliyetleri ölçek olarak daha önceki dönemlerle karşılaştırılmaz. Gene de, kentin nüfusu artmaya devam etti. 17. yüzyıl,

başkente iki anıt kazandırdı: At Meydanı'nın batısında eski Bizans sarayının arazisinde Sultanahmet Külliyesi ve Eminönü'nde, sahilde Yeni Cami.17. yüzyılın ikinci yarısında, eski Mese, yani Düvanyolu boyunca daha küçük camiler ve medreseler yapıldı. Ancak, 17.yüzyılda inşa edilen dini bina sayısı, 15. ve 16. yüzyıllardaki sayılarla karşılaştırılmaz (Çelik,1996).

Büyük anıtsal yapıların sayısı oldukça az olsa da, özellikle Müslüman nüfusun artmasına bağlı olarak daha küçük ölçekli yapılar gerçekleştirilmiştir. Bu nüfusa, günlük gereksinimleri ve dinsel gerekleri karşılayan yaşam koşullarının sağlanması doğaldır: mahalle camileri ya da mescitler bu amaçla yapılmıştır (Mantran, 1996).

Divanyolu üzerinde ve Beyazıt-Fatih arasında, yüzyılın ikinci yarısında Sadrazamlar tarafından yaptırılan cami ve medreseler şehrin bu en önemli aksını değerlendiriyorlar. Şehir içinde hala büyük boşluklar, yeşillikler olduğunu gelen seyyahlardan ve Evliya'dan öğreniyoruz. Evliya surlar içindeki bir çok mesire isimlerini saymaktadır. Devamlı boşlukların sebeplerinden biri, yangınlardan sonra, bütün alanların hemen yapı ile dolmamış olmasıdır. Diğer bir sebep halkın yavaş yavaş sahiller boyunca sur dışına yerleşme eğiliminde olmasıdır (Kuban, 1970).

Yerleşme bölgeleri ve kentsel faaliyet alanları birbirlerinden oldukça ayrıdır. Topografya bunların dağılımı üzerinde etkili olmuştur ve yerel ekonomiyle bağlantılı başlıca yerlerin kısmen Haliç kıyısında, kısmen de Bayezid Camisi yakınında, birçok büyük yolun kavşak noktası çevresinde yer alması olağandır. Osmanlılar, Bizanslılarca benimsenmiş pek çok düzenlemeyi korumuştur: Kent içindeki dolaşım eksenlerini değiştirmek anlamsız olacağından, Bedesten, eski ve benzer bir Bizans merkezinin yerinde kurulmuştur. Sultanların da saraylarını kentin en iyi konumdaki, en uygun yerlerine inşa etmek, büyük camilerini en dikkate değer noktalara kurmak istemeleri doğaldır. Böylece belirli işlevlere ayrılmış bölgeler ortaya çıkmıştır: Öncelikle Topkapı Sarayı ve yakın çevresini merkez alan yönetim bölgesi anılmalıdır. Bu bölge önce sultanın, ardından, 17. yüzyıl ortasından başlayarak sarayın yakınında ikamet etmeye başlayan sadrazamın kişiliğinde somutlaşan iktidarın ve daha sonraları Babiali adıyla anılan hükümet organlarının doğası hakkında fikir verecek niteliktedir. Ayrıca yeniçeri kışlaları da Hipodrom yakınında yer almaktadır. Topkapı Sarayı, Birinci ve İkinci Avlular çevresinde yer alan yönetim yapıları ve sultanın özel konutu olan Harem'i de içeren Saray-ı Enderun'la, kendi başına, büyük kent içinde bir kent oluşturmaktadır (Mantran, 1996).

Şekil 2. 16 17. yüzyılda İstanbul (Kos, 1995)

Şehir nüfusu %40 oranında Müslüman olmayanlardan meydana geliyordu. Müslüman olmayanların başında şüphesiz Rumlar gelmektedir, Haliç ve Marmara sahillerine dağılmışlardır. Evliya'nın anlattığı gibi, denizcilik, balıkçılık ve bunlarla ilişkin olarak meyhanecilik gibi meslekler Rumların özellikle uzman oldukları alanlardı. Müslüman olmayan ikinci grup Ermenilerdi. Fatih devrinden itibaren daha çok Marmara sahilinde yerleşmişlerdir. Samatya'dan Kumkapı'ya kadar sahil boyunca Ermeni mahalleleri vardı. Yahudilerin Bizans çağında da, Sirkeci'den itibaren Haliç sahilinde yerleşmiş olduğunu, yoğunlukla Bahçekapı'da yerleştiklerini bilmekteyiz (Kuban,1970).

17. yüzyılda nüfusun yerleşim alanları; Ermenilerin Samatya'ya, Rumların Marmara Kıyıları ile Galata'ya, Türklerin ise Eyüp, Tophane ve Üsküdar'a yerleştirilmesi şeklindedir. Zamanla yarımada dışına doğru Eyüp, Kasımpaşa, Hasköy, Piripaşa, Sütlüce'ye doğru yerleşim alanları yayılmıştır. Latinler Sirkeci ve Haliç kıyılarından Galatasaray ve Beyoğlu'na; Rumlar Galata, Kasımpaşa, Tophane ve Patrikhane'nin bulunduğu Fener civarına; Ermeniler Samatya ve Kumkapı Sahilleri arasında kalan kısımlara; Yahudiler ise Bahçekapı ve Balat bölgelerine yerleşmeye devam etmişlerdir. 18. yüzyılda Eyüp, Kasımpaşa ve Üsküdar'da gecekondü türü yapılaşmanın ilk örnekleri ortaya çıkmış ve Boğaziçi'nde yeni yerleşimler oluşmuş ve yoğunluğu artmaya başlamıştır (Ortaylı, 1987).

Yerleşme bölgeleri birbirine benzer karakterde değildir. Cami, kilise ya da sinagog gibi bir dinsel yapının çevresinde toplanmış olan sakinlerinin etnik ya da dinsel kökenlerine göre farklı özellikler taşırlar. Bir de "ekabir semtleri" diye nitelendirilebilecek bölgeler vardır. Evliya Çelebi, nüfuzlu kişilere ait saray ve konakların yerlerini belirlemeyi sağlayan bilgiler vermektedir. Bunlar bir yandan Hippodrom ve Ayasofya yakınında, öte yandan, Ayasofya'dan Beyazıt'a uzanan büyük yolun iki yakasındadır. Ayrıca, Süleymaniye, Şehzade

ve Vefa Meydanı çevresiyle Marmara Denizi kıyısındaki Ahırkapı'da da saray ve konaklar bulunmaktadır. İrili ufaklı bu sarayların çevresine de, çoğunlukla nüfuzlu kişilerin müşterilerinin yaşadığı orta halli evler yapılmıştır (Mantran, 1996).

17.yüzyılda Haliç'te yerleşme alanları büyüymüş, Eyüp bir şehir haline gelmiş ve surlara yaklaşmıştır. İstanbul'un giderek sur içini bırakıp deniz kıyıları boyunca genişlemeye başlaması, deniz ulaşımını da şehir için önemli bir faktör haline getirmiş oluyordu. Böylece 17.yüzyıldan itibaren deniz yolu şehirlili yaşantısının önemli bir faktörü haline gelmeye başlamıştır (Kuban, 1970).

İstanbul limanının bulunduğu yer tarih boyunca çarşılarla da hizmet vermiştir. Kent nüfusu artıp önceleri boş olan semtlerde yeni mahalleler oluşunca bu ticaret bölgesi Beyazıt'tan-Aksaray'a ve Beyazıt'tan-Saraçhane'ye kadar uzanmıştır. İstanbul limanının bulunduğu yer tarih boyunca çarşılarla da hizmet vermiştir. Kent nüfusu artıp önceleri boş olan semtlerde yeni mahalleler oluşunca bu ticaret bölgesi Beyazıt'tan-Aksaray'a ve Beyazıt'tan-Saraçhane'ye kadar uzanmıştır (Ortaylı, 1987).

Ticaret ve zanaat faaliyetinin yürütüldüğü bölgelerden biri, Haliç'in kuzey yakasında, Karaköy ile Kasımpaşa arasında kurulmuştur: Bu Galata "limanı"ıdır ve iskeleleri, depoları, dükkanlarıyla Frenklerin bölgesidir. İkinci bir bölge, Haliç'in güney yakasında, Eminönü-Unkapanı arasında uzanır: İstanbul'a gelen mallar ve tahıllar burada gemiden boşaltılmakta ve depolanmaktadır. Üçüncü bölge kentin tam merkezindedir; çekirdeğini Bedesten oluşturmakta çevresinde çarşılar, hanlar, dükkanlar yer almakta ve bellibaşlı loncaların her biri burada, sınırları çok iyi belirlenmiş bir kesimi elinde tutmaktadır. Bedesten'den ticaret yolları ayrılır. Üçü de Bizans'tan miras kalmış olan yollardan biri Mahmutpaşa mahallesinden Haliç iskelelerine, biri Şehzade Camisi'ne, biri de Aksaray mahallesine ulaşır. Bedesten ve Mahmutpaşa bölgelerinde az sayıda konut vardır (Mantran, 1996).

17 .yüzyılın ikinci yarısında yeni konutların taştan yapılması için emirnameler yayınlanmasına rağmen yine de kentte hakim olan yapı tarzı ahşaptır. 17. – 18. yüzyıla kadar sarayların ahşaptan yapılmasına devam edilir. Hatta 1665'teki büyük yangına kadar sultan sarayı bile ahşaptır (Müler Wiener, 2002).

İki katlı, derin ve yarı açık birinci kat galerisine açılan bağımsız iki odanın oluşturduğu, zemin katında servisleri olan kırsal nitelikli "hayatlı ev", fetihten sonraki yıllarda kullanılabilir durumda olan eski Bizans evlerinin yanı sıra, zamanla İstanbul mimarisine katılmış olmalıdır. Ne var ki, bu yeni ev üslubunun başkente gelişini ve oradaki gelişimini 17.

hatta 18. yüzyıldan önce saptamak mümkün değildir. Çünkü bu ahşap yapı geleneğinin bütün örnekleri yok olmuştur (Kuban,1998).

18.yüzyıl konut mimarisinde, örnekleri bugüne kadar kalmış ve literatüre “fener evi” olarak geçen bir grup evinde İstanbul mimari tarihi içinde özel bir yeri vardır. Fener’de hemen hepsi 18.yüzyılda yapılmış olan bu evler, Osmanlı tarihinde önemli roller oynamış Fenerli Rum ailelerinin daha büyük konut komplekslerinden arta kalan ve o evlerin selamlık ve divanhanesi olarak kabul edebileceğimiz yapılardır (Kuban,1998).

Halkın oturduğu konutlar ev diye nitelendirilirken, önemli kişilerin bahçelerle çevrili konutlarına konak denir. Daha da nüfuzlu kişilerin oturduğu saraylarsa, geniş, çok sayıda odası ve bahçeleri bulunan yapılardır. Bu bahçelerde yer alan köşklerse, sohbet ve dostluk zevkini tatmak ve dinlenmek için yapılmış küçük yapılardır. Evlerin çoğu küçük ve tek katlıdır; 1725’te çıkarılan bir yönetmelik, yükseklikleri Müslüman evleri için yaklaşık 9m, gayri Müslim evleri için yaklaşık 7m ve dükkanlar için yaklaşık 3m olarak sınırlandırmıştır. Yapım tekniği gelenekseldir ve subasmanlar taş, ana taşıyıcılar ahşap ve dolgular kerpiçten yapılmaktadır (Mantran, 1996).

Hipodrom’dan Babiali’ye kadar olan bölgede daha eskilere dayanan Kapalı Çarşı ve zanaatçıların yerleri vardır. Bu bölgelerin işlevleri, kentin gereksinimini sağlamaya indirgenmiştir. Kent yaşamındaki işlevlerin dağılımı ve farklı toplulukların oturdukları yerler ise, 15. yüzyılın üçüncü yarısında belirlendiği gibi kalmıştır. Bu arada yeni emirnameler Hıristiyanların Eyüp’te ve camilerin etrafında yaşamasını yasaklıyor, daha önceden kendilerine tahsis edilmiş pek çok kilise de geri alınıyordu (Müler Wiener, 2002).

Limanın yeri şehrin bütün tarihi boyunca iç çarşıların yerini de tespit etmiştir. Bütün Haliç sahilleri ve bunları Ayasofya-Beyazıt aksına bağlayan çarşı bölgesi günümüze kadar değişmemiş, hatta fonksiyonel yerleşmesinde de büyük farklılıklar olmamıştır. Yalnız şehir nüfusunun artması ve önceleri boş olan semtlerde yeni mahalleler oluşması gibi nedenlerle bu ticaret bölgesinin Beyazıt’tan Aksaray’a ve Saraçhanebaşı’na kadar uzandığını ve orada Fatih’in kurduğu çarşıyla birleştiğini görmekteyiz (Kuban,1970).

Şekil 2. 17 1730-1789 yılları arasında İstanbul (Kuban, 1996)

Yoğun nüfuslu, dar ve dolambaçlı sokaklı, ahşap evli ve yangınla mücadele yolları gülünç denebilecek bu kentte kimi yangınlar korkunç sonuçlara yol açmıştır.Çoğunlukla yangınlar çok kalabalık olan Cibali mahallesinde çıkmış ve kenti boydan boya geçerek Marmara Denizi'ne kadar ulaşmıştır. Yangınlar hem can ve mal kaybına hem de 1690 Mısır çarşısı yangınında olduğu gibi, milyonlarca kuruş değerindeki malın yok olmasıyla ekonomik kayıplara yol açmıştır. 1695,1696 ve 1701'de yaşanan büyük yangınlardan sonra, ev ve dükkanların ahşaptan yapılması yasaklanmış, ancak bu yasak kağıt üstünde kalmıştır. Bir başka tür zarar da depremlerden kaynaklanmaktadır: 1727-1728 ve 1763 depremleri ciddi hasarlara yol açmış olsa da, en yıkıcı etkiyi 1766 depremi göstermiştir. Bu deprem sonunda mahalleler yerle bir olmuş, çok sayıda kurban verilmiş, büyük camiler, özellikle de Fatih Camisi büyük ölçüde etkilenmiştir (Mantran, 1996).

Batılılaşma sürecinin başlangıcından önceki, yani kabaca 18.yy İstanbul'unu sorguladığımız zaman özellikle batılı gezgin metinlerinden kaynaklanan, ancak yer yer Osmanlı tarihçileri tarafından da doğrulanan olumsuz bir görüntü ile karşılaşmaktayız. Sokakları dar ve bakımsız, derme çatma evlerine sık sık dev yangınların silip süpürdüğü başiboş yeniçeri ve azapların esnafı haraca kestiği ve her fırsatta kazan kaldırdığı bir kent. Ancak çoğu gözlemler bunun tersini kanıtlayacak durumda. Lale Devri olarak anılan 1718-1730 dönemi, yapılarının çoğunluğunun kent merkezinin dışında Kağıthane ya da Boğaziçi'nde olmasına karşın, anıtsal

olduğu kadar kültürel faaliyetlerin yoğunlaştığı bir dönemdir ve Patrona Halil İsyanı bu süreci noktalamaz.

Bu yıllarda döşenen Taksim su şebekesi ile birlikte Haliç'in kuzeyine yayılıyor. 17.yüzyılın başında yapımı hemen hemen durdurulan selatin ve üst devlet erkanının cami ve külliyelerine ise 1730'dan hemen sonra Hekimoğlu Ali Paşa Camisi ile yeniden başlanıyor. Bunu Nuruosmaniye, Laleli külliyesi izliyor. Aynı zamanda, doğru veya yanlış olarak Osmanlı Baroğu diye adlandırılan bir uslubun temsilcileri olan bu binaların yanı sıra yeni bir yapı türü olduğu kadar yeni bir işlevin ve yeni bir kültür anlayışının göstergesi olan bağımsız kütüphane yapılarının tümü, Köprülü Kütüphanesi'nin dışında, 18.yüzyılın örnekleridir (Yerasimos, 1996).

18. yüzyılda, Osmanlı Devletinin Avrupa'yla olan ilişkilerinin elverdiği oranda, Avrupa kültürüne özgü bazı öğeler Osmanlı kültürel sisteminde yer almaya başlamıştır. Ama bunlar, Osmanlı kültürünün kalıplarına aykırı düşmedikleri ölçüde benimsenmişlerdir. Biçimlerin kullanılmasında Avrupa ölçülerine uyulmaması, uygulamada terslikler olması, biçimlerin uygun içeriğe, Osmanlı sistemince benimsendikten sonra kavuşturulmuş olmasındandır. Bu yüzden, 18.yy boyunca, ne Osmanlı Devletinde ne de Osmanlı mimarisinde gerçek bir batılılaşmadan söz edilemez. 1740'tan sonra, Avrupa'nın mimari sözlüğünden alınan bazı öğeler, mimarinin dışında bir kez yorumlanıp soyutlaştırıldıktan sonra, Osmanlılarca yenibaştan mimariye uyarlandıkları anlaşılır.

18.yy.daki değişimin gerçekleri nelerdi? Grünebaum'a göre, değişik denemelere giren bir toplum, yeni beliren sorunları geleneksel ölçütler ve öteden beri yararını görüp başvurmaya alıştığı tedbirlerle tanımlayamaz ve karşılayamaz duruma itilmiş olur. Osmanlı toplumunun batılılaşma doğrultusundaki çabaları da, herhalde bu anlamdadır. Ne var ki, 18.yy Osmanlı mimarisindeki değişim bir iç zorlamadan ileri gelmemiştir. Mimarlık alanındaki değişim, toplumsal düzeydeki değişmelerin paralelinde değil, ama onların içinde yer alır. Onların getirdiği, türettiği bir olaydır.

Osmanlı mimarisinin batılılaşması olayı, temelde, bir sistem değişmesi olarak da görülebilir. 18.yy boyunca bütün aktarmalara rağmen özünde değişmeyen Osmanlı mimarisi III. Selim devrinde, o zamana kadar kendisine yabancı kalan bir takım yeni işlevler yüklenmek durumunda kalmıştır. Osmanlı mimarisinin bu dönemde, sadece biçim kalıplarını değil fakat tasarım ilkelerini de ilgilendiren bir yenilenme sürecine zorlanması bu açıdan değerlendirilmelidir (Arel, 1975).

Yangın 18. yüzyıl boyunca şiddet ve yoğunluğu artan bir afettir. 1701-1800 arasında dönemin tarih kitaplarında yer alacak kadar önemli yangınların sayısı 90'dır ve bunlardan 1718, 1750 ya da 1782'de meydana gelenler Haliç'ten, Cibali'den başlayıp, Marmara kıyılarında Langa'ya kadar giden ve on binlerce binayı yok eden "denizden denize" yangınlardır (Yerasimos, 1996).

1718 Büyük Yangını Haliç kıyısında çıkmıştır. Cibali kapısı dışında başlayan ateş, poyraz sebebiyle etrafa yayılmıştır. Unkapanı'ndan başlayıp surları aşmıştır. Ateşin surları atlamasını izleyen bir kol Küçükpazar üzerinden Kantarcılar'a ve oradan Süleymaniye tarafına uzanmıştır. Yangın Süleymaniye bimarhanesi ve Ağa Kapısı önlerine kadar geldiyse de bu binalara hasar vermemiştir. Fakat Vefa Cami civarına uzanan kısımda Vezir Mustafa Paşa, Numan Paşa, Ebubekir Efendi Konakları yanmıştır. Şehzade Cami etrafını saran ateş etraftaki binaları yaktıktan sonra camiye de zarar vermiştir.

1750 Küçükpazar Yangını ise, Ayazma kapısı dahilindeki Küçükpazar mahallesinde başlamıştır. Bir kol Süleymaniye bimarhanesi önlerine kadar uzanmıştır. Burada bulunan bir çok ahşap büyük konak yanmıştır. Bir başka kol ise, Vefa Cami civarını yakmış, bir kol da Ağa kapısı civarını ve Ağakapısı yani Yeniçeri ağalığı dairesi olan binayı yakmıştır (Türk Sanatı ve Tarihi Dergisi, 1963).

Konutların giderek yalnızca ahşaptan ve derme çatma yapılması bu yangınlarla doğrudan ilişkili olduğu izlenimini verir. Yapıların kagir olarak yapılması ve diğer önlemlerin alınması konusunda her büyük yangından sonra verilen emirlerin tersine, açıkta kalan on binlerce insanı barındırma zorunluluğu, birkaç günde inşa edilebilen bildiğimiz İstanbul tipi ahşap evin doğmasına neden olmuştur. Böylece en hızlı biçimde kurulan bu konutlar aynı zamanda en kolay yananlardır.

Sur içi İstanbul'dan kaçış özellikle iki alanda görülür; yüksek bürokratların konutlarında ve yeni işlevlerin gerektirdiği yapılarda. 1718 büyük Cibali yangınından bir yıl sonra, bir fermanda eskiden İstanbul'da yüksek duvarları, kagir odaları, geniş avlu neccar kalfalarının ve diğer bazı kişilerin bunları alıp yıktığını ve yerine tahtadan ve çerden çöpten, kiralık dar ve bitişik odalar yaptığını ve bu değişikliğin yangınların yayılmasını etkilediğini belirtir. Böylece, Lale Devri'nin başından beri, kent içindeki büyük saray ve konakların yerlerini küçük evlere ve özellikle bekar odaları diye bilinen odalara bıraktığını görüyoruz. Zengin sınıfın konutları ise giderek Haliç'in kuzeyine ve Boğaz'ın iki yakasına doğru kayar. 1720'li ve 1730'lu yıllarda Taksim ve Üsküdar su şebekesinin yapılması, aynı yüzyılın ikinci

yarısından başlayarak padişah ve önemli kişilerin yaptırdığı camilerin Boğaz'a doğru kayması ve nihayet III. Selim'den başlayarak padişahların, zamanlarının büyük bölümünü Topkapı Sarayı'nın dışında Boğaziçi saraylarında geçirmesi bunu gösterir (Yerasimos, 1996).

18.yüzyılın genel yerleşmesini karakterize eden eğilim, şehrin Boğaziçi ve Haliç'i kendi bünyesine organik olarak entegre etmesidir. Bu yüzyıl içinde yerleşme noktaları ve belki de sınırları çok fazla büyümemiş olsa bile Haliç, Boğaz ve Üsküdar lehine ve sur içi aleyhine bir nüfus dağılımı olduğunu gösteren işaretler vardır. Şehirdeki cami ve mescit yoğunluğuna bakıldığında sayının Boğaz kısmında çoğaldığı görülmektedir. Yangınların da halkı şehir içinden ötelemeye başladığı söylenebilir (Kuban,1970).

18. yüzyılda İstanbul, kayda değer anıtsal yapı inşaatına sahne olmamışsa da, Avrupa mimarisindeki modaların benimsenmesine doğru ilk adımlar atıldı. Avrupa tarzında saray ve bahçelerin inşasına girişiler. Birçok yabancı sanatçı ve mimar İstanbul'a davet edildi (Çelik, 1996). Çizim ve planlarda tanıtılan Fransız saray komplekslerinden Osmanlıların aldıkları tek şey, kavram olarak onlara yabancı bahçe düzenlemeleriydi. Bahçe düzenlemelerinin benimsenmesi ise, az sonra mimarının dışa yönelmesi anlamını taşımaya başlamıştır.

İstanbul'un kentsel ve sosyal dokusunun bir arada düzene sokulması Batılılaşma'nın olduğu kadar merkezileşmenin de bir sonucudur. Daha doğrusu, Batılılaşma, merkezi yönetimin, imparatorluk çapında olduğu başkentte de, 18.yüzyıl boyunca giderek elinden kaçırdığı görülen iktidarı yeniden yakalayabilmesi için başlattığı bir süreçtir ve İstanbul'da doğrudan Batı modelinden esinlenen bir şehircilik düzeninin uygulanması başkentin merkezi iktidar tarafından doğrudan denetim altına alınması demektir. Bundan dolayı da Batı'da, şehirciliğin gelişmesinin bir parçası olan belediyecilik, Osmanlı devletinde arkadan yetişecek ve en azından başkentte, tüm şehircilik uygulamalarının merkezi idarenin girişimi ile gerçekleşmesine karşın, belediye kuruluşlarına Batı'nın dürtüsüyle geçilecektir.

18. yüzyıl boyunca asayişsizliğin, nüfus fazlalığının, yangın ve salgın hastalıkların yoğunlaştığı kent merkezinden Haliç kuzeyine kaçıışı, 19. yüzyılda Galata ve Pera'da Batı'ya yönelik yeni bir kültür ortamıyla birlikte yabancı elçilikler ve bankerler çevresinde oluşan yeni bir güç odağı da etkiler. Bu kayma sonunda Saray'ı da etkisi altına alır. Padişahın, Haliç'in iki yakası arasında kolayca dolaşması için yapılan Unkapanı ve Galata köprülerinden sonra Dolmabahçe Sarayı'nın bitirilmesiyle Osmanlı Hanedanı, sur içi kenti bir daha dönmek üzere terk eder. Dolmabahçe, Beşiktaş ve Yıldız sırtları üst düzey yöneticilerin yerleşme alanları haline gelir. Aynı zamanda Batı'ya ve onun kültürel ve ekonomik

değerlerine açılan kentin Müslüman, Rum, Ermeni, Yahudi aileleri, bu açılmanın göstergesi olarak sur içindeki geleneksel mahallelerini bırakarak Haliç'in kuzeyine taşınır (Yerasimos, 1996).

III. Osman saltanatı sırasında, İtalyan etkilerinin ağır bastığı görülür. Bu dönemde yabancı etkiler mimariye sızar. 18.yy Osmanlı mimarisi açısından gerçek bir batılılaşma dönemi değil, fakat batılılaşmayı kaçınılmaz kılan bir hazırlık dönemidir (Arel, 1975).

19. YÜZYIL

1838 ile 1908 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu eski düzenini çağdaşlaştırmak için yoğun bir toplumsal ve iktisadi çaba harcadı. 1838 Ticaret Anlaşması ile 1908'de Jön Türk Devrimi'ne kadarki dönemi kapsayan bu zaman diliminde imparatorluk genelinde yaşanan değişimler, İstanbul'da girilen kentsel büyüme modelleri ve planlama çalışmalarına yansdı.

1908 Jön Türk Devrimi ise, bir açıdan bakıldığında, Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunun habercisi ve 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna giden yolu aydınlatan olaydı.

Jön Türklerin en önemli katkıları, özellikle İstanbul 'da, bayındırlık alanında oldu. Yeni rejimin denetiminde başkentte yeni ve etkin bir belediye örgütlenmesi gerçekleşti, kapsamlı bir kent inşaat projesi uygulandı (Çelik, 1996).

II. Mahmut'un saltanatının sonlarında İstanbul için ilk imar planı sayılabilecek olan çalışma, Moltke tarafından hazırlanmıştır. Böylece Tanzimat'la beraber şehirlerin düzenlenebileceği fikri de uygulama alanına konuyordu. İmar planı adı altında teklif edilenler şehir içinde doğru ve yeter genişlikte yolar açılması ve bazı meydanlar düzenlenmesi şeklinde olmuş olmalıdır. Gerçekten de atlı araba ulaşımının bile güç yapılabildiği İstanbul yol strüktürünün en önemli sorunu, uzun bir süre, ana yönlerdeki trafik arterlerinin açılması olmuştur (Kuban,1970).

Şekil 2. 18 1871 İstanbul haritası (Çelik, 1996)

1839 Tanzimat Fermanı'nı izleyen dönemde İstanbul, Avrupa tarzı belediyeçiliğin ve 19.yüzyıl batı tarzı kent planlaması ilkelerinin deneyden geçirildiği bir arenaya dönüşmüştü. Sanayi üzerindeki Avrupa etkisi, Osmanlı hükümetleri tarafından uygulamaya konulan tanıtım projelerinde de kendini gösterdi. 19.yüzyılın modalarından biri de sanayi fuarlarıydı (Çelik, 1996).

İstanbul yarımadasını oluşturan üçgenin sınırı batıda Teodosios Surları'yla belirleniyor ve yoğun bir nüfusu barındırıyordu. Seyrek boş alanlarda ise bazıları eskiden Bizans sarnıçları olan bostanlar vardı. Yarımadanın batısında, surlara bitişik mahallelerdeki yol yapısından anlaşıldığına göre, kentin bu bölgelerindeki nüfus diğer bölgelere göre seyrekti (Çelik, 1996).

Topkapı Sarayı sahile kadar setler ve kasırlarla inmekte, Sarayburnu'nda büyük sahil sarayı ile yukarı platodaki harem arasında büyük bahçeler bulunmaktadır. Yerleşmenin Haliç'ten görünen silüetine bugün de hakim olan külliyelerin arasını boyutsuz ve homojen bir doku olan mahalleler doldurmaktadır (Müler Wiener ,1998).

Bu sırada Sarayburnu'nun değişmesi ilgi çekici bir olaydır. II. Mahmut'tan itibaren surlar içindeki sarayların itibarı azalmıştır. Eski saray çoktan gözden düşmüştür (Kuban,1970).

Abdulaziz'in ilk saltanat yıllarında Topkapı Sahilsarayı da büyük bir yangın geçirmişti. 1874'de açılan Edirne İstanbul demiryolunun, sarayın bu kısmını ortadan kaldırması padişah tarafından kabul edilince, tren güzergahına rastlayan Sirkeci ile Ahırkapı arasında sahil surları, bazı köşk ve kasırlar ortadan kalkmıştır. Böylece demiryolu, İstanbul'un en önemli özelliklerinden birini yok ederek, sarayla denizin ilişkisini kesmiş oluyordu. Fakat o zaman için, fonksiyonel bakımdan, bunun şehir bünyesine büyük zararı olduğu söylenemez. Çünkü yarımadanın bu kısmı zaten hiçbir zaman, padişahların özel yaşantılarının dışında, şehir hayatına katılmamıştı (Kuban,1970).

Genel makroform içinde; Tarihi Yarımada yönetim ve kültür merkezi ile geleneksel ticaret merkezi, Galata dış ticaret merkezi, Üsküdar kendi kendine yeten bir çevre yerleşimi iken, 19. yüzyıl başlarında ortaya çıkan isyanların getirdiği göç hareketliliği, nüfus artışı ve yeni ulaşım olanakları bu üçlü yapının bütünleşmesini sağlamıştır. Kıyıları arası ulaşımında 1829'da ilk buharlı geminin alınması, 1838'de tersanelerde buharlı gemi yapımına başlanması ve 1840'larda Şirketi-Hayriye'nin Kabataş-Üsküdar arası düzenli seferlere başlaması, 1838'de Unkapanı ile Azapkapı arasında Haliç'de ilk köprünün yapılması, 1846'da Karaköy köprüsünün yapımı kentin ticari ve iskan bölgelerindeki gelişimi ve bütünleşmeyi hızlandırıcı etkiler yaratmıştır (Müler Wiener ,1998).

Dokusu gereği olarak, diğer Ortadoğu kentlerinde olduğu gibi İstanbul'da da tekerlekli arabayla ulaşım ve taşımacılık yok denecek kadar azdı. Atlı gezinti arabası 19. yüzyılda Avrupa'dan ithal edilen bir modeldi. İstanbul'un geleneksel ulaşım yolu denizdi ve bundan dolayı da ilk modern kitle ulaşım aracı Boğaz vapurları olmuştur. Kara taşımacılığı ise, ancak yangın sonrası ilk düzenlemelerle genişletilebilen yollarda döşenmiş raylarla gelen tramvayla 1871'de Haliç'in kuzeyinde başlar ve kentin diğer semtlerine yayılmıştır. 1875'te ise 573 m uzunluğunda bir hatla İstanbul, dünyanın metroya kavuşan üçüncü kenti olmuştur (Yerasimos, 1996).

İstanbul'da atlı tramvay şirketi 1869'da kurulmuştur. Şehir içinde, Avrupa'dan esinlenerek daha muntazam yollar ve meydanlar düzenleme isteği ve bunu gerçekleştirecek örgütlerin varlığı, açık olarak, bir Belediye'nin kurulmasına bağlıydı. Şehir sorunlarına bir çare bulmak ve imar eylemlerini gerçekleştirmek için, ilk belediye 1855'de kurulmuştur. Abdülhamit devrinde ise, bugünkü İstanbul fizyonomisine katılan en önemli tesislerin, liman ve demiryolları tesisleri olduğu söylenebilir. Liman ve demiryollarının şehrin bünyesine katıldığı yerler, şehrin tarihi gelişmesinin sonucudur. Galata ve Sirkeci rıhtımları ve liman tesisleri, Byzantion ve Sykai'nin limanlarının olduğu yere yerleşmişler, şehrin denizle ilişkisi aynı yerlerde olmaya devam etmiştir (Kuban, 1970).

Şekil 2. 19 1789-1878 yılları arasında İstanbul (Kuban, 1996)

19. yüzyılda şehrin sanayi bölgesinin oluşması da, liman ve demiryolu gibi, şehrin tarihi gelişmesinin doğal sonucudur. İstanbul'da bugünkü sanayi alanlarının dağılışına bakılacak olursa bunların içinde oldukça önemli bir kısmının Eminönü, Fatih ve Eyüp ilçelerine yerleştiği görülür. Eminönü ve Fatih ilçelerinde görülen sanayi yerleşmesi, İstanbul limanının Sirkeci ve Balat arasındaki tarihi fonksiyonunun sonucunda ortaya çıkmıştır. Haliç'in bir sanayi alanı olmasının tohumu, Fatih'in Kasımpaşa'da kurduğu ilk tersane tesisleridir. Abdülhamit zamanında şehrin liman ve demiryolu tesislerinin yanı sıra, diğer altyapı tesisleri de tamamlanmaya çalışılmıştır (Kuban,1970).

İstanbul'da nüfus artışının nedenlerinden biri, güneydoğu Avrupa ve Rusya'nın güneyindeki kargaşadan kaçan Müslüman halkın Osmanlı devletine akınıydı. Bundan başka, kente gelen yabancı gayrimüslimlerin sayısında önemli artışlar olmuştu. 1840 ile 1900 yılları arasında İstanbul'a yerleşen 100.00 gayrimüslim, çoğunlukla kapitülasyonlar ve Avrupalı tüccar ve yatırımcılara tanınan diğer haklardan yararlanmak için gelmişti. İstanbul'da 19. yüzyılın ikinci yarısında belirli bir yerleşim modelinin ortaya çıktığını göstermektedir. Yabancılar eski Ceneviz mahallesi Galata ile yeni uzantılarında, Müslümanlar ise genellikle İstanbul'da yaşıyorlardı. Oysa, 19.yüzyılın ikinci yarısında hatırı sayılır bir Müslüman cemaati Haliç'in kuzeyine taşınmaya başladı. Sur dışında Haliç'te, Eyüp en büyük Müslüman yerleşmesi olarak görünüyor. Yine sur dışındaki ikinci Müslüman yerleşmesi hemen Yedikule'nin batısında Marmara sahilindeydi. Eyüp ve Yedikule'den başka sur dışındaki hatırı sayılır yerleşmeler Bakırköy ve Yeşilköy'den ibaretti (Çelik, 1996).

Bu dönemde kentin fiziksel yapısında önemli bir değişim yaratan yangınlardır. 19. yüzyıl boyunca çıkan yangınlar, kentin ahşap mimarisini yok etmeye başlamış ve yerlerini kagir binalara bırakmıştır. Zamanla, çıkan yangınlar yol dokusunu da değiştirmiş; Aksaray, Kumkapı, Unkapanı, Fener, Balat, Samatya semtlerindeki geleneksel yol dokusunun yerini, batı özentisi ile yapılan dik kavşaklı ızgara yol sistemine bırakmış, yeşil alanlar azalmış, konut alanları artan yerleşme yoğunluğu ile küçük parçalara ayrılmıştır (Çelik,1996).

İstanbul'da 19. yüzyılda kesinleşecek olan iç sofalı konutları, bir yandan saray mimarisinin merkezi planlı köklerinden esinlendiği, öte yandan hayatlı evin gelişmesinin de bu yöndeki eğilimlere dayandığı söylenebilir. İstanbul'da merkez sofalı büyük yalı ve konaklar, dönemin büyük devlet adamları ya da zenginleri tarafından yapılmıştır. Merkezi planlı sultan köşklerinin giderek büyük ölçülerde inşası İstanbul'un aristokratik konut mimarisinde önemli bir yer tutar. İstanbul mimarisinin bu büyük konutlarının yanı sıra, kent karakterinin temel fizyonomisini oluşturan, dar, eğri büğrü sokaklar üzerine dizilmiş, aralarında ya da

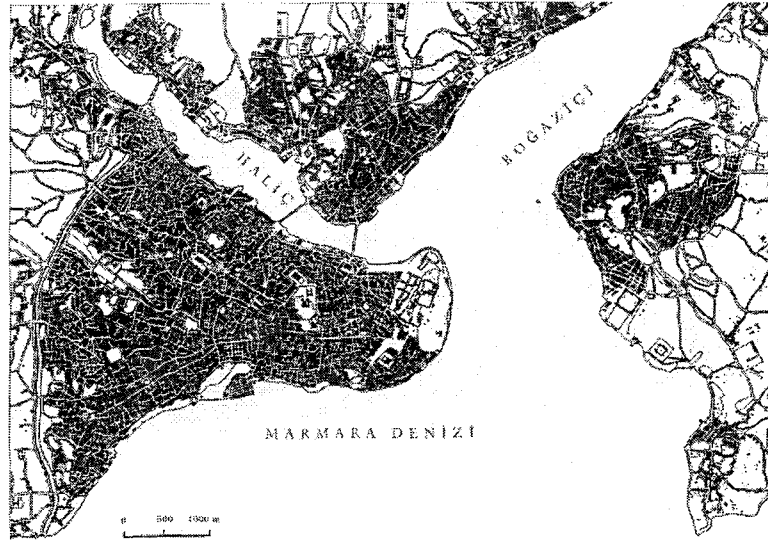
arkalarında küçük bahçeleri olan, mal sahiplerinin gücüne göre, büyük konutların ölçü ve bezemelerinden etkilenmiş ayrıntılarla karşımıza çıkan bir konut türü daha vardır. II. Abdülhamit dönemi ve sonrasında, gelenek gücünü yitirmiş, yeni konut tipleri, apartmanlar da dahil olmak üzere, bütün plan ve bezeme özellikleriyle ithal edilmeye başlanmıştır (Kuban, 1998).

İstanbul yakasında değişmeler yavaş oluyor ve kagir binalarla doluşan Beyoğlu eski İstanbul'un ahşap yapılarına ve harap semtlerine tepeden bakıyordu. Eski İstanbul'da Müslüman ve gayri Müslim mahalleleri halen farklı mekandaydı. Ancak varlıklı sınıflar Balat, Fener ve Samatya'yı terk edip Beyoğlu tarafına geçiyordu. Özellikle sur dibindeki mahallelerde, ayak esnafılığı, hamallık gibi işlerle geçinen alt gelir grubundan ailelerin yerleştikleri sefalet mahalleleri doğarken Beyoğlu'nun kenar mahallelerinde de bir slumlaşma söz konusu oluyordu. Balat, Fener, karşı tarafta Hasköy yavaş yavaş slum bölgesine dönüştüler ve bu durumlarını halen sürdürüyorlar. Bölge o zamandan beri atölye, tersane gibi yarı endüstriyel tesislerin çevresinde biçimlenmiş sefalet mahalleleriyle tanınıyor. Kent sınırları dışında da mezbaha ve küçük atölyeler doğdu. Haliç kıyısında mezbaha ve atölyelerin arttığı görülüyordu. Bu ilk çevre kirlenmesi sorunlarını da yaratmaktaydı.

İstanbul'da 1930'lardan ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra hızlanacak gecekondulaşma olgusunun başlangıcı ve bu olgunun oturduğu az gelişmiş metropoliten yapı 19. yüzyılda ortaya çıkmış ve gittikçe büyüyen bir sorun haline gelmiştir. Esasen 19. yüzyıl bitişik yerleşme düzeni ile birlikte dağınık yerleşmenin de görüldüğü bir dönemdi. Bu yüzden İstanbul, nüfusuyla orantılı olmayan geniş bir alana yayılmıştı ve bu, bütün belediye hizmetlerini aksatan başlıca sorundu (Ortaylı,1996).

1838'den 1908'e kadar Osmanlı İmparatorluğu nihai, ama umutsuz bir varoluş mücadelesi vermekteydi. Ekonomik krizi ve teknolojik geri kalmışlığı aşmak için batı örneklerinden esinlenen bir dizi sosyal ve kurumsal reform gerçekleştirilmeye çalışıldı. Osmanlı toplumuna uygun olmayan ve meselelerin özüne inmeyen bu reformlar, imparatorluğu kurtarmaya başaramadı. Kentler, özellikle başkent bu reformlardan payını almayı başardı. (Çelik Z, 1996)

Osmanlı başkenti, sanayi devrimini yaşamamıştı, bu nedenle de batıdaki olumsuz etkilerden uzak kalmıştı. Bunun yanı sıra, devletin kente karşı politikasında herhangi bir değişiklik olmadığından, imparatorluğun başkenti olarak ayrıcalıklı konumu devam etmekteydi (Çelik, 1996).

Şekil 2. 20 1855/80 Stolpe planı (Kuban, 2001)

KENT DOKUSUNUN DÜZENLENMESİ

Tanzimat Fermanı'yla yaşama geçirilen kurumsal reformların yansıması, geniş ölçekte kent dokusunda, daha dar ölçekte ise mimaride görüldü. Klasik Osmanlı kent imajının, Avrupalı biçimleri ve unsurları içeren daha kozmopolit bir imaja dönüşmesiydi.

Haliç'in iki yakasındaki faaliyetlerin çapını ve yapısını belirleyen etkenler farklıydı. İstanbul tarafının yoğun, ahşap yapılaşması bölgeyi yangına duyarlı bir alan haline getiriyordu. Burada, yangın yerleri Avrupa'dan esinlenen kent planlaması ilkelerinin uygulamaya konduğu deney alanları haline geldi.

Kent tasarımına ilişkin ilk ilkeleri, Mustafa Reşit Paşa 1836'da belirlemişti, planlamaya bilimsel yaklaşımı savundu. Yol şebekesinin, mevcut labirentvari örüntünün düz ve geniş arterlerle kesilmesiyle sağlanacak ulaşım kolaylığı kentin başına bela olan yangın afetinin kontrolünü mümkün kılacaktı. Yapı malzemesinin ahşaptan kagire dönüştürülmesiyle yangınların önlenmesinde önemli bir adım atılmış olacaktı.

Alman mühendis, Helmuth von Moltke, 1839'da İstanbul'un sokak yapısını düzeltmekle görevlendirildi. Von Moltke ilk iş olarak, kentin planını kararak, bir yenileme projesi hazırladı. Her ne kadar von Moltke'nin projeleri uygulanmadıysa da bu projeler ve Reşid Paşa'nın görüşleri, yeni inşaat nizamnamelerinin temelini oluşturdu.

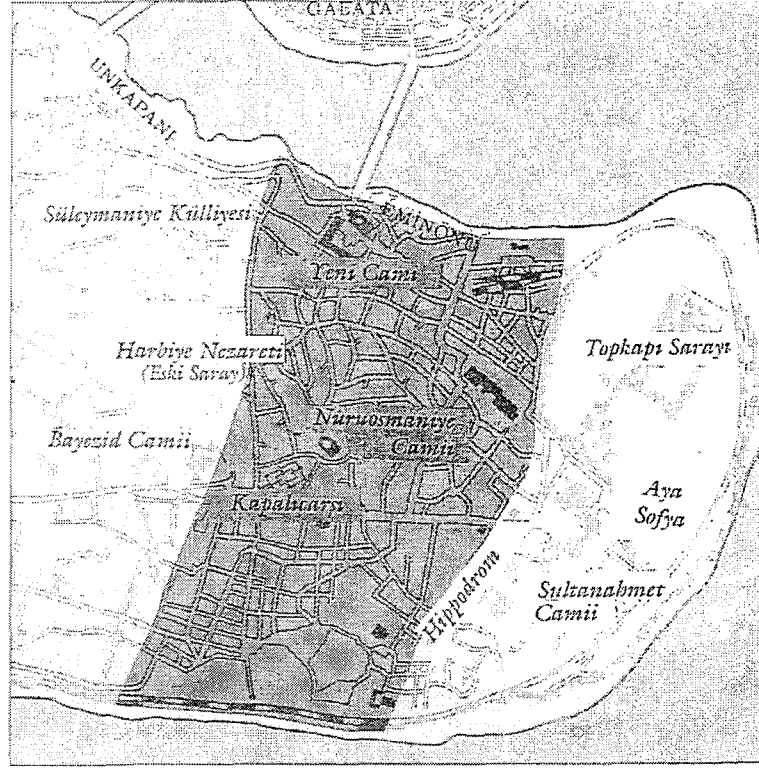
Unkapanı-Aksaray eksenine kadar doğru kısmı, Şişli, Pera'da Cadde-i Kebir bölgesi ve Azapkapı'dan Ortaköy'e kadar uzanan kıyı şeridi olarak belirlendi.

1840'lardan önce yangınların gerektirdiği yeniden inşa faaliyetleri önceden var olan düzen uyarınca gerçekleştirdi. Tahribata uğrayan bölgeler daha önce nasılsa öyle yapılmaya çalışılırdı. 1840'tan sonra, yangınları önlemek üzere köklü çözüm arayışları, çağdaşlaşma şevkiyle birleşerek, kent tasarımında yeni bir anlayışa yol açtı. Her yangın yeri kente verilecek resmi biçimlerin denendiği bir sahne haline geldi. Yeni planlanan semtler her zaman aynı özelliklere sahip değillerdi. Yangının büyüklüğüne, yanan yerin topografyasına ve kentteki konumuna göre değişiklik gösterirlerdi. Yanan bölge büyük ve prestiji yüksek bir semtteyse, yeniden inşası başlı başına bir yenileşme projesi haline getiriliyor, çoğu kez çevresindeki yanmamış bölgeleri de kapsıyordu. Bölgede anıt veya ticari rıhtım gibi bir odak noktası olduğu zaman bu, yeni planlanan mahalleden eskisine oranla daha geniş bir ana sokak geçirilmesine vesile oluyordu. Daha mütevazı ve anıtsal yapıları olmayan yanmış mahallelerin ızgara planına sokulması daha kolaydı. Son olarak, yangın yeri küçük bir alan ise, yeniden yapılanması sadece birkaç düz ve genişçe sokak yapılması demektir. 1856 Aksaray yangını ve 1865 Hocapaşa yangını İstanbul yarımadasının yeniden şekillenmesinde özellikle önemli olmuştur.

1856 Aksaray Yangını : Bu yangından sonra İstanbul'un tarihinde ilk kez, yangın yerinin sistematik bir haritası çıkarıldı ve alternatif bir kent tasarımı projesi hazırlanarak uygulamaya konuldu. Storari, mahallenin organik sokak şebekesi yeniden düzenlendi. Aksaray'ın yangın öncesi dokusunda açıkça görülen bir kavşak, Haliç'te Unkapanı'ndan, Marmara kıyısında Yenikapı'ya uzanan kuzey-güney eksenine, doğu-batı eksenini oluşturan ve Divanyolu'nun uzantısı olan Aksaray Caddesi'nin kesiştiği noktayla çakışıyordu. Storari bu iki ana arterin önemini vurgulamak için onları genişletip düzeltti ve kavşağı belirleyen köşeleri yuvarladı. Bu tarz bir uygulama İstanbul'a yeni bir kavram getiriyordu. Sonuç mükemmel bir ızgara olmamış, birbirlerini dik açıyla kesen bir örnek bloklar oluşturulmamıştı. Ancak, çıkmaz sokakların yok edilmesiyle birlikte, bir çok ada inzivada yaşamaktan kurtulmuştu.

1865 Hocapaşa Yangını ve İTK

1865'te İstanbul, tarihinin en büyük yangınına gördü. Eminönü'nün batısında Hocapaşa semtinde başlayan yangın, kısa zamanda doğudan esen rüzgarın etkisiyle birkaç yöne yayıldı. Güneyde Marmara denizi, kuzeyde Haliç, batıda Bayezid Külliyesi ve doğuda Ayasofya ve Sultanahmet Camii aksı içindeki çok geniş bir alan otuz iki saat içinde yerle bir oldu.

Şekil 2. 22 Hocapaşa yangınının yayıldığı alan (Çelik, 1996)

Sorun, daha 1830'larda tanımlanan iki konu çevresinde özetleniyordu: yapı malzemeleri ve sokak dokusunun durumu. Birinci öneri eski bir temayı tekrar vurguluyordu, yani ahşap malzemenin kolaylıkla alev aldığı ve bu nedenle kagirin tercih edilmesi gerektiği. İkinci olarak, sokaklar alevlerin yayılmasını kolaylaştırıyordu. Sokaklar inişli çıkışlı dar ve çarpık dehlizler olarak tanımlanıyor, bu durumun itfaiye araçlarının girmesini zorlaştırıyordu. Sokak dokusu polis denetimini de imkansız hale getiriyordu. Bu sorunlara çifte çözüm önerilmekteydi : sokakların düzenlenmesi ve ahşaptan kagire geçirilmesi.

Bu esnada, Yollar Islahatı Komisyonu İTK (Islahat-ı Turuk Komisyonu) adlı kuruluş kuruldu ve 1869 yılına kadar geniş çaplı bir kent planlaması ve inşaatı programı yürüttü.

1866 Raporu

Topografya ve mevcut binalar planlamayı etkilemişti. Engebeli arazide yer alan Sirkeci ve Cağaloğlu bölgelerinde birçok anıt eser, cami, ve kagir bina vardı. Yeni sokak düzeni, tarihi binaları korurken aynı zamanda arazinin engebelerine de uymak zorunda kaldı. Yol yapımına paralel olarak altyapı inşaatı da sürdürüldü. Mahmudiye, Nuruosmaniye ve Kumkapı caddelerinin altına kanalizasyon boruları döşendi. Komisyon ayrıca bölge sakinlerinin evlerini ve dükkanlarını tuğladan yapmalarına yardımcı oldu. Daha önceki devirlerde sürekli

yasaklanmasına rağmen ahşap inşaatta diretilmesinin nedeni ekonomikti, zira tuğla ve çimentoya uygulanan vergiler bu malzemeleri geniş kitlenin ulaşamayacağı kadar pahalı kılıyordu. İTK tuğla ve çimento üreten bir fabrika kurdu ve evlerini yeniden inşa etmek üzere tuğla ve çimento satın alanlardan vergi almadı. Ulaşım maliyetlerini düşürmek üzere stratejik noktalardaki yolların yapımına öncelik tanındı.

1868 Raporu

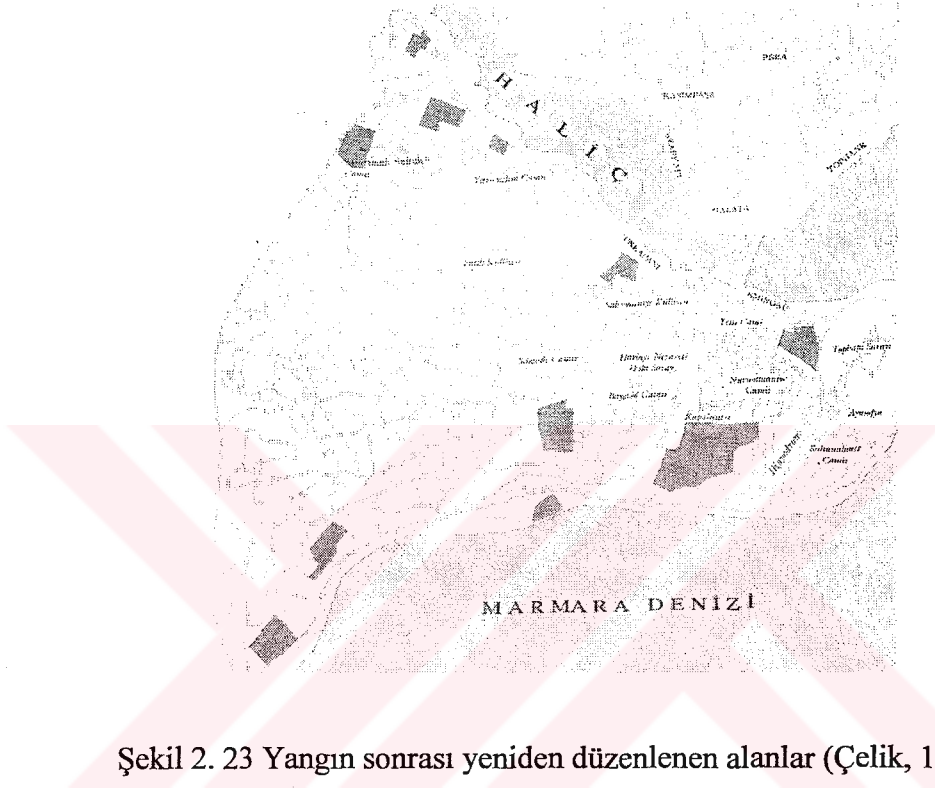
Önerilerden biri, Ayasofya Camii ve Süleymaniye Külliyesi'ne bitişik ahşap evlerin yıkılarak bu anıtların temasına engel olan unsurların ortadan kaldırılması yönündeydi. Bu fikir o yıllarda Avrupa'da geçerli olan kentsel korumacılık kavramından, özellikle de Haussmann'dan ödünç alınmıştı. Haussmann'a göre, anıtlar diğer yapılardan soyutlandıklarında ihtişam kazanırlardı. Haussmann'ın kuralları en katı şekilleriyle uygulanmamakla birlikte, Divanyolu'nun genişletilmesi sırasında olduğu gibi, İTK tarihi değeri olan yapıların korunmasını hedefledi. Divanyolu'nun öngörülen genişliği 19 metre olduğundan, iki tarafında geniş çaplı yıkım çalışmaları gerekmektedir. Ancak İstanbul'un bu en eski ana arteri boyunca yer alan anıtların çokluğu, bu çalışmaları zorlaştırdı ve ağır ilerlemesine neden oldu. Bir zamanlar elips şeklindeki Konstantinus Forumu'nun merkez noktasını oluşturan Konstantinus Sütunu'nun çevresini açmak için sadece evler değil bazı dükkanlar, bir hanın ve Çemberlitaş Hamamı'nın bir kısmı da yıkılmıştı. Çemberlitaş Hamamı'nın kesilmiş kubbesi İTK'nın Divanyolu'ndaki faaliyetinin işareti olarak günümüze kadar gelmiştir.

1869 Raporu

İstanbul tarafında, düzensiz bir yapı blokunun yıkımı ile Divanyolu Beyazıt Meydanı'na bağlanmış ve böylelikle Divanyolu'nun genişletilmesi projesi tamamlanmıştı. Düzenlenmiş şekliyle Divanyolu yaya kaldırımları olan bir araba yoluydu. Divanyolu'nun doğu ucunda Ayasofya'ya bitişik binalar yıkılıyor ve önünde bir meydan oluşturuluyordu. 1869 Raporu'nun genel havasından anlaşılan, İTK'nın başlıca hedefinin Avrupa üslup ve beğenisine göre kente anıtsal bir hava vermek olduğuydu. Yangından zarar gören mahallelere hizmet götürmek ise ikincil bir amaçtı. İTK, Hoca Paşa Mahallesi'nin yeniden inşası yerine, artık yüksek prestijli semtlerde Avrupalı arterlerin yapımını hedefliyordu. İTK Haliç'in iki yakasında başlıca arterleri oluşturmuş, en önemli anıtların çevresini açmış ve geniş çaplı altyapı çalışmalarını tamamlanmıştı.

Küçük Yangınlar Mahalle Düzenlemeleri :

İç mahallelerde görece küçük alanları etkileyen yangınlar kent dokusunun yamavari düzenlenmesine yol açtı. Bu kapsamda yenilenen mahalleler, birbirlerine ya da ana arterlere bağlanmıyor, genel düzensizlik ortamında geometrik birimler olarak kalıyorlardı. Anıt eserlerin bulunmadığı bu bölgelerde ızgara plan oluşturulabilmekteydi. Gene de, yangın öncesi arsaların boyutları ve arazinin topografyası sokakların biçimini etkiliyor, ızgara planlar da çoğu kez kusursuz olamıyordu.

Şekil 2. 23 Yangın sonrası yeniden düzenlenen alanlar (Çelik, 1996)

Yeni Arterler

İstanbul'da 19.yüzyılın ikinci yarısındaki yangınlardan sonra parça parça uygulanan planlama çalışmaları, yangından etkilenmemiş ana arterlerin ve sahil şeridinin düzenleme çalışmalarına paralel yürütülmüştü. Yeni yolların planlaması ve yapılması neredeyse tümüyle Haliç'in kuzey yakasıyla sınırlı kalmıştı; bu da bölgenin ihtiyaçlarına ve gelişim çizgisine uygundu.

Sahil Şeridinin Temizlenmesi

Sahil şeridini temizlenmesi ve düzenlenmesinin üç ana nedeni vardı. Birincisi, artan deniz trafiği ve ticaret düzenli rıhtımlara ihtiyaç doğurmuştu. Yabancı deniz nakliyle şirketleri sık sık sefaretleri aracılığıyla belediyeye rıhtımları yeniden yapması için baskı yapıyorlardı. İkinci olarak, kamu sağlığına zarar veren koşullar ortadan kaldırılmalıydı. Üçüncüsü, kentin imajının düzeltilmesi gerekiyordu. Sahil şeridi, düzen tutkunu Osmanlı elitinin gözünde, çok

düzensiz, çok pisti, bir utanç kaynağıydı. Sirkeci'den Balat'a kadar, Galata tarafından ise Azapkapı'dan Tophane'ye kadar uzanan ve içine limanı da alan bölgeydi. Bu şeridin yeniden yapılmasıyla yetinilmeyip, gümrük idaresi için büyük, taş binalar yapıldı.

Tanzimat sonrası İstanbul'unda kent planlaması, önce zaman zaman kenti talan eden yangınlarla, ikinci olarak da yeni gelişmekte olan gözde mahallelere ulaşım sağlama zorunluluğu tarafından belirlenmişti. Yangınların yerle bir ettiği alanlar, ihtilafli yıkımlara yol açmadan istimlak işlemlerini kolaylaştırıyordu. Yangınların daha sık ve nüfusun daha kalabalık olduğu yarımada düzenleme çalışmaları kent dokusunda daha radikal değişimlere neden oldu. Bazı labirentvari mahalleler daha düzenli bir yapıya kavuşmakla birlikte, daha önce de belirtildiği üzere, bu mahallelerin ölçükleri çok değişmedi ve kentin diğer bölgeleriyle bağlantıları pek kurulmadı. Düzenli adacıklar oluşturuldu, fakat mahalle sakinlerinin yaşam biçimlerinde önemli değişikliklere neden olmadı. İskan biçimi, ölçüğü, hatta yapı teknikleri değişmeden kaldı. Bir çok ev eski yöntemlere göre yapıldı. Gene de, evlerin yeni ve düz sokakların iki yanına muntazam biçimde dizilmeleri ve yola taşmaların engellenmesiyle ilerleme sağlanmış oluyordu

Yeni düzenlenen mahallelerde sokak dokusunun ferahlatılması ve özellikle çıkmaz sokakların ortadan kalkmasıyla birlikte, bu sokaklar görece içlerine kapalı konumlarını yitirdiler ve birer güzergah oldular. İstanbul'un ticaret ve idare merkezindeki ulaşım ağında gözle görülür bir ilerleme kaydedildi. Eminönü rıhtımının ticaret bölgesi üzerinden Beyazıt ve Divanyolu'na bağlantıları sağlandı. Ayrıca, Beyazıt'dan Marmara sahiline çıkış sağlandı, genişletilmiş Divanyolu'na yeni bir anıtsal kişilik kazandırıldı. Konstantinus Sütünü çevresinin açılması, Hipodrom girişinin vurgulanması ve yeni açılan Ayasofya Meydanı'yla bu güzergah, Bizans'ın Mese'sinin sahip olduğu şanslı konuma bir ölçüde yeniden kavuştu.

ULAŞIM

19.yüzyıl kentlerine çağdaş ulaşım sistemlerinin girişi önemli bir katalizör etkisi yaratmıştı. Geniş, yeni arterlerin açılması, kentlerin mahalleleri arasında hızlı ve kolay ulaşımı mümkün kılmıştı. Daha iyi ulaşım imkanları fiziki gelişmeye mekan açarken aynı zamanda bu gelişmeyi teşvik etmişti. 19. yüzyılda kentin ulaşım ağı birbiriyle bağlantılı dört ana unsurdan oluşmaktaydı : Deniz taşımacılığı, atlı tramvaylar, kısa bir metro hattı ve trenler.

Düzenli vapur seferlerinin 1851'de başlamasına kadar kent sahilleri arasındaki ulaşım kayık ve mavnalarla sağlanırdı. 19.yüzyılın ortalarına gelindiğinde İstanbul'un deniz trafiği hissedilir derecede artmıştı. İlk kez 1850 yılında, iki yabancı'nın Boğaz'da işletmeye başladığı

bir buharlı vapur devreye girdi. İlk Osmanlı vapur şirketi olan Şirket-i Hayriye,1851'de kuruldu. Kuruluşundan hemen sonra, şirketin altı vapurunun işlediği Boğaz'ın iki yakası, yani Üsküdar ve Eminönü arasında yabancı vapurların sefer yapmaları yasaklandı (Çelik, 1996).

CUMHURİYET DÖNEMİ

Cumhuriyetin ilk yılları, kentin büyük bir siyasal dönüşüm yaşadığı, savaştan çıktığı, başkentlik işlevini yitirdiği ve bunun sonucu nüfusunun yarı yarıya azaldığı yıllar olmuştur.

İstanbul'un bugünkü görünüm ve yapısına, yaşamına yapılan planların olumlu ya da olumsuz etkileri olmuştur. Bugünkü kentte, yaşanan mekan ve olguların bir kesimini, bu planlar ortaya çıkarmaktadır (Tekeli,1993).

İstanbul, Batı' daki benzerlerinden farklı olarak modernleşme sürecinin hem oldukça geç, hem de bir modernist projenin sahip olması gereken bütüncül iradede yoksun olarak, parçalı bir şekilde yaşamış olduğunu görmekteyiz. İstanbul, Cumhuriyet' in kurulmasıyla birlikte, modern metropollerin yaşadıklarına ters bir süreci yaşamaya başladı. Başkent Ankara'ya taşınması, 1930'ların ekonomik durgunluğu ve devletin yönlendiriciliğindeki sanayileşmenin Anadolu kentlerine kaydırılması sonucu olarak aktivite kaybına uğramaya ve küçülmeye başladı, nüfusu 1 milyondan 600.000'ler seviyesine indi. 1930'ların ve 40'ların vizyonları ve girişimleri bu nedenle küçülen şehrin sorunlarına çare bulmaya göre kurulmuşlardır. Bu dönemdeki planlar ve operasyonlar şehri modernleştirmeye, modernist efektleri yaygınlaştırmaya yöneliktir. Paradoksal olan, büyüyen ve sıkışan şehirlere nefes aldirmek, genleşmeyi düzene sokmak için geliştirilmiş olan bu konseptlerin, küçülen ve aktivite kaybeden bir şehri daha modern göstermek için uygulanmış olmasıdır (Bilgin, 1997?).

1930'lu yılların ilk yarısı Cumhuriyet'in Osmanlı döneminden kalma tüm kent yönetimi ve imar yasalarının değiştiği yıllar olmuştur. 1930 yılında çıkarılan Belediyeler ve 1933 yılında çıkarılan Yapı ve Yollar Kanunu ve 1934 yılında çıkarılan Belediyeler ve İstimlak Kanunu yeni bir kentsel yönetim çerçevesi oluşturmuştur. Cumhuriyet yönetimi için kentin imarı çağdaş bir görüntü kazanması olduğu kadar sağlıklı bir yaşam oluşturması da demektir. Bu dönemde de, belli bir büyüklüğün üstündeki belediyelerin plan yapması ya da yaptırması zorunluluğu getirilmiştir. Bundan sonra İstanbul Belediyesi de Ankara örneğini izleyerek tanınmış şehirciler arasında sınırlı bir yarışma açarak plan yaptırma yolunu seçmiştir (Tekeli D,1993).

Şekil 2. 24 1923-1950 yılları arasında İstanbul (Kuban, 1996)

Cumhuriyet döneminin ilk planlama çalışmaları 1933 Elgoetz planıyla başlamıştır. Elgoetz'ün raporunda:

- Kentin tarihsel niteliğini vurgulayabilmek için önemli anıtların çevresinde, ana trafik arterlerinden uzak, ikinci derece ulaşım akslarının hizmet verdiği bir koruma alanı yaratılarak kısmi bir canlandırma önerilmiştir.
- Şehrin iskan, ticaret, büyük ve küçük sanayi, idari, kültür ve serbest sahalara bölünmesi gerekliliği belirtilmiş, sur içindeki ve Haliç kıyılarındaki sanayi tesislerinin bu bölgeden çıkarılması önerilmiştir.
- Haliç üzerinde dört köprü önerilmiş ve yeni köprü bağlantılarının mevcut ulaşım sistemi ile bütünleştirilmesi önerilmiştir.
- Limanın, Haliç dışına çıkarılarak Haydarpaşa'ya ve Yenikapı'ya taşınması ve bu iki yeni limanın Sirkeci ile bağlantısının feribotlarla sağlanması önerilmiştir.
- Haliç boyunca uzanan yamaçların iş ve ticaret alanları olması öngörülmüştür.
- İstanbul'un deniz kenarında yeşil gölgelikli yollar ile bağlantılarının sağlanması önerilmiş, Haliç boyunca uzanan vapur iskeleleri arasında parklar yapılması, Beyoğlu ve Galata semtlerinin kuzeybatısında işçi mahalleleri oluşturulması gerekliliği belirtilmiştir.
- Mevcut yolların genişletilmesi, Marmara ve Haliç kıyılarında yeni yollar açılması önerilmiştir.

Prost'un öncelikle 1939'da yürürlüğe giren İstanbul Yakası Nazım Planı ve diğer planlarının önemini nedeni, 1950'li yıllardan itibaren yapılan pek çok planlama çalışmasında bu planların temel alınmasıdır. Prost, Tarihi Yarımada, Haliç, Anadolu Yakası'nda Kadıköy, Üsküdar ve Çamlıca'yı içine alan 1/5000 ölçekli ayrı planlar hazırlamıştır. Bu planların

İstanbul'un bütününe içermese de ilk Nazım Plan olarak adlandırılmaları önemlidir. Haliç planında kıyı alanları sanayiye ayrılmıştır. Özellikle 1950'li yıllardan sonra İstanbul'a olan iç göçlerin hızlı artışıyla öncelikle planlarla sanayiye ayrılan alanların çevresinde kontrolsüz ve plansız yapılaşma başlamıştır. Prost planıyla Haliç kıyılarında sanayinin önerilmesi özellikle Süleymaniye, Eyüp ve Beyazıt civarında tarihi çevrenin tahribi ile birlikte plansız yapılaşmanın oluşmasını hızlandırmıştır (Gülersoy, Tezer, 1996).

Fransız plancı Henri Prost'un hazırladığı planda, şehrin 19. yüzyılda gösterdiği gelişme eğilimleri bir düzene girmesine ve tarihi çekirdeğin bazı sınırlandırmalarla sıhhiileştirmesine çalışılmıştır. Prost'un planında :

- Aya Sofya – Topkapı Sarayı – Sultanahmet Meydanı'nı içine alan bölge arkeolojik sit alanı olarak saptanmış, ikinci koruma bölgesi olarak surlu kent olarak belirlenmiştir.
- Haliç sahillerinin ticaret ve mahalli sanayinin rasyonel bir şekilde gelişmesini sağlayacak şekilde düzenlenmesi öngörülmektedir.
- Atatürk Köprüsü'nden Haliç'in sonlarına doğru olan bölgelerin büyük sanayiye ayrılması planlanmıştır.
- Haliç'in güney yakasında Galata ve Atatürk köprüleri arasında, gıda maddeleri ticaretine imkan verecek, hal ve balıkxane düzenlenmesi öngörülmüştür.
- Haliç'in güney yakasında bulunan limanın kaldırılarak, Yenikapı'da modern bir liman yapılması planlanmıştır.
- Haliç'in kıyısındaki sur duvarlarının ulaşımına zarar vermeyecek belirli kısımlarının korunması ve bu bölgedeki ticaret ve sanayi alanlarının sıhhiileştirilmesi planlanmıştır.
- Tarihi yarımada'nın silüetinin korunabilmesi için, denizden 40 metre yükseklikten geçen eğrinin üstünde kalan yerlerde en çok 3 katlı yapılanma koşulları getirilmiştir.

Şekil 2. 25 Henri Prost'un planı, 1937 (Çelik, 1996)

Tarihi Yarımada'ya daha önce yapılan müdahaleler bütünsel bir karakter taşımamış, büyük yangınlar sonrasında ızgara biçimli imar planlarının boşalan imar alanlarına kısmi olarak uygulanması sonucunda gerçekleşmişti. Bu dönemde ise eski şehrin bütününe göz önünde bulunduran ve ona yeni bir omurga kazandırmayı hedefleyen müdahaleler yapılmıştır. Amaç yeni bir sirkülasyon omurgasının inşası ve omurgadan başlayarak modern şehir efektlerinin eski şehre de taşınmak istenmesi olmuştur. Unkapanı Köprüsü ile Yenikapı arasında bölgenin bir şerit halinde yıkılarak geniş bir bulvar açılması bu girişimin ana eksenini oluşturur. Bu eksenin kıyısına inşa edilen İstanbul Üniversitesi ve Belediye Sarayı binaları da, bulvarın yarattığı efektin modern kamusal işlevlerle ve sembollerle pekiştirilmesi çabası olarak değerlendirilebilir (Bilgin, 1997).

1950'li yıllardan itibaren yaşanan göç sonucunda kentin fiziksel yapısında büyük değişimler olmuş, açık ekonomiye geçiş hızlandırılmış, özel sektör yatırımları harekete geçmiş, ulaşım ve haberleşmenin gelişimi ile İstanbul büyük bir nüfus çekim merkezi olmuştur (Kılıç, Yenen, 2001).

Cumhuriyet' in ilk 25 yılı ile ikinci 50 yılı arasında “ kopuş ” tespit edilebilmektedir.

Batıda kurumsal örgütlenmenin ve kamusal yaşamın radikal dönüşümü ile toplumsal hareketliliğin artması anlamına gelen piyasa toplumunun kuruluşu eş zamanlı olarak yaşanmıştır. Ülkemizde ise 1950'lere kadar toplumun tüm unsurlarını hareketlendirecek kayda değer bir gelişme olmadan Batı' ya entegre olmaya yönelik “ iradi bir modernleşme ” süreci yaşanmıştır. Özetlemek gerekirse, önce devlet ve kamusal yaşam modernleştirilmiş, piyasa dinamikleri arkadan gelmiştir. Bütünüyle devlet ve elit inisiyatifinde olan bir süreçten bütünüyle küçük üretim reflekslerinin egemenliğindeki bir sürece savrulması iki aşırı kutuptur.(Bilgin,1997) Bu dönemde İstanbul, kurumların ihtisaslaştığı, merkezi iş alanlarının doğduğu ve sanayinin kent dışına taşınmaya başladığı bir metropolleşme sürecine girmiştir. Artan sanayileşme ile birlikte o zamana kadar görülmemiş bir kentleşme olgusunun ve hızlı kentleşmenin yarattığı sorunların yaşandığı bu dönemde 1950-1960 yılları arası çok partili rejim denemeleri açısından da bir ilktir. Bu dönemde yeni bir İstanbul imgesi oluşturulması yönünde yapılan çalışmalar Menderes operasyonu ile başlamıştır. Bu operasyonda modernleşme ve modern kentin imgesi olarak yol ve otomobil görülmektedir ve ulaşım çalışmaları ağırlıktadır. 1956 yılında çıkarılan İstimlak Kanunu hükümleri çerçevesinde, geleneksel dokuda geniş çaplı yıkımlarla geniş bulvarların açılması şeklinde ortaya çıkan bu uygulamalar bilimsel çalışmalarla rasyonelliği irdelenmiş bir programdan çok sezgilerin ve olanakların biçimlendirdiği şekilde dayatılmıştır (Kılıç, Yenen, 2001).

Prost planlarının kentin bütünlüğünü içermemesi ve birbirinden bağımsız planlar olarak kentin güzelleşmesine yönelik yüzeysel çözümleri içermesi gerekçesi ile, 1950 yılından sonra Prost'un çalışmalarını değerlendirmek üzere farklı kurumlardan davet edilen üyelerden oluşan "Müşavirler Heyeti" oluşturulmuştur. Müşavirler Heyeti'nin Prost planlarına yönelik yaptığı değerlendirmelerde, öncelikle planlama ölçeğinin kent bütününe içermeyip detayda kaldığı ve kentin genel iskan, ulaşım ve ekonomik temel gereksinmelerine cevap vermediği belirtilmiştir. Ayrıca eleştirilen bir diğer nokta yapılan planlama çalışmalarının analizler yapılmadan gerçekleştirilmesidir (Gülersoy, Tezer, 1996).

Şekil 2. 26 1950-1960 yılları arasında İstanbul (Kuban, 1996)

1956 yılında Alman planlama uzmanı Hans Hoegg'ün planına göre:

- Haliç sahil bandında ticaret, rekreasyon ve endüstri alanları topografik şartlara göre bir arada önerilmiştir.
- Atatürk Köprüsü ile İstanbul'un büyük ulaşım yükünü Haliç kıyılarına yüklemiştir.
- Kendiliğinden gelişen, her boyda inşaat arazisinin spekülasyon tarafından belirlenerek oluşan düzensiz konut alanlarının Haliç'i daha fazla sarsmasının önlenmesi gerekliliği belirtilmiştir.

"Geçit Devresi Nazım Planı" olarak İller Bankası Planlama Bürosu'nca Prof. Piccinato'nun yürütücülüğünde hazırlanmıştır. Piccinato İstanbul'un sanayi kenti olarak değil, idari, kültürel, ticari ve ekonomik merkez olarak gelişmesinin planlamada öncelikle üzerinde durulması gereken noktalar olduğunu belirtmiştir.

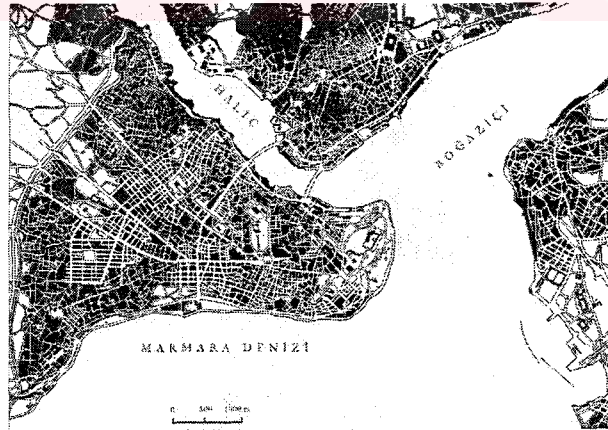
1962 yılında İstanbul'un bölgesi ile birlikte düşünülerek bütüncül planlama yaklaşımı ile ele

alınması gerekliliği doğu Marmara bölgesi planlama çalışmasıyla da gündeme getirilmiştir. Bu çalışmada üzerinde durulan en önemli noktalar: geleceğe yönelik arazi gereksinimleri ve buna bağlı olarak gelişme yönleri, kıyı kesiminde arazi kullanım planlaması ve bölge içi yerleşmeler arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesidir.

Piccinato'nun İstanbul'un mekansal gelişmesinde rol oynayan önerilerinden biri de kentin doğu-batı yönünde lineer- doğrusal gelişmesinin daha uygun olduğudur. Kentin kuzey bölümündeki doğal değerlerin ve tarihi yarımada da korunması gerekli tarihi kültürel varlıkların korunabilmesi için lineer gelişmenin gerekli olduğ u savunulmuş, bunun yanında sanayi alanlarının il dışındaki komş u yerleşmelerde toplanması önerilmiştir (Gülersoy, Tezer, 1996).

1958 yılında kurulan İmar Planlama Müdürlüğü çalışmalarına katılan Luigi Piccinato :

- Haliç ve Belgrat ormanlarına kadar uzanan Alibey ve Kağıthane vadilerinin İstanbul'un turizm kaynaklarından biri olduğunu belirlemiş,
- Haliç'in iki sahilinde yerleşen sanayi tesislerinin ilerlemiş, Eyüp'ün peyzajını mesire yerlerindeki yeş il alanları mahvederek bu çevrede gecekond u alanlarının yayılmasına neden olduğunu kabul etmiştir.
- Haliç'in güney kıyısının sanayiden tamamen temizlenmesini
- Eski İstanbul yerleşmelerinin artık doymuş olduğunu, daha fazla yüklenilmemesi gerektiğini önermiştir.

Şekil 2. 27 İstanbul, 1960 (Kuban, 2001)

1960'larda bütün hızıyla süren gecekondulaşmanın yanında, kentsel mekanın biçimlenişini değiştiren ikinci olgu da, imarlı arsalar üzerinde apartmanlaşma olgusudur. Önce boş alanlar, daha sonra yeş il alanlar, parklar ve oyun alanları apartmanlarla dolmuştur.

1966 yılında Büyük İstanbul Nazım Plan bürosu kurulmuştur. 1970 yılında yapılan önerilerde kentin fiziki gelişmesinde rol oynayan kararlardan biri de Boğaz Köprüsü ve buna bağlı çevre bağlantı yollarından faydalanılarak bu yolun kuzeyinden geçecek ikinci paralel aks ile kentin kuzeye doğru gelişmesinin engellenebileceği düşüncesidir.

1966 Sanayi Alanları Planı

- Eminönü – Eyüp kıyı kesiminde yer alan sanayi tesisleri dondurulmuştur.
- Karaköy – Silahtar kıyı kesiminde ise yeni sanayi tesisi yapımı önerilmiştir.
- 1966’da uygulamaya konan bu plan etkili olmamış, plan dışı gelişmeyi önleyememiştir.

1970’te, 1966 planı ile önerilen sanayi alanlarının yeterli olmadığı ve gelişmelerin planlama sınırları dışındaki bölgelere kaydığı görülmüştür. Bu tarihte, küçük sanayi siteleri halinde bir araya gelmeye başlamıştır. Organize sanayi, başta tarihi yarımada olmak üzere eski kent dokusunun yaşadığı alanlardaki tarihi ve kültürel kimliği oldukça tahrip etmiştir.

1970’lerde mekansal yapı açısından en önemli olgu Boğaz’ın iki yakasının bir köprü ile bağlanması olmuştur. Şehrin transit taşımacılık işlevini güçlendiren Boğaziçi köprüsü ve çevre yolları, hızlı büyüme sonucunda kısa sürede kent içi ulaşım ağının omurgası haline gelmiştir.

1974 yılında Nazım Plan Bürosunun yürüttüğü dört yabancı uzman ve firmanın danışmanlığındaki “Şehirselleşme Projesi” kapsamındaki genel planlama ve ulaşım arazi kullanım modeli çalışmaları yapılmış, kentsel gelişme stratejileri için üretilen farklı alternatifler proje aşamasında kalmıştır (Gülersoy, Tezer, 1996).

1980’li yıllar Türkiye’de her alanda kökten bir dönüşümün yaşandığı yıllar olmuştur. Bu dönüşüm öncelikle ekonomik ve siyasal yapıda meydana gelmiş, daha sonra toplumsal yapıyı etkileyerek fiziki mekana yansımıştır. Bu dönemde, metropoliten alanda kaçak, plansız, yasadışı uygulamalar ve otonom kararlarla gelişen parçacıl mekansal uygulamalar egemendir. 1980’lerde başlatılan imar hareketleri Haliç’i olumsuz yönde etkileyen sanayi fonksiyonundan arınmayı hedeflemiştir. Bu dönemde Haliç kıyısındaki sanayi tesisleri desantralize edilerek kıyıda parklar düzenlenmiştir. Eminönü – Sirkeci bölgesi ağırlıklı olarak imalat ve toptan ticaretin yapıldığı Anadolu’dan gelen ve Anadolu’ya giden malın pazarlandığı, dağıtımının yapıldığı ve depolandığı bir merkez konumundadır. Unkapanı ve Galata köprüleri arasında

her iki yakada da ticaret ve depolama merkezleri yer almaktadır. Kıyıda kamuya açık alanlar yoktur. Perşembe Pazarı ülke çapında ticari eşya ve inşaat malzemesi satış alanıdır. Toptan ve perakende ticaret merkezi bir aradadır. Eminönü Unkapanı arasında hal binaları, depolar ve ticaret sarayı yer almaktadır. Bunların arkasında tarihi ticaret ise eski işlevini sürdürmektedir.

1980-1990 arasındaki dönemde gerçekleştirilen plan çalışmaları plan bütünlüğünden çok doğrudan parçacı uygulamalar şeklinde ortaya çıkmıştır. Oysa doğrudan uygulamaya yönelik planlamanın, yapısal, yerleşme ve gelişme ilkeleri belirlenmiş genel planlama ile yönlendirilmesi gereklidir (Gülersoy, Tezer, 1996).

1990 İstanbul Tarihi Yarımada'yı koruma nazım imar planının amacı, tarihi, kültürel ve doğal değerlerinin korunması ve yaşayan bir kentsel alan olarak, gelecekteki gelişmesinin düzenlenmesidir. Plan için konulan hedefler şöyledir:

- Tarihi yarımada'nın, yapı ve potansiyel ile uyumlu olmayan fonksiyonlarından arındırılacak tarihi kesimlerinde kültür, turizm, rekreasyon ve ilgili ticaret kuruluşlarının ağırlık kazanacağı canlı kentsel merkezler oluşturulması, Aksaray'da varolan merkez potansiyelinin, kültür fonksiyonu ile bütünleştirilerek geliştirilmesi,
- Fatih Eminönü kesimlerindeki mevcut konut stokunun yerleşik nüfusu artırmaksızın korunarak, yerleşik nüfus için gerekli donatım ve altyapısı sağlanmış sağlıklı yaşam çevrelerinin oluşturulması,
- Haliç ve Marmara kıyılarının , kültür, turizm, rekreasyon potansiyelini değerlendirilmesi ve tarihi yarımada'da su kıyı ilişkisini güçlendirilmesi
- Surların ve çevrelerinin öncelikle yerleşik nüfusun spor ve yeşil alan gereksinimleri gözetilmek üzere yine kültür, turizm ve rekreasyon potansiyelinin değerlendirilmesi
- Tarihi yarımada'yla ilgili olmayan trafiği en etkili biçimde dışarı atabilecek bir ulaşım sisteminin oluşturulması
- Kara, deniz ve demiryollarından oluşan ve özel araç yerine toplu taşıma ağırlık veren sistemlerin geliştirilerek, yarımada içi ve metropoliten alanın bütünleştirilmesi

1995 İstanbul metropoliten alan alt bölge nazım planında konulan hedefler ise şunlardır :

- Geleneksel kent dokusunun metropoliten alt bölge gelişme dinamiklerinin baskısından kurtarılması ve bu alanların sanayi, imalat, depolama, gibi bu mekanlara zarar veren fonksiyonlardan arındırılması
- Tarihi yarımada içindeki kentsel prestij alanları tespit edilerek bu alanlar konut, hizmetler ve turizm amaçlı yapılırken kentsel sosyal ve teknik altyapının kalite ve standartlarının yükseltilerek düzenlenmesi
- Kentsel gelişme baskısının tarihi yarımada ve Boğaziçi üzerinden kentin doğu ve batı kutuplarına kanat çekim merkezi oluşturularak çekilmesi
- Metropoliten alan alt bölge gelişme akslarının eski yerleşim merkezleri üzerindeki baskısının azaltılması, mevcut şehirsal doku alanlarının öncelikle düzenlenmesi ve iyileştirilmesi
- Merkezdeki imalat sektörünün desantralize edilmesi
- Yerleşik alanların yakın çevrelerinde büyük alış-veriş mekanlarının oluşturulması
- Raylı sistemlerin geliştirilerek birbirleri ve diğer ulaşım sistemleriyle entegrasyonunun kurulması

İstanbul, tarımda modernleşme ve makineleşme sonucu işgücünün büyük kentlere kaymasından en fazla etkilenen kentlerden biri olarak ortaya çıkmıştır. 1950'li yıllarda başlayan yoğun içgöç hareketli merkezi ya da yerel yönetimlerin planlı ve programlı konut edindirme politikalarının yetersizliği ve planların uygulanamaması nedeniyle gecekondulaşmayı beraberinde getirmiştir. İstanbul'a ilk yoğun göç akımı 1950-1955 döneminde ortaya çıkmıştır. Kentin gelişmesinde doğal artışla gelen nüfusun ötesinde, göç ile gelen nüfusun daha büyük etkisi olmuştur. İstanbul'daki ikinci yoğun göç hareketi 1965-1970 yılları arasında yaşanmıştır. Ancak her iki dönemden daha büyük oranda göç hareketi 1985'li yıllardan günümüze kadar olan dönemde yaşanmaktadır.

Başlangıçta barınma gereksinimine yönelik olarak tek katlı yapılar halindeki gecekondular, 1980'li yıllardan sonra rant elde etmek endişesiyle çok katlı çok dairesel ve standart inşaat malzemeleriyle inşa edilen yapılar haline dönüşmüştür (Gülersoy, Tezer, 1996).

2.3 Süleymaniye Bölgesi'nin Konumu, Sınırları ve Değişimi

Tarihi Yarımada 7 tepeden oluşmaktadır, birincisi yarımada'nın burnundadır ve üzerinde Topkapı Sarayı bulunmaktadır. Aynı tepede Bizans mimarisini şaheseri Ayasofya ve güneyinde 17. yüzyıl Osmanlı mimarisinin şaheseri, Sultan Ahmet'in zarif külliyesi yer almaktadır. İkinci tepenin en yüksek noktasını 18. yüzyılın barok Nuri Osmanî Camii taçlandırır. Üçüncü tepenin üzerinde Mimar Sinan'ın şaheseri, başlı başına bir kent tasarım projesi olan Süleymaniye Külliyesi yükselir. Dördüncü tepeye Fatih Külliyesi hakimdir. Beşinci tepede Sultan I. Selim Külliyesi bulunmaktadır. Altıncı ve yedinci tepelere kimlik veren anıtsal yapılar yoksa da, nüfusu daha seyrek bu bölgelere dağılmış çok sayıda küçük cami ve kilise vardır (Çelik, 1996).

Şekil 2. 28 İstanbul'un yedi tepesi

Süleymaniye tarihi bölgesi, Tarihi Yarımada'nın 7 tepesinden 3.'sü üzerinde ve yarımada'nın ortalarında yer almaktadır (Alper, 1987). Sırtı az engebeli, kuzeyde Haliç'e doğru yokuşlarla inilen bir tepe üzerinde yayılan Süleymaniye Bölgesi, yukarıdan Şehzade Camisinden başlayıp, tüm Vefa'yı içine alan, Atatürk Bulvarıyla sınırlanan, diğer yönde Mese hattı üzerinde devam edip Beyazıt Cami ve meydanıyla son bulan alandır (Belge, 1994). Bugün, kuzeyinde yaş sebze meyve hali, batıda manifaturacılar çarşısı, güneyde İstanbul Üniversitesi doğuda ise Kapalı çarşı ve hanlar bölgesi ile çevrili olan bölge, ticaret ve kültür aktivitelerinin etkisi altındadır (Alper, 1987).

Tarihi semt, idari olarak, Eminönü İlçesi'nin bir mahallesidir. Kuzeyde Demirtaş, kuzeybatıda Hoca Gıyaseddin, batıda Molla Hüsrev, güneyde Beyazıt, doğuda Mercan Mahalleleriyle çevrilidir. Ancak bölge olarak, Demirtaş, Hoca Gıyaseddin, Molla Hüsrev mahallelerinin bir bölümüyle, Süleymaniye Mahallesi içinde kalan İstanbul Üniversitesinin merkez binasının arkasındaki kesimleri içerir. Semtin çeşitli şehrsel işlevleri de buna göre belirlenmiş; okul ve medreselerle eğitim ön plana geçmiş; semt bir ulema semti olarak gelişmiştir (Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1993). Sonradan genişletilmiş birkaç cadde dışında, sokakları dar ve dönemeçli olan Süleymaniye'de bu sokakları saran İstanbul'un çok önemli yapılar zinciri göze çarpar. Süleymaniye bölgesi, İstanbul tarihi yarımadası içinde Haliç'e paralel tepeler üzerinde giden ana ulaşım arterinin kuzeyinde, Süleymaniye Külliyesini kuşatan zengin mimari varlığı ile kentin en gelişmiş alanlarından biri olmuştur (Belge, 1994).

Süleymaniye Bölgesi adını, 16. yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman adına Mimar Sinan tarafından tasarlanan Süleymaniye Camiinden alır (Belge, 1994). 16.yüzyılın ortalarından itibaren, 1557'de tamamlanan Süleymaniye Külliyesi'nin adıyla anılmaya başlanan bölge, şehrin, daha eski olan Fatih'ten sonraki ulema semti olarak, kısa sürede İstanbul'un en önemli bölgelerinden biri haline gelmiştir. Semte adını ve özelliğini kazandıran yapılar kompleksi, cami, her kademedeki mektepler, medreseler, darülhadis, darülkurra, imaret, hamam, kervansaray-tabhane, çarşı bütünlüğünden oluşan Süleymaniye Külliyesi'dir.(Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1993)

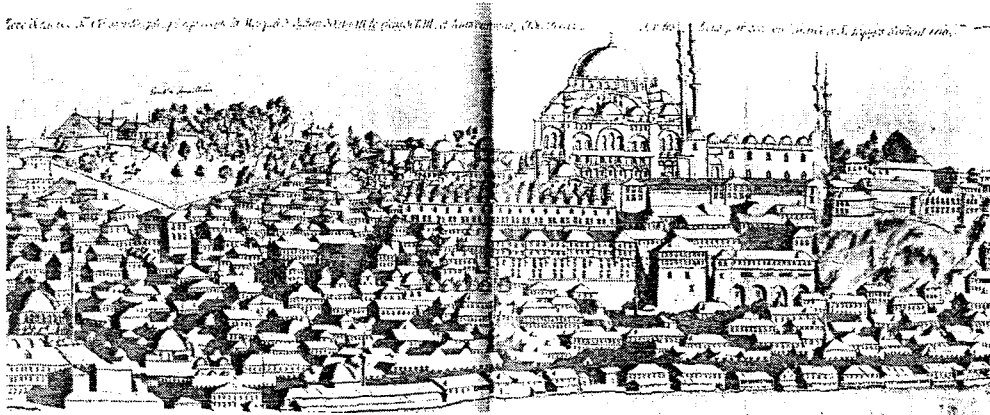
Kanuni, külliyenin yerini saptarken iki özelliğe dikkat etmiştir. Şehrin önemli bölgelerinden görülen bir alan bulmak ve Müslüman halkın azınlıkta olduğu bir bölgeyi İslamlaştırmak. Bu nedenle Süleymaniye'nin bugünkü alanı seçilmiş ve yeni bir mahalle oluşturmaktansa, bu eski bölge Müslümanlaştırılmıştır. Böylece şehrin üçüncü tepesine kurulan külliye, kısa zamanda dönemin en nezih mahallesini de çevresinde oluşturmuştur. Ahşap yapılar birer birer dikilmeye, pencereleri ve çıkmaları çevrenin mimari dekorunu tamamlamaya başlamıştır (Süleymaniye Külliyesi ve Mahallesi, 1984).

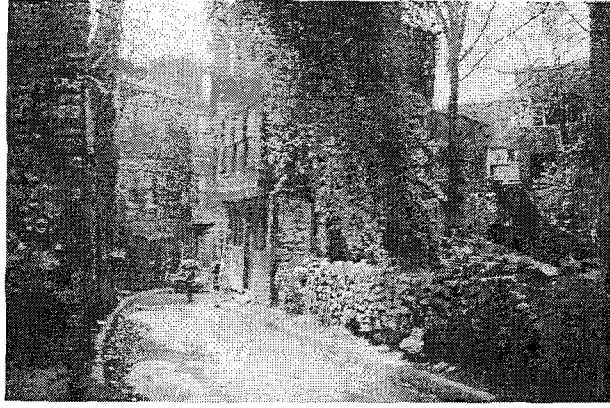
Şekil 2. 29 Süleymaniye bölgesi (Anonim, 1968)

Şekil 2. 30 Süleymaniye bölgesinin hava fotoğrafı (İstanbul Büyükşehir Belediyesi)

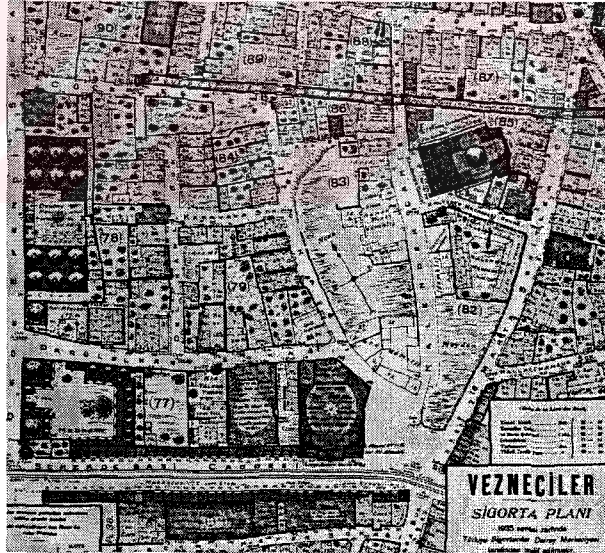
Şekil 2. 31 Süleymaniye Camii ve bağlı yapıları, 1710 (Cantay, 1989)

Şekil 2. 32 İstanbul Süleymaniye, eski doku (Kuban, 2001)

Beyazıt Meydanından başlayıp Eminönüne kadar devam eden Süleymaniye Bölgesi pek çok dönemin mimarisiyle iç içedir. İlk göze çarpan bölgeye adını veren Süleymaniye Külliyesidir.

Külliye'nin dışında da Mimar Sinan'ın türbesi bulunmaktadır. Süleymaniye Cami karşısındaki Süleymaniye caddesi boyunca yürüdüğümüzde Valens(Bozdoğan) Su Kemerı kalıntılarının bittiği yerde Bizans dönemindeki bir kiliseden dönüştürülen Kalenderhane Cami bulunmaktadır.

Şekil 2. 33 Valens su kemeri ve Kalenderhane Camii (Anonim, 1934)

Buradan Şehzadebaşı caddesine doğru yöneldiğimizde karşımıza çıkan Kuyucu Murat Paşa Medresesi günümüzde İstanbul Üniversitesinin kullanımında olan bir yapıdır. 1606 yılında yapılmış olan yapı dönemin mimari çizgisini taşıyan bir eserdir. Daha ileride sağda yer alan Damat İbrahim Paşa, Dar-ül Hadisi ve sebili barok özellikler taşımaktadır. Cadde üzerinde

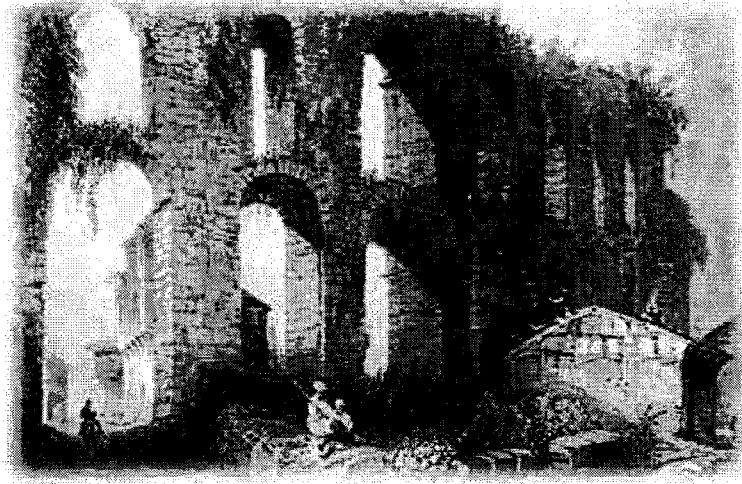
daha ileride yer alan Şehzade Cami ve ait olduğu Külliyeler Mimar Sinan tarafından 1548 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın ölen oğlu Şehzade Mehmet için inşa edilmiştir. Cami avlusunda çok sayıda türbe yer almaktadır. Külliye'nin kervansarayı bitişikteki Vefa Lisesinin laboratuvar binası olarak kullanılmaktadır.

Bunlara ek olarak, 17. yüzyılın başlarında yapılan Defterdar Ekmekçizade Ahmet Medresesi, 1742 yıllarına imzasını atmış Atuf Efendi Kütüphanesi, Tirendaz Molla Çelebi Cami, 18. yüzyıla ait olan Recai Mehmet Efendi Mektebi ve bunun gibi pek çok tarihi değer taşıyan eserler sayabiliriz. Bölge 17. yüzyılın ilk çeyreğine kadar bir ulema semti olması nedeniyle gelişmiş ve saygınlığını devam ettirmiştir. Süleymaniye Bölgesi Bizans Dönemine kadar uzanmış, kazandığı önemi ve gücü de Osmanlı Döneminde sürdürmüş, her dönemin yapılarına kucak açmış, tarihler boyunca onlarla gücünü arttırmış ve Süleymaniye dokusunu oluşturmuştur.

Süleymaniye Bölgesinin tarihsel gelişimine kısaca bir baktığımızda pek çok önemli döneme imzasını attığını görüyoruz. Bu gelişimin içinde Roma, Bizans, Osmanlı imparatorluklarını ve daha sonra Türkiye Cumhuriyeti dönemi ve sonrasını ana başlıklar içinde sıralayabiliriz. (Tokay, 1994)

SÜLEYMANİYE BÖLGESİNİN DEĞİŞİMİ

Süleymaniye Bölgesinin sahip olduğu tarih, Roma dönemine kadar uzanmaktadır. 364-378 yılları arasında Roma İmparatoru Valens, bölgede büyük bir su kemeri, pek çok hamam, sarnıç, büyükçe bir çeşme yaptırmıştır.

Şekil 2. 34 Valens su kemeri

Daha sonraki (379-395) yılları arasında da Theodosius I, Mese Caddesi yani bugünkü Divanyolu boyunca yeni bir forum açtırdı. Forum Tauri olarak bilinen forum Constantinus I'in forumunun yaklaşık 700-800 metre batısında kalmaktadır. Bugünkü Süleymaniye ve Beyazıt Bölgelerini kapsayan alanlar; Theodosius II döneminden bir topografya belgesi olan Notitia Urbis Constantinopolitanae'de Constantinus surları içinde olan on iki bölgeden altıncısı Forum Theodosi veya Forum Tauri'dir. Roma Döneminde açılmış olan ana arterler boyunca devam eden meydanlar Bizans şehirlerinde de büyük önemlerini sürdürmüşler ve güçlendirmişlerdir.

Bizans İmparatorluğu döneminde de şehrin anıtsal aksı, esas itibarıyla Beyazıt'tan sonra Marmara sahiline paralel olarak yine Roma Dönemindeki bu büyük forumlar dizisinden geçmekteydi.

Osmanlı Dönemini ele aldığımızda, işlevsel olarak Bizans ve Roma dönemlerindeki yer seçim kurallarına uygun olarak yapılmışsa da dönemler arasında farklar göze çarpmaktadır. Osmanlı Döneminde toplanma yeri olarak forumların yerini camiler ve külliyeler almıştır. Bunların yanında okullar, hamamlar, saraylar yine eski dönemlerindeki yerlerine inşa edilmiştir.

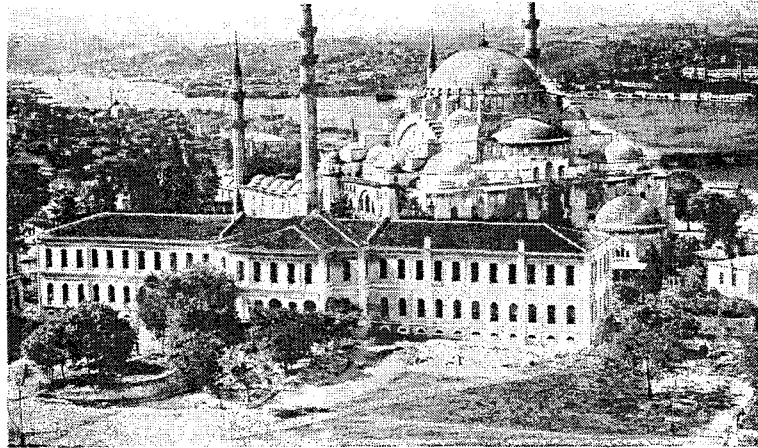
Bu dönemlerde yapılan külliyeler, genelde geometrik akslar çerçevesinde planlanmıştır ve bununla birlikte şehrin dokusunda da değişiklikler meydana gelmiştir. Külliyeler, cami esas olmak üzere çevresinde çeşitli sosyal görevi olan binaların düzenlenmesi şekliyle meydana gelmiş binalar kompleksidir. Ve bu nedendir ki külliyeler Osmanlı şehirciliğinin temelini oluşturduğu gibi kendi çevrelerinde yer alan sokakların ve mahallelerin oluşum şemasını tayin etmiştir.(Tokay, 1994)

Süleymaniye yerleşmesi, cami etrafında gelişen ve mahalle kimliğini taşıyan tipik bir İslam yerleşme modelidir. Önemi, Fatih dönemi olarak nitelendirilebilecek olan 1453'te İstanbul'un alınmasından sonraki dönemde önemli yapıların yapılmaya başlanmasıyla artmıştır. İlk olarak 1454'te, daha önce Bizans döneminde Capitole Botanyart Sarayı'nın bulunduğu Süleymaniye Camii ile İstanbul Üniversitesi Merkez binalarının bulunduğu alanda, Saray-ı Atik yapılmıştır.

Şekil 2. 35 Eski sarayın yeri (Kos, 1995)

16.yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman'ın emri üzerine Süleymaniye Külliyesi Eski Saray'ın kuzeyinde yaptırılmıştır.(Özgeç, 1988) İstanbul şehirlerinde ve fetih sonrası yeniden yapılanma süreci içinde İstanbul'da camilerin yer seçiminde belirli yer kriterleri dikkate alınmaktaydı. Süleymaniye, İstanbul'un ana akslarından biri üzerinde olmamasına rağmen, külliye'nin hangi amaçla bulunduğu konumda inşa edilmiş olabileceği tam olarak bilinmemektedir Ancak, yer seçiminin nedeni büyük olasılıkla Eski Saray bölgesindeki tek elverişli alan olmasından kaynaklanmış, Mimar Sinan ise bu alanı çok iyi değerlendirerek, Süleymaniye Camii'ni şehrin silüete hakim anıtsal öge olarak inşa etmiştir. (Kuban, 2000).

Şekil 2. 36 Süleymaniye camii (Çelik, 1996)

Yaklaşık 1477 ile 1535 yılları arasında Süleymaniye Bölgesindeki konut yerleşiminde çok büyük artışlar olmuş, hane sayısı 5-6 kat artış göstermiştir. Bu nüfus artışıyla beraber pek çok

olgu ortaya çıkmıştır. Bunların başında konut gruplaşması ve mahalleleşmenin ortaya çıkışıdır. Mahalleler, İstanbul'un dini çekirdeği olan cami, kilise veya sinagog yapıların etrafında gelişen organik yerleşme alanları halini almıştır.

Süleymaniye Külliyesi de, şehrin genel yapısı ve silueti içinde önemli bir yer almış, çevresindeki dokuyu etkilemiş ve Süleymaniye yerleşmesini şehrin en önemli semtlerinden biri haline getirmiştir.(Özgeç, 1988)

Külliye şehrin genel görüntüsü ve genel yapısı içinde önemli bir yere oturtulmuştur. Osmanlı İmparatorluğunun en büyük devrinin simgesi sayılan Süleymaniye Külliyesi, çevresindeki dokuyu değiştirmiş, konut yoğunlaşmasını arttırarak Haliç'e doğru yönelen yeni bir doku ve siluet ortaya çıkarmıştır. 16. yüzyılın sonlarına doğru bölgedeki doku değişimi tamamen kendini göstermiştir. Külliye etrafında oluşan ahşap konutların oluşturduğu daracık sokaklar arasında daha küçük camiler, medreseler, sivil yapılar da zaman içinde mimariye kazandırılmıştır.(Tokay, 1994)

Şekil 2. 37 Süleymaniye camii ve çevre dokusu (Anonim, 1968)

Süleymaniye Bölgesinin şehirselleşmedeki biçimi ve nedenleri çok açıktır. İlk belirleyici öge bölgenin ağırlıkta dinsel nitelik taşımasıdır. Buna bağlı olarak da kültür ortamı kendini göstermiştir. Süleymaniye yerleşmesi Süleymaniye Külliyesi odaklı bir mahalle niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla, bölge genelinde hiyerarşik bir düzene bağlı olmakla birlikte, dini yapılar olarak camiler yer almaktadır. (Kuban, 2000) Her yerleşme biriminde hazire ve çeşmesi, camisi ve mescidi, okul, kitaplık, hamam, tekke ve hatta tekkeleri ile bir sosyal-kültürel komşuluk ve katılım, güven, sorumluluk alışverişi ile karşılıklı ilişkiyi ortaya koymaktadır. Büyük ve önemli kültür merkezlerinin, sultan ya da ona yakın kişilerce kurulan ve vakfedilen külliyelerin hemen yakınlarındaki yerleşmelerde bu katılım ve onu simgeleyen

bu yapılar yer almaktadır. Büyük camilerin hemen yakınlarında küçük mescitlerin bulunması bunu çok güzel açıklamaktadır. Bu nedenle, toplumsal yapının biçimlenmesini, nüfus dağılımını, örgütsel ve idari strüktürü büyük tesisler olan külliyeler ile değil, daha küçük olan camiler, mescitler ve onlarla bütünleşen yapılarla açıklamak mümkündür.

Süleymaniye Bölgesi 16. ve 17. yüzyıllarda gelişme çizgisini sürdürmüş, fakat 17. yüzyılda bölge büyük ölçüde doku değişimlerine uğramıştır. Bu doku değişimlerinin ana sebebi yangınlardır. Nüfusun artması ve yapı yoğunlaşması sonucunda İstanbul'un ahşap konut mimarisi büyük tehlikeye girmiş ve 17. yüzyıl içinde büyük yangınlara sebep olmuştur. Fakat Osmanlı yönetiminin bu zaman içindeki yangınları hiçbir tarihçi tarafından net olarak kayda alınmamıştır. İlk yangın 1659 yılında meydana gelmiş, Süleymaniye bölgesi içinde etkisini gösterip, bölgenin en önemli yapısı olan Süleymaniye Camisinin etrafını sarmış, minareleri yanmış ve bununla birlikte çevredeki ahşap konutlar büyük boyutta hasar görmüştür. 1687 yılındaki büyük yangında ise Eski Saray tamamen yanmış ve büyük bir can kaybı olmuştur. Bunu takiben 1718 yılında Unkapanı'ndan başlayan yangın Çınardibine kadar uzanmış, 1792'de yangında ise pek çok ekabir konağı yanmış ve can kaybı olmuştur. (Karabay, 1994)

Bütün bu yangınlardan sonra, Süleymaniye ve mahallelerinin hasar görmesi sebebiyle İslahat-ı Turuk komisyonu kurulmuş ve önlem olarak da yollar mevzi olarak düzenlenmiştir. İlk olarak Süleymaniye'nin güneydoğusundaki Divanyolu 19 metreye genişletilmiş ve yol trafiğe uygun olarak düzenlenmiştir.

Süleymaniye bölgesiyle ilgili olarak ilk sigorta planı 1872'de hazırlanmıştır. Bunu devamı olarak ikinci plan 1904'te hazırlanmış fakat Süleymaniye bölgesinin kuzey kısmı ve bazı bölgeler bu planda yer almamıştır. Kısaca bu yangınlar sonucunda: Ahşap çabuk yanıcı bir malzeme olduğu için binaların yapı malzemesi değiştirilmiş ve pek çok yapı kagire çevrilmiştir. Pek çok cadde ve sokak genişletilmiştir. Sigorta planları hazırlanmıştır. (Suher, 1978)

Süleymaniye 17.yüzyılın ilk çeyreğine kadar ulemanın bu dönemdeki saygınlığına da bağlı olarak şehrin belki de en seçkin ve önemli semti oldu. 17.yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren ulemanın gücünde bir azalma gözlemlense de Süleymaniye görkeminden ve öneminden fazla bir şey kaybetmedi. Süleymaniye medreseleri şehrin en yüksek derecede ve seçkin eğitim veren kurumlarıydı. Semtin daha aşağılara Haliç sahiline doğru kesiminde ise tüccar evleri ve konakları vardı.

Şekil 2. 38 Ethem paşa konağı (Anonim, 1934)

Bu bölgede toplanmış olan çeşitli şehrsel işlevler, Süleymaniye çevresinde, geniş bir zanaatkar işlikleri ve ticarethaneler, dükkanlar ağı yaratmıştı. Daha külliye yapılırken akar olarak karşısında inşa edilen çarşı dışında, özellikle şehrin alışveriş ve ticaret merkezi olan Mercan'a doğru ve aşağıda Haliç'e doğru sokak adları, bakırcılar, dökmeçiler, ahşap tornacılar, ağızlıkçılar, kepenekçiler başta olmak üzere bu ticari işlevlerin günümüze kadar gelmiş kanıtıdır.(Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1993)

19. yüzyıl başlarında Süleymaniye bölgesine baktığımızda, bölgede sosyoekonomik, kültürel ve fiziksel pek çok değişim görmekteyiz. Buna neden olarak padişahlık yönetiminin üst kademelerindeki kurumların ve kişilerin yerleşim alanı olması gösterilebilir. Bu dönem içinde Şeyhülislam, yani imparatorluk sistemin uygulayıcısı olarak adlandırılan bu kurum Süleymaniye bölgesine yerleşmiştir. Bu dönemin en büyük özelliği de klasik Osmanlı şehirlerinin yönetimin İslam Dininin ve siyasetin üzerine kurulu olmasıdır. (Suher, 1978)

Süleymaniye Bölgesi 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar özellikle topografik konumuna uygun gelişimini sürdürmüştür. Fakat bu gelişme içinde yangınlar ve depremler sonucunda bölgenin sokak dokusu ve konutlar sürekli değişmiştir. Yollar farklı bir düzenlemeyle ele alınmıştır, fakat ana arterler ve anıtlar değişmeden kalmıştır. 1855 yılında İntizam-ı Şehir komisyonu kurulmuş ve bu komisyona göre bölgede, tezyin, tanzif, tevessu ve tenvir-i usül-u ebniye (düzenleme, yol genişletmesi sokak aydınlatması ve imar durumu) düzenlemeleri yapılmıştır.

1830' dan sonra kagir yapıların teşviki ve 1882 yılında bu yapılanma biçiminin yasalaşması ve ahşap yapılanmanın yasaklanmasına rağmen, ekonomik durumu uygun olmayan sakinlerin yaşadığı bazı semtlerde ahşap yapılara göz yumulmuş ve bu tarz yapılanma bir süre daha devam etmiştir. Ancak bu yapıların yer aldığı sokak dokularında artık yenilik başlamış ve sokakların düz hatlar halinde planlanmasına ve yapıların sokaklara taşmamasına dikkat edilmiştir. Yeni yapılanmada, 19.yy da artık çıkmaz sokaklar yoktur. Buna bağlı olarak ahşap yapıların bulunduğu mahallelere 20. yüzyılın yaşam biçimi ve ticaret gibi farklı fonksiyonlar girmeye başlamış, bu fonksiyonlara cevap veremeyen ahşap yapılanma biçimi yerini günümüz yapılarına terk etmişlerdir.(Tuncer, 1996)

Şekil 2. 39 Goad haritası ve güncel harita üzerinde yangın sonrası parselasyon değişimlerinin kıyaslanması

Yine 19. yüzyılda Süleymaniye bölgesinde zanaat ve ticaret alanlarında köklü değişiklikler olmuştur. Bölgeye bin sekiz yüzlü yılların başında bazı ticari fonksiyonlar olarak kağıtçılar, eskiciler, kahveciler, bakırcılar ve diğer zanaat alanları getirilmiştir. Buna ek olarak da 20. yüzyılda bölgeye kalaycılar, kazancılar, değirmenciler, kovacılar, demirciler, mangalcılar ve bunun gibi pek çok ticari dükkan eklenmiştir. Süleymaniye bölgesine getirilen bu fonksiyonlar sonucunda bölge büyük bir canlılık kazanmış bu canlılığa bağlı olarak da artan nüfusla birlikte konut alanları gelişmiş ve ekonomik olarak da artış olmuştur.(Suher, 1978)

Ticaret merkezinin yavaşça bölgeyi sarmasıyla birlikte Eminönü-Sirkeci, Haliç başta olmak üzere kıyı bölgelerinde nakliyat amacıyla iskeleler yapılmış ve limanlar arttırılmıştır. 19. yüzyıl ortalarında batıdan etkileşim nedeniyle özellikle anıtsal mimaride değişimler gözlenmiş ve en önemli yapı grupları olan külliye yerine kışlalar, saraylar, okullar, yönetim binaları

yaptırılmıştır. Bununla birlikte Süleymaniye bölgesinin güneyinde yer alan Vezneciler ve Direkler arası şehrin en büyük ve görkemli eğlence merkezi olmuş ve bölge odak noktası haline gelmiştir.

Kısaca 19. yüzyıl başlarına kadar Süleymaniye bölgesine baktığımızda kültür seviyesinin ve ekonomik düzeyin yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Bunun sonucunda da bölgede elit bir yaşamın hakim olduğunu gözleyebiliriz. Bölgedeki doku, bahçe içinde yer alan, büyük ve gösterişli konaklardan oluşmaktaydı.

Şekil 2. 40 Kirazlı mescit sokağı, eski konaklar (Kuban, 2001)

19.yüzyılın ikinci yarısına ait haritalarda Süleymaniye semtinde, külliye binaları dışında, güneyde, bugünkü İstanbul Üniversitesi merkez binasının bulunduğu yerde Daire-i Umur-ı Askeriye, Kışla-yı Hümayun, Cephane, Süleymaniye Kışlası, bu askeri komplekse ait hastane, tamirhane ve ahırlar görülmekte; semtte askeri-yönetimsel işlevlerin öne çıktığı anlaşılmaktadır. Camini iki yanındaki dört medrese, hala Süleymaniye Doğumevi olan Darüşşifa, bugün geleneksel Osmanlı mutfağını yaşatman kamcıyla turistik hizmet veren bir lokantaya dönüşmüş olan imaret, kuzeyde eski Ağa Kapısı yerindeki Şeyhülislamlık binası (bugün Müftülük) ilk göze çarpan önemli yapı ve merkezleridir. Yüne 19.yüzyılın sonlarında,

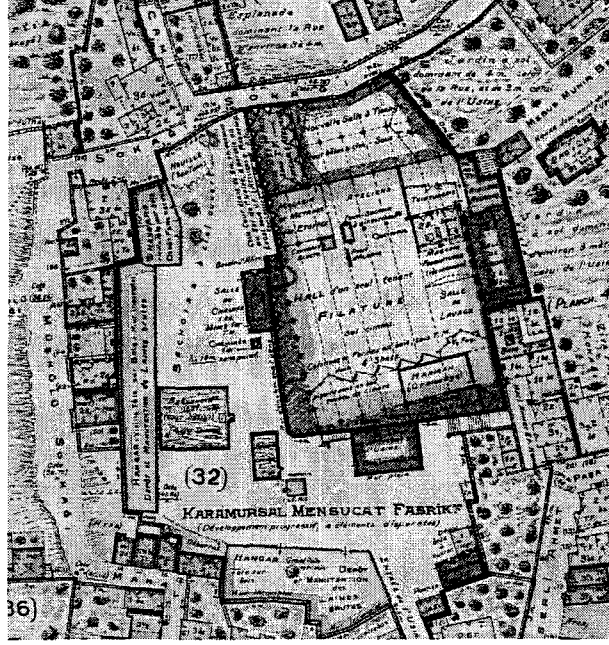
kuzeye, Haliç'e doğru inen yamaçlarda ahşap ev ve konakların arasında dağınık ve küçük bostanlar görülmektedir. (Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1993).

20. yüzyıl başlarına gelindiğinde bölgedeki standart düşmüş, rejim değişikliği nedeniyle bölgede yaşayan bürokrat kadronun saygın kişileri konakları terk etmek zorunda kalmış ve bölge değişmeye başlamıştır. Bu bölgede değişimin diğer bir nedeni ise işlevsel niteliklidir. Bölgedeki baş gösteren ticaretin şekil değiştirmesiyle ve hızla imalatın bölgeye hakim olmasıyla nüfus artışı olmuş, büyük konaklar yerlerini bitişik nizamlı sıra evlere ve köşklere bırakmıştır. Ve bunu izleyen zaman içinde de apartmanlaşma sürecine girilmiş, mevcut olan iki-üç katlı ahşap konaklar yerini beş-altı katlı binalara bırakmış ve bu binalar da zaman içinde fonksiyon olarak atölye, imalathane olarak değişim göstermiş ve tabii ki bölgedeki binaları çevreleyen bahçeler ortadan kalkmıştır.

Şekil 2. 41 Pervititch haritasında bahçe olarak kullanılan parsellerin yerini alan, çevreyle uyumsuz apartmanlar, Kayserili Ahmet Paşa Sokağı

Cumhuriyet döneminde, Süleymaniye bölgesinin Haliç'le bağlantılı olması ve Eminönü ile iç içe olup etki alanına girmesi nedeniyle özellikle kuzey kesiminde başta küçük imalatçılar ve daha sonra da sanayi tesisleri kurulmuştur. Bu sanayi tesisleri pek çok dokuma fabrikası, oksijen ve kapsül fabrikaları içerdiği 1934 yılına ait Pervitich Haritaları'nda görülmektedir.

Şekil 2. 42 Pervititch haritası, karamursel mensucat fabrikası

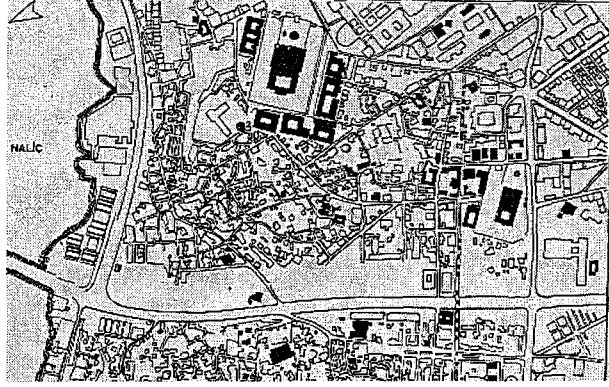
Bu durum bölgenin çöküş nedenleri arasında önemli bir yer tutar. 1938 ile 1949 yılları arasında ise Prost planına göre İstanbul'un yol sistemi değiştirilmiştir. İlk değişim ise Atatürk Bulvarının açılmasıyla olmuştur. Buna bağlı olarak araç sayısındaki artış hızlanmış, trafik sorunları bölgede kendini göstermiştir. Bütün bunların olumsuz etkileri sonucunda yeni yolların açılması gündeme gelmiş ve mevcut yollar tekrar genişletilmiştir.

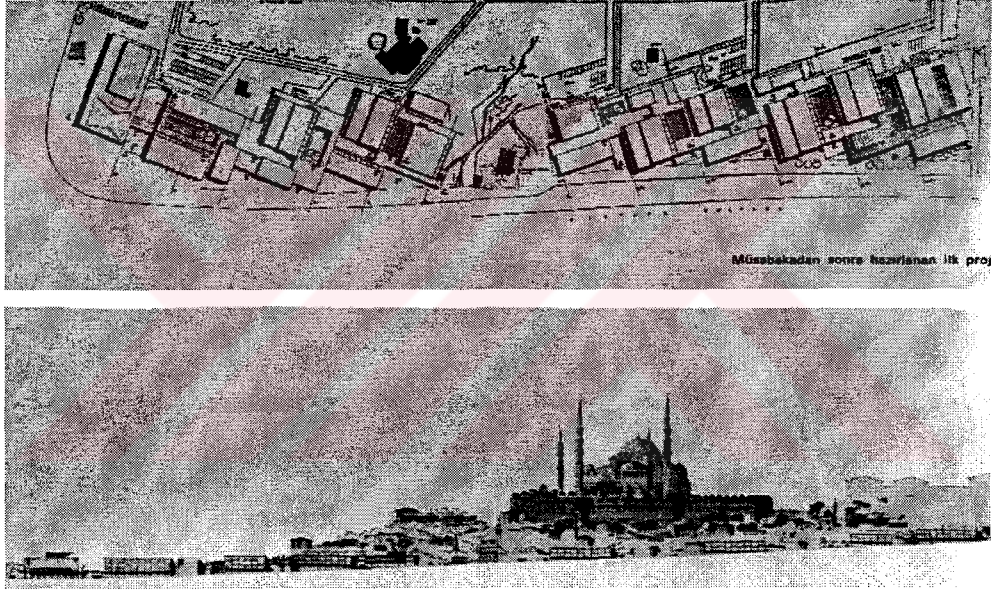
Şekil 2. 43 Atatürk Bulvarı ve Şebsefa Hatun Camii (Anonim, 1968)

Atatürk Bulvarı açılırken bölgedeki birçok yapı adası ortadan kalkmış, Çinilzade cami ve Sebsefa Hatun okulu yıkılmış, Sebsefa Hatun Camisi tahrip olmuştur. Dönem içindeki belediyenin imkansızlıkları nedeniyle, Fatih ve Süleymaniye Külliyesi arasındaki vadinin ve

İstanbul'u Beyoğlu'na bağlayan ana trafik yolunun kenarındaki alanın manifatura ve kumaşçılar toptancı tüccarları kooperatifine satılmıştır.

Şekil 2. 44 Manifaturacılar çarşısının yapılacağı alan (Anonim, 1968)

Şekil 2. 45 Manifaturacılar çarşısının yarışmadan sonra hazırlanan ilk projesi (Anonim, 1968)

1960'lı yıllarda, bu alana "Manifaturacılar çarşısı" inşa edilmiştir. Amaç, Sultanhamamı bölgesindeki manifatura satış yerlerinin topluca bu alana taşınması iken bu gerçekleştirilememiş ve çarşının imalathanelere dönüşmesi sonucu Süleymaniye konut alanı üzerindeki iş yeri baskısı önemli ölçüde artmıştır. Buna bağlı olarak bölgenin kuzeyinde, batısında ve güneyinde geniş yollar açılmış ve iş merkezinin cazip hale gelmesiyle imalatçılar ve nakliyeciler bölge dokusunu zedelemeye başlamışlardır. Küçük Pazar etkisi ile güçlenen bu baskı sonucu ahşap konutlar süratle yıkılarak "Betonarme iş hanları"na dönüşmeye başlamıştır. (Alper, 1987)

Bölgedeki yapıların korunamamasının önemli bir nedeni burada yaşayanların büyük bir kısmının Tarihi Yarımada' ya son yıllarda iç göç yoluyla çalışmaya gelmiş, sabit işi olmayan ve seyyar satıcılıkla geçimini sağlayan kişilerce kısmen bekar odaları, kısmen de depo olarak kullanılıyor olmasıdır. Süleymaniye, Eminönü – Tahtakale' ye yakın konumunu ve yarımadanın diğer benzer bölgelerinde olduğu gibi yerli nüfusun artık bölgeyi terk etmiş olması, yapıların bakımsız ve sağlıksız kalmış olması açısından, bu tarz kullanıma uygun durumdadır. (Tuncer, 1996)

Yeni yapıların gerek kullanım biçimleri gerekse her türlü gelenek bağından yoksun ve çevre ile uyumsuz yapılış biçimleri, geleneksel konut mahallesinin fiziksel ve sosyal boyutlarını tümü ile değiştirmiş, yörede yaşayanların başka semtlere göçlerine neden olmuştur. Süleymaniye Bölgesi kentin tarihi boyunca sivil yerleşim bölgesi olarak kullanılmış, fakat geçen yüzyıllarda büyük yangınlara, günümüzde ise yeni yapılanma ve yıkımlara maruz kalarak hemen hemen tamamen ortadan kalkmış olan ve günümüze ancak bazı yapı adaları halinde ulaşmış bulunan bölgeler arasındadır. Tarihi yarımada yaşamı boyunca geçirdiği çok sayıda ve büyüklükteki önemli yangın sonunda, bir zamanlar bünyesinde barındırdığı ve yarımadanın karakteristik dokusunu oluşturan ahşap yapılar zaman içinde yok olmuşlardır. Ayrıca Tanzimat'tan itibaren Batı'da görülen kagir yapılanmanın yasaklanması ve söz konusu ahşap yapıların bakım sorunları da bu yapılanma biçiminin hızla ortadan kalkmasında önemli bir etken olmuştur. (Tuncer, 1996)

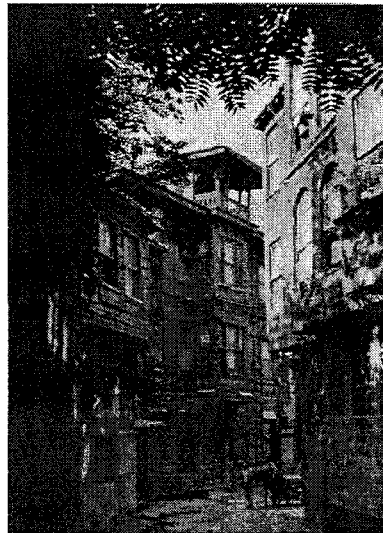
Tarihi yarımada yerleşme içinde, bir Müslüman yerleşmesi olarak önemli bir sosyal ve mekansal kimliğe sahip olan Süleymaniye yerleşmesi, 20.yüzyıl ile birlikte Türkiye'deki kalkınma ve şehircilik politikalarının etkisi ile ortaya çıkan değişimlerin, sosyal yapıya yansımaları sonucu mekansal bir dönüşüm sürecine girmiştir.

Türkiye'de, özellikle 1950'lerden sonra, sanayileşme politikalarının kalkınma politikaları içinde etkinlik kazanması ve diğer kalkınma politikaları ile uyumlu bir bütün oluşturmasının istenen düzeyde sağlanamaması; nüfus artışına bağlı yeni toplum organizasyonunun da kurulmamasına neden olmuştur. Artan nüfus ve nüfus artışına bağlı mekansal organizasyonun sağlanamamasına bağlı olarak gerçekleşen nüfus hareketliliği yerleşmeler arasında sosyo-ekonomik değerlerin dengesini farklılaştırırken aynı zamanda sosyo-kültürel farklılaşmaların da başlamasına neden olmuştur. Ancak, sosyo-kültürel farklılaşmaların değişme ve tekrar bir düzene erişebilmesi için gerekli sürenin uzun olması, geçiş süreci içinde, şehir sosyal yapısı ve kültürü ile özdeşleşmiş bireyler ile yeni kentliler arasında belirli kutuplaşmaların oluşmasını da beraberinde getirmiştir. (Giritlioğlu ve diğerleri,1993)

Bu gelişmelere bağlı olarak 1963-93 döneminde, İstanbul'da özellikle Tarihi Yarımada'da merkez gelişiminin sürmesi, konut alanlarına baskı yapması, imalathane ve toptan ticaret gibi birimlerin Tarihi Yarımada'da ağırlıklı olarak yer alması, yarımada içindeki konut alanlarında yaşayanların, merkeze dönüşüm sıkıntılarından etkilenmeleri ve yeni prestij konut alanlarını tercih etmeleri ile birleşince, boşalan konut alanlarının iş bulmak için şehre gelenlerin yerleşmek için tercih ettikleri bölge konumuna girmiştir. Bu süreçte, Süleymaniye konut fonksiyonunu sürdürmekle birlikte, konut kullanıcılarının yapısı değişmiş, konut bölgeleri köhnemeye başlamıştır.

SÜLEYMANİYE YERLEŞMESİ KONUT DOKUSU

Süleymaniye bölgesi eski konut dokusunda ev, mahremiyetin etkisi ile içe dönüktür. Genellikle yükseltilmiş bir katta ve bahçeye bakan, sofalar etrafında bulunan odalardan oluşmaktadır. Evin dışa dönüklüğü ise genellikle üst katın odalarında ve çıkımlar ile gerçekleşmektedir. Bahçe içinde yer alan evler ise, sokaktan yüksek duvarlarla ayrılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun seçkin toplumsal tabakasının ikamet ettiği bir yerleşim alanı olarak, konut dokusu da toplumsal yapının özelliklerine göre biçimlenmiştir. Tarihsel süreç içinde yerleşmenin genelinde, konak tarzı büyük ahşap yapılar hakim olmuştur. Ahşap yapım tekniğinin yaygın olmasının bir nedeni, Osmanlıda güzel konut anlayışının evlerin dörtte üçünün ışık alacak biçimde konumlanmış olmasındandır ve bu yüzden evler mümkün olduğu kadar çok odanın her üç tarafında pencere bulunması bir çok girintili çıkıntılı köşeler meydana getirecek tarzda yapılmıştır.(Moltke,1960) Süleymaniye yerleşme dokusunda da, bu tasvire uyan konut örneklerine rastlanmaktadır.

Şekil 2. 46 Süleymaniye'de ahşap konaklar (Kuban, 2001)

Zaman içinde, şehrin gelişme süreciyle beraber oluşan merkezi iş alanına olan yakınlık, yerleşmenin konut dokusunda ticarete dönüşüme neden olmuştur. Süleymaniye’de konut olarak kullanılan binalar azalmış, kalanlarla ve konut olarak kullanılmaya devam edilenlere de çoğunluğu iç göçle gelmiş olan aileler, bekarlar yerleşmiştir. Geleneksel konut dokusunu oluşturan evlerin, sosyo-ekonomik düzeyi düşük bu toplumsal kesimin tek başına barınamayacağı kadar büyük olması da, birden fazla ailenin veya bekar grupların bu evlere yerleşmesinde önemli bir etken olmuştur.

Şekil 2. 47 Süleymaniye’de günümüzde hala konut olarak kullanılan ahşap evler

Günümüzde, Süleymaniye yerleşmesinin dokusal karakterini oluşturan konaklar,değişen kullanıcı yapısı ve işlevsel dönüşümlerin getirdiği sonuçlara bağlı olarak bugün ya yanmış durumdadır, ya harabe durumda yıkılmak üzeredir ya da çoktan yıkılmış ve boş arsası çevrenin otopark ihtiyacını karşılamaktadır.

Şekil 2. 48 Süleymaniye’deki ahşap konakların bugünkü durumu

SÜLEYMANİYE SOKAK DOKUSU

Bölgede sokakların oluşumu ve algılanması Türk evi karakteriyle çok yakından ilişkilidir. Şehir ve kasabalar ister düz arazide şekillenmiş olsun, ister dağ yamaçlarında olsun çıkmaz sokaklar daima mahalleleri geliş geçiş yolları dışında içe dönük yerleşim grupları şeklinde tespit etmiştir. Yalnız etraflarındaki medrese, okul, kütüphane ve hastanelerle bir bütün meydana getiren büyük camiler şehrin açık ve ortak toplumsal merkezini meydana getirirler. Bu genel durumun aynısı Süleymaniye Camii ve çevresi için de geçerlidir. Kendi içlerine dönük mahalleler oluşturan evler aynı zamanda büyük merkez olan Süleymaniye Camiine açılırlar. Böylelikle mahalleler cami, ona bağlı mezarlığı, imareti ve alışveriş merkeziyle, kendi sivil ve sosyal ihtiyaçlarını karşılarlar. Ayrıca Süleymaniye bölgesinde sokaklar hiçbir zaman çok uzayıp gitmez, çoğunlukla topografyaya uygun inişli çıkışlı kıvrılan yollarla oldukça geniş bir perspektif sergiler.

Şekil 2. 49 Süleymaniye'deki kıvrımlı dar sokaklar

Genelinde Süleymaniye bölgesindeki sokaklara tarihi perspektif içinde baktığımızda, yaya ölçeği ve atlı araba boyutlarına uygun olarak oldukça dar, arazinin dik yerlerinde eğri ya da zigzag çizerek birbirleriyle çakışır. Özellikle geçmişte bu karakteristik özelliklere sahip Süleymaniye bölgesi bunları koruyamamakta fakat çok az da olsa bize o dönemlerden izler sunabilmektedir.(Baytin, 1992)

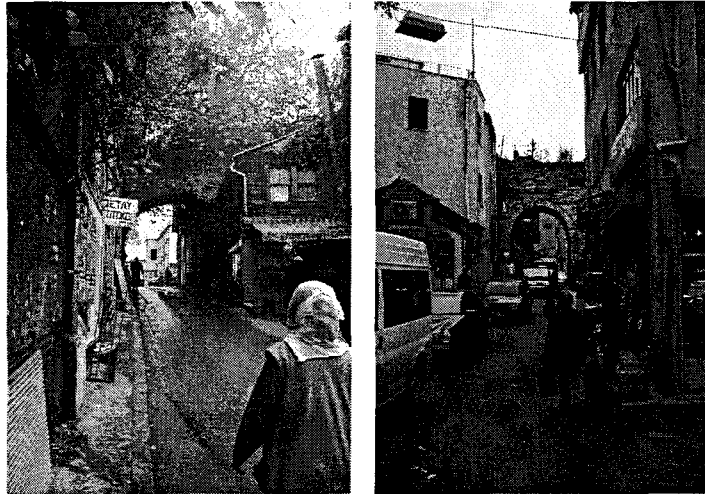
Süleymaniye yerleşmesi sokak dokusu, yangınlar ile değişen yapı adalarının yarattığı yeni aksiyel düzen dışında, tipik bir İslam yerleşmesini yansıtan dar ve kıvrımlı yollarıyla, Müslüman yerleşmelerinin tipik konut yapı özelliklerini taşıyan ahşap veya yığma yapılarına

cephe vererek yerleşmeyi çevreler. İstanbul'un geçirdiği büyük yangınlarda çıkmaz sokakların ulaşımı engellediği için yapımının yasaklanması ve mevcutların açılmasından dolayı, Süleymaniye'de çıkmaz sokakların oluşturduğu içe dönüklüğe örnek verilmemesine karşın, sokakların Süleymaniye Camii odak noktası olmak üzere, odak noktasına yönelmiş akslar şeklinde biçimlendiği görülmektedir.

Konut mimarisindeki mevcut içe yönelme özelliğinden dolayı, bina ve sokaklar topografik verilere, manzaraya ve iyi güneş yönüne uygun olarak şekillenmiştir. Bunun sonucunda sokaklar hiçbir zaman uzayıp gitmez, topografyaya uygun inişli-çıkışlı kıvrılan yollar yürüyen insana her an değişik perspektifler veren oldukça dinamik, zengin bir görünüm sergiler. (Baytin, 1992)

Bunların yanı sıra, Süleymaniye yerleşmesinde sokak dokusunun önemli karakteristiği, sokağın iki yanındaki evlerin birbirinin havasını kesmemek ve görüşü kapatmamak için farklı yükseklikte olmalarıdır. İslam planlama anlayışıyla birebir örtüşen bu ilke, Süleymaniye yerleşme dokusunda da gözlenmektedir. (Baytin, 1992)

Süleymaniye yerleşmesi tarihi şehrsel dokuya girişin, kemer ile başlaması, yerleşmenin sınırlı bir şekilde algılanmasına neden olmakta, dolayısıyla yönlendirici bir etki yaratmaktadır. Tarihi kemer, yerleşmenin tarihi yapısını oluşturan imaj öğelerinden biri olarak şehrsel mekana katılmakta, yerleşmenin girişini görsel olarak zengin ve gösterişli bir biçimde vurgulamaktadır. Bir şehrsel doku elemanı olarak, mekansal kimliğin vurgulanmasında rolü olan kemer, yerleşmenin Osmanlı döneminde ulema semti olarak seçkin bir kimliğe sahip olmasından dolayı, girişin vurgulanmasında etkin bir öğe olmuştur.

Şekil 2. 50 Süleymaniye'deki kemerler

İslam mimarisinde, konutla sokak arasında ayırım sağlayan ve sokak mekanına sınırlayıcı öge olarak dokusal form anlamında katılan duvarlar, Süleymaniye yerleşmesinde de yerleşmenin sokak dokusunu süreklileştiren bir öge olarak şehrsel dokuya katılmaktadır. Bahçe duvarları, genellikle çiçeklerin, asmaların sarktığı duvarlar olarak görülmektedir.

Süleymaniye yerleşmesinde, meydan anlayışı kapı önü mekandır. Yerleşmenin toplumsal bütünleşme eylemine yönelik mekansal oluşumlar, çeşme, hamam ve kahvehanelerden ibarettir. Külliye ise, yerleşmenin hem çekirdeği hem de mahalle halkının toplanma ve bir araya gelme eylemi açısından en önemli makroform ve fonksiyon bileşenidir. Sokak dokusunun ritmik ve kesişmelere bağlı değişen dokusu, yerleşmenin mekansal dokusunda küçük meydanların oluşmasına neden olmuştur. Yerleşme dokusunda, İslam şehirlerinin toplanma mekanı kabul edilen çeşmeler önemli yer tutmaktadır. Sokaklarda ve sokakların kesiştiği alanlarda meydana gelen mekansal boşluklarda çeşmelere rastlanmaktadır.

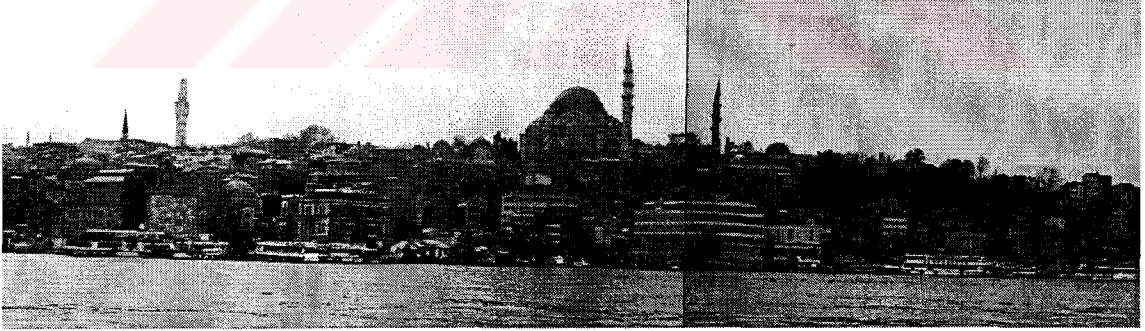
Bugün Süleymaniye, cami ve çevresi nedeniyle, turizmin öncelik kazandığı, tarihi bir semttir. Öte yandan İstanbul Üniversitesi'nin çeşitli bina ve fakülteleriyle, semtin geleneksel eğitim-bilim işlevi farklı niteliklerde de olsa sürmektedir. Eski darüşşifanın yerindeki Süleymaniye Doğumevi ve daha güneyindeki Esnaf Hastanesi'nin varlığı da geleneksel sağlık işlevini bir devamı sayılabilir. Semtte konut olarak kullanılan binalar azalmış, kalanlara, çoğunluğu iç göçle gelmiş olan, çoğu bekar nüfus ve üniversiteye yakınlığı nedeniyle öğrenciler yerleşmiştir. Burada çok sayıda öğrenci yurdu da vardır. Yine burada 1935'te kurulmuş olan, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'ne bağlı botanik bahçesi de vardır. Eskiden tüccar evleri ve konaklarının bulunduğu, semtin Haliç'e doğru inen yamaçları İstanbul'un en yoksul görünümlü evlerinin ve sokaklarının bulunduğu bir çevreye dönüşmüştür. (Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1993)

Süleymaniye örneğinde, bölgenin Tarihi Yarımada' nın en önemli vistalarından biri olan Süleymaniye Külliyesi'nin alanında olmasına ve eski kentin ahşap yapılanma biçiminin tipik örneklerini bünyesinde bulundurmasına rağmen konut dokusu bir bütünlük içinde korunamamıştır. 1988 Koruma Planı'nda 1. derece koruma bölgeleri kapsamındaki bu alan içine uyumsuz yeni yapılar büyük ölçüde girmiş durumdadır. Özgün durumunu koruyan yapıların arasında yer alan bu yeni yapılar parsel büyüklükleri, kat adetleri ve cephe biçimlenişleri ile özgün dokuya yabancı ve uyumsuz biçimde planlanmışlardır. 20.yy başlarına, konak tipi ahşap yapıları ve ahşap işçiliğinin özgün detay örneklerini taşıyan sıra ev tipi yapılanmaları ile gelen bölge son 50 – 60 sene içinde bu özelliğini kaybetmiş, söz konusu yapılar bütünlük içinde korunamamış, yapı adalarında birbirinden kopuk kalan koruma altına

alınmış örnekler bakımsızlık nedeniyle tahrip olmaya bırakılmışlardır.(Tuncer, 1996)

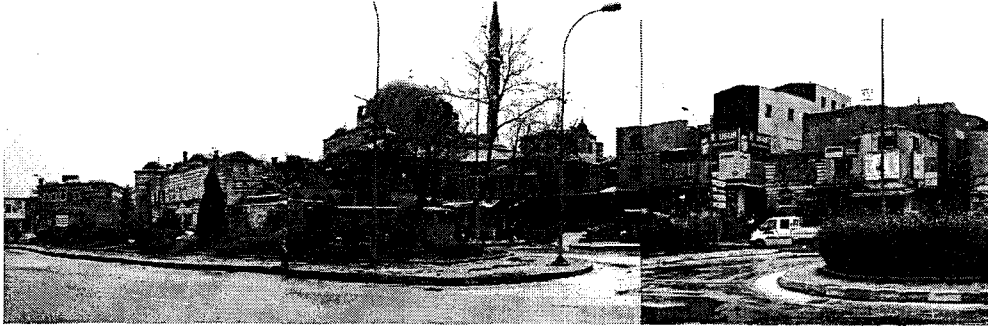
Süleymaniye’de de yeni yapıların eski doku ile uyumsuzlukları hem eski yapıların oluşturduğu sokak silüetinin algılanmasını, hem de bölgenin vista bütünlüğünü bozmaktadır. Cumhuriyet sonrası bölgede yapılan yeni yapılanmalarda, ahşap yapıların karakteristik cephe biçimlenişine uyum sağlamaya, pencere modüllerinin ve kat yüksekliklerinin korunmasına, sokak cephelerinde hareketliliği sağlayan çıkma ve saçak geleneğinin sürdürülmesine dikkat edilmiş, bu yapıların yeni dönemin ürünleri kagir yapılar olmasına rağmen eski ile uyum içinde olmasına özen gösterilmiştir.

4. Tepe her ne kadar Beyazıt Camii ile tanımlanmışsa da, Haliç’in karşı kıyısından, deniz kotundan algılanan Süleymaniye Camii’nin oturduğu platformdur. Bu yapının arkasından Beyazıt Kulesi görülmektedir. Süleymaniye’nin kuzey batısında, Haliç’e doğru inen yamaç oldukça uyumlu bir dokudur. Bu bölgedeki bazı yapıların, olması gerektiğinden daha fazla yükselmiş gabarileri var, fakat kütlelerin tabanda küçük parsellere, farklı kotlarda oturmuş olması silüet içindeki yapılanmanın diğer önemli olumsuz etkisi olan “ duvar etkisi “ ni yapmıyor. Kuzeyinde Süleymaniye – Ticaret Odası arasında yatay ve düşey düzlemde büyük kütleleri ile yer alan Akfa Han, Yeni Çarşılı İş Hanı,Çayeli İş Hanı, Yeni Kozluca İş Hanı ve Hırdavatçılar Çarşısı gibi yapılar bölgenin özgün yapılanma karakterine tamamen aykırı ve uyumsuz konumdalar.

Şekil 2. 51 Süleymaniye’nin silüetine aykırı yapılar

Bu yapıların Haliç’e bakan cepheleri, belki de önlerindeki bazı yapıların kaldırılmış olmalarından, bu sırada ortaya çıkacak uyumsuz görüntülerin hiç hesaba katılmamasıyla, her türlü estetik anlayışından uzak bir görünümüdür. Sahilde Rüstem Paşa Camii çevresi de yine bölgenin silüeti bozan, yüksekliği ve taban alanı büyük boyutlu yapılanmalar nedeni ile uyumsuz bölgeler arasında yer alıyor.

Şekil 2. 52 Rüstempaşa Camii ve çevresi

4. tepeye Galata Kulesi kotundan bakıldığında silueti biçimlendiren en önemli yapı yine Süleymaniye Camii'dir. İkinci majör yapı olarak göze çarpan Beyazıt Kulesi, üçüncü olarak da Beyazıt Camii silueti tamamlıyor. Bu kottan bakıldığında Süleymaniye – Mısır Çarşısı – Ticaret Odası üçgeni içinde kalan yapılaşmanın büyük bir bölümünün normalden yüksek olduğunu görüyoruz. Yapılaşma yatayda da normalden büyük yapılardan oluşuyor. Özellikle Süleymaniye Camii kuzey eteğinde yer alan Akfa Han ve Yeni Çarşılı İş Hanı yapıları abartılı kütleleri ile külliye'nin Haliç' e bakan cephelerini örter nitelikte. Söz konusu hanlar silueti etkileyici parsel konumlarına ve yarımada'nın Süleymaniye Külliyesi gibi çok önemli bir vistasının eteğinde yer almalarına rağmen, 9 kat yüksekliğindedirler. Beyazıt Kulesi tepenin en yüksek noktasını belirler konumda, ancak onun hemen altında yer alan İstanbul Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakülteleri Binası yataydaki dev kütlesi ile tepenin ve siluetin en olumsuz yapısıdır. Bu yapı bölgenin Aksaray Meydanı'na doğru alçalmaya başlayan topografik yapısını, plan düzlemindeki büyük kütlesi ve üçüncü boyutta yüksekliği ile örter niteliktedir.(Tuncer, 1996)

2.4 Süleymaniye Bölgesi'ndeki Anıtsal Yapılar

Dünya medeniyet tarihinde çok önemli bir yeri olan İstanbul'un özellikle sur içi denen bölgesinin, üzerinde oluşan tüm medeniyetlerin somut belgelerine sahip olduğunu görmekteyiz. Bin yıla yaklaşan bir süreyi belgeleyen bu eserlerinin en önemlilerinin beş yüz yıllık Osmanlı döneminde titizlikle korunmuş ve bu yeni dönemde de Türkler tarafından mimarlık tarihine geçmiş bir çok anıt yapı katılmıştır. Bugün İstanbul siluetini oluşturan sivil ve anıtsal mimarlık örnekleri, yaklaşık Süleymaniye bölgesi olarak yüzlere ulaşmıştır. Bölgede çağımıza ulaşmış Roma, Bizans, Osmanlı İmparatorluklarını yaşamış pek çok yapı bulunmaktadır.

BOZDOĞAN(VALENS) SU KEMERİ

Bir bölümü bugünkü Saraçhanebaşı'nda sağlam kalmış geç Roma, erken Bizans dönemine ait su kemeridir. Kemerin, roma imparatoru Valens zamanında yapıldığı zannedilmektedir. Bu varsayımın dışında kemerin inşası için pek çok fikir öne sürülmüştür. Bozdoğan kemeri yıkılmış kısımlarıyla yaklaşık 971 m uzunluğundadır. En yüksek bölümünde denizden 63.5m kotunda olan kemerin zeminden ortalama yüksekliği 28m'dir. İki katlı bölümde alt kemer ve ayaklar büyük kesme taşlardan, üst kemer ise küçük taşlardan örülmüştür. Genişliği yer yer azalıp artar. 3.40 metreden başlayan genişlik 5.65 metreye ulaşır ve bazı yerlerde 4.30 metreye iner (Eyice, 1980). İstanbul'un en eski su kemeri olan Bozdoğan su kemeri, geç Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerinde şehrin su ihtiyacını karşılayan en büyük kaynak olmuştur. Kemer en son 1990-1993 yılları arasında restorasyon geçirmiş ve Bozdoğan kemerinin özgün hali ortaya çıkarılmıştır.(Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1993)

Şekil 2. 53 Valens su kemeri (Anonim, 1968)

MOLLA ŞEMSETTİN CAMİ

Eski adı Hagios Theodoros Tyron kilisesi olan yapı Vefa Kilise Cami olarak da kullanılmaktadır. 10. ve 11. yüzyıllar arasında yapılan kilise, Bizans dönemi yapılarında olduğu sanılmaktadır. Kilise kentin Latin işgalinden 1291'de kurtarılmasından sonra tamir görmüş, giriş cephesini oluşturan Narteks ilave edilmiştir. Fetihden sonra kilise camiye çevrilmiştir.(Eyice, 1980) Aynı dönemlerde Türkleşen İstanbul'da yoğunluğu artan yerleşmeler kilise ve cami etrafında oluşmuştur. Burada büyük konaklar, köşkler artmıştır. Özellikle Vefa Kilise Cami, yanındaki haziresi, ağaçlar ve dokusu o dönemin özellikli yerleşimi olduğunu göstermektedir.(Eminönü Camileri, 1987) Bizans dinsel mimarlığının son dönemlerinde dehlizli plan tipi olarak inşa edilen kilise, kubbeyle örtülen ana mekan üç

yönden, orta kubbeden daha alçak bir dehlizle çevrilmektedir. Tuğla taş almaşık cephesi ve girişteki memmer sütunlarla oluşturulmuş mimari hareket yapının özelliğini oluşturmaktadır.(Eyice, 1980)

KALENDERHANE CAMİ (SAINT MARIE THE ACCONISSA)

Kilise olarak yapılmış olan cami yapım tarihi tam olarak belli değildir. Mimarisiyle ele alındığında 9. ve 12. yüzyıllar arasında yapıldığı varsayılmaktadır. Yapılmakta olan kazılardan geç antik devirden bu yana çeşitli devirlerden kalıntılar günümüze ulaşmıştır.(Eyice, 1980) Kilise Fatih devrinde orduda yer alan Kalender denilen dervişlerin buraya yerleştirilmeleriyle camiye çevrilmiştir. Daha sonraki yıllarda kilise tipik bir mahalle camisi olmuştur. Kalenderhane cami anıtlar tarafından yazılan en ilginç örnektir. Çünkü geç roma döneminden bugüne kadar yaşamış, biçim değiştirmiş ve yaşamın bütün aşamalarını üzerinde taşıyan başka anıt yoktur. Cami en son 1966-1975 arasında araştırma ve kazı konusu olmuş ve yine cami olarak restore edilmiştir.(Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1993)

ESKİ SARAY (SARAY-I AKİK)

Süleymaniyeyle Beyazıt camileri arasında, bugün İstanbul rektörlüğü ile üniversitenin bazı bölümlerinin yer aldığı alanda yapılmış olan İstanbul'daki ilk Osmanlı sarayıdır. 1454'te tamamlandığı düşünülen saray Bizans devrinde I. Theodosius'un Tauri Forumda bulunan bir manastırın yerini almıştır.(Kömürçüyan,1974) Eski sarayın görsel tasvirleri olmadığı gibi yazılı tasvirleri de son derece sınırlıdır. Fakat 17. yüzyıl yazarları Baudier ve Evliya Çelebi, sarayın dört köşeli ve on iki bin arşın uzunluğunda bir surla çevrili olduğunu kaydetmişlerdir.

18. yüzyılda İnciciyan surun sekiz köşeli olduğunu ve sur üzerinde dört kapı bulunduğunu söylemektedir. Sarayın Beyazıt tarafındaki kapılardan sağındakinde fincancılar solundakinde ise bakırcılar yer almış ve tüm saray çevresi zanaat ve ticaret yerleri, kahveciler, terziler, eskiciler, kağıtçılar ve benzeri fonksiyonlara hizmet vermiştir. Saray 1550 ve 1715'te yangın geçirmiş ve yeniden yaptırılmıştır. 1826'da Yeniçeri Ocağı kaldırılınca Eski Saray, Bab-ı Seraskeri'ye tahsis edilmiştir. Buradaki kadınlar Topkapı sarayına ve Eyüp Çifte Saraylara nakledilmişlerdir.(Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1993)

MOLLA HÜSREV CAMİ

Banisi ulemadan Molla Hüsrev olan yapı, 1460'da yapılmış ve II.Abdülhamit döneminde onarım görmüştür. Süleymaniye bölgesinde yer alan caminin karşısında milli mimari akımın bir yapı olan Vefa Lisesi yanında ise Emekçizade Ahmet Paşa Medresesi bulunmaktadır.

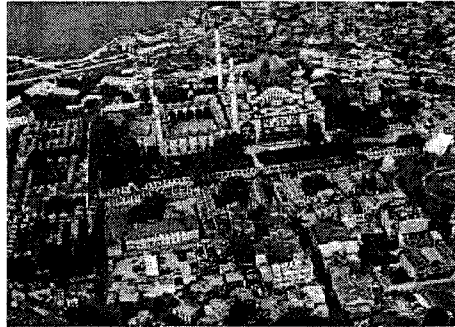
Minare, çeşme ve çevre duvarları dışında ilk dönemden hiçbir iz taşımamaktadır. Şu anda, yanan ilk dönem yapısı yerinde yeni bir mescit bulunmaktadır. Camiye bahçe kapısından girildiğinde bir avluyla karşılaşılır. Avlunun yan taraflarında abdest alma yerleri ve tuvaletler yer alır. Son cemaat yeri düz çatıyla örtülü olup sağ tarafından kadınlar mahfiline ulaşılır. Caminin harim kısmı kare planlı ve içindeki mimber ve vaaz kürsüsü ahşaptır. Camiye bakıldığında son dönem eklerinin de ahşap olduğunu söyleyebiliriz. Son cemaat yeriyle harim arasında içeriden çıkılan minaresi bulunur. Kalın silindirik gövdeli minare üç sıra tuğla ve bir sıra kesem taştan yapılmıştır.(Eminönü Camileri, 1987)

ŞEHZADE CAMİ

Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Mehmet için Mimar Sinan tarafından 1548'de inşa edilmiştir. Sinan'ın çıraklık eseri saydığı cami, imaret, tabhane, medrese, mektep ve türbeden meydana gelen külliyenin en önemli kısmıdır. Cami dış avlu, iç avlu ve asıl kısım olan harimden oluşmuştur.(Meydan Larousse, 1969)

Beş girişli olan dış avludan iç avluya ulaşılan camide iç avluyu 16 kubbeyle örtülü bir revak çevirir. Bu revakların sütunları mermer ve somakiden yapılmıştır. Avlunun ortasında sekiz köşeli bir şadırvan yer almaktadır. Cami bir kenarı 38 metre olan kare planlıdır. Merkezi bir kubbeyle örtülen yapının kubbesi dört tarafına birer yarım kubbe eklenerek daha geniş bir hacim sağlanmıştır. Bu yarım kubbelere ikişer yarım kubbeyle ayrıca genişletilmiştir. Bu yarım kubbe kendi içinde, iç taraftan dört büyük kemere, bu kemerler de üst tarafı yivlerle süslü sekiz köşeli dört fil ayağına dayanır. Böylece Mimar Sinan bu yapıyla ulu bir kubbe sistemine ulaşmıştır. Camini ikişer şerefeli iki minaresi olup o zamana kadar yapılmış olan minarelerden daha nispetli oranlara sahiptir. Mihrabın önünde yer alan mezarlık içindeki türbelerden biri de Şehzade Mehmet'e aittir.(Arseven, 1970)

SÜLEYMANİYE CAMİİ

Şekil 2. 54 Süleymaniye Cami

Bugün Süleymaniye Külliyesi yalnızca bir mimari başyapıt değil, aynı zamanda Roma'daki San Pietro gibi bir kurumsallaşma simgesidir. Süleymaniye, en yetkin düzeyde külliye kavramını temsil eder ve bu toplumsal-dinsel komplekslerin kentsel tasarımın gerçekten de temel öğeleri olduklarını kanıtlar. Bu külliyeler kentin neresine yapılırsa yapılsınlar varlıklarını kent yapısına empoze eder, kamu yaşamını etkileyerek sonraki kentsel gelişmeleri özendirerek yeni odak noktaları oluştururlar. Sultanların büyük külliyelerinin inşaatı sırasında bütün devlet ekonomisi bu inşaatların bitirilmesine yönelik düzenleniyordu. (Kuban, 1996).

Süleymaniye Külliyesi, her noktadan görülebilecek konumu ile İstanbul metropoliten alanı için imaj, kendi alanı için odak noktasıdır. Türkler için Süleymaniye bir cami olmaktan çok kurumlaşmış bir sosyal düşünce, mekansal bir imge ve silüete halim anıtsal bir öğedir. İslam kurallarına uygun bir yaşam biçimi, şehir güvenliği ve ekonomik refah, İslam egemenliğini ve hükümdarın gücünü simgeleyen bir mimari, yani camiler ve saraylar; bir Müslüman hükümdar için şehir kavramının en önemli nitelikleridir (Kuban, 2000).

Osmanlı İmparatorluğu'nun en güçlü olduğu dönemde, dünyanın en zengin hükümdarlarından biri olan Kanuni Sultan Süleyman bütün hazinesini, büyük bir toplumsal yaşam, eğitim ve hayır kompleksi olarak tasarlanan Süleymaniye Camii aracılığıyla bir görkem ve inanç imgesi yaratmaya harcamıştır. Süleymaniye Camii ve külliyesi, Osmanlı şehir dokusunda bir simge olarak yer aldığı gibi, yapım organizasyonu ile de, şehir yaşamında büyük sultan vakıflarının sosyal ve simgesel rolünün de bir göstergesidir (Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1993).

Süleymaniye Külliyesi, Sinan'ın ve Kanuni Sultan Süleyman'ın İstanbul'a vurduğu bir damgadır. Ayrıca Süleymaniye, Türk kültüründeki kent kavramını aydınlatan en önemli 16. yüzyıl kentsel bildirisidir. Süleymaniye gibi bir külliye, kentteki konumu, planı, üç boyutlu eklemlenmesi ve kent görünümü içindeki özel yeriyle belirli bir kavramı tanımlarken, benzer büyük ya da küçük dinsel-toplumsal külliyeler de, bölgedeki dağılımlarıyla, kent yapısında bir düzeni tanımlarlar.

İstanbul'da cami ve külliye kent planlamasının sinonimidir. Külliye hem toplumsal refahın, hem de kentsel tasarımın çekirdeğidir. Cami ve çevresi de, antik forumun yerini almıştır. Avluların, dünyayı seyredecek yerler olduğu tanımı, Evliya Çelebi'nin sözleriyle metaforik olarak yorumlanabilir.

Süleymaniye Külliyesi bir kurum olarak her türlü toplumsal hizmeti veriyor ve bütün toplumsal etkinlikleri bünyesinde topluyordu. Burada ibadet dışında eğitim ve sağlık hizmeti

veriliyor, sosyal yardım yapılıyor, insanlar ağırlanıyor, bir araya geliyor, hatta Sinan'ın alt katta inşa ettiği ve hemen aşağıdaki ve güneybatıdaki medresenin altında bulunan çarşıyla bütünleştirdiği dükkanlar aracılığıyla ticaret bile yapılıyordu.

İstanbul'da eski forumların üstüne inşa edilen bazı külliyeler, kendileri dışında kentsel mekanı zenginleştirmek için yapılmamıştır. Onların kendileri kentsel mekanlar olarak algılanıyordu ve kendi merkezlerini kendileri yaratıyorlardı. Süleymaniye, İstanbul'un ana aksları üzerinde değildi. İstanbul haritasında da merkezi bir konuma sahip değildir. Sultanın ve Sinan'ın burasını özellikle seçtiklerini söylemek de zordur. Yer seçiminin nedeni büyük olasılıkla Eski Saray bölgesindeki tek elverişli alan olmasından kaynaklanıyordu, ama bir kez karar verildikten sonra, Sinan burayı çok iyi değerlendirmiştir. Süleymaniye, kentin doğal gelişmesi sonucu ortaya çıkmamış, sarayın bahçesine yapılmış, fakat kendini kent görünümü içinde egemen kılmıştır.

Süleymaniye Külliyesi, Üsküdar'dan, Boğaz'a, Galata'dan ve Haliç'ten görülmekle birlikte, çevre mahallelerin sokaklarından görülmez. Görünümü hemen çevresinden algılanmak üzere tasarlanmamış, tıpkı işlevi gibi, bütün kent için tasarlanmıştır. Bir kentsel meydan olarak da planlanmamıştır. Meydan çevresinde değil, kendi içindedir.

Süleymaniye gibi, bütün yeni külliyeler de kente yeni görsel değerler kazandırmıştır. Bunların hiçbiri, çevrenin işlevsel gereksinimleri sonucu inşa edilmemiştir; hiçbiri mahallelerin organik uzantısı değildir. Her yeni cami, ekleriyle birlikte kente yeni bir armağan gibi yeni bir toplumsal ve görsel süs olmuş, ayrıca yapımcısına da dinsel bir şan ve bunun uzantısı olarak da yurttaşların yaşamına katkı olanağı yaratmıştır. İstanbul'un eski kentinin planı haritada, içinde değişik boyutlarda düğümlerin bulunduğu düzensiz bir ağ gibi durur. Küçük düğümler çeşmeleri, bazen de küçük hazireleriyle küçük mescidleri, büyük düğümlerse cami, medrese, türbe ve çeşmeden oluşan büyük külliye gösterir. İstanbul planı, kentin işlevsel sınır merkezlerini belirten düğüm noktalarıyla birlikte bir sınır sistemini hatırlatır. Büyük bir camiye bir dizi kapıdan geçerek girmek, eski tapınaklarda kutsal iç mekana girmeye benzer. Dış ve iç alanları çevreleyen eş merkezli duvarların içindeki anıtsal odak noktasına giderek yaklaşmak, ziyaretçide sonunda ulaştığı büyük iç mekanda doruk noktasına ulaşacak bir beklenti gerilimi yaratır.

Kentsel mekan, kentsel boyutlarda bir toplumsal olgunun ifade aracı olarak, yapıların çevresinde oluşmamış, içine yerleşmiştir. İstanbul'da her büyük yapı, bir havuza konulan büyük bir taş benziyordu; kentin amorf dokusu, su gibi hemen yeni yapının çevresini

sarıyordu.

İstanbul’da, kentsel mekanın mimari ayrıntılarını barındıran işlevsel kentsel “cep”ler vardır. Evler ve bahçe duvarları arasındaki dikkat çekmeyen ya da mimari bir önemi olmayan yollardan geçenler, birden Süleymaniye’nin anıtsal biçimleriyle karşı karşıya gelirler ve anıtsal kapılardan geçtikten sonra kapalı avlusu ve güçlü iç mekanı karşısında hayrete düşerler.(Kuban, 1996)

Şekil 2. 55 Süleymaniye Camiinin eskizi (www.cekulvakfi.org.tr)

Sinan, İstanbul şehrinin tacı olan Süleymaniye Camii’nde ilk defa iki yarım kubbeli plana dönerek Beyazıt Camii’ndeki denemeyi alabildiğine geliştirmiştir. Aynı zamanda Fatih’ten sonra ikinci büyük üniversite olarak kurulan 18 ayrı bina halindeki külliye, tek kat pencereci bir dış avlu içine alınan cami çevresinde Haliç’e bakan tepenin teraslarına ideal bir değerlendirme ve şehircilik anlayışı ile yerleştirilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman ile Haseki Hürrem’in türbeleri bu dış avluda camiinin güneyinde yer almış, tek kubbeli türbedar odası da bunun güney duvarına dayanmıştır. Kuzeydeki revaklı şadırvan avlusu ile böylece denge sağlanmıştır. Sinan burada revaklı avluyu dikdörtgen biçiminde ele almış, şadırvan da avlunun şekline göre dikdörtgen biçimine uygun planlanmıştır.

Camide iç mekanla dış görünüş bir bütün olarak düşünülmüştür. Dış görünüş iç mekanın yapısını bütün incelikleri ile aksettirmektedir.

Kubbelerin yumuşak akışlı kademelenmesi ile kitle ve mekan düzeni tam ahengini bulmuş, kapalı bir silüet halinde ideal bir piramidal gelişme sağlanmıştır. Bu gelişme revaklı avlunun dört tarafından yükselen minarelerde, iki şerefli dış kenardakilerden camiye bitişik üç şerefliye doğru daha da belirtilmiş oluyor.

Süleymaniye'nin arka cephesinde pencereler, kemerli, sabit ve alçı şebekeli yapılmışken, hünkar mahfilinin bu tarafa açılan pencereleri köşeli ve dikdörtgendir. Süleymaniye külliyesi dik bir yamaç üzerinde kurulduğundan temellerin ve arazinin düzenlenmesi çok büyük güçlükler doğurmuştur. Bu yüzden Fatih külliyesindeki keskin simetri yerine değişik eksenler üzerine orijinal bir şehircilik görüşü hakim olmuş ve Sinan teraslar halinde ve en uygun bir şehir tablosu meydana getirecek şekilde külliye binalarını yerleştirmiştir. Ortada bir dağ gibi yükselen cami çevresinde, tek kat pencereli duvarla çevrili ve cami alanı ile eşit büyüklükte olan arka avlunun ortasında Kanuni Sultan Süleyman Türbesi ve güney duvarına dayalı tek kubbeli türbedar odası ile, ikisi arasında, küçük bir sekizgen biçiminde Hürrem Sultan Türbesi yer almaktadır. (Aslanapa,1986)

Süleymani Külliyesi, 5.5 hektarlık bir alanı kaplar, dört medrese, bir darülhadis, bir tıp okulu, bir darüşşifa, bir imaret, bir küçük hamam, ahırlar, bir sıbyan mektebi, dükkanlar, bekar odaları ve biri sultana, öbürü de karısı Hürrem Sultan'a ait iki türbeden oluşur.

Caminin bitiminden önce, çalışanların adları, nitelikleri, ücretleri, gerekli günlük malzeme listeler halinde saptanmış ve külliyenin nasıl işletileceğine ilişkin kararlar alınmış ve külliyenin sonsuza dek hizmet verebilmesi için gereken bağışlar sağlanmıştır.

Süleymaniye inşaatının en ilginç yönü neredeyse bütün devlet mekanizmasını seferber eden örgütlenmesidir. İmparatorluğun her köşesinden malzemenin taşınmıştır.

Süleymaniye Külliyesi İstanbul'da olduğu ve imparatorluğun en güçlü döneminde yapıldığı için, yabancı gözlemler daima Süleymaniye ile Ayasofya'yı karşılaştırmışlardır. İustinianos'un büyük kilisesi yüzyıllar boyunca, Hıristiyan inancı ve kültürünün, Türk-İslam kültürü ve sanatına üstünlüğünün bir kanıtı olarak kullanılmıştır. Oysa bu iki yapı arasında karşılaştırılabilecek tek nokta, ana sahnin üzerindeki, iki yarım kubbe ile desteklenen merkezi kubbe düzeninden ibarettir.

Süleymaniye, bin yıllık İustinianos bazilikasıyla karşılaştırıldığında akılcı ve sağduyulu bir yapı olarak karşımıza çıkar. Ayasofya tasarımıdaki bütün strüktürel zayıflıklar burada çözülmüştür. Merkezi kubbeyi destekleyen bütün öğeler, yatay kuvvetlerin dikkatle

dağıtılmasıyla, hem yapısal, hem de plastik açıdan yetkin bir çözüme ulaştırılmıştır. Destek öğelerinin hem sayısı, hem de büyüklüğü, harim bölümünün örtü sisteminde üstlendikleri işleve göre belirlenmiştir. Yan sahımlar, iki farklı büyüklükteki kübbenin dönüşümlü olarak kullanılmasına dayanan bir düzenle örtülmüştür. Ayrıca yan payanda sistemi doğu ve batı duvarlarıyla bütünleştirilmiş ve zemin katta cami içinde ve dışında galeriler oluşturulmuştur.(Kuban,1996)

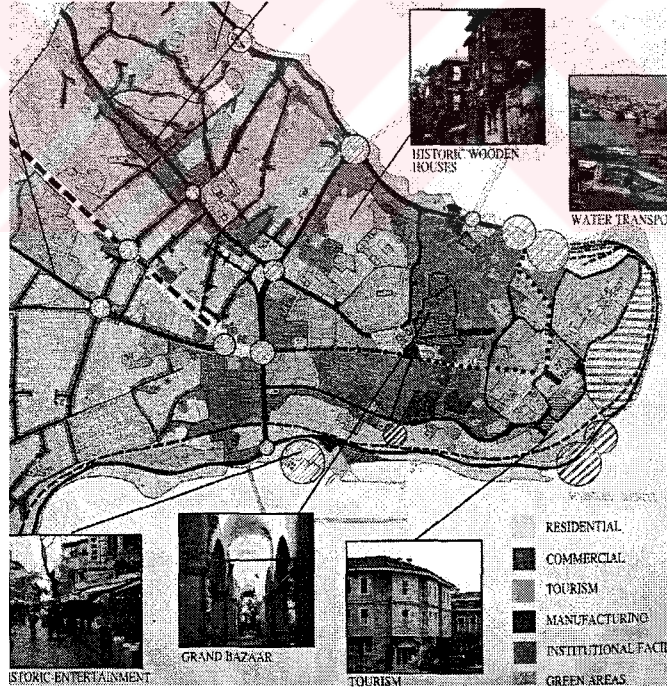
3. SÜLEYMANİYE BÖLGESİ' NDE ANALİZ ÇALIŞMALARI

3.1 Süleymaniye Bölgesi'nin Yapısal Analizleri

3.1.1 Arazi - Yapı Kullanımı ve İşlev Analizi

Geleneksel karakterini, dokusunu ve fiziksel özelliklerini koruyan Süleymaniye, Kentsel Sit Alanı statüsüyle, Tarihi Yarımada içinde yer almaktadır. Çalışma alanı kapsamında Süleymaniye Bölgesi; kuzeyde Ragıp Gümüşpala Caddesi, güneyde Vezneciler – Şehzadebaşı – Divanyolu aksları, batıda Atatürk Bulvarı, doğuda Cemal Bırsel Caddesi – Besim Ömürpaşa aksı boyunca kalan alanı kaplamaktadır.

Süleymaniye Bölgesi; Tarihi Yarımada'nın içinde yer alan tüm ana fonksiyonların; konut, ticaret, imalat, sağlık ve eğitim, turizm fonksiyonlarının, yerleştiği bir mekandır. Alanda yer alan tüm fonksiyonlar, özellikle ticaret fonksiyonu, Tarihi Yarımada'nın kimliği doğrultusunda bütüncül olarak gelişen bir süreç içerisinde, merkezin bir uzantısı olarak oluşmuştur. Yine Tarihi Yarımada'nın kimliğinin bir uzantısı olarak, ana fonksiyonlardan bir diğerini oluşturan konut alanları da Süleymaniye Bölge'si üzerinde etkili olmuştur.

Şekil 3. 1 Tarihi yarımada için Süleymaniye bölgesinin işlev dağılımı (Anonim, 1996)

Süleymaniye Bölgesi'nde yer alan konut alanları, geleneksel Osmanlı mahallesi dokusunu yansıtan fakat günümüzde yaşam mücadelesi vermekte olan alanlardır. Sahil bandı boyunca

uzanan meyve – sebze ve kuru gıda hallerinin geçmişte bu alanda yer alması, konut ihtiyacını doğurmuştur. Ticaretle uğraşan halkın konut alanları ile Anadolu'dan gelenlerin kaldığı oteller bu alanda yer almaktadır.

Günümüzde ticaret ve imalat sektörünün yoğunlaştığı Süleymaniye Bölgesi'nde, komşuluk olgusu yok olmuştur. Alan bu fonksiyonlarda çalışan bireylerin yaşadığı ve genellikle alt gelir grubuna sahip insanlar tarafından kullanılmaktadır. Marjinal sektörde çalışan kesim bu bölgeyi barınma ihtiyacını karşılamak amacıyla seçmiştir.

Ticaret ana aksı olarak Atatürk Bulvarı boyunca uzanan İstanbul Manifaturacılar Çarşısı, tekstil ve müzik sektöründe uzmanlaşmış birimlerin bulunduğu önemli bir kesimi oluşturmaktadır. Özgün işlevi konut olan yapıların, kaset stüdyoları ve kaset imalatı gibi işler için kullanılması, işlev değişikliği geçirmesi, sektörün alandaki ağırlığının göstergesidir. Vefa bölgesi de, tekstil sektörünün etkisinde kalan ve imalat ile ticaretin birlikte barındığı bir alandır.

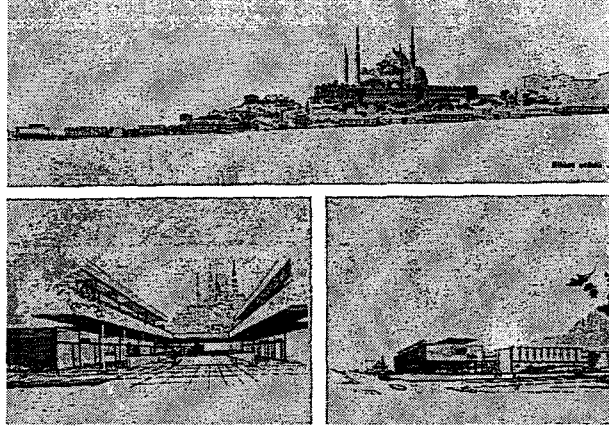
Kentsel hizmet alanları olarak Süleymaniye Doğumevi, Süleymaniye Külliyesi, Reşat Nuri Sahnesi'nin yer aldığı bu birimler alanın Tarihi Yarımada ve İstanbul Metropolitan Alanı ölçeğinde imaj noktalarını oluşturmaktadır. Yine eğitim fonksiyonu olarak İstanbul Üniversitesi, Vefa Lisesi'nin yer aldığı alanlar odak noktalarını oluşturmaktadır.

Alanın bütününe bakıldığı zaman, bölgenin güçlü ulaşım aksları ile beslendiği ve günün her saatinde yoğun bir trafik yapısına sahip olduğu belirlenmektedir.

Otopark alanlarının yetersiz kalması, yaya yollarının park etme ve duraklama amaçlı kullanılmasına ve tarihi yapıların yıkılarak otopark alanları haline getirilmesine neden olmuştur.

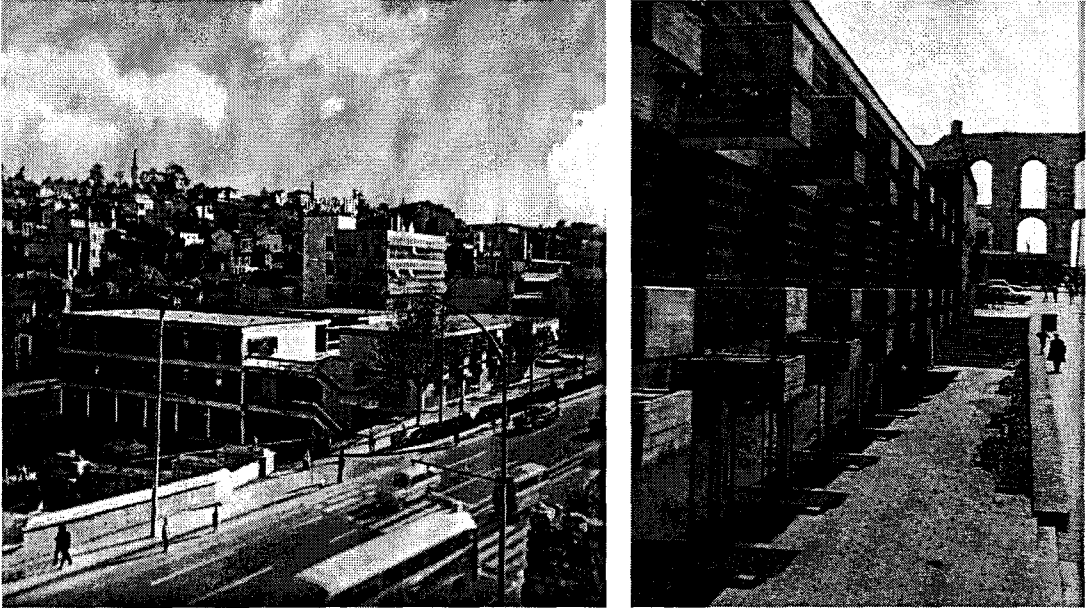
3.1.1.1 Ticaret

Genel olarak arazi kullanım grafiğine bakıldığında, alanda yer alan iklim fonksiyonunun ticaret olduğu görülmektedir. Atatürk Bulvarı boyunca uzanan İMÇ altı kısımdan oluşmaktadır. Tekstil sektörüne hizmet etmesi amacıyla, Manifaturacılar Kooperatifi tarafından satın alınan parselde düzenlenen yarışmada birincilik ödülü alan proje uygulanmıştır (Sağdıç, 1998).

Şekil 3. 2 İstanbul manifaturacılar çarşısı (Anonim, 1968)

Adının manifaturacılar çarşısı olmasına rağmen burada çok fazla farklı meslek grupları bulunmaktadır. Temel nedeni binanın inşasından sonra kooperatif kurucularından hiç birisinin buraya gelmemiş olmasıdır. Eminönü bölgesinin o yıllarda turizme açılacağı haberi, Sultanhamam ve civarının turistik alan olacağı söylentileri buraya taşınmalarını şart koşsa da, projeler gerçekleşmeyince onlar da mevcut yerlerinden vazgeçmek istememişlerdir. Bu nedenle kurdukları binaya düşünülenin dışında ticari meslek grupları gelmeye başlamıştır. Uzun müddet boş kaldıktan sonra İMÇ, önce tekstilciler ve büyük fabrikaların mağazaları tarafından yavaş yavaş doldurulmaya başlayınca çarşının değeri yükselmiştir. Bundan sonra çarşının asıl sahipleri de gelmeye başlamışsa da çarşı kimliğini, işlevini çoktan değiştirmiştir (Yırtıcı, 2003).

Şekil 3. 3 İstanbul manifaturacılar çarşısının ilk yılları (Anonim, 1968)

Kaset ve plakçılar satış ve stüdyoları altıncı kısmı yer olarak seçmişlerdir. Tekstil sektörü her kısımda yer almakta olup birinci kısımda brandacılar ağırlıklı sektör olarak görülmektedir. Bu alanın mekansal gelişiminde farklılık gözlenmiştir.

Sağlıksız ve düzensiz gelişen bir alanın içinde yer alması nedeniyle, İMÇ'nin arkasında yer alan kısımlar, köhneleşmiş alanlar olarak, gün geçtikçe yok olmaktadır.

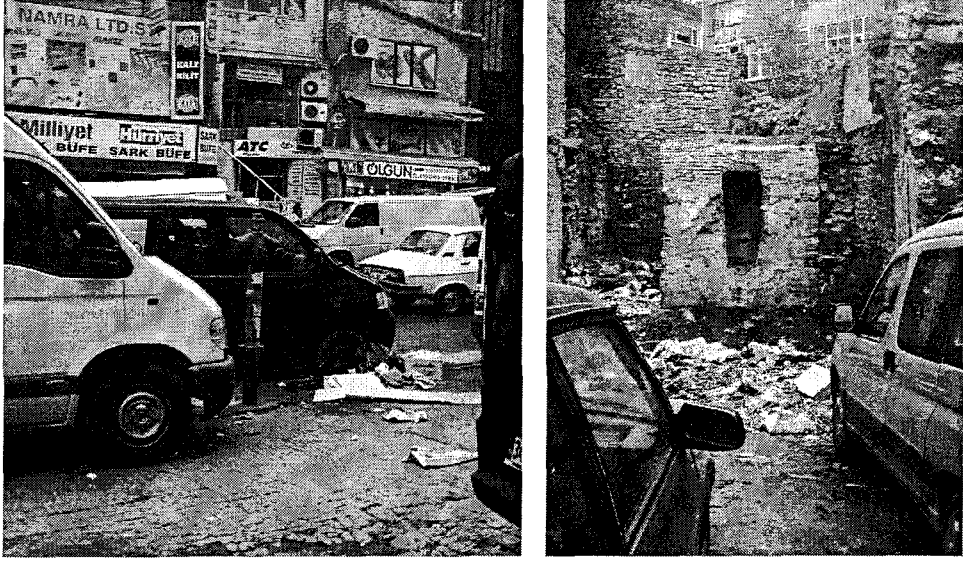
Altı kısımdan oluşan ve bir çok fonksiyonu barındıran İMÇ, yoğun bir araç trafiğinin bölgeye gelmesine neden olmakta ve gerek toplu taşıma gerekse özel araç trafiğinde sorunlar oluşturmaktadır. Otopark alanı ve kaldırım otoparklarının bulunmasına rağmen otopark sorunu yaşanmaktadır.

Şekil 3. 4 İstanbul manifaturacılar çarşısının arka kısmındaki araç yoğunluğu (Yırtıcı, 2003)

Alanda yer alan diğer ticaret birimleri, Merkezi İş Alanı (MİA)'nın yakın bölgesinde yer almaktadır. Bu alan, MİA'na olan ve İstanbul'un birinci derece merkez konumunda bulunan Eminönü Bölgesinin saçaklama alanında bulunan bölgesidir. Büro hizmetlerinin, ticaret (toptan ve perakende) depolama ve imalat sektörlerinin bulunduğu alandır.

İmalat ve ticaret sektörleri özellikle kirlenme dezavantajı yüksek olan sektörlerdir ve bu nedenle bölgede sağlıksız ortamlar meydana getirmektedirler.

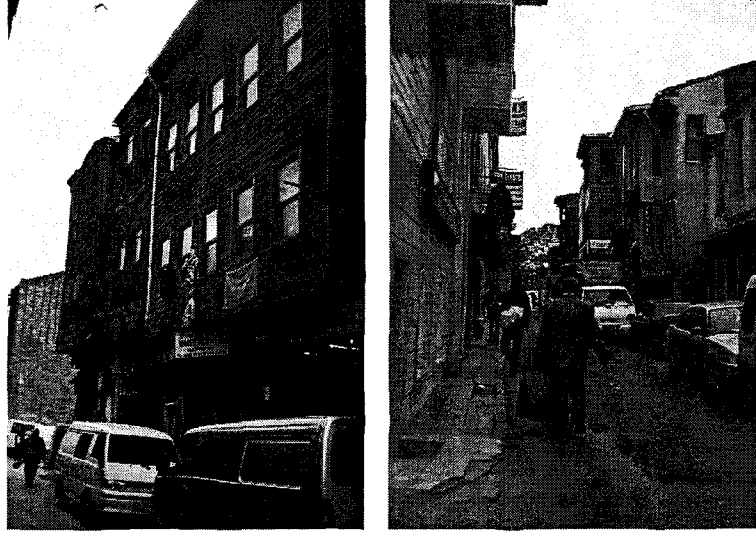

Şekil 3. 5 İmalat ve ticaret sektörlerinde çalışanların bölgede yarattığı kirlilik

İmalat sektörünün ihtiyacı için yapılmış fakat mevcut düzeni, kat adetleri, yapım cinsleri ve kullanılan malzemelerinin dokuyla uyumsuzluğu nedeniyle bozan ve aykırılık yaratan yapılar bulunmaktadır. Mevcut tarihi yapılar ise, imalat ve ticaret fonksiyonlarına yönelik kullanılmaları nedeniyle tahrip olmaktadır.

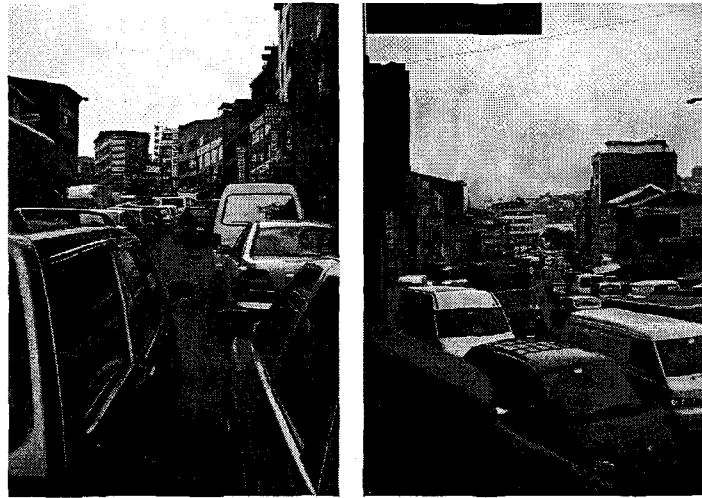
Şekil 3. 6 İmalat sektörü için yapılmış dokuyla uyumsuz yapılar

Şekil 3. 7 İmalat sektörüne yönelik kullanıldıkları için tahrip olan tarihi doku

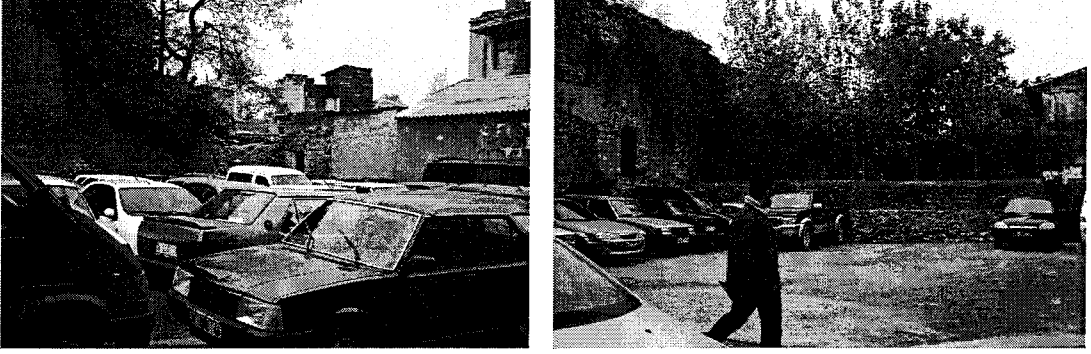
MİA kuşağında yer alan bu bölgenin içinde; finans merkezleri, büro, toptan ticaret, hizmet sektörleri gibi fonksiyonların bulunması gerekirken imalat, perakende ticaret, depolama alanları gibi fonksiyonların bulunması toprak rantını yükseltmektedir. Bölgede yer alan perakende ticaret, konut fonksiyonundaki alanların yerini alması, imalatı çeken bir fonksiyon olması, depolama alanlarını da barındırması nedeniyle sorun teşkil etmektedir.

Küçük sanayi, depolama, ticaret gibi araç ulaşımının yoğun olarak kullanıldığı sektörlerin bir arada olması trafik sorunlarını oluşturmaktadır. Araç ve yaya trafiği ayırılmamış olması, ulaşım aksları arasında kademelendirmenin bulunmaması, araç ulaşımında sorun yaratmaktadır. Mal yükleme ve boşaltma için biriken araçların yarattığı sıkışıklık ve tıkanma yaya ve araç trafiğinin işleyişi açısından büyük bir sorun yaratmaktadır.

Şekil 3. 8 Cemil Birsal Caddesi'ndeki trafik yoğunluğu

Otopark alanlarının yetersiz kalması, tarihi yapıların yıkılarak otopark haline getirilmesine neden olmaktadır. Bu büyük yıkım ve tarihin yok edilmesine karşın yine de sorun çözülmemekte, aksine artmaktadır. Yaya ulaşımı ihtiyacının yoğun olduğu perakende ticaret alanları, araç trafiği tarafından istila edilmiştir ve yaya ulaşımı güçlüğüle sağlanmaktadır.

Şekil 3. 9 Yıkılan tarihi yapıların parselleri bugün otopark olarak kullanılmakta

3.1.1.2 Konut Alanları

Süleymaniye ve çevresinde yer alan geleneksel konut dokusunu, Vezneciler, Şehzadebaşı, Vefa, Kirazlı Mescit Sokağı, Hayriye Hanım ve Ayrancı Sokakları günümüze kadar yaşatmışlardır.

Şekil 3. 10 Hayriye Hanım ve Ayrancı Sokakları , geleneksel doku

Fakat özellikle Süleymaniye Camii ve çevresi ile Kirazlı Mescit Sokağı'nda yok olan tarihi yapılar ve geleneksel dokudaki konut alanları, yeniden yapılanarak betonlaşan alanlar

olmaktadır. Bu alanlar sağlıklı, donatı alanları ile bütünleşmeyen ve altyapı yetersizliği gibi sorunları da beraberinde getiren yapılardan oluşmaktadır. Yine bu alanların kullanım açısından bekar odalarına dönüşmesi de alanın köhneleşme sürecini arttıran faktörlerdendir. Ticaret ve imalat sektörlerinde çalışan ve marjinal iş gücünü oluşturan kişilerin barınma ihtiyaçlarını bölge içinde çözme ve bölgede kalma istemi, bölgedeki sosyokültürel yapıda farklılaşmalar meydana getirmiştir. Eskiden tüccar evleri ve konaklarının bulunduğu Süleymaniye Bölgesi'nin Haliç'e doğru inen yamaçlarında, bugün İstanbul'un yoksul görünümlü evleri ile sokaklarının bulunduğu gözlemlenmektedir. Veznecilerden başlayıp Süleymaniye' ye kadar uzanan Kirazlı Mescit Sokağı, tarihi dokunun yoğunlaştığı ve konut fonksiyonunun yer seçtiği bir alandı, günümüzde bu aks daha çok İstanbul Üniversitesi öğrencilerinin kullandığı, yeme içme mekanları ve kafeteryaların bulunduğu, ticari fonksiyonların konut fonksiyonun yerini aldığı, imalat sektörünün yoğun baskısında kalmış tarihi yapıların tahrip olduğu bir alandır.

Küçükpazar Bölgesi de; mevcutta konut, ticaret, imalat, depolama gibi bir çok fonksiyonun yer seçtiği bir alandır. Bu fonksiyonların kullanıcılarının hizmetine sunulan inanca ilgili binalar, hamam, otopark, yeşil alan gibi donatılar da bu alanda yer almakta ve ulaşım yüzeyleri ile birbirleri arasında ilişki sağlanmaktadır.

Bu bölgede, mevcutta yer alan konut alanları sağlıklılaşmıştır. İmalat ve ticaret fonksiyonları ile iç içe yaşanması sonucunda komşuluk olgusundan uzaklaşmıştır. Geçmiş, geleneksel konut dokusunu bozan imalat sektörü, çevre ve gürültü kirliliğini maksimum seviyelere taşımıştır. İmalat sektörünün bu alanda faaliyet göstermesi nedeniyle bu bölgede yer alan depolama alanları, tarihi yapıları fonksiyonunun dışında kullanarak tahrip etmektedir.

Ticaret, imalat ve depolama alanları gibi fonksiyonların bir arada olması araç yoğunluğunu, dolayısıyla otopark sorununu beraberinde getirmektedir. Sokakların dar olması ve araç-yaya ilişkisinin kurulamamış olması, yoğun bir trafik sorununun yaşanmasına neden olmaktadır. Hala otopark alanı olarak kullanılan Hacı Kadın Hamamı ve çevresindeki yapılar gün geçtikçe yok olmaktadır.

3.1.1.3 İmalat

Süleymaniye Bölgesi içinde %5 oranında pay alan imalat fonksiyonu, bölgede ticaretle iç içe yer almaktadır. Bölge, Küçükpazar, İMÇ, Belediye Sarayı, Bozdoğan Su Kemeri, Kirazlı Mescit Sokağı ve Külliye'nin alt kısmını içine alır. Ticaret ile imalatın birlikte yer işgal ettiği bu alanda, Vefa Bölgesinin etkisiyle tekstil malzemeleri üretiminin yapıldığı gözlenmektedir.

Çalışma alanı kapsamında imalatın yer aldığı bu bölgede aynı zamanda depolama, ticaret ile otopark alanları ve marjinal kesimin barınma sorununu çözen konut alanlarının da yer aldığı saptanmıştır.

Plastik-metal eşya imalatının yoğunluk kazandığı ve bununla birlikte alanda yerleşen diğer fonksiyonların bölgede ortaya çıkardığı kullanım olumsuzlukları, önemli negatif etkilere neden olmaktadır. İmalat ile birlikte yer seçen depo alanları, geniş mekânlarda yer almalarından dolayı sorunlar oluşturmaktadır.

Şekil 3. 11 İmalathanelerde yapılan eşyaların satılışı

İmalat ve depolama alanlarının seçilmesi ile alanın gündüz yaşayan alan olması ve gece yaşamının canlandırılmaz olması da diğer sorunları beraberinde getirmektedir. Barınma fonksiyonu olarak marjinal iş gücüne hitap eden bekar evlerinin yoğunluklu olarak bu alanda bulunması, bu mekânların sağlıklı olarak gelişmesine neden olmaktadır. Bu tip fonksiyon alanları, bölgede hem görsel açıdan hem de kullanım açısından iticilik yaratmakta, sağlıklı ve güvenli olmayan ortamların oluşumu gibi olumsuz etkiler meydana getirmektedir.

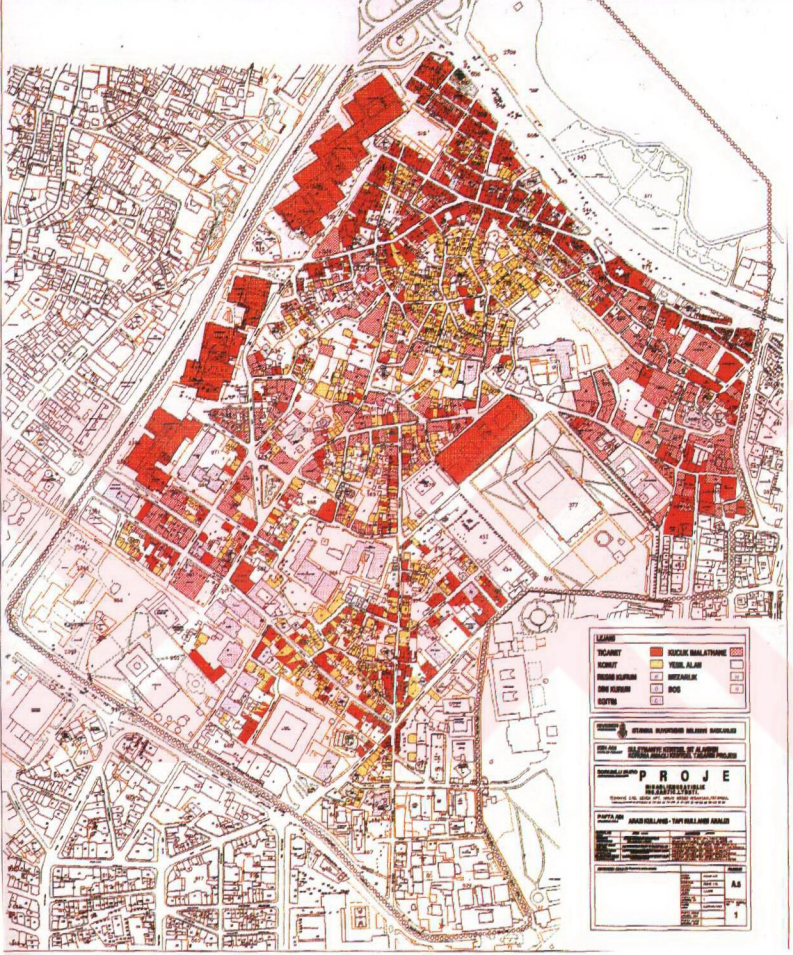
İmalatın alan içinde yer seçiminde, eğitim ve kentsel hizmet fonksiyonları arasında sıkışmış mekânlarda yer almasının, diğer fonksiyonlar açısından yarattığı olumsuz etkiler, bir çok sorun oluşturmaktadır. Bu nedendir ki özellikle kentsel hizmet alanlarından biri olarak Vezneciler Kız Yurdu'nun alan içindeki diğer fonksiyonlarla ilişkili olmaması beraberinde bir çok sorun getirmektedir.

Bu alanda mal giriş çıkışlarında yaşanan yükleme boşaltma gibi ulaşım ölçeğindeki sorunlar ile alanda yer alan mevcut otopark alanlarının, geniş mekanlarda yer almasından dolayı fonksiyonel açıdan yaşanan sorunlar da plan kararlarındaki önemli doneleri oluşturmaktadır.(Sağdıç, 1998)

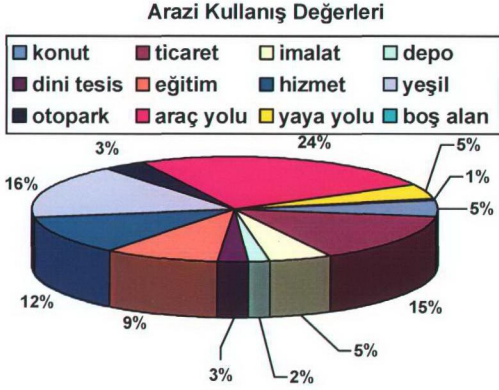
İşlev analizi (Şekil 3.2) göstermektedir ki, bölgenin Atatürk Caddesi'yle sınırlı kenarı, İMÇ'nin barındırdığı ticari fonksiyondan dolayı ticaret ve imalat fonksiyonunun etkisi altında kalmıştır. Sahil kısmı da ulaşılabilirlik etkisiyle yine ticaret ve kısmen imalat fonksiyonuyla yaşamaktadır. Sahil kısmının paralellinde yukarılara doğru çıkıldığında ve Atatürk Caddesi'nden iç kısımlara ilerlendiğinde, ticaret fonksiyonunun çeperlerden uzaklaşması nedeniyle azaldığı, fakat buna karşılık ticareti destekleyen küçük sanayinin, eski konut dokusunun yerini aldığı saptanmıştır. Bu fonksiyonların arasında sıkışmış ya da yalnız kalmış konut alanları ve tekil konut yapılarına rastlanmaktadır. Süleymaniye Külliyesi'nin alt kısmı da Cemil Bırsel Caddesi'nden yaklaşım kolaylığı sebebiyle imalat ve ticari fonksiyonlarının etkisindedir.

Arazi kullanım değerleri grafiği (Şekil 3.3), günümüzde Süleymaniye Bölgesi'ndeki fonksiyon dağılımını göstermektedir. Bölge genelinde en yoğun işlevin ticaret olduğunu, onu hizmet, eğitim, konut, imalat gibi ana fonksiyonların izlediğini görmekteyiz. Geçmişte, yoğunluk değerlerine göre sıralandığında, konut, eğitim ve sağlık fonksiyonlarının hakim olduğu Süleymaniye Bölgesi'ne bugün ticaret fonksiyonu hakimdir. Bu veriler, Süleymaniye Bölgesi'nin fonksiyon değişimi yaşadığını kanıtlamaktadır.

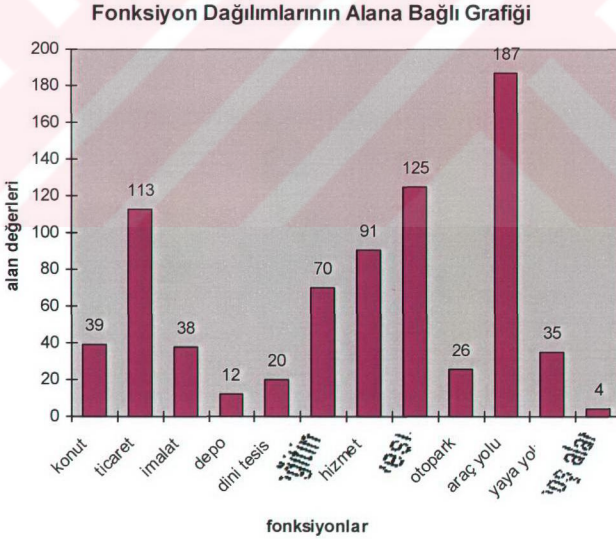
SÜLEYMANİYE SİT ALANININ KORUMA AMAÇLI KENTSEL TASARIM PROJESİ

Şekil 3. 12 Süleymaniye Sit Alanının Koruma Amaçlı Kentsel Tasarım Projesi Kapsamında İşlev Analizi (Sagdıç, 1998)

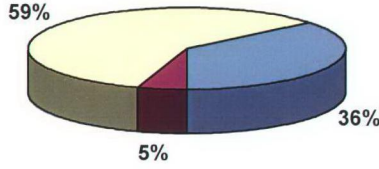
Şekil 3. 13 Arazi Kullanış Değerleri (Sağdıç, 1998)

Şekil 3. 14 Fonksiyon Dağılımlarının Alan Grafiği (Sağdıç, 1998)

Ekonomik Faaliyetlerin Alan İçindeki Dağılımı

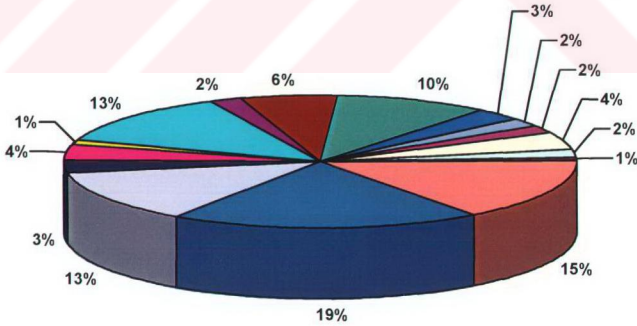
■ İmalat Sanayi ■ Toptan Ticaret □ Perakende Ticaret

Şekil 3. 15 Süleymaniye Bölgesi'nin Ekonomik Faaliyetlerinin Dağılım Grafığı (Sağdıç, 1998)

Alt Sektörler

■ Deri İmalatı	■ Geleneksel İmalat	□ Diğer İmalat Birimleri
□ İnşaat Malzemeleri Satış	■ Otomotiv Sektörü	■ Perakende Ticari
■ Konfeksiyon Satış Birimleri	□ Ev-Plastik Eşya Satış B.	■ Konaklama B.
■ Tekstil Malz.S.B.	■ Büro Hizmetleri	■ Kaset Satış B.
■ Kırtasiye-Matbaa	■ Plastik İmalatı	■ Tekstil Malz.İ.
■ Kimyasal Malz.İ.		

Şekil 3. 16 Ekonomik Faaliyetlerin Alt Sektörleri (Sağdıç, 1998)

3.1.2 Tescil Durumu ve Nitelik-Değer Analizi

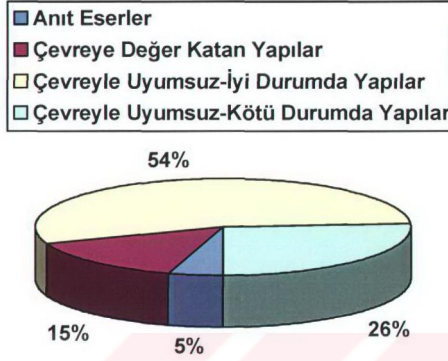
Süleymaniye, her noktadan görülebilecek konumu ile İstanbul Metropolitan alanı için imaj, kendi alanı için odak noktasıdır. Ancak İstanbul bütünündeki bu alanın bütüncül bir koruma anlayışı içinde korunmasında yetersiz kalınmış, mevcut sit alanlarında daralmalar olmuş, gerek çevrelerinde gelişen zararlı işlev ve yapılaşmalar, gerekse bu alanların kent ölçeğinde yüklendikleri fonksiyonlarla zaman içinde ortaya çıkan değişmeler sebebi ile bölgeler çöküntü alanlarına dönüşmüştür.

Nitekim 1990 onaylı Koruma Nazım İmar Planı iptalini izleyen süreçte Koruma Kurulu'na alınan Sit kararına yönelik değerlendirmelerde, Arkeoloji ve Arkeologlar Derneği İstanbul Şubesi'nce hazırlanan raporda şu vurgulamalar yapılmaktaydı;

“Öncelikle Eminönü, Beyazıt, Aksaray, Süleymaniye, Fatih, Zeyrek, Kariye, Kocamustafapaşa'nın bazı semtleri aşamalı kentsel ve arkeolojik sit alanı içerisinde yer alması gereken bölgelerin başında gelmektedir. Bu bölgeler toprak üstü zenginliklerinin yanı sıra arkeolojik kalıntılarının yoğunluğu bakımından da önemlidir. Özellikle Osmanlı döneminde en fazla 1.5 metre temele sahip yapılar, geçmiş yıllarda bölge için koruma görevi yapmıştır. Bugün Tarihi Yarımada için aynı ilkeler geçerli olmalıdır.”

Süleymaniye Bölgesi içinde, Veznecilerden başlayıp Süleymaniye Külliyesi'ne kadar uzanan Kirazlı Mescit Sokak tarihi dokunun yoğunlaştığı ve konut fonksiyonunun yer seçtiği bir alandır. Fakat gün geçtikçe bu alanlar tahrip edilmiştir ve fonksiyon değişikliğine uğramıştır. Bu alanlarda imalat ve ticaret sektörleri yer almaktadır. Ayrıca bu sokakta yer alan ve geçmişten günümüze tahrip edilerek de olsa gelen Emin Bey Konağı, Nuri Bey Konağı, Hacı Ahmet Efendi Konağı, Ziya Paşa Konağı, Mebus Minur Bey Konağı, Ethem Paşa Konağı yer almaktadır.(Sağdıç,1998)

Süleymaniye Bölgesindeki Yapıların Nitelik-Değer Analizleri Yüzdeleri

Şekil 3. 17 Süleymaniye Bölgesi'ndeki Yapıların Nitelik-Değer Bakımından Yüzde Dağılımları

Bölge genelinde 1430 yapı üzerinde yapılan nitelik-değer-uyum analizleri sonucunda, çevreyle uyumsuz fakat hafif onarıma tabi tutulabilecek yapıların oranının % 54, çevreyle uyumsuz olduğu gibi fiziksel bakımdan da kötü durumda olan yapıların oranının % 26, çevreye değer katan fakat çoğunluğunu fiziksel bakımdan kötü durumda olan ahşap yapıların oranının % 15, tescilli anıt eserlerin oranının ise % 5 olduğu saptanmıştır.

Bölgenin dönüşümünü ve iyileştirilmesini amaçlayan bu çalışmanın kapsamında yapılan nitelik analizinin sonucunda, bölgenin hakim yapı karakterini, çevreye değer katan, tarihi ahşap konut dokusundan çok, çevreyle uyumsuz, strüktürel anlamda iyi durumda fakat bakımsız ve kötü görünümlü yapıların oluşturduğu gözlemlenmiştir.

Şekil 3. 19 Süleymaniye Bölgesi'ndeki Yapıların Nitelik-Değer Bakımından Analizi

Süleymaniye Bölgesi'nde 255 evi kapsayan araştırmalarda Sedad Hakkı Eldem'in "Türk Evi Plan Tipleri" çalışmasında, odalar, sofalar, geçit ve merdivenler olarak belirttiği plan elemanlarına göre, plan tipolojisi üzerinde en fazla tesir eden unsur olan "sofalar" göz önüne alınarak yapılan incelemeler sonucunda bölgeye hakim sofa tipinin "iç sofalı" olduğu saptanmıştır.

Arazi çalışmaları ve varolan rölövelerin tasnifi sonucunda bölge karakterinin "iç sofalı" ana başlık altında aşağıdaki ayrımları içerdiği belirlenmiştir.

- İç sofanın tek yüzünde oda bulunan tip
- İç sofanın iki yüzünde oda bulunan tip
- İç köşe sofalı
- Orta sofalı

Bölgede irdelenen bu 255 evden

- % 46'sının orta sofalı
- % 34'ünün iç sofalı iki yüzünde oda bulunan tipte
- % 15'inin köşe sofalı oda bulunan tipte
- % 52'sinin iç sofalı tek yüzünde oda bulunan tipte olduğu saptanmıştır.

Bunların sonucunda bölgedeki hakim plan tipinin "iç orta sofalı" olduğu belirlenmiştir.

Hakim Türk evi tipinin bulunması doğrultusunda yapılan çalışmalarda, irdelenen 255 evin

- % 52.6'sının bitişik nizamda bulunduğu
- % 22.2'sinin konak olduğu ve kendine ait bahçeli parselde mevcut olduğu
- % 22.2'sinin köşe parselde bulunduğu
- %3'ünün ikiz ev olduğu tespit edilmiştir.

Yine yapılan araştırmalar sonucunda Hakim Türk Evi tipinin, % 66.6 oranı ile kaplamalı furuşa sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca % 77.7'lik oranla pencerelerinin kafessiz olduğunu, % 22.3'lük oranın kafese sahip olduğu gözlenir. Cephenin karakteristik özelliklerinden biri olan "çıkma"ya sahip olanlarının ise

- % 58.4'ünün orta çıkmaya
- % 20.5'inin yan çıkmaya
- % 4.5'inin köşe çıkmaya
- % 16.6'sının da çımasız olduğu tespit edilmiştir.

Ayrıca çıkmaya sahip evlerin,

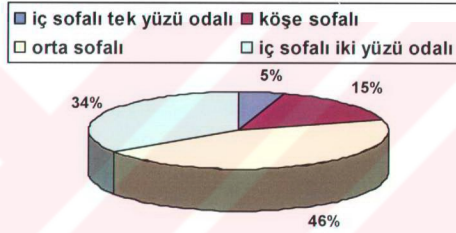
- % 47'si düz çıkmaya
- % 36.4'ü gönye çıkmaya sahiptir.
- % 6.6'sının ise çıkmasız olduğu belirlenmiştir.

Bununla birlikte,

- % 11.1 oranında ev birden fazla merdivene sahip
- % 88.9 oranındaki evde ise tek merdiven bulunmaktadır.

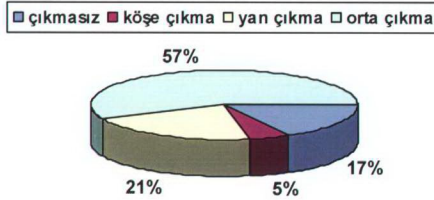
Bu nedenle bölgedeki Hakim Türk Evi tipinin "tek merdivene sahip" olduğu söylenebilir. (Sağdıç, 1998)

Konut Tipoloji Etüdlerinde Sofalara Göre Ayrım Yüzdeleri

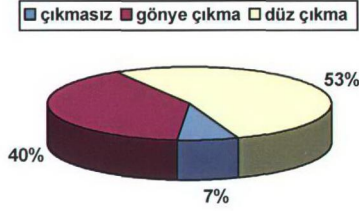
Şekil 3. 20 Konut tipoloji Etüdlerinde Sofalara Göre Ayrım Yüzdeleri (Sağdıç, 1998)

Konut Tipoloji Etüdleri Çıkma Durumları Yüzdeleri

Şekil 3. 21 Konut Tipoloji Etüdleri Çıkma Durumları Yüzdeleri (Sağdıç, 1998)

Konut Tipoloji Etüdleri Çıkma Durumlarına Göre Yüzde Ayrımı

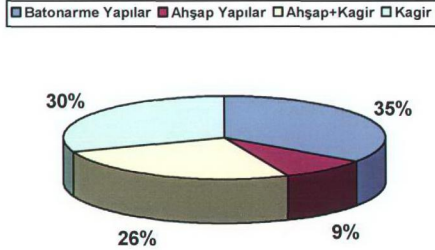

Şekil 3. 22 Konut Tipoloji Etüdleri Çıkma Durumlarına Göre Yüzde ayrımı (Sağdıç, 1998)

3.1.3 Bina Yapım Yöntemleri Analizi

Bölgeyi oluşturan 1430 yapıdan % 35'inin Betonarme, % 30'unun Kagir, % 26'sının Ahşap + Kagir, % 9'ununsa Ahşap yapım yöntemiyle yapıldığı saptanmıştır. Bu bağlamda, bölgeye sonradan yapılan çevreye uyumsuz yapıların çoğunun betonarme yapım yöntemiyle yapılmış olan yapılar olduğu söylenebilir. Geleneksel yapım yöntemi olan ahşap yapım yönteminin yerini betonarme yapım yönteminin aldığı görülmektedir. Bu yapıların çoğu bugün strüktürel anlamda iyi durumda olmasına rağmen bakımsız ve kötü bir görüntü sergilediği gözlenmiştir. En küçük payı alan ahşap yapılar ise günümüze kadar kendilerini koruyabilmiş özgün konut dokusunu oluşturmaktadır.

Süleymaniye Bölgesindeki Yapıların Yapım Yöntemleri Analizinin Yüzdeleri

Şekil 3. 23 Süleymaniye Bölgesi'ndeki Yapıların Yapım Yöntemleri Analizlerinin Yüzdeleri

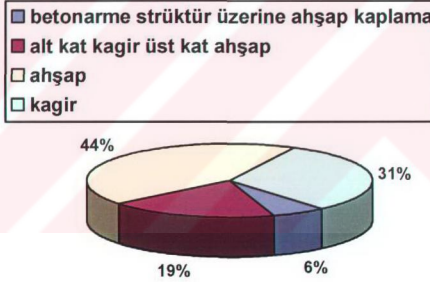
Bölgedeki hakim Türk evi tipinin bulunuşu için yapılan araştırmalar sonucunda, irdelenen 255 evden,

- % 44'ünün ahşap
- % 30.6'sının kagir
- % 18.6'sının alt katlarının kagir, üst katlarının ahşap

% 6.6'sının da betonarme strüktür üzerine yenileme çalışmaları sonucunda ahşap kaplama olduğu tespit edilmiştir. Strüktür ve malzeme özellikleri göz önüne alınarak yapılan araştırmalarda, evlerin kagir olanlarının dış duvar kalınlıklarının genellikle 40 cm. olduğu diğer strüktür özelliklerine sahip olan evlerin dış duvar kalınlığının ise genellikle 20 cm. olduğu tespit edilmiştir.

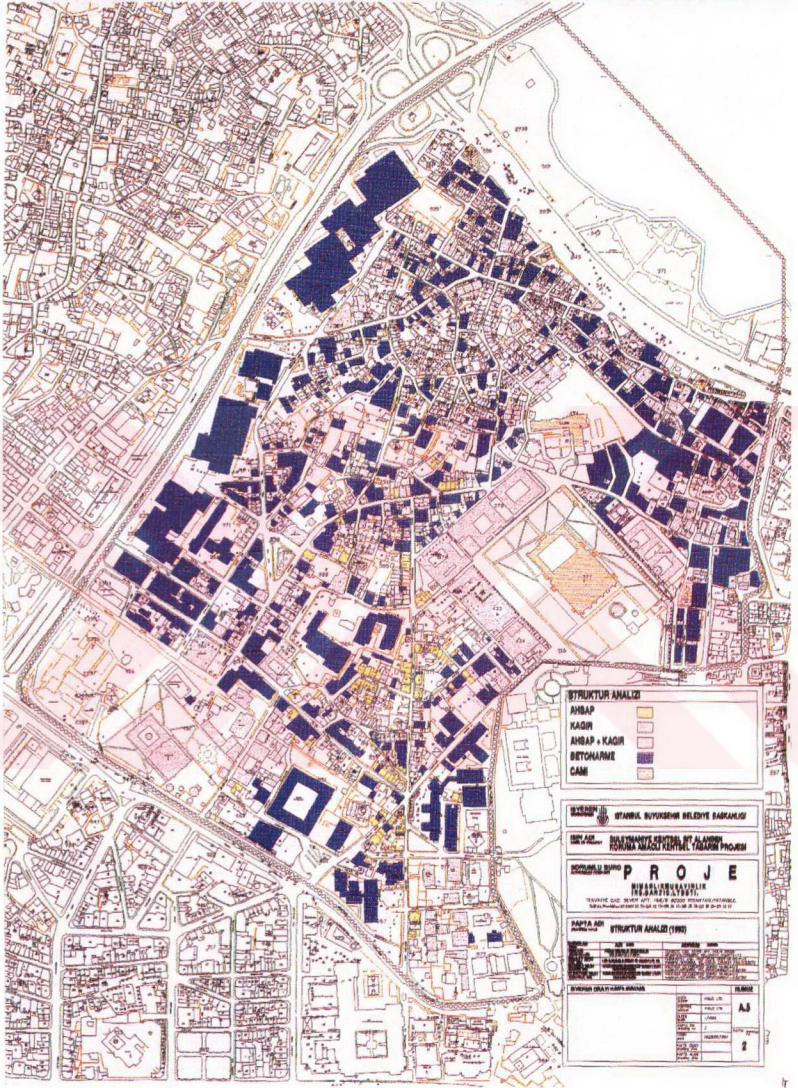
Hakim ev tipinin ahşap konstrüksiyonlu, ahşap malzemeli olduğu belirlenmiştir. (Sağdıç, 1998)

Konut Tipolojileri Etüdlerinde Strüktürel Analiz

Şekil 3. 24 Konut Tipoloji Etüdlerinde Strüktürel Analiz

SÜLEYMANİYE SİT ALANININ KORUMA AMAÇLI KENTSEL TASARIM PROJESİ

Şekil 3. 25 Süleymaniye Sit Alanının Koruma Amaçlı Kentsel Tasarım Projesi Kapsamında Bina Yapım Yöntemleri Analizi (Sağdıç, 1998)

3.1.4 Kat Adedi Analizi

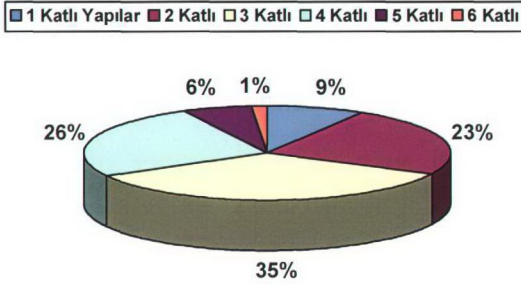
Bölge genelinde incelenen 1430 yapının % 35'ini 3 katlı yapılar oluşturmaktadır. % 26'sını 4 katlı, % 23'ünü 2 katlı, %9'unu tek katlı, % 6'sını 5 katlı, % 1'ini 6 katlı yapıların oluşturduğu saptanmıştır. Bölgeye hakim kat adedinin 3 kat gibi iyimser bir yükseklik düzeyinde görünmesine rağmen, 4, 5, 6 katlı yapıların silüette önemli noktalarda yükselmesinden dolayı, silüette algılanan yükseklik ve gabari farkları özgün dokunun mütevazı görünümüne tezatlık oluşturmaktadır. 5 ve 6 katlı yapılar genellikle Süleymaniye Külliye'sinden sahile inen ve Cemil Birsal Caddesi ile sınırlanan alanda yoğunlaşmaktadır.

Yine bu irdelenen toplam 255 evden

- % 47.3'ü 3 katlı
- % 45.3 'ü 2 katlı
- % 2.6'sı 4 katlı
- % 1.3'ü 1 katlı
- % 13'ü 4.5 katlı

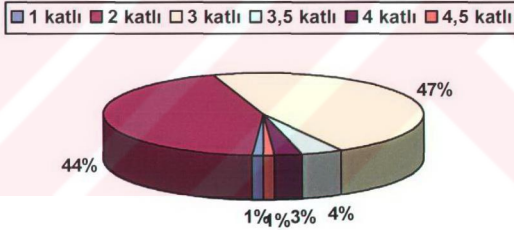
% 4'ü 3.5 katlıdır. Bunların sonucunda "3 katlı ev tipi"nin hakim ev tipi olduğu söylenebilir.

Süleymaniye Bölgesindeki Yapıların Kat adetleri Analizinin
Yüzdeleri

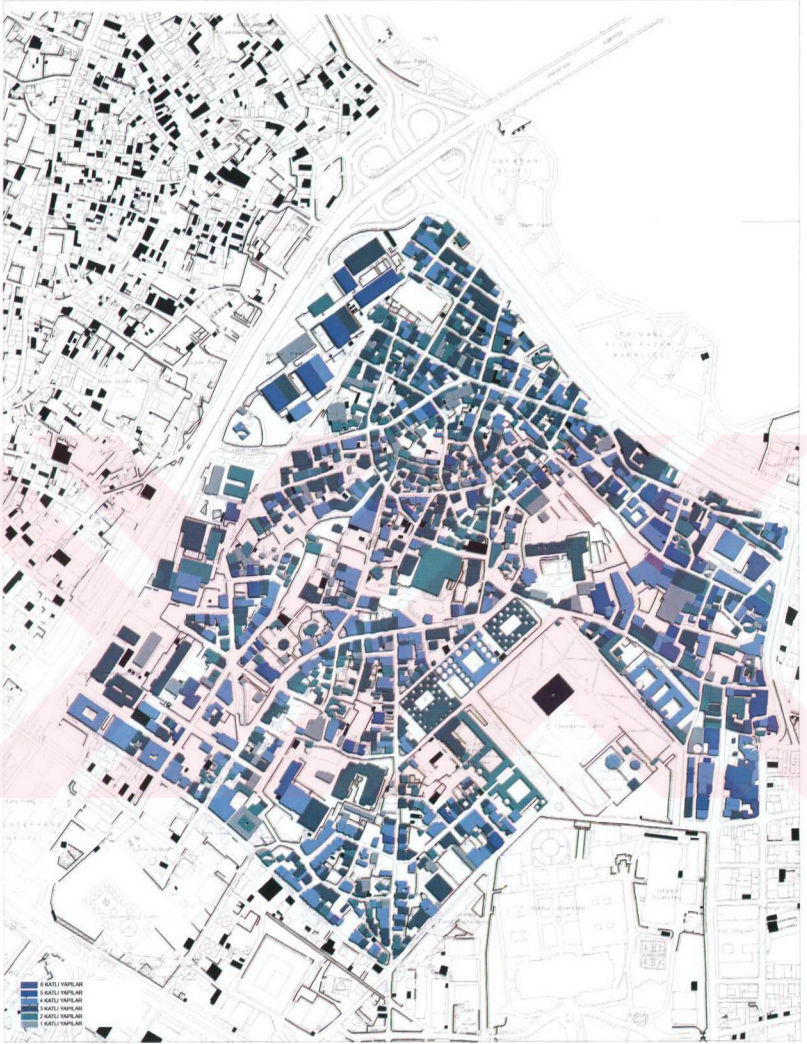

Şekil 3. 26 Süleymaniye Bölgesi'nde Yapıların Kat Adetleri Analizlerinin Yüzdeleri

Konut Tipoloji Etüdlerinin Kat Adedine Göre Ayrım
Yüzdeleri

Şekil 3. 27 Konut Tipoloji Etüdlerinin Kat Adedine Göre Ayrım Yüzdeleri (Sağdıç, 1998)

Şekil 3. 28 Süleymaniye Bölgesi'ndeki Yapıların Kat Adedi Analizi

3.1.5 Nüfus Verileri

Süleymaniye Bölgesinde fonksiyonel inceleme yapıldığında imalat, ticaret, kentsel hizmet alanları gibi çalışma alanlarının geniş bir yüzeyi kaplaması, konut alanlarının giderek ticaret alanlarına dönüşmesi ve bu alanda yaşayan gece nüfusunun giderek azalmasına neden olmuştur. Konut alanları da kendi arasında dönüşüm geçirmekte olup, konutlar pansiyonlara, bekar evlerine dönüşmektedir. Geçmişten günümüze kadar gelen aileler, göçle gelen nüfus ve marjinal sektörde çalışan nüfus bu bölgeyi konut alanı olarak seçmiştir. Genellikle alanda yaşayan nüfus, alt gelir grubuna ait olup eğitim düzeyi orta derecededir. Alanda sosyokültürel tesis alanlarının bulunmaması ve bu alanda yaşayan nüfusun günün büyük bir bölümünü çalışmaya ayırması diğer aktivitelere zaman ayıramamasına neden olmaktadır. Ayrıca yine bu bölgede yakın bir rekreasyon alanı olarak sahil bandı kullanıcılar tarafından az tercih edilmekte, çoğunlukla diğer merkezler; Fatih, Taksim, Beşiktaş dinlenme ve eğlenme alanı olarak seçilmektedir. Proje alanının büyük bir kısmında yer alan çalışma fonksiyonu nüfusun büyük bir kısmını kapsamaktadır. Gerek çalışan nüfus hareketleri gerekse günübirlik kullanıcılar bu alandaki sosyokültürel yapıyı belirlemektedir.

Gece yaşamayan bu alanlar ıssız mekan özelliğini yansıtmaktadır. Bu nedenledir ki sadece günlük ihtiyaçlar, gıda, lokanta, ulaşım ve dini yapılar gibi fonksiyonlar alanda yer almaktadır. Çalışan nüfus incelendiğinde, üst ve alt gelir grubundan bir çok insanın çalıştığı gözlenir. Bu nedenle yoğunlaşmış bir sosyoekonomik yapı yoktur. Nüfus tek bir gelir grubunda yoğunlaşmamıştır.

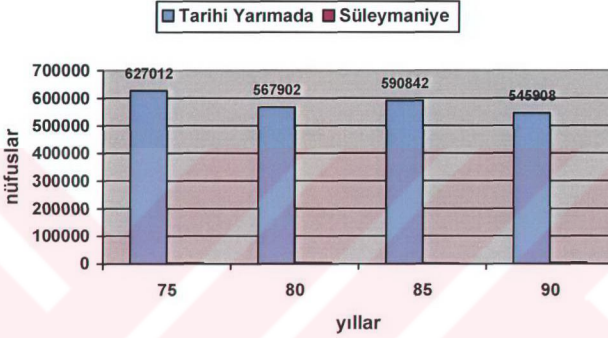
Mahalleler bazında incelenen nüfus ve yoğunluk verilerinin 1975 ve 1990 yılları arasındaki değişimlerinde Hacıkadın - Süleymaniye Mahallelerinde ritmik bir azalma gözlenmektedir. Bu mahallelerde yaşayan nüfus genelde geleneksel aile tipini yansıtmayan ve marjinal iş gücüne hitap eden bekarların barınma ihtiyacını karşılayan alanlar niteliğindedir.

Sandemir ve Yavuzsınan Mahallesi, Hoca Gıyasettin Mahallesi ile Demirtaş Mahallesi'nde ise 1980'den sonra yaşanan demografik düşüşte otonom kararlarla uygulanmaya giren hallerin alandan çıkarılması önemli derecede etkili olmuştur.

Tüm nüfus içinde eğitim durumu incelendiğinde ilkokul mezunu olanların nüfus içinde aldıkları payın yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durum, gerek ekonomik gerekse sosyal açıdan incelendiğinde nüfusu oluşturan tabakanın fiziksel mekana yansımaları olarak nitelendirilebilir. Nitekim genelde orta ve daha düşük gelir grubunun yer aldığı mekanda yine çalışmak için Anadolu'dan ve çeşitli yerlerden gelen kesimin yer aldığı görülmektedir.

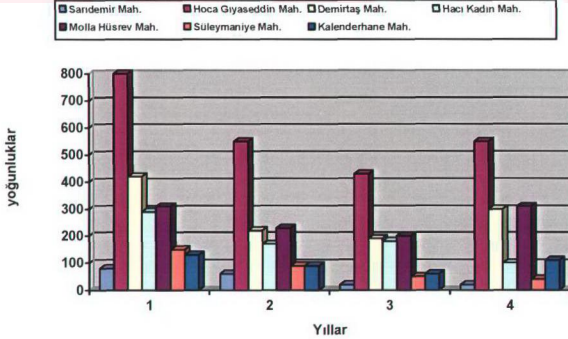
Çalışan sayısı bazında ise Sarıdemir – Yavuzsınan Mahalleleri, Süleymaniye Mahallesi, Demirtaş ve Hacıkadın Mahallesi'nin istihdam durumunu yansıtan nüfusu barındırdığı gözlemlenmektedir. Çalışma alanında bulunan nüfus incelemesinde burada çalışan nüfus yani gece ve gündüz nüfusu farklılaşması ortaya çıkmaktadır. Gündüz nüfusunun daha yoğun olması, daha etkili olmasını da beraberinde getirmektedir. (Sağdıç, 1998)

Süleymaniye Nüfusunun Tarihi Yarımada Nüfusuna Oranı

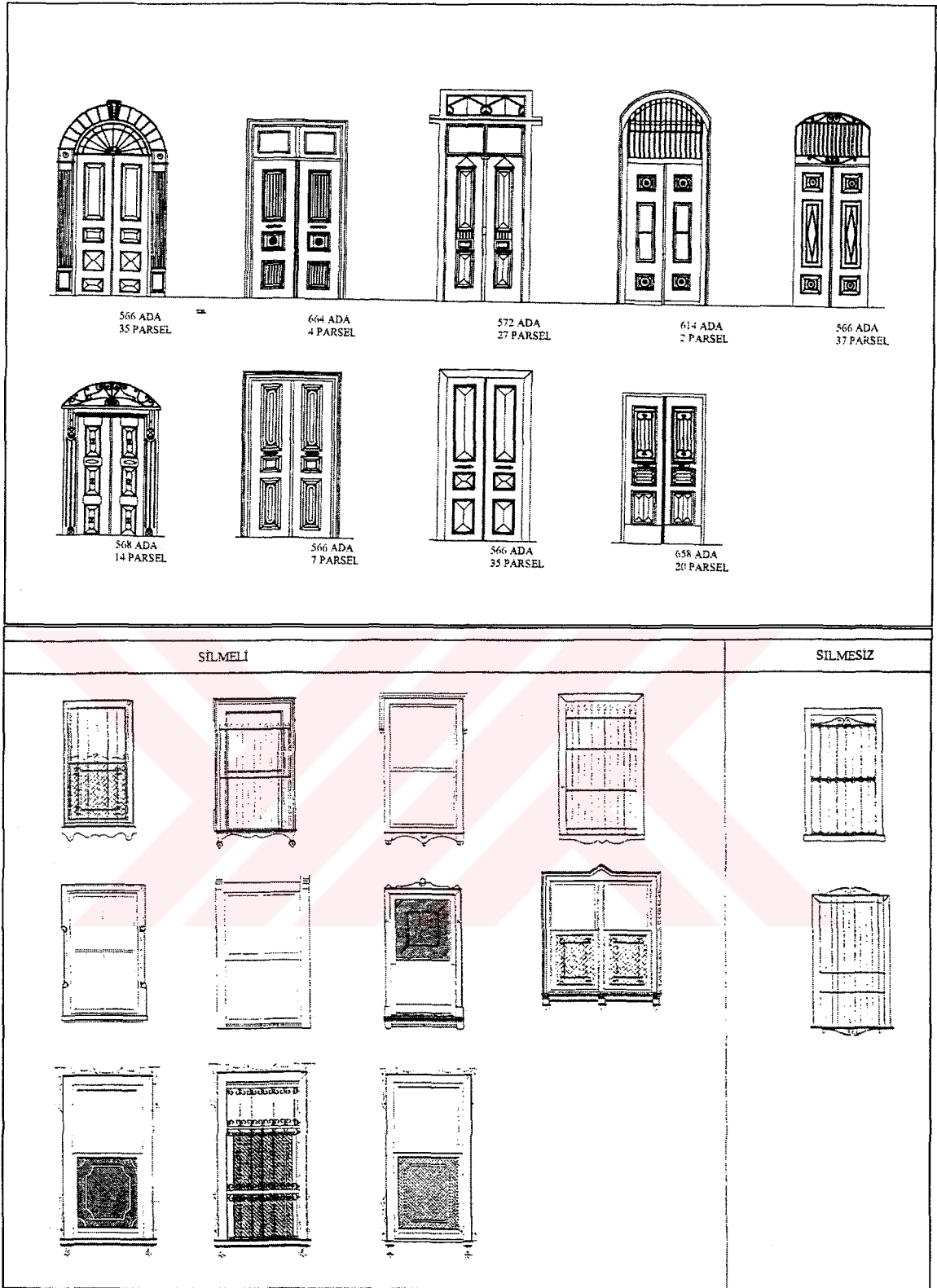

Şekil 3. 29 Süleymaniye Bölgesi Nüfusunun Yarımada Nüfusuna Oranı (Sağdıç, 1998)

Mahalle Bazında Nüfus ve Yoğunluklar

Şekil 3. 30 Süleymaniye Bölgesi'ndeki Mahallelerde Nüfus ve Yoğunluklar (Sağdıç, 1998)

Şekil 3. 31 Süleymaniye bölgesindeki kapılar ve pencereler üzerinde yapılan genel tipoloji envanteri (Tarihi Çevreyi Koruma Müdürlüğü)

ÇIKMALAR				
	ORTADA	KENARDA	KÖŞEDE	CEPHE BOYUNCA
DÜZ				
GÖNYELİ				
ÇUKURKEN				

GİRİŞLERİN YERİ				
	AYNI YÜZDE		NİŞ İÇİNDE	
	KENARDA	ORTADA	KENARDA	ORTADA
MERDİVENLİ				
MERDİVENSİZ				

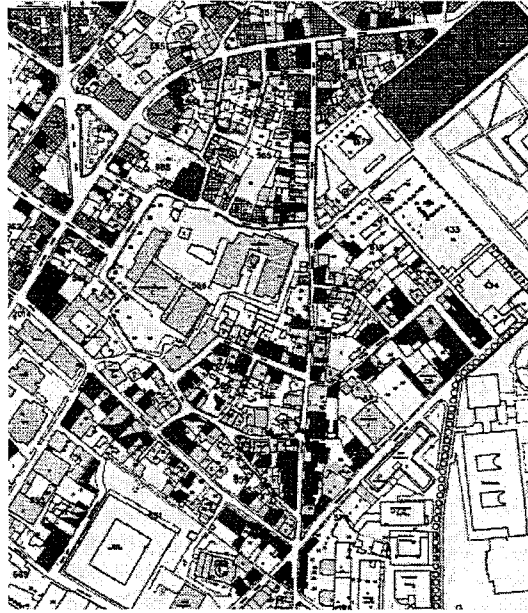
Şekil 3. 32 Süleymaniye bölgesindeki giriş yerleri ve çıkmalar üzerinde yapılan genel tipoloji envanteri (Tarihi Çevreyi Koruma Müdürlüğü)

3.2 Mikro Ölçekli Çalışma Alanında Kentsel Doku Analizleri

Bu bölümde, Vefa Caddesi, Süleymaniye Caddesi ve Cemal Yener Tosyalı Caddesi ile sınırları çizilen mikro ölçekli çalışma alanında, binaların yeniden kullanılmasına ve bu bölgede yapılabilecek yeni yapıların, plan ve görünüş özellikleri bakımından, çevreleriyle uyumlu olabilmelerine yönelik kentsel ve yapısal analizler yapılmıştır.

Mikro ölçekli çalışma alanı olarak seçilen kısım, Süleymaniye Bölgesi'nin konut ağırlıklı özgün işlevinin kalıntılarını taşıyan, tescilli ahşap yapıları barındıran, hala kısmen konut fonksiyonunun yaşandığı fakat küçük sanayi ve özellikle ticaret fonksiyonlarının etkisi altında kalmış bir alandır. Vefa Caddesi'nin çeperinde özgün konut dokusu küçük imalatın baskısı altında, Kirazlı Mescit Sokağı üzerinde ise konut dokusu, ticaret ve imalatın baskısı altında kalmış ve seyrekleşmiştir. Kontrolsüz işlev değişikliği geçiren ve çöküntü alanı haline gelen bu kısım Süleymaniye Bölgesi'nin tescilli ve özgün bir çok ahşap yapı örneğini barındırmaktadır fakat bunların sayıları gün geçtikçe azalmaktadır. Bu yapıların bir kısmı yanmış ya da yakılmış, bir kısmı özel kurumlarca restore edilmiş ve kullanılabilir durumdadır. Büyük bir kısmı ise strüktürel bakımdan çok kötü durumdadır.

Özgün ahşap yapı örneklerini barındıran mikro ölçekli çalışma alanı, ileride yapılabilecek yenileme, yeniden kullanım ve yeni yapı çalışmalarına ışık tutması amacıyla seçilmiş ve incelenmiştir. Bu alan "pilot alan" olarak ele alınmıştır ve bir iyileştirme çalışması kapsamında yürütülecek projenin başlangıcını oluşturarak, diğer alanlara da uygulanabileceği düşünülmektedir.

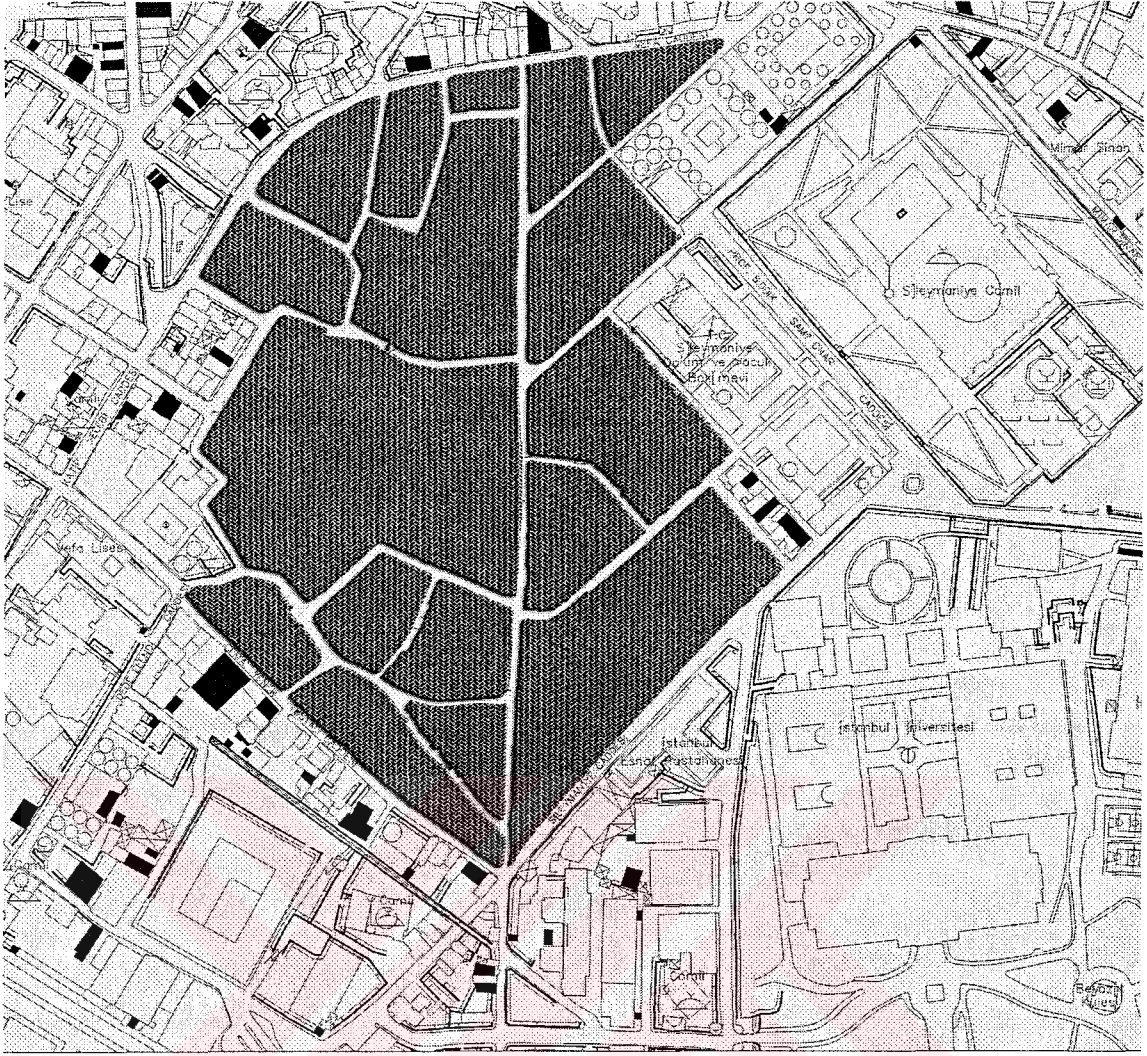

Şekil 3. 33 Mikro ölçekli çalışma alanı (Sağdıç, 1998)

Şekil 3. 34 Mikro ölçekli çalışma alanında yapılan sokak dokusu analizi

Mikro ölçekli çalışma alanında yapılan sokak dokusu analizinde Kiralı Mescit Sokağı'nın Vefa Caddesi'nden Veznecilere kadar uzanan lineer bir omurgayı oluşturduğu görülmektedir. Bu lineer hattın sol kısmından uzanan organik kollar kıvrımlı, çarpık sokaklar ve şaşırtıcı sokak perspektifleri yaratmaktadır. Hattın sağ kısmında ise, Süleymaniye Külliyesi'nin ana akslarından açılan lineer kollar uzanmakta ve organik dokuyla kaynaşmaktadır. Bu organik dokuda, Külliye'den açılan doğrusal uzantıların sonradan geliştiğini söylemek mümkündür.

Şekil 3. 35 Mikro ölçekli çalışma alanında yapılan ada dokusu analizi

Mikro ölçekli çalışma alanında yapılan ada dokusu analizinde, yapı adalarının organik bir şemayı oluşturduğu görülmektedir. Ana omurgayı oluşturan sokağın sol yanında, kıvrımlı sokak dokusunun oluşturduğu yapı adalarının şekillendiği görülmektedir.

Bu yapı adalarının oluşturdukları yüzeyler, özgün dokuda birbirleriyle yaklaşık aynı alanları kaplarken sonradan birleştirilen yapı adalarının yüzey genişliği, ada dokusunun içerisinde tezat bir görüntü oluşturmaktadır. Öyle ki, alandaki en küçük yapı adası 732 m²'lik bir alanı kaplarken, en büyük yapı adası 18.100 m²'lik bir alanı kaplamaktadır. Bu tezatlık yalnızca planda değil üç boyutta da hissediliyor. Sonradan birleştirilen bu yapı adalarının çevresinde yürürken normalde kısa mesafelerde karşılaşılan sokakları görememek insanının mekan algılamasını da olumsuz yönde etkilemektedir.

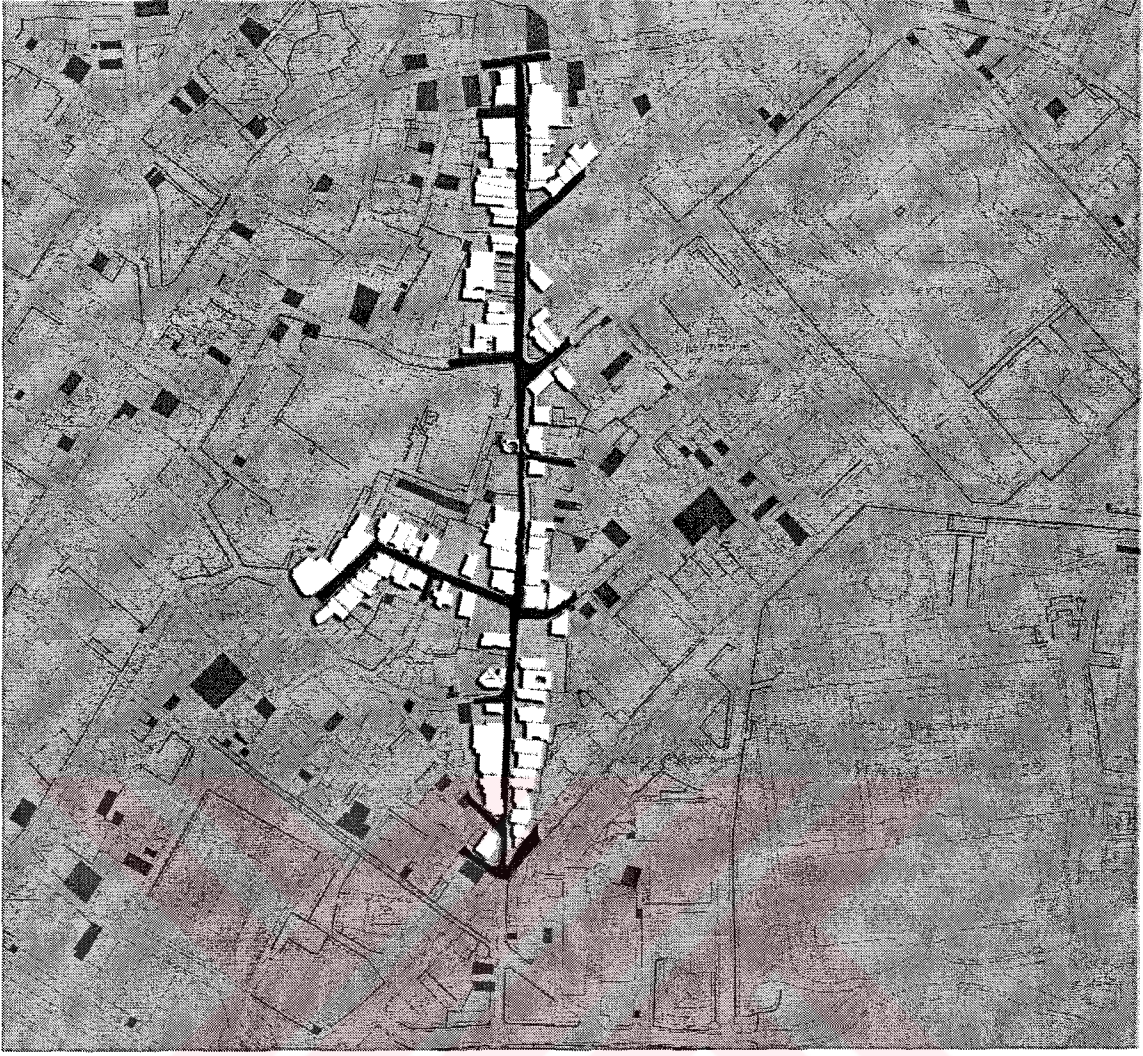
Ana omurganın sağ tarafında ise, Külliyyeden uzanan doğrusal kollar çevresinde gelişen lineer

yapı adaları oluşmuştur. Bu kısım ızgara planlara daha yakın fakat organik şemadan da tam olarak kopmamış bir oluşum içindedir.

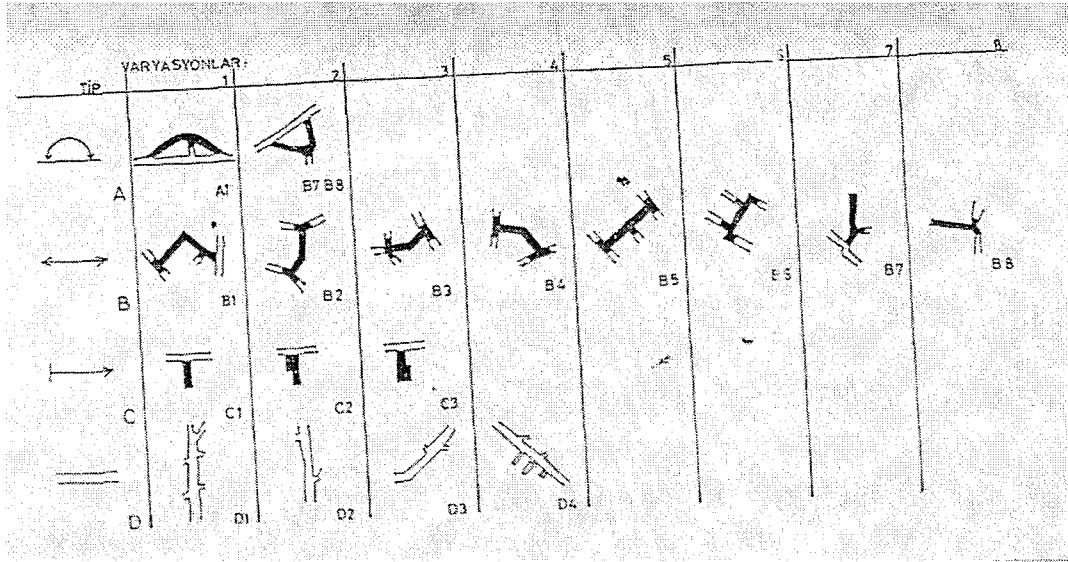
Şekil 3. 36 Mikro ölçekli çalışma alanında yapılan parsel kullanımı-doluluk-boşluk analizi

Mikro ölçekli çalışma alanında yapılan parsel kullanımındaki doluluk ve boşluk analizinde genellikle yapı adalarının içlerinin doldurulduğu ve yıkılan tescilli yapıların alanlarının boş kaldığını görülmektedir. Bu alanların bazıları bugün otopark ihtiyacını karşılamak amacıyla izinsiz olarak kullanılmaktadır. Yapı yoğunluğunun, boşluklardan daha fazla yer kapladığı görülmektedir. Yapılar arasındaki özgün yeşil avluların günümüzde yok olduğu gözlemlenmektedir.

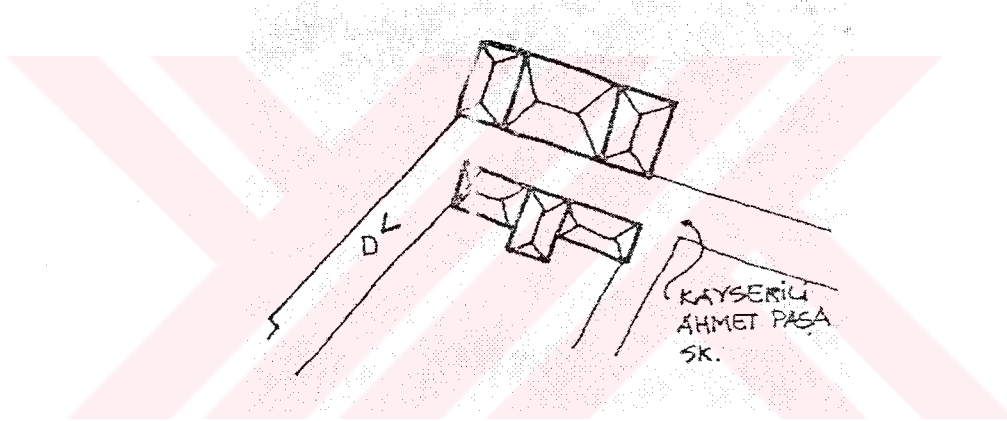

Şekil 3. 37 Mikro ölçekli çalışma alanında yapılan ana aks üzerindeki ön yapılar analizi

Mikro ölçekli çalışma alanında yapılan ana aks üzerindeki ön yapı analizinde omurga çeperindeki yapıların özgün konut işlevinin yitirildiği, aksın bugün ticaret işlevinin etkisi altında kaldığı saptanmıştır. Bu işlev değişikliğinin, ana akstan her iki yana uzanan sokaklara da girmeye başladığı, analizde ifade edilmektedir. Ana omurga üzerinde bulunan özgün yapılar işlev değişikliği sonucunda kötü kullanımlara maruz kalmıştır. Özgün yapıların aralarında niteliksiz yapılar yer almaktadır.

Şekil 3. 38 Süleymaniye bölgesindeki sokak varyasyonu (Baytin, 1992)

Şekil 3. 39 Kayserili Ahmet paşa sokağındaki sapma (Baytin, 1992)

Şekil 3. 40 Kayserli Ahmet paşa sokağı (Baytin, 1992)

3.2.1 Kayserili Ahmet Paşa Sokağı'nda Yerleşme Düzeni Analizleri

Mikro çalışma alanında bulunan ve tescilli ahşap yapı örneklerini barındıran Kayserili Ahmet Paşa Sokağı'nı çevreleyen yapı adaları yerleşme düzeni bakımından (Altınoluk,1998) iki şekilde incelenecektir:

1. Parsel Kullanımı : Doluluk – Boşluk
2. Yapıların Sokakta aldıkları Konum

3.2.1.1 Parsel Kullanımı : Doluluk – Boşluk

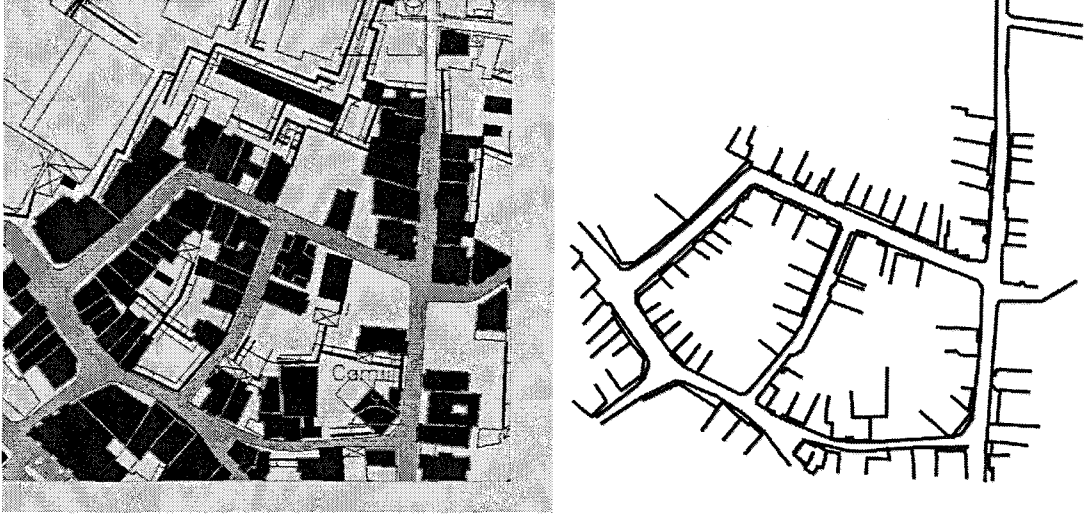
Şekil 3. 41 Kayserili Ahmet Paşa Sokağı'nda parsel kullanımı analizi

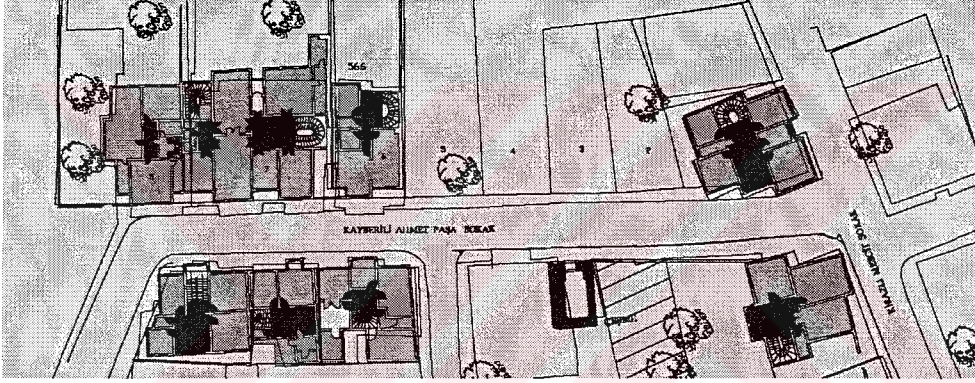
Şekil 3. 42 Pervititch haritası, Kirazlı Mescit Sokağı

Pervititch haritası ve günümüz haritasını karşılaştırıldığında, Kayserili Ahmet Paşa Sokak çevresindeki yapı adaları özgün boşluklarını ve yapılarını kısmen korumaktadır. Pervititch haritasında görülen boşluklara yeni yapılar yapılması sonucunda, boşluklar azalmıştır. Özgün yapılardan bazıları yıkılmış ve yerlerine nitelsiz yapılar yapılmıştır.

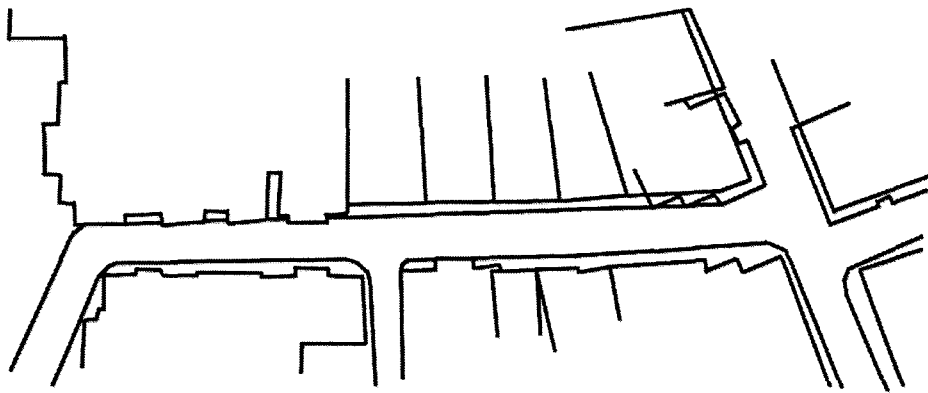
3.2.1.2 Yapıların Sokakta Aldıkları Konum

KIRAZLI MESCİT SOKAK VE KAYSERİLİ AHMET PAŞA SOKAGINDAKİ ON YAPILARIN SOKAKTA ALDIKLARI KONUM

KAYSERİLİ AHMET PAŞA SOKAĞI YAPI PLANLARI

KAYSERİLİ AHMET PAŞA SOKAĞI'NDA YAPILARIN SOKAKTA ALDIKLARI KONUM

Şekil 3. 43 Kayserili Ahmet Paşa Sokağı'ndaki yapıların sokakta aldıkları konum

Mikro ölçekli çalışma alanındaki Kayserili Ahmet Paşa Sokak'ta yapılan yapıların sokakta aldıkları konum analizinde, organik sokak dokusunun yapı dokusuna yansıdığı görülmektedir. Yapıların sokakta aldıkları konumun da organik bir yapı şeması oluşturduğu görülmektedir. Özgün yapılar planda birbirlerine göre farklı konumlanmış ve uyumsuzluk harmonisi yaratmışlardır. Bu sokağa sonradan eklenen yeni yapıların sokağa paralel düz bir çizgi oluşturduğu buna karşılık özgün yapıların çıkmalarıyla ve cephe hareketleriyle sokak çizgisinde hareket yarattığı görülmektedir.

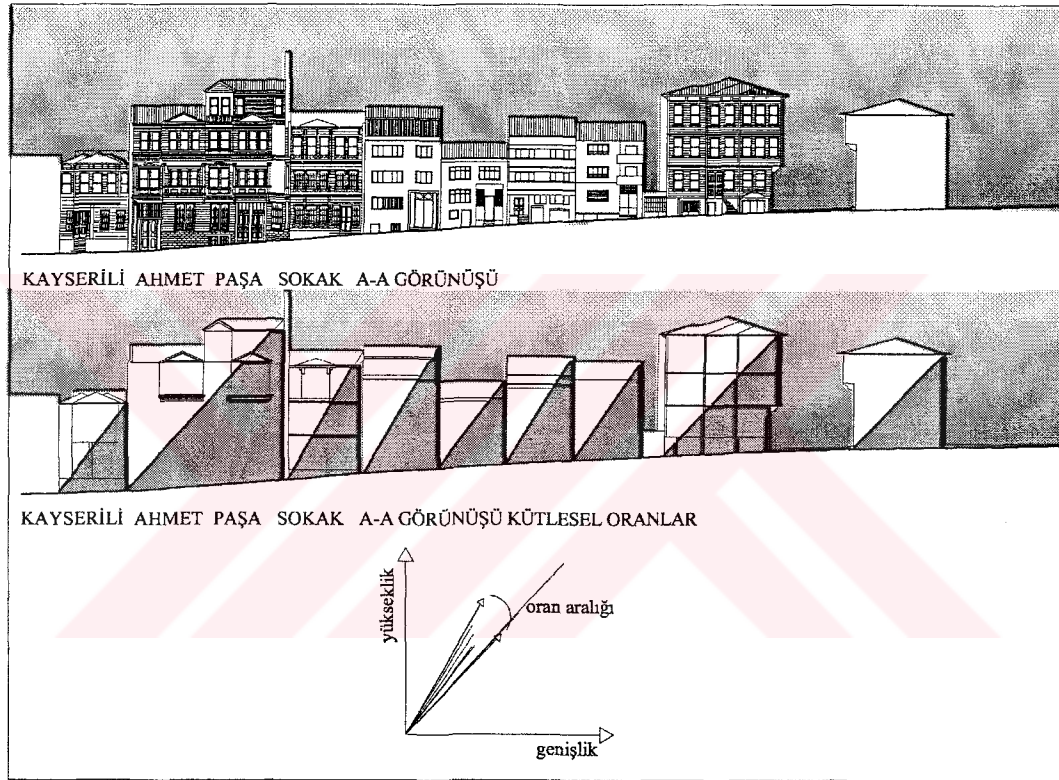

3.2.2 Kayserili Ahmet Paşa Sokağı'nda Görünüş Özellikleri Bakımından Analiz

Bu kısımda sokaktaki yapıların silüetleri üzerinde görünüş bakımından analiz (Altınoluk, 1998) yapılacaktır. Bu analizler, bu sokağa eklenebilecek yeni yapıların sokak dokusuyla uyum içerisinde olması için gereken kriterlerin belirlenmesine yardımcı olacaktır.

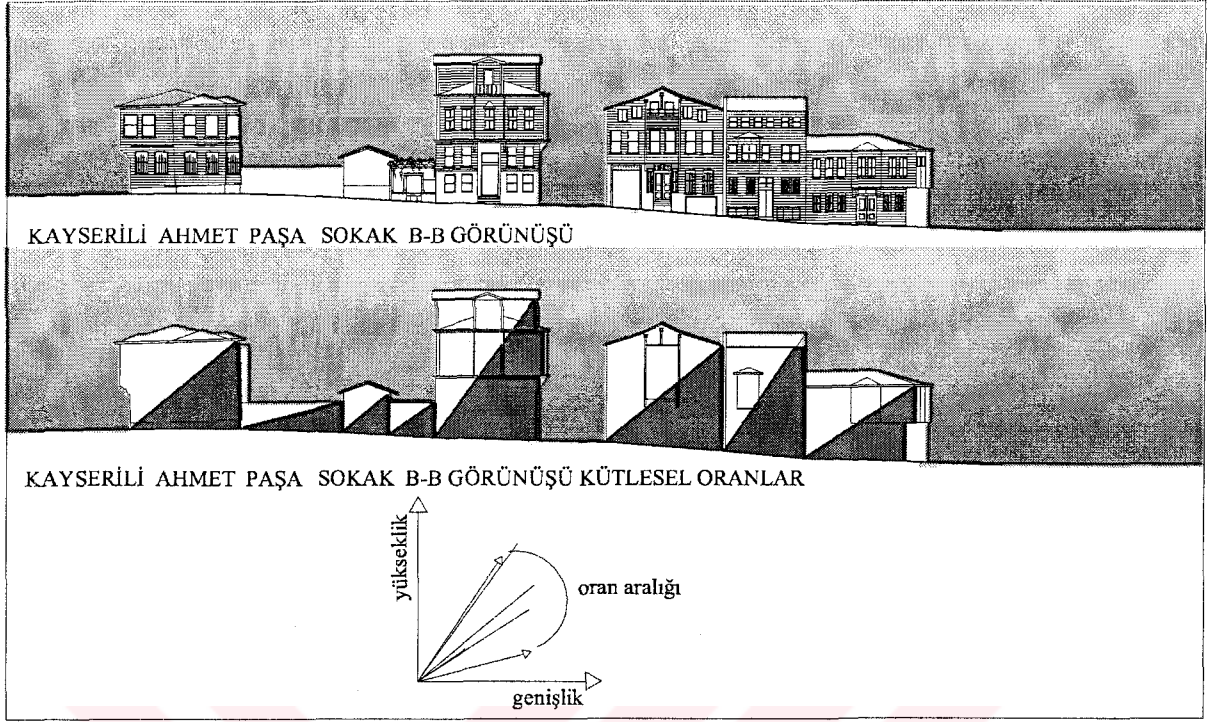
3.2.2.1 Yapıların Kütleli Oranları

KAYSERİLİ AHMET PAŞA SOKAKTAKİ YAPILARIN KÜTLESEL ORANLARI

Şekil 3. 44 Kayserili Ahmet Paşa Sokağı'nda A-A görünüşü üzerinde yapılan kütleli oran analizi

Kayserili Ahmet Paşa Sokağı'nda A-A ve B-B görünüşleri üzerinde yapılan kütleli oran analizlerinde, sokak silüetini oluşturan yapıların genişlik ve yükseklik değerleri sonucu ortaya çıkan kütleli oranlar arasında bir aralık oluşmaktadır. Bu silüete eklenecek yeni yapıların kütleli oranları, bu değer aralığı arasında kalmalıdır. En düşey ve en yatay kütleli oran değerlerini simgeleyen ışınların dışına taşan bir kütleli oran ışını bu silüete uyum sağlamaz.

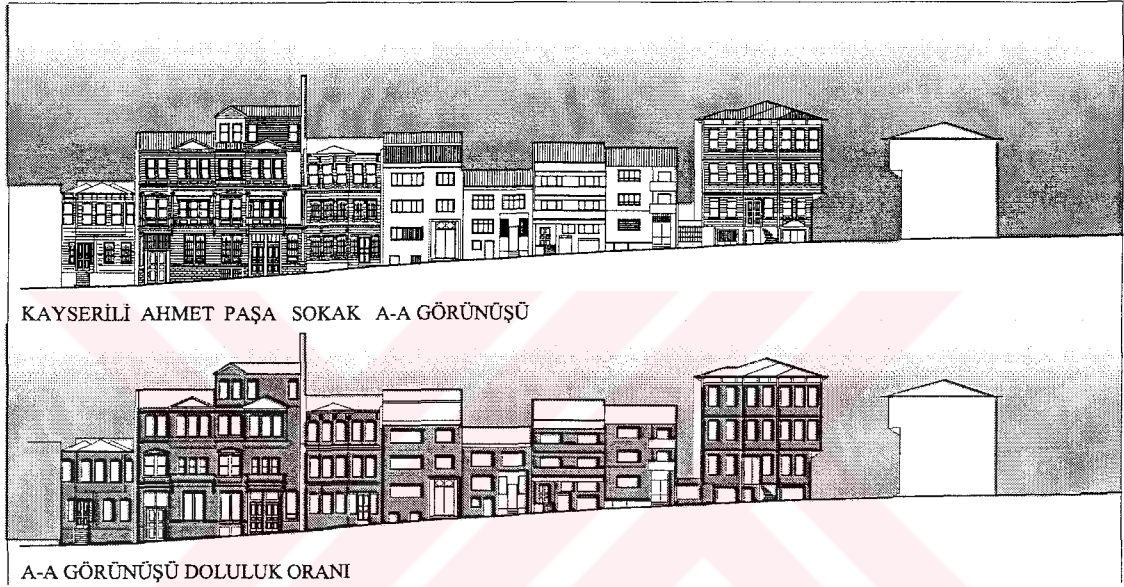

Şekil 3. 45 Kayserili Ahmet Paşa Sokağı'nda B-B görünüşü üzerinde yapılan kütle oran analizi

3.2.2.2 Doluluk Oranı – Doluluk Etkisi

Mikro ölçekli çalışma alanındaki Kayserili Ahmet Paşa Sokağı'nda silüetler üzerinde yapılan doluluk oranı ve doluluk etkisi analizinde silüeti oluşturan yapıların doluluk oranı öne çıkarılmıştır. Bu sokağa yeni eklenecek bir yapının cephesinde yaratılacak doluluk oranı, silüette görülen özgün yapıların doluluk oranlarıyla yakın değerde olmalıdır.

KAYSERİLİ AHMET PAŞA SOKAĞINDAKİ YAPILARIN DOLULUK ORANI - DOLULUK ETKİSİ

Şekil 3. 46 Kayserili Ahmet Paşa Sokağı A-A görünüşü, doluluk oranı analizi

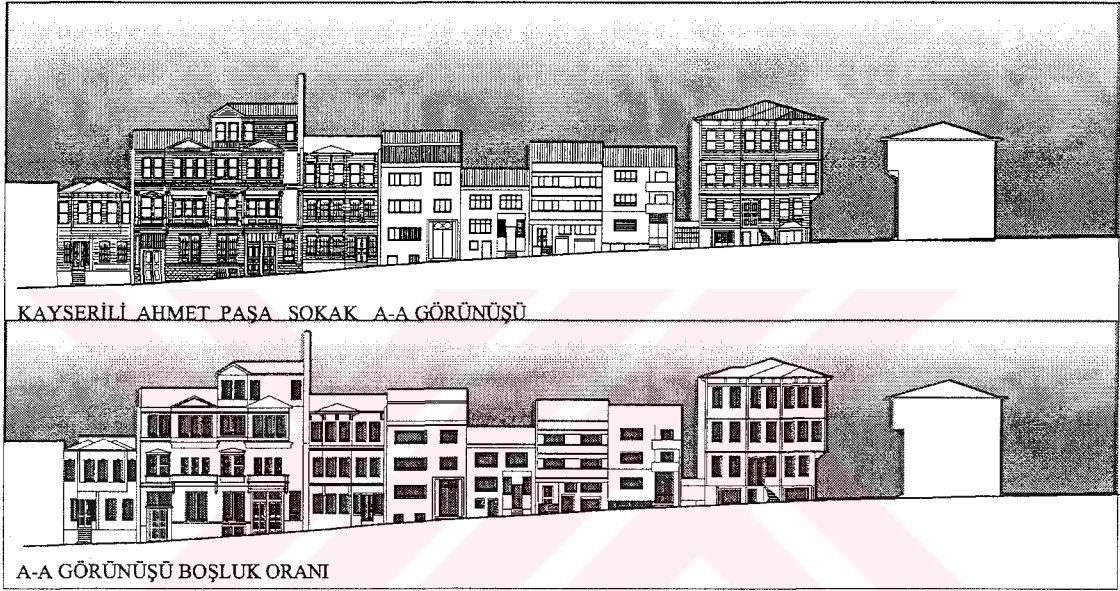

Şekil 3. 47 Kayserili Ahmet Paşa Sokağı B-B görünüşü, doluluk oranı analizi

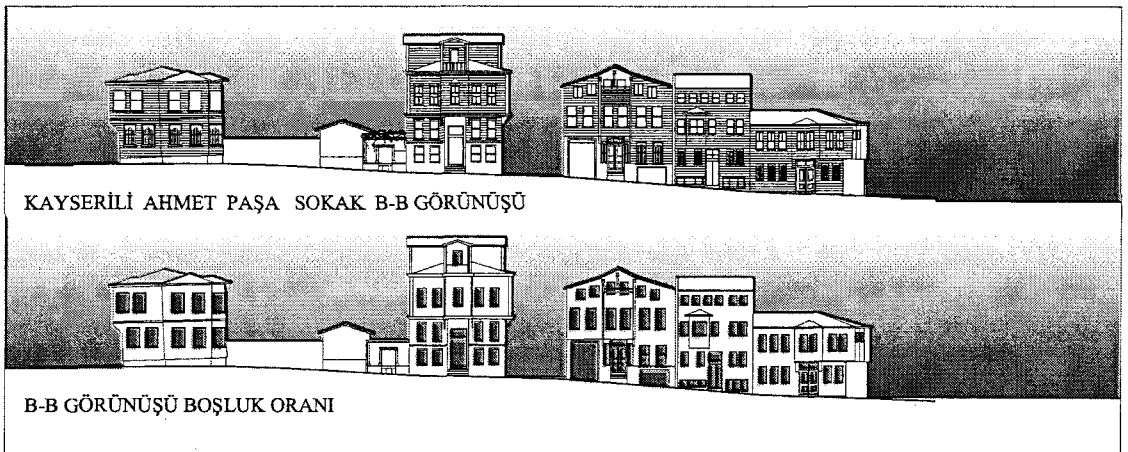
3.2.2.3 Boşluk Oranı – Boşluk Etkisi

Mikro ölçekli çalışma alanındaki Kayserili Ahmet Paşa Sokağı'nda yapılan boşluk oranı ve boşluk etkisi analizinde silueti oluşturan yapıların boşluk oranı öne çıkarılmıştır. Bu sokağa yeni eklenecek bir yapının cephesinde yaratılacak boşluk oranı, silüette görülen özgün yapıların boşluk oranlarıyla yakın değerlerde olmalıdır. Özgün yapıların açıklık oranları, pencere ve kapı boyutları yeni yapılacak bir yapının da cephesinde göz önüne alınmalıdır.

KAYSERİLİ AHMET PAŞA SOKAĞINDAKİ YAPILARIN BOŞLUK ORANI - BOŞLUK ETKİSİ

Şekil 3. 48 Kayserili Ahmet Paşa Sokağı A-A görünüşü, boşluk oranı analizi

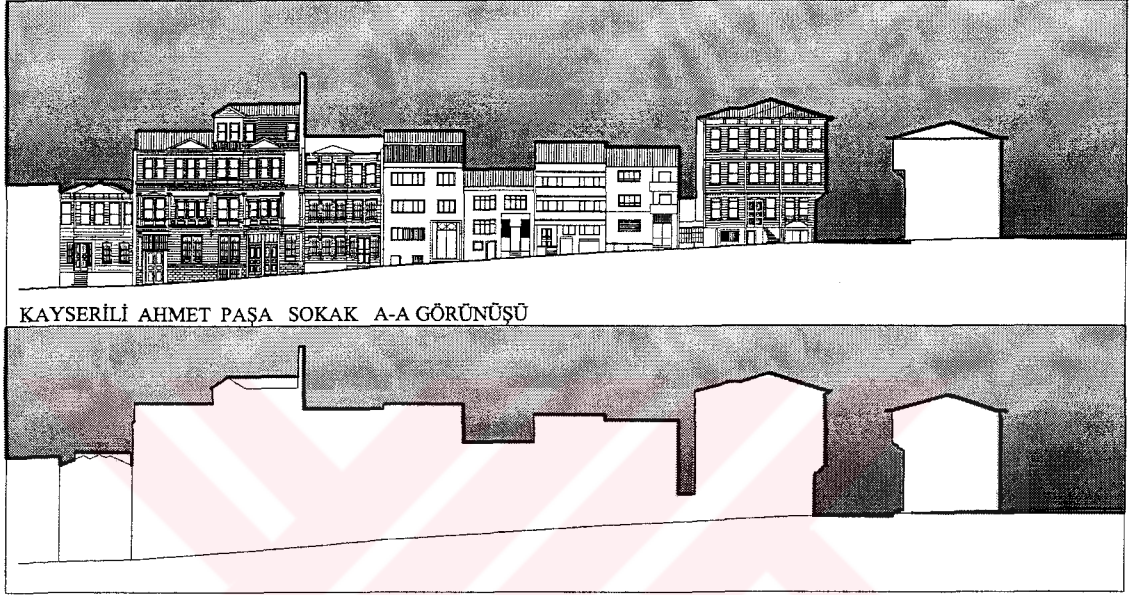

Şekil 3. 49 Kayserili Ahmet Paşa Sokağı B-B görünüşü, boşluk oranı analizi

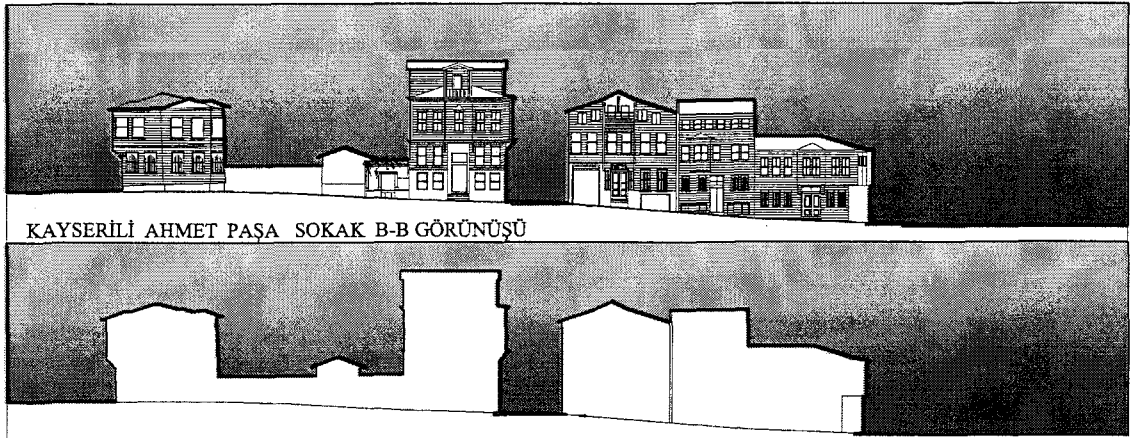
3.2.2.4 Yapıların Siluette Oluşturdukları Kontur

Mikro ölçekli çalışma alanındaki Kayserili Ahmet Paşa Sokağı'nda yapılan yapıların siluette oluşturdukları kontur analizinde, yapıların yükseklikleri ve aralarındaki yükseklik farklarının yarattığı uyum sunulmuştur. Bu siluete eklenecek yeni bir yapının, özgün silueti oluşturan yapılarla yükseklik ve bitiş uyumu açısından süreklilik göstermesi gerekmektedir.

KAYSERİLİ AHMET PAŞA SOKAĞINDAKİ YAPILARIN SİLLETTE OLUŞTURDUKLARI KONTUR

Şekil 3. 50 Kayserili Ahmet Paşa Sokağı A-A görünüşü, yapıların siluette oluşturdukları kontur analizi

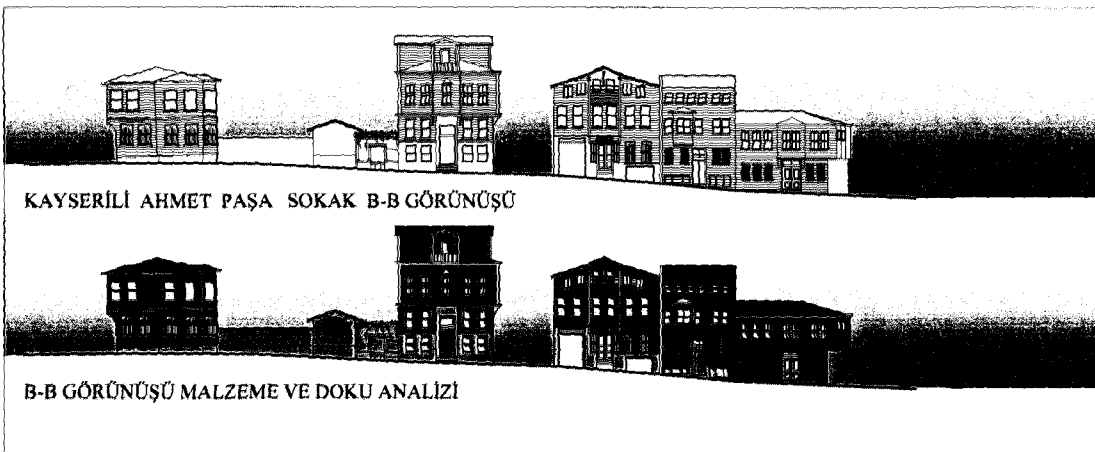
Şekil 3. 51 Kayserili Ahmet Paşa Sokağı B-B görünüşü, yapıların siluette oluşturdukları kontur analizi

3.2.2.5 Malzeme ve Doku Analizi

Mikro ölçekli çalışma alanındaki Kayserili Ahmet Paşa Sokağı'nda silüetler üzerinde yapılan malzeme ve doku analizlerinde özgün yapılarda kullanılan malzeme ve silüetleri oluşturan doku anlatılmaktadır. Bu sokağa eklenecek yeni bir yapının da sokak dokusunda kullanılan malzemeye uyum içerisinde olması gerekmektedir.

Şekil 3. 52 Kayserili Ahmet Paşa Sokağı A-A görünüşü, malzeme ve doku analizi

Şekil 3. 53 Kayserili Ahmet Paşa Sokağı B-B görünüşü, malzeme ve doku analizi

4. KENTSEL YENİLEME, KATILIMCI KORUMA VE DÖNÜŞTÜRME ÇALIŞMASI ÖRNEKLERİ

4.1 Kullanıcı Katkısı ile Koruma Örneği : Bologna

Tarihi merkezlerin bütünleşik korunması ilke olarak Avrupa ülkelerince benimsenmekle birlikte, bu alandaki çalışmalar her ülkenin özel koşullarından kaynaklanan bir kuram ve örgüt çerçevesi içinde yürütülmekte; aynı ülke içinde bile değişik yöntemler uygulanabilmektedir. Bu anlamda ele alındığında, İtalya'nın kuzeyinde, Emilia-Romagna eyaleti merkezi olan Bologna'da geliştirilen koruma uygulaması, yalnız İtalyan örnekleri arasında değil, Avrupa düzeyinde de özel bir niteliğe sahiptir.

Şekil 4. 1 Bologna'nın coğrafi konumu (www.pickatrail.com)

İçinde 80.000 kişinin yaşadığı Bologna tarihi çekirdeğinin yalnız fiziksel özellikleriyle değil, sosyal içeriğiyle de korunması amaçlanmaktadır. Tarihi çevrelerin sosyal varlıklarından soyutlanarak, adeta boş sahne yapıları gibi korunmaların yanlış olduğu esas alınarak, kentin insan ve fiziki değerleri, geleneksel üretim birimleriyle birlikte korunmasına çalışılmaktadır. Bu amaçla örgütlenen belediye, tarihi merkezin büyük anıtlarının sosyal hizmetlere sunulması ve kentin dar gelirli kesimine sosyal konut yardımıyla kaynaklanan bir fonla evlerini koruma, yenileme olanağı sağlamayı üstlenmiş bulunmaktadır. Bologna'daki koruma uygulaması demokratik olma boyutuyla da ilgi çekicidir; bütünleşik koruma kavramının geliştirilmesine katkıda bulunmuştur. Mahalle konseyleri aracılığıyla halk isteklerini doğrudan dile getirebilmekte, yaşadığı bölge ile ilgili kararların alınmasında etkin bir rol oynayabilmektedir.

Kentin Tarihi Gelişimi

Bologna Bronz çağından bu yana çeşitli kavimlerin yaşadığı bir yerleşim merkezidir; önemli bir yol bağlantısı üzerinde olması dolayısıyla İ.Ö.200 yıllarında Romalılar burada bir “castrum” kurmuşlardır. Po ovasının verimli toprakları üzerinde yapılan tarıma bağlı bir yaşam ve ekonomik düzeni olan kent, erken Ortaçağ’da çeşitli malların takas edildiği bir merkez niteliğiyle önem kazanmıştır. XII. Yüzyılda Bologna artık önemli bir ticaret merkezidir. Bu dönemde kente yerleşen bir çok derebey, kendilerine kale gibi korunaklı, yüksek kuleleri olan konutlar yaptırmışlardır.

XIII. yüzyılda Bologna, bir bilim ve kültür merkezi olarak gelişmesinde etkili olan ilk üniversitesine kavuşmuştur. Bu dönemde artan nüfusa koşturarak yerleşmenin sur dışına taşması, ayrıca sur dışında daha önce mevcut köylerin büyümüş olmaları, kent yönetimini yeni bir sur yapmaya yöneltmiştir. XVII. yüzyılda tamamlanan kent surları, yüzyıl sonundan itibaren yetersiz kalmıştır. Endüstri devrimi ve endüstri üzerine kurulan yeni ekonomik düzen, öncekinden çok farklı bir yerleşme anlayışı getirmiştir. Demiryollarının yapılması, kentle kırsal alan arasındaki ulaşımı kolaylaştırmıştır ve böyle nüfus artmıştır. Tarihi merkez dışına taşan ve çağdaş gereksinmelere göre biçimlenen yeni kent hızla gelişmiş, bu arada tarihi merkez de bir takım değişikliklere uğramıştır. İstasyonu kent merkezine bağlamak üzere bir cadde açılmıştır.

DÜZENLEYİCİ PLAN GİRİŞİMLERİ

Bologna’nın ilk düzenleyici planı 1889’da yürürlüğe girmiştir. Bu yıla kadar uygulanmış müdahale biçimlerini sistemleştiren ve aynı yönde başka bir dizi girişimi öngören planın hedefleri :

- Kentin büyümesi ve yeni yollar yapılması,
 - Bazı ana caddelerin genişletilmesi,
 - İkinci derecede önemli sokakların düzeltilmesi ve daha iyi duruma getirilmesi,
- şeklinde özetlenmektedir.

XIX. yüzyıl burjuvalarının geleneksel kent dokularını küçük gören tutumu, surları kentin gelişmesini engelleyen “ortaçağ karanlığının izi” olarak nitelendirmekteydi. Böylece İtalya’nın surlarla çevrili en büyük kenti olan Bologna, büyük bir felakete uğramış, surlar yıkılarak Mercato di Mezzo Caddesi açılmıştır.

XX. yüzyılda tarım kesiminde ortaya çıkan işsizlik krizi ile hızlanan göç sonucu, nüfus

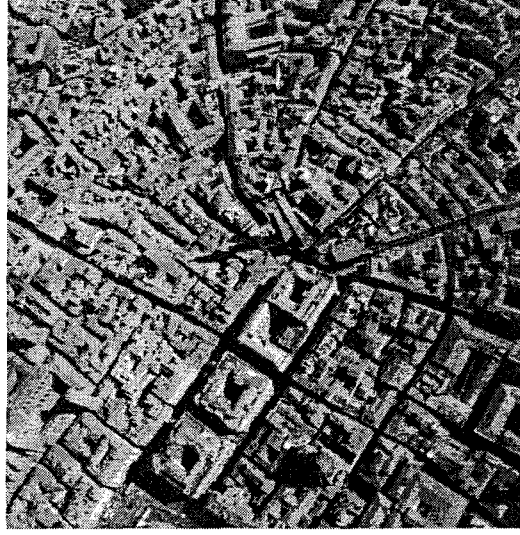
200.000'lere ulaşmıştır. İş bulma olanakları, tarihi merkeze akını sürekli olarak körüklemiş, I. Dünya Savaşı'ndan sonra sur dışındaki yerleşmeler büyük ölçülere ulaşmıştır. Kentsel dokuya ters düşen müdahalelerin yapıldığı faşist dönemde, yeni bir düzenleyici plan geliştirilmiştir ve 1958'de yürürlüğe girmiştir. Kentsel agregasyonun ivedi yayılmasını öngören bu plan, tarihi merkeze onulmaz zararlar vermiştir. 1943 ve 1944 bombardımanlarından zarar gören kuzeydoğu bölgesinde yoğun bir spekülatif gelişme, bazı yapı adalarının yıkılması, bostanlar ve çevrelerindeki bahçelerin kapatılması bunlara örnek olarak gösterilebilir.

1960'ların başından itibaren, 1955 planının neden olduğu değişimler ve kent sorunları konularında bilinçlenmenin arttığı, tarihi estetik ve çevresel değerlerin korunması üzerine ilgi yoğunlaşması olduğu gözlenmektedir. Floransa Üniversitesi profesörlerinden Leonardo Benevolo yönetiminde bir ekip tarihi merkezin özelliklerinin ve bölgenin etkin korunmasına yönelik uygulama ve öneri geliştirme çalışmalarına başlamışlardır.

1966'da yapılan bir açık oturumla halk, çeşitli tarihi merkezlerde uygulanan koruma ölçütleri konusunda biçimlendirilmiş ve Bologna üzerine geliştirilen ilkeler "Benevolo Önerisi" olarak sunulmuştur.

Belediye meclisi, geleceğin programlanmasına yönelik bir geçmiş bilincinden kaynaklanan ve içinde koruma ilkelerinin yer aldığı Tarihi Merkez Planı-Genel Düzenleyici Plan Değişikliği'ni 1969'da kabul etmiştir. On yıllık bir tartışma, araştırma, çalışma ve hepsinin üstünde halk katkısıyla gelişen Tarihi Merkez Planı, Bologna şehirciliğinin temel dayanaklarından biridir. Değişiklik "yeni kentsel gelişimlerin ancak ve yalnızca kamuya ait topraklar üzerinde olabileceğini", ayrıca "mevcut kentin alt yapı tesislerinin işler ve nitelik olarak yeterli duruma getirilmesini şimdiye dek karşılanmamış olan temel gereksinimlerin ve gelişim olanaklarının sağlanmasını" öngörmektedir.

Düzenleyici Plan Değişikliği ve arkasında gelen PEEP Tarihi Merkez Planı kent planlamasının önemli noktalarını belirlemektedir.

Şekil 4. 2 Bologna tarihi merkezinin dokusu (www.raccontare.com)

1969 TARİHİ MERKEZ PLANI

Bologna tarihi merkez planı, XIV. Yüzyıl surları içindeki 450 hektar alan ile, eski sur kapıları dışında kalan fakat eski kentin parçası kabul edilen bazı köyleri de içine almaktadır. Bu sınırlar içindeki yerleşme, fiziksel değerlerinin homojenliği ve sosyokültürel önemi dolayısıyla tek bir anıt olarak kabul edilmektedir. Bologna tarihi merkezi, yapı birimlerinden oluşan bir küme değil, bütünlüğü olan bir kentsel organizma olarak düşünülmektedir.

Tarihi merkezin fiziki sınırları içindeki alan iki bölgeye ayrılmaktadır. Birinci bölge, yapı dokusunun bütünlüğünün korunduğu kısım, ikincisi ise 1889 ve 1955 düzenleyici planlarının uygulamaya konulduğu yörelerdir.

Tarihi merkezin korunması ve kent-bölge strüktürü içinde özel nitelikli bir kesim olarak yer alması şeklinde özetlenebilecek plan hedefleri şöyle sıralanmaktadır :

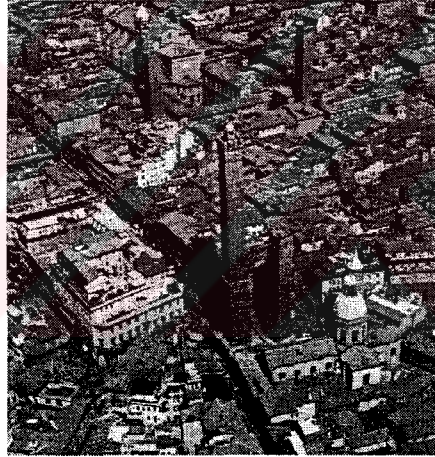
- Tarihi merkezi yok olmaktan kurtarmak,
- Tarihi, estetik ve kültürel mirasa etkin bir işlev vererek, onu bölgenin sosyal ve ekonomik içeriğiyle birleştirmek,
- Üçüncü sektör için tarihi merkez dışında yeni gelişim alanları yaratarak, tarihi yapı varlığıyla uyumlanmayan tüm işlevleri merkezden dışarıya çıkarmak, böylece tarihi kenti yine eski işlerliğine kavuşturmak ve programlanan yeni bölge düzeni içinde önemli bir rol almasını sağlamak,

- Tarihi merkeze gerekli tüm kentsel donatı ve servisleri getirmek, ulaşımı daha rasyonel bir duruma getirmek, motorlu trafikle bağdaşmayan yol dokusunun bir kısmını yayalara tahsis etmek,

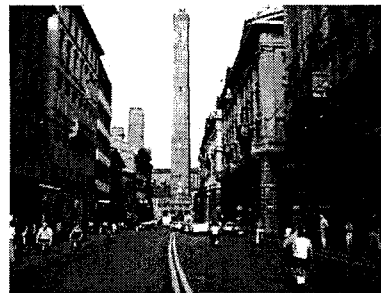
Planın koruma yönünden önemli olan noktası, Bologna metropoliten alanı olarak sınırlanan bölge içinde, tarihi kesimlerin korunması ve değerlendirilmesine öncelik verilmesidir. İlk yapıların organizmaların sürekliliğiyle, morfolojik değişimler arasındaki diyalektiğe bağlı bir strüktürel incelemeye öncelik verilmiştir.

TARİHİ DOKUNUN ÖZELLİKLERİ

Birbirini dik açıyla kesen bir sokak dokusuna sahip olan Roma castrumu, surlarla çevrili dikdörtgen planlı bir yerleşmeydi. Bugünkü tarihi merkezin en eski bölümü ise, XI. Yüzyıl surları içinde kalan ve tipik ortaçağ sur içi sokak dokusuna sahip olan kesimdir. Bu çekirdekteki kent dokusu, büyük anıtları ve düşeyliği vurgulanmış ortaçağ kuleleriyle diğer bölgelerden çarpıcı bir farklılık göstermektedir.

Şekil 4. 3 Bologna'daki ortaçağ kuleleri (www.benniworldwide.com)

Şekil 4. 4 Meydana ve kuleye açılan yol (www.thierrycom.net)

Kentin üçüncü aşamasını oluşturan Rönesans ve Barok dönem yerleşmesinde, birbirini dik olarak kesen sokak düzeni bırakılmış, yerleşme, başlangıcı ikinci dönem dokusu içinde bulunan, merkezden ışınsal olarak uzanan yollar üzerinde gelişmiştir. Kentin değişik gelişme aşamalarına bağlı olarak, parselasyonlarda da farklılaşma görülmektedir. Roma kentinde dörtgen planlı parseller üzerinde, yüksekliği genişliğine oranla daha fazla olan yapı düzeni gelişmiştir. İkinci yerleşme döneminde(ortaçağ), parseller uzunluğuna gelişmiş dörtgenler biçimindedir. Üçüncü dönemde(Rönesans ve Barok), belirli bir geometrik biçimi olamayan, derinliğine gelişmiş parseller ortaya çıkmış, yükseklikle genişlik arasındaki oranlar değişmiştir. Bu yerleşmenin en ilginç yönlerinden biri, parseller içinde konutla sıkı bağlantısı olan bostan ve bahçelerin de yer almasıdır.

Son kentsel gelişmenin ölçeği, boyut yönünden öncekinden daha büyüktür. Işınsal olarak uzanan, tamamen yeni bir kentsel strüktür, mimari süreklilik getiren geniş, portikli caddeler, hem mekansal ilişkileri, hem de mimari özellikleri açısından kesinlikle birleştirici bir sokak görünümü oluşturmaktadır.

Tarihi merkezdeki yerleşme ve gelişmelerin tarihsel dinamik ve morfolojik açıdan incelenmesi sonucu, Bologna tarihi merkezini hiçbir dönemde strüktürel bozulmasına, ayrışmasına yol açacak kullanımlara maruz kalmadığı anlaşılmıştır. Tarihi merkez büyüyerek yenilenmiştir; kentsel gelişme eski dokuya zarar vermeden yeni topraklar üzerinde gerçekleşmiştir.

Şekil 4. 5 Bologna tarihi merkezinin haritası, gelişme dönemleri (fp.thesalmons.org)

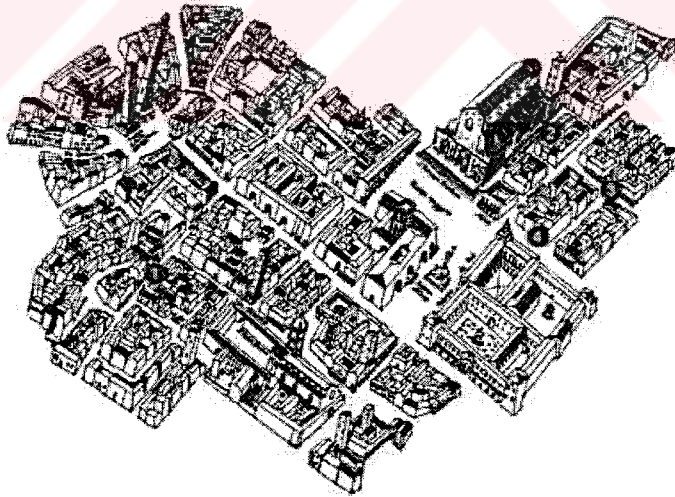
PLAN HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

Kent planının hazırlanması ve yapıların araştırılması arasında, eski kentin karakteri, tarihsel

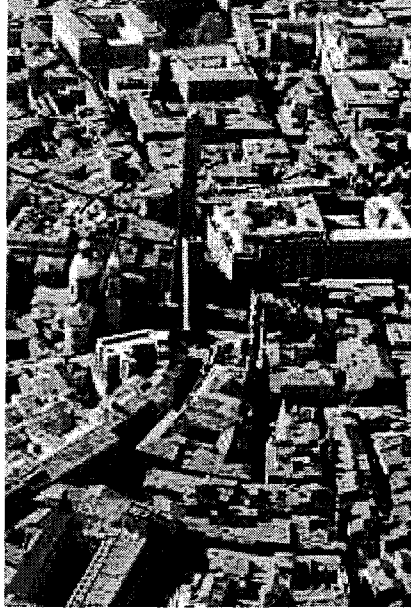
ve morfolojik gelişimi konularında tam fikir verecek nitelikte veriler elde edilmiş ve planın, teknik hazırlığı sırasında bu bilgilerden yararlanılmıştır. Ayrıca ek ilgi alanlarında hukuk, yasalar, kentlilerin sosyoekonomik durumları ve demografik strüktür konularında araştırmalar yapılmıştır.

Mevcut yapı mirasının korunması ve yeniden kullanımına dönük bu planlama için kullanılan “biçimlenme yöntemi” yaklaşımının temelinde, özgün dokümanlar arasından seçim yapmak, çevreyi tanımaya yönelik araştırmaları yürütmek bulunmaktadır. Arşivlerde grafik ve tarihi araştırma, fotoğrafik belgeleme, kent yapılarının 1/200 ve 1/50 ölçekli rölöveleri, kent ölçeğinde 1/1000 çalışma maketleri ve özel kompleksler için 1/100 ve 1/50 maket hazırlanması bu amaca yönelik eylemlerdir.

Çalışma adaları üzerinde yapılan koruma ön projeleriyle, koruma ölçütlerinin ada ölçeğinde sabit tutulması, yapı dokusunun yenilenmesi sorunlarının çözümlenmesi ve bozulan, değiştirilen bostan alanlarının saptanması amaçlanmaktadır. Bu ölçekte önerilen müdahale yöntemi sonradan yapılmış kısımların kaldırılması, tipolojik ünitelerin yeniden özgün işlevlerine kavuşturulmasıdır. Rölöveler, ön projeler ve aynı ölçekte hazırlanan aksonometrik görünüşlerle çalışma komisyonlarınca önerilen yöntemin halk tarafından da kolayca anlaşılması sağlanmaktadır.

Şekil 4. 6 Kent merkezinin perspektifi (www.kulturreiser.no)

Şekil 4. 7 Merkezdeki meydan, kuleler ve ışınal yollar (www.kulturreiser.no)

KORUMA ÖLÇÜT VE YÖNTEMLERİ

Tarihi merkezin fiziksel strüktürünü değerlendirmeye yönelik eylem parametreleri, Bologna sur içi kentinin birbirini izleyen ve kendi içinde morfolojik birliği olan değişik gelişme aşamaları sonunda ortaya çıkmakla birlikte, son aşamasında biçimsel bir birliğe ulaştığı kabulüne göre tanımlanmıştır. Mimari değerleri saptamaya yönelik bir tarihi değerler araştırması sonunda, elde edilen değerlendirme parametreleri, koruma disiplininin uygulanmasına yönelik teknik uygulama önerilerinin geliştirilmesine yardımcı olmuştur. Biçimlerin incelenmesi ve öğelerin içerik, biçim yan yana geliş düzenleri açısından çözümlenerek mimari tasarım kurallarının saptanması yolunda geliştirilen diğer bir araştırmayla, ikinci bir parametre elde edilmiş ve strüktürel analogi ve karşılaşmalara dayanan nesnel bir yöntem saptanmıştır. Araştırmanın ilk aşaması, değişmez biçimlerin, değişen içeriklerden ayıklanması; ikinci adım, işlevlerine göre ayrılabilen kategoriler saptanması olarak tanımlanmıştır. İncelemeler sonunda kentin biçim ve strüktürüyle yakın ilişkisi olan yapı ve yerleşme tipolojilerinin, değişken işlevlerden farklı olarak sabit kaldıkları görülmüştür. Tarihi yapıların etkin koruma çerçevesi içinde alabilecekleri işlevin belirlenmesi ve tekrar eden tipolojik strüktürlerin homojenliğinin sağlanması yönünden, fiziksel ve mekansal homojenliği oluşturan özelliklerin saptanmasına çalışılmıştır. Bu morfolojik analiz, küçük kent yapılarıyla kent ölçeğinde önemli büyük mimari yapıtlar arasındaki ilişkinin aydınlığa kavuşturulmasına da yardımcı olmuştur.

Bologna’da tarihi kentin temel biriminin konut olduğu kabul edilmiştir. İncelemeler değişik konut tiplerinin biçimlerinin ve iç/dış tipolojik özelliklerinin kentsel biçimle doğrudan ilişkili olduğunu göstermiştir. Seçilen koruma yönteminin içinde tipoloji ve strüktür parametrelerinin birincil önem taşıması bu veriden kaynaklanmaktadır.

ANITSAL YAPININ KORUNMASI VE GELECEĞE İLİŞKİN İLKELER

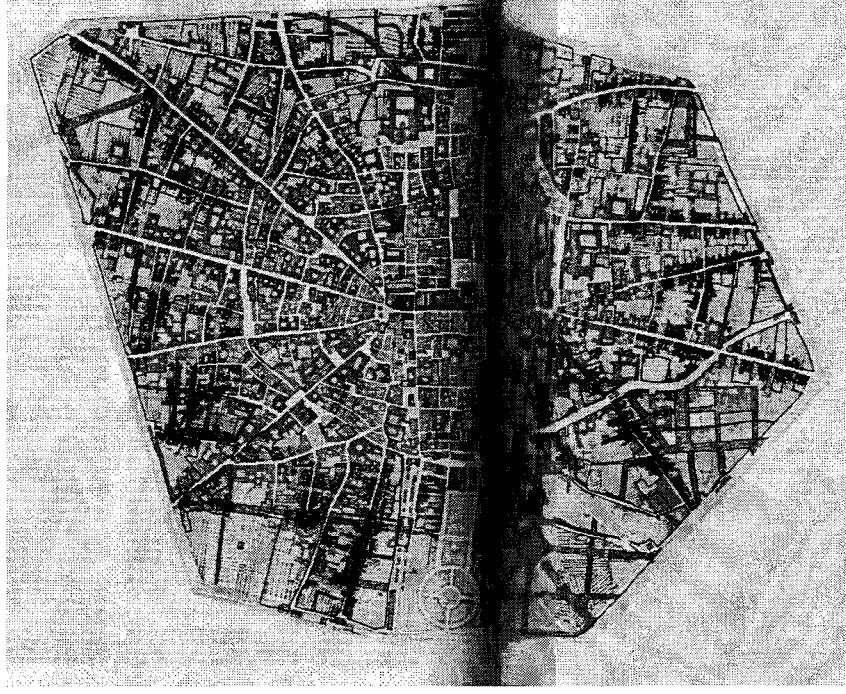
Bologna’daki kabullere göre, anıt tanımı mimari eserler, kompleksler ve kent dokularını içine almaktadır.

Üzerinde müdahale yapılacak yapı kullanılan bir sanat eseri ise, onu değiştirmeye ya da tamamlamaya yönelik ve kişisel beğenilerden kaynaklanan girişimler onaylanamaz. Koruma girişimlerinin özünde tarihi değerlere, onları geleceğe ulaştırmaya yönelik sağlamlaştırma ve koruma girişimleri dışında dokunmamayı esas alan bir tarihi bilincinin bulunması gereklidir.

Sağlamlaştırma; yapının stabilitesini sağlamak üzere, özgün duvar strüktürünün, temellerin, diğer taşıyıcı strüktür öğelerinin ve örtünün değişimlere gerek göstermeden desteklenmesi işlemidir. Restorasyon çalışmaları, yapının biçimsel ve strüktürel bütünlüğüyle korunması yanında, mimari-dekoratif özelliklerinin değerlendirilmesi, değiştirilmiş kısımlarının düzeltilmesi ve bozucu etkileri olan eklerin kaldırılması işlemlerini kapsamaktadır. Yapının tüm öğelerin bütünleşmesini sağlayabilmek için, yapının dış özellikleri yanında, tipolojik düzeni ve bezemesinin de gerekli özenle ele alınması gereklidir. Yapının ilk tasarımda sahip olduğu karaktere dönmek üzere, bazı tahminlere dayanarak stilistik rekonpozisyona girilmesi doğru bulunmamaktadır. Bunun yerine, boyutlar üzerinde yapılan çalışmalar sonucu, kent ve yapı ölçeğinde tipoloji kavramı geliştirilmiştir. Bunların birbirleriyle ilişkileri, yapıların ve tarihi dokunun uğradığı değişimleri saptamaya yardımcı olmaktadır.

Etkin koruma projesiyle yapıların yıkımı, tipolojik düzen ve strüktür değişimleri işlemlerinin kent ve yapı ölçeğinde önlenmesine çalışılmaktadır. Ciddi ve ayrıntılı bir çalışma sonunda, kent ve yapı ölçeğinde tasarım yöntemlerinin yaratılma süreçleri açıklığa kavuşturulmuştur.

Strüktür yenileme işlem sırasında özgün sistemin kaldırılması veya değiştirilmesi sonucu, iç düzenlemede de başkalaşma kaçınılmaz olmaktadır. Bu nedenle özgün durumu değiştiren işlemler olumlu karşılanmamakta, müdahaleler ve strüktür yenilemeleri küçük ölçekte tutulmaya çalışılmaktadır.

Şekil 4. 8 Tipolojik karakteristikler, 1833 tescilleri ve sonraki değişimler (Nayır, 1979)

Tarihi, tipolojik ve işlevsel analizleri tamamladıktan sonra, tarihi merkezdeki yapılar üç sınıfa ayrılmış, ve fiziksel koruma için beş müdahale biçimi saptanmıştır.

1a ve 1b kategorileri için : Restorasyon

Birinci kategoride dokunulmaz bir bütün olarak korunacak ya da yalnız restorasyon girişimlerinin yapılabileceği anıtlar yer almaktadır. Bu kategoride ancak tarihi değerlerin ortaya çıkarılmasına yönelik müdahalelere izin verilmekte, yapının özgün mekan organizasyonu ve işlevinin sürdürülmesi amaçlanmaktadır. 1b kategorisinde yapı özgün işlevinden başka bir işlevde kullanılabilen fakat bu amaçla yapılacak her işlemin titizlik ve özenle yerine getirilmesi gerekmektedir.

2a kategorisi için : Sağıklaştırma ve tipolojik özellikleri koruyucu restorasyon

Bu kategoriye iki değişik yapı grubu girmektedir :

1. Yerleşme dokusunun yan yana dizilmiş bahçeli konutlardan oluştuğu soylular bölgesi,
2. Dar ve uzun parsellerin kümелendiği zanaatkar-tüccar bölgesi. Bu kesimde yapı adalarının ortasında yer alan avlu, bahçe gibi alanlar tarım için kullanılmaktadır.

2b kategorisi için : Kısmen koruyarak sağıklaştırma

bu müdahale kategorisinde, ilke olarak mevcut öğelerin bir kısmının yenilenmesine izin verilmekle birlikte, koruma kararları cephe, kentsel donatı gibi öğelerin dışındaki bileşenlerin yeniden tasarımını tipolojik düzeyde belirlemekte ve koşullandırmaktadır.

3a kategorisi için : Yıkım ve koşullu yeniden yapım

Bu grupta korunacak özellikleri olmayan ve yakın tarihte yapılmış binalar yer almaktadır. Bu tür yapıların yıkımlarını önleyecek ya da yeniden yapılmalarını zorunlu kılacak hiçbir özellik bulunmamaktadır.

3b kategorisi için : yeniden yapmamak üzere yıkım

Tarihi kentin yaşamsal boşlukları olan, avlu, bostan ve diğer açık alanlar üzerine yapılmış olan yapılar bu gruba girmektedir. Yıkımla açılan alanların kamusal/özel rekreasyona yönelik yeşil saha olarak kullanılması öngörülmektedir.

TARİHİ MERKEZ MÜDAHALE BÖLGELERİ

Tarihi merkezde yapılacak koruma girişimleri, söz konusu alanın fizik varlığının birimlerinin yer aldığı kategoriler için planda tanımlanan müdahale biçimleridir. 1969 planı, tarihi merkezin doku özelliklerinin korunduğu bölgede, morfolojik ve işlevsel açıdan homojen sayılabilecek on üç müdahale bölgesi ayırmıştır. Her müdahale bölgesi de kendi içinde alt bölümlere ve belirli müdahale minimum birimlere ayrılmaktadır.

Kentsel müdahale bölgeleri arasında müdahale önceliği, dokuların strüktürel eskimesi ve sosyal yapının çöküş derecesine göre belirlenmektedir. Yapılan ilk çalışmalarda müdahale bölgelerinden beşinin ivedilikle müdahale edilmesi gerekli nitelikte olduğu saptanmış ve bu bölgelerde kamu yatırımlarıyla sağlıklaştırma çalışmalarına başlanmıştır.

KAMU VE HALK YAPILARI PLANI

Konut yasası olarak anılan 865 sayılı yasa ile İtalyan Hükümeti yerel yönetimleri kent topraklarını tarım arazisi değeri üzerinden kamulaştırmaya yetkili kılmıştır. Bu yasa İtalya'da ilk kez Bologna'da yeni konut yapımında değil, tarihi merkezin harap durumda olan konut bölgelerinin kamu yardımıyla restorasyonu için kullanılmıştır.

Tarihi merkezde yapılan araştırmalar sonucunda, konutlardan yalnız %20'sinde mülk sahiplerinin barındığı, geri kalanının kiracılar tarafından kullanıldığı saptanmıştır. %60'ının ısıtma tesisatı, %50'sinin sağlık donatıları bulunmayan bu konutların, kötü yaşam koşulları dolayısıyla er geç yok olacağı ve bölgenin başka işlevlere dönüşeceği kaçınılmaz olarak

görülmekteydi. Bu süreci durdurmak üzere, belediye sağlıklaştırma işlemlerine girişmiş, 1965 PEEP planına ek olarak, 1973'te yalnız tarihi merkez için PEEP II kararı çıkartılmıştır.

Tarihi merkezde düşük gelir gruplarının kullanımına sunulacak konut sağlamanın amacı, hem yörede var olan sosyal dengeyi korumada hem de kültürel çevresel değeri yanında, insan varlığıyla da önemli olan tarihi merkezin bu özelliğini yitirmesini önlemeye yöneliktir. Belediye, evinin restorasyonunu kendi başına yürütecek gücü olmayanlara sosyal konut yardımı çerçevesi içinde, bankalardan kendi adına aldığı kredilerle gerekli masrafların %80 kadarını sağlamakta, buna karşılık teknik denetim ve iş bittikten sonra kiralama konularında koşullar koymaktadır.

Seçilen müdahale bölgeleri önce terk edilmiş, çok harap evler onarılarak konut otel adı altında kullanılacak duruma getirilmekte, sonra içinde insanların barındığı yapılar ele alınmaktadır. Böylece ilk onarılan evler aynı bölgede oturan kişilere dönerli bir sistemde sunulmakta, restorasyon dolayısıyla bölge halkının yaşadıkları yöreden koparılmaları önlenmeye çalışılmaktadır.

Bologna Belediyesi küçük esnaf ve zanaatkarları korumak amacıyla, işyerlerinin kapanmamasını sağlayacak önlemler almıştır. Ayrıca küçük esnafın ekonomik etkinliğini sürdürebilmesi için, yeni süper marketlerin açılması önlenmekte, kooperatifleşme desteklenmektedir.

Değişik istekleri karşılayabilmek üzere evler çeşitli birleşimlerde uyarlanmaktadır. Örneğin üç katlı bir ev :

1. birinci ve ikinci katlarda ikişer tane olmak üzere dört daire, üçüncü katta tek daire
2. birinci katta öğrenciler, yaşlılar, genç çiftler için iki daire, ikinci ve üçüncü katlarda tek daire
3. öğrenciler, yaşlılar ve genç çiftlere sunulmak üzere altı daire olacak şekilde düzenlenebilmektedir.

TARİHİ MERKEZİN SOSYO-KÜLTÜREL DONATILARI

Tarihi yapıların restorasyon ve uyarlama çalışmaları için tanımlanacak "uygulama modeli"nin hem tek yapılara hem de büyük komplekslere uygulanabilecek biçimde düzenlenmiş bir işlem dizisi içermesi düşünülmüştür. Sağlıklaştırılacak ya da restore edilecek yapıyla ilgili çalışmalar, yeni tasarım sürecine benzer aşamaları içermektedir. Uygulama modelinin ilk kısmı analiz çalışmalarını kapsamaktadır.

1. yapıyla ilgili tüm tarihi bilgilerin, arşiv kaynaklarının, grafik belgelerin derlenmesi, içinde yaşayanlar, geçirdiği kullanımlar konusunda araştırma yapılması,
2. yapının çevresinin zamanla uğradığı değişiklikleri saptamak üzere, tarihi ve strüktürel analizinin yapılması,
3. ilk tasarımdaki ilişkileri, parametreleri ve mekansal dağılımı kavrayabilmek üzere yapının temel özellikleri ve geçirdiği değişikliklerin saptanması,
4. yapının türü, yapım tekniği, üslubu, strüktürü konusunda genel bilgi edinmek üzere analizler yapılması,

bu araştırmadan sonra, projenin temel ilkelerinin saptanmasına geçilmektedir. Bölgede oturanların, istekleri ve incelemeler sonucu elde edilen veriler dengelenerek bir tasarım oluşturulmaktadır. Tarihi merkez çalışma grubu ve bölge komitesinin tartışmasına sunulan öneri kabul edildiği takdirde programa alınmakta ve yürürlüğe girmektedir.

HALKIN KATILIMI MAHALLE KONSEYLERİ

Tüm kent yönetim etkinliklerinin/yetkilerinin Belediye Meclisi'nde toplanması yerine, kentlilerin planlamanın karmaşık şehircilik sorunlarının çözümüne katılmaları temeline dayanan "mahalle konseyi" kurumunu geliştirilmesi, İtalya'da 1950'lerde ortaya çıkan bir kent kültürü duyarlılığının sonucudur.

Kent plancıları mahalleyi bir mimari-şehircilik birimi olarak düşünmüyor, kent ve çevresinin biçimlendirilmesinde kullanılan bir matris olarak politik yönüyle ele alıyorlardı.

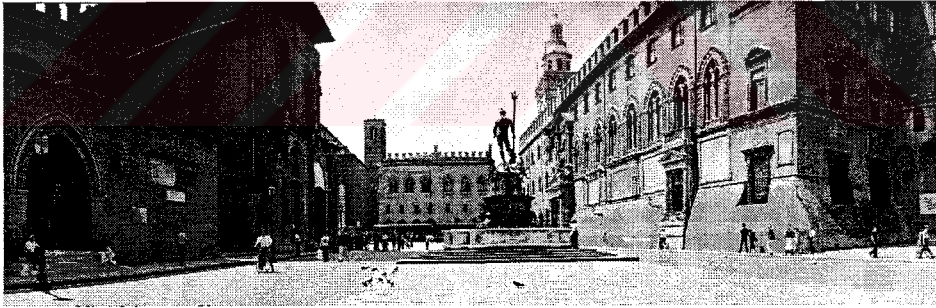
Bologna'da mahalle sistemine dayalı çalışmalar 1960'ta başlamıştır. Önce uzun süredir kullanılmayan bir kent yasası yeniden işlerliğe kavuşturularak, sur içi kenti on dört mahalleye ayrılmıştır. Daha sonra kamu hizmetleri gören bürolar ve servislerin desantralizasyonuna geçilmiştir. 1963'te her mahallede kurulacak demokratik örgütün içeriği belirlenmiş ve yerleşme halkı da bunu onaylamıştır. İlk mahalle konseyi üyesi ve başkan yardımcısı seçimi 1964 yılında gerçekleştirilmiştir.

Mahalle konseyinin başlıca görevleri arasında bölgenin şehircilik, üretim ve ticari yönden düzenlenmesi, bölgede yaşayanların haklarının korunması özellikle kültürel, sağlık, sosyal, güvenlik, dinlenme, spor tesislerinin kurulması girişimlerinde bulunması, yerel yönetimle işbirliği yapılarak, kamu hizmetlerinin mahalle ölçeğinde yeniden kurulmasına çalışılması kentlilerin mahalle-kent sorunları ya da sağlıklaştırma işlemleri için başvuru formlarının geliştirilmesi, mahalle ve kenti ilgilendiren sorunların rahatça tartışılması ve demokratik bilgilendirme ortamının sağlanması gibi önemli konular yer almaktadır.

Mahalle konseyi çalışmalarına halkın katılımı istendiğinde, komisyon çalışmaları ve mahalle toplantıları yapılmaktadır.

Mahalle organlarıyla halk arasında doğrudan ilişki kurmayı amaçlayan mahalle toplantıları, tüm mahalleye açık olmaktadır. Bilgilendirilmenin yanı sıra bu tür toplantılarda halk karşı karşıya oldukları sorunlar konusundaki yargısını ifade etmekte ve çözümlerine de karar verebilmektedirler.

Bologna örneğiyle, tarihi merkezlerin strüktürleriyle bağdaşmayan işlemlerle bozulmalarını önlemek için yapılacak planların, bölge planlama çerçevesi içinde ele alınması gerekliliği vurgulanmakta, ayrıca koruma kavramının sosyal varlığı da kapsayacak biçimde genişletilmesinin doğru olacağı savunulmaktadır. Tarihi merkezlerin ancak insani değerlerine saygı gösterildiği, halkını ve yönlendirici eylemlerini yaşatabildikleri sürece, kültür varlıkları olarak korunmalarının bir anlam taşıdığı, yoksa fiziksel görünümün saklanması gibi uzun vadede olanaksız bir durumun ortaya çıkacağı, iyi kent koruma planları yapılsa bile, halkın genel değişme sürecini belirleyen doğru bir analiz olmadığında, tarihi kentteki kabuklar topluluğunun simgelediği değerlerin önce cephe, sonra iş bünyesinin değiştirilmesi olgusuyla karşı karşıya kalınacağı ileri sürülmektedir. Derin bir araştırma ve çaba ürünü olan koruma girişimlerinin uzun vadede başarılı olması bu kabullerin doğruluğunu gösterecektir.

Şekil 4. 9 Bologna'da korunan büyük meydan (www.funsci.com)

Şekil 4. 10 Meydanın başka bir açıdan fotoğrafı (www.funsci.com)

4.2 Kullanıcı Yönlendirmeli Katılım : Hollanda / Rotterdam, Nijmegen, Roombeek HOLLANDA GENELİNDE

ROTTERDAM, NİJMEGEN, ROOMBEEK ÖRNEKLERİNİN İNCELENMESİ

Halkın katılımı, otoritelere, halkın görüşlerini, deneyimlerini, dileklerini ve ilgilerini ulaştırmayı planlayan temsili üyelerin otoritelerle resmi olmayan bir iletişime girmesi yoluyla ortaya çıkan bir yaklaşım tarzını ifade eder.

Halkın politik sürece katılması daha demokratik ve saydam bir süreci garanti eder.

Hollanda'da halkın katılımı daha çok hükümetin merkezi olmayan birimlerince, özellikle belediyelerce kullanılır. Bu durum, belediyeye ait politikanın halkın üzerindeki yakın ve somut etkisinden kaynaklanır.

Ortaçağlardan beri kentli bilincinin en yüksek düzeyde olduğu ülkelerden biri olan Hollanda yerel yönetimin kentsel kararlarda kullanıcı isteklerini ön planda tuttuğu bir yapıya sahiptir. Bu nedenle kullanıcı katkısı ile korumanın da tabandan gelen etkiyle biçimlendiği bir katılımcı koruma anlayışı geliştirmiştir. Bu anlayışın en tipik uygulamalarından birini Rotterdam kenti gündeme getirmiştir. Özellikle Türklerin yoğun olduğu yabancı işçi gruplarının biçimlendirdiği bir sosyal dokuya sahip mahallelerde 70'lerde mahalle sakinlerinin isteği ile başlayan katılımcı koruma çalışmaları daha sonra Rotterdam tarihi dokusunun büyük bir bölümüne yansımıştır.

Rotterdam'da dört kısım vardır : çevre, şehir ve liman, şehir ve merkez kısım. Rotterdam, deniz kenarında uluslararası nehirlerin yarattığı nadir rastlanan bir haliçte konumlanmıştır. Bu konum şehre büyük bir iç bölge sağlar, ekonomik ve kültürel alanlarda Rotterdam'ı diğer şehirlerden ayırır. Bu ayırım şehrin kimliğini tanımlar : Bunlar hareket, nakil, nehirler, liman ve denizdir. Rotterdam iki önemli bandın kesişim noktasında yer alır; "yeşil kalp bölgesi" ve "Rhine halici". Hem nehir hem de endüstriyel liman manzarasına sahiptir. Rotterdam nehirler ve su yollarıyla çevrilidir.(Teffelen, Rijpma, 1989)

Hollanda'nın ikinci kenti olarak Rotterdam, bölünmüş kentlerin bütüncül kentlere dönüştüğü, yoksulluk yakınmaları ve kentsel gelir krizlerinin atlatılıp yerini yeniden canlandırma ve kentsel potansiyellerden yararlanılma gündemine bıraktığı kendine güven sürecinde öncü bir rol oynamıştır. Yeni politik düşünce şeklini örnekleyen, hem şehir merkezi hem de varoşlar için çok sayıda plan önerisi geliştirilmiştir.

Rotterdam yıllarca dünyada bir numara olan limanıyla ünlüdür. II. Dünya Savaşından beri Hollanda ekonomisinin kaynağını oluşturur.

Yakın bir zamanda, Rotterdam'da istihdam(iş verme gücü), 70'lerin ekonomik durgunluğu yüzünden yapısal bir değişim yaşadı. Konut ve ticaret yerleşim davranışları arasındaki fark azaldı. İkincil fonksiyonlar olması gereken yerlerinden dışlandı. Yüksek gelirli şirketler işçilerin yaşama potansiyellerinin fazla olduğu alanlarda yerlerini seçtiler. Bir konut kenti olan Rotterdam teste tabii tutuldu. Şehir merkezi ve çevresinde ve hatta varoşlarda, yüksek değerli kentsel çevreler yüksek gelirli aile grupları için oluşturuldu. Bunlar, tek ve iki kişilik aileler, çift maaşlı aileler, öğrenciler vs. idi. Aynı zamanda ticari şirketler için de yeni ve iyi konumlanmış yerler tasarlandı.

Gelecekteki kent, farklı hayat tarzlarını yaşayan, geniş bir çeşitlilik içeren nüfus grupları tarafından şekillendirilecekti. Bir yanda yeni kentli aileler, diğer yanda değişik etnik kültür grupları, genç alt-kültür, işsizler, yaşlılar vs. Yeni politika bu grupların istekleri ve değişim eğilimleriyle şekillenecekti.

KENTLEŞMENİN AŞAMALARI

Bugünün büyük endüstri kentleri, Hollanda'ya biraz gecikmeyle ulaşan endüstri devriminin ürünleridir. 1930'larda yaşanan geri çekilmenin etkisiyle, yoğun kentleşmede durgunluk yaşanmıştır. İşçi mahallelerini yoğunlukla yapılması bundan sonra başlamıştır.

1950'lerde canlanan ekonomi, yaygın kentleşmeye, banliyölerin kentleşmesine ve yıllardır merkezi yönetimce teşvik edilen gelişmelere bir basamak hazırladı. Bu sırada, büyük kentler büyümelerini durdurdular fakat kentleşme yayılmaya devam etti. Yoğun işçi mahallerine tepki olarak bahçe şehirler inşa edildi.

1970'lerde, banliyölerin kentleşmesinden sonra, kırsallaşma başladı. Kentleşmenin hızı ekonomiye, şirket ve ailelerin merkezden kaçmasına, tarihi odaklardaki eskime ve yoksullaşmaya, artan işsizliğe bağlı olarak azaldı. Kentleşmenin yoğun olduğu dönemlerde, insanlar ve aktiviteler kent sınırlarının dışına taşdı. Kentin dışına kaçmak sosyetik bir moda haline geldi. İstihdam da kentin dışına, daha küçük kasabalara taşındı.

Birkaç yıl sonra, durgun ekonominin ve çevresel etkilerin kaçınılmaz sonucu olarak kent tekrar keşfedildi. Dahası, zengin vatandaş ve şirketlerin serbest göçleri, yerel kaynakları ve servisleri tüketti. Rotterdam'a özel olan bir görev de, II.Dünya Savaşı'ndan sonra kentin yenilenmesiydi. 1940'taki bombardımanların yaraları hala durmaktaydı. Savaştan sonraki ilk

on yılda, muhteşem yeniden yapılanma, batıya taşınma ve liman aktivitelerinin yayılması büyük ilgi gördü. 1950-60'larda, liman ulusal ekonominin kaynağı oldu. Bu yıllarda ekonomik büyümeler muazzamdı fakat planlı ve kontrollü değildi.

Bu yıllarda bir yerleşim yeri olarak Rotterdam'ın imajı kötüye gidiyordu. Birinci savaş yılları sonrasında, kent merkezinin ticaret ve servislere yönelik olarak düzenlenmesi, limanın yenilenmesi, alt yapı çalışmaları öncelikliydi ve halk fonları bunlar için serbestçe harcandı. 1970'lerde, hükümet, eski kent dokusunda yaşayan halkın tepkileri sonucunda tutumunu değiştirmeye başladı. Bu yıllarda sosyal demokratlar seçimlerde üstün bir çoğunluk sağlamışlardı. Bu andan itibaren, savaş öncesi konut stoklarının rehabilitasyonu ve düşük gelirli grupların yaşadığı çevrelerin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi için büyük miktarlarda yatırımlar yapıldı. "Semt için yapılaşma" bu kapsamlı kent yenilmesinin sloganı haline geldi. 70'lerdeki kent yenilemesi Rotterdam'ın genel yeniden canlandırılmasındaki ilk büyük, önemli adım olarak görülebilir. (Teeffelen, Rijpma, 1989)

Kentsel Yenileme Politikası – 1970-1985

1970lerin başlarında, devasa savaş sonrası konut kıtlığı sonunda azalmaya başlamıştı. Asıl problem savaş öncesi semtlerde bulunan konutlardaki fiziksel kalite azalmasıydı. Bu nedenle, Hollanda hükümeti, bu alanlardaki konut kalitesini yükseltmeyi amaçlayan bir kentsel yenileme süreci başlattı. Bu dönemde sorun ne sosyal konularda ne de gruplaşma ve ayrımcılıktı, yalnızca konutların fiziksel kalitesindeki azalmaydı. Bu sürecin ilk basamağında, 1970ler boyunca, terk edilmiş evlerin yıkımı önemli bir stratejiydi. Yıkılan konutların çoğu özel ve sosyal kiralık sektörüne dahil konutlardı. Bunlar karşılanabilir konut stokuydu. 1970lerdeki asıl felsefe "semt sakinleri için yapı" kavramıydı. Konutları yıkılan sakinler yine aynı semtte ev sahibi olmalıydılar, yine aynı yerde onlar için konutlar yapılmalıydı. Bu politika semtin sosyal yapısının durağanlığı yüzünden eleştiri aldı. Yeni evlerin de çok pahalı olmaması nedeniyle düşük gelirli aileler burada kalırken, fırsatını bulanlar buradan ayrıldı.

1980lerde, yüksek maliyetlerle ve sübvansiyonlarla sağlanan yenilemeye verilen önem artarken, yıkım ve yeniden yapım süreci azalmaya başladı.

1985 ve 1990 yıllarında sosyal yenileme kavramı gündeme geldi. Önlemler, sadece fiziksel düzenlemeleri amaçlamıyor, artık daha çok yaşam koşullarının iyileştirilmesine önem veriyordu. Bölgesel girişimler yaşam kalitesini artırması için teşvik ediliyordu. Programın genel çerçevesi devlet tarafından belirlenmiş olsa da, detayların sorumluluğunu yerel yetkililer ve bölgede yaşayan sakinler üstlenmişti. Dahası, sosyal yenileme iş gücü üretimi, iyi

eğitim koşulları ve gelir sağlanmasını da amaçlıyordu. Aynı zamanda gruplar arasındaki ilişkiler de geliştiriliyordu. (Kepmen, 1998)

ÖRGÜTLENME

Geleneksel kentli örgütlerinin çağdaş yerel yönetimler ile bütünleşmiş olduğu Hollanda'da bu yapıyı en iyi sergileyen kentlerden biri Rotterdam'dır. Diğer kentlerde olduğu gibi Rotterdam'da da merkezi hükümet tarafından atanan belediye başkanı, kentlilerce seçilen kent meclisinin, ülke genelindeki yasalara aykırı karar almamasını sağlamakla sorumludur. Ancak kente ilişkin kararları kent meclisi verir ve belediye başkanının kent meclisinde oy hakkı yoktur. Kent meclisinin üyeleri kent halkının politik partilerin adayları arasından seçtiği 45 kişiden oluşur ve dört yıl süreyle görev yaparlar. Belli durumlarda toplanan kent meclisinin yönetiminde sürekli temsil edecek üyeler seçerler. Aldermen adı verilen bu üyeler belediye başkanı ile birlikte "kent üst komitesini" oluştururlar. (de Hartog, van Leeuwen, 1984)

Kullanıcı katkısı ile koruma örgütlenmesini sağlayabilmek için kent üst komitesine doğrudan bağlı olan bölge proje grupları kurulmuştur. Bu proje grupları belediyenin katılımcı korumayı sağlamak için atadığı görevlilerle bölge sakinleri temsilcilerinden oluşan örgütlerdir.

Proje şu şekilde gerçekteştirilir : ilkin belediyenin ilgili görevlileri bölge verilerini belirleyecek ön çalışmayı yapar. Bu ön çalışmada elde edilen fiziksel ve sosyal dokuya ilişkin verilerin bir dökümü yapılır. Bu döküm temelinde, politika planı oluşturulur ve katılım ilkeleri plan üzerinde belirlenir. Daha sonra korumanın hukuksal yönünü ortaya koyan nazım plan ve teknik yönünü belirleyen uygulama projeleri hazırlanır. Uygulama projeleri kullanıcı isteklerine göre yeniden düzenlenir.

Rotterdam mahalle örgütlerinin Bologna örneğindeki mahalle konseylerinden en büyük farkı merkezin yönlendirmesiyle değil toplumun yönlendirmesiyle oluşmuş olmaları ve belediyenin onların varlığını dikkate alarak kendi örgütlenme kademesini yenilemesidir.

Koruma çalışması tamamlandıktan sonra kullanıcıların eski mahallelerinde ve olanak çerçevesinde eski evlerinde kalabilmeleri Rotterdam koruma anlayışının temel ilkelerinden biridir. Bunu sağlayabilmek amacıyla belediye iskan komisyonları kurmuştur. Belediye görevlileri ile mahalle sakinlerinin birlikte görev yaptığı bu komisyonlar proje grupları ile sürekli ilişki içindedir. Mahalle ölçeğindeki bu gelişmelerin merkezi örgüt durumundaki belediyeye aksamadan aktarılabilmesi için de belediye bünyesinde önlemler alınmıştır.

(Groothuijzen, 1984)

FİNANSMAN

1974 yılına kadar Rotterdam koruma bölgelerindeki tarihi konut stokunun çoğu özel mülkiyeteydi. Miras yoluyla babadan oğla geçen bu stokun dönemin olumsuz ekonomik koşulları nedeniyle mülk sahipleri tarafından bakımı gerçekleştirilemiyordu. 1974 yılında kullanıcı katkısıyla korumayı benimseyen belediye, evlerinde kendileri oturmayan ya da bölgeyi terk etmek isteyen ev sahiplerine evlerin o andaki piyasa değerini %25'i oranında aşan bir miktar ödeyerek evlerini satın almayı önerdi. Bu kampanya çok başarılı oldu ve belediye koruma bölgelerindeki konut stokunun %50'sinin sahibi duruma geçti.

(Groothuijzen, 1984)

Korumanın niteliğine göre belirli finansman kategorileri söz konusudur. Geçici koruma, elden geçirme, üst düzey yenileme, yıkım-yeniden yapım, bölgenin ışık ve yeşil alan gereksinimlerine yönelik yıkım. (Groothuijzen, 1984)

Belediye onarım nedeniyle geçici olarak taşınan kiracılarına taşınma yardımı adı altında bir para yardımında bulunur. Belediye mülkiyetindeki konutlarda oturmayıp da koruma bölgesinde ev sahibi durumunda olan ya da yeni ev alan kullanıcılara da bakım masraflarının vergiden düşülmesi, koruma yardımı gibi olanaklar da sağlanır.

TEKNİK VERİLER

Nazım planı oluştuktan sonra her bölge kendi bölgesinin koruma planını geliştirerek bunu proje grubu bürosunda kullanıcılara sergiler. Rotterdam genelinde en fazla elden geçirme ve üst düzey yenilemelerin yapıldığı görülmüştür. Bu onarım genellikle konutun içinin tümüyle yıkılmasını, çatı katından yararlanılarak yapıya bir kat eklenmesini, tek aile konutlarının birden çok ailenin yaşayabileceği bağımsız kat mülkiyeti olan konutlara dönüştürülmesini kapsar.

Mekan bölünmesinde aile yapısına göre değişiklikler yapılabilir. Konutun dönüştürülmesi düşünülen durum basit grafik çizimlerle kullanıcılara aktarılmakta ve her kullanıcının mekan gereksinimleri ve yaşama alışkanlıklarından kaynaklanan istekleri dikkate alınmaktadır.

Koruma çalışması sırasında evi boşaltılması gereken kullanıcılar geçici evlere ya da bu tür bir ev bulunamazsa gereksinime göre bölgeden bölgeye kaydırılabilen hareketli prefabrike konutlara yerleştirilirler. Bu evde kalma süresi onarımın süresine bağlıdır ve geniş çaplı onarımlarda yaklaşık 9 ay sürer. (de Hartog, van Leeuwen, 1984)

HOLLANDA'DAKİ BÖLÜNÜŞ KENTLER : ETNİK AYRIM, KENTSEL PROBLEMLER, POLİTİKA GÜNDEMİ

Etnik ayrım ve gruplaşma istenmeyen ve hatta tehlikeli olarak kabul edildiği için, bir çok ülkede, hükümetin(yönetimin) karışık etnik alanlarda, bölgesel etnik ayrımı azaltmayı amaçladığı gözlemlenmektedir. Hollanda'da hem etnik gruplaşmaları hem de yetersiz koşullardaki yaşamın negatif etkilerini önlemek amacıyla bir çok politika geliştirilmiştir ve hala denenmektedir. Son zamanlarda, Hollanda hükümeti, etnik gruplaşmaların olduğu semtlerde, karışık kökenli bir nüfus yaratmak amacıyla, bahsedilen geleneksel düşük-gelir bölgelerinde, daha pahalı konut yerleşimleri inşa ederek, uygulanabilir ve pozitif bir gelişmeyi de beraberinde getireceği düşünülen bir konut politikasını savunmaktadır.(Kepmen,1998)

Bölünmüş bir kent genellikle istenen bir durum olarak görülmez. Bu, genellikle gelir dağılımının dengesizliğiyle, düşük kaliteli yerleşim alanlarında yaşayan düşük gelirli ailelerin bölgesel ayrım ve gruplaşmasıyla ilgilidir. Bu bölgesel gruplaşmalar, bu grupların içinde yaşayanlar, bazen kent ve hatta kentsel ekonomi için dezavantaj olurlar. Özellikle etnik ayrım ve gelir ayrımının birleştiği durumlarda, bu gruplaşmanın problematik yönleri ortaya çıkar ve bunu bazen gruplaşma ve ayrımın derecesini azaltmak üzere planlar izler.

Kutuplaşma, ayrım ve gruplaşma kentsel yerleşimlerdeki tek problem değildir. Değişen ekonomi, konutlardaki ve semtteki kalite kaybı, izdiham, seçici göç süreci, alt-kültür oluşumu da kentler için diğer bazı problemlerdir. Bu süreçler aynı zamanda ve aynı yerde görülebilir. Dahası birbirlerini tetikleyebilirler.

Politik görüş açısından Hollanda ilginç bir durum oluşturur çünkü Hollanda kentleri bazı açılardan diğer batı Avrupa kentlerinden farklıdır. Nispeten daha yüksek kaliteli sosyal konut yapılarının düşük gelir grupları için de ulaşılabilir olduğu bir konut sektörünün olması ilkesine dayanan konut politikasının, toplumu yerleşim dilimleri ve semtlerde iç içe geçmiş bir hale getirdiği Hollanda kentlerini oluşturması, belli grupların bölgesel kutuplaşmalarından daha yaygındır. (Kepmen,1998)

RANDSTAD BÖLGESİ VE ŞEHİRLERİ

Hollanda içinde, ayrım genellikle ülkenin kentleşmiş batı yakasıyla daha az kentleşmiş doğu ve güney yakaları için yapılmıştır. Batı yakası içinde, Randstad bölgesi uzun süre dikkat çeken bir bölge olmuştur. Nal şeklindeki, çok çekirdekli bu alan, 6.5milyonluk nüfusuyla 80 kilometrelik bir alan kaplar.

İkinci dünya savaşından sonra, Randstad bölgesi, çok fazla kalabalığıyla, çok fazla şirketi ve insanı kendisine çekmesiyle, bölgenin merkezindeki “yeşil kalp” alanını tehdit etmesiyle sık sık problemlili bir alan olarak görülmüştür. Ekonomik büyümeyi ve nüfusu ülkenin daha geniş bir parçasına yaymak için çok sayıda önlem alınmıştır. Bu önlemler, büyük şehirlerden yayılan nüfusun yeni kasabalara yerleştirilirken aynı zamanda, yeni köy ve kasabaların büyümesini kısıtlayıcı fiziksel planlama yasasıyla, 60’lardan 70’lere kadar süren büyüyen merkez politikasını içerir.

1980’den beri, Randstad sadece problemlili bir bölge olarak görülmedi aynı zamanda bölge, ülkenin ekonomi kaynağıydı. Bölgede bulunan Schiprol havaalanı ve Rotterdam limanı ülkenin ekonomik ana limanları olarak gösteriliyordu. Randstad bölgesinde, başkent olarak en geniş kent olan Amsterdam’ı, Rotterdam, Hague ve Urect izler. (Kepmen, 1998)

BÖLGESEL FARKLILAŞMALAR

Faşlılar ve Türkler Hollanda kentlerinde iki büyük etnik gruptur. Diğer bazı batı Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, bu gruplara dahil bir çok aile ya işsizlik ya da düşük maaşlı işlerde çalıştıklarından dolayı düşük gelirliilerdir.(Kepmen, 1998)

Şekil 4.5 bu iki nüfus grubunun ayrımını betimlemektedir. 1983-1993 yılları arasında, sayısal açıdan önemli bu iki grubun dört büyük Hollanda kentindeki ayrımı artmıştır. Rotterdam ve Hague’de ayrımın derecesi diğer iki kente göre daha yüksektir. Bunun anlamı şudur: Amsterdam ve Utrecht’te bu iki grup daha çok semte yayılmışken, Rotterdam ve Hague’de bu gruplar daha kapalı bir yerleşim içinde gruplaşarak yaşamaktadırlar.

Table 1 Spatial Segregation by Ethnicity (for Turks and Moroccans) in the Four Largest Cities of the Netherlands, 1983-1993*

	Amsterdam	Rotterdam	The Hague	Utrecht
Turks 1983	35.7	50.7	?	35.7
Turks 1993	40.9	53.8	60.4	44.5
Moroccans 1983	35.3	49.5	?	40.3
Moroccans 1993	38.8	49.9	53.2	42.7

Şekil 4. 11 1983-1993 yılları arasında Hollanda’da, dört büyük kentte bölgesel etnik ayrım tablosu (Kepmen, 1998)

Turks in Amsterdam	Turks in Rotterdam
Kolenkit ('45-'60) 14.4%	Afrikaanderwijk ('06-'30) 24.9%
Van Galenbuurt ('06-'30) 13.1%	Bloemhof ('06-'30) 19.8%
Hoofdweg ('06-'30) 11.9%	Hillesluis ('06-'30) 19.2%
Landlust ('31-'45) 11.9%	Feijenoord (before '06) 18.0%
Indische Buurt West ('06-'30) 11.6%	Bospolder ('06-'30) 17.3%
Entire city 3.8%	Entire city 5.1%
Moroccans in Amsterdam	Moroccans in Rotterdam
Kolenkit ('45-'60) 19.7%	Spangen ('06-'30) 10.6%
Overtoomse Veld ('45-'60) 16.4%	Oude Noorden (before '06) 10.3%
Indische Buurt West ('06-'30) 15.1%	Bospolder ('06-'30) 9.7%
Transvaalbuurt ('06-'30) 14.7%	Oude Westen (before '06) 9.5%
Osdorp-Midden ('61-'70) 14.2%	Tussendijken ('06-'30) 8.8%
Entire city 5.5%	Entire city 3.1%
Turks in The Hague*	Turks in Utrecht
Schildersbuurt West (before '06) 27.1%	Westplein (before '31) 18.3%
Schildersbuurt Oost (before '06) 22.3%	Staatsliedenkwartier ('45-'60) 18.2%
Transvaal Noord (before '06) 19.7%	Leidseweg ('45-'60) 14.8%
Transvaal Zuid ('19-'45) 19.0%	Marshallaan ('45-'60) 12.9%
Transvaal Midden ('06-'19) 18.6%	Kanaalstraat (before '31) 10.7%
Entire city 4.1%	Entire city 3.5%
Moroccans in The Hague*	Moroccans in Utrecht
Schildersbuurt Oost (before '06) 14.9%	Marshallaan ('45-'60) 28.1%
Schildersbuurt West (before '06) 14.2%	NW. Hoograven ('45-'60) 20.9%
Spoorwijk ('19-'45) 13.8%	Schaakbuurt ('45-'60) 20.3%
Rivierenbuurt Noord (before '06) 13.3%	Westplein (before '31) 18.8%
Noordpolderbuurt ('19-'45) 11.6%	Staatsliedenkwartier ('45-'60) 15.6%
Entire city 3.2%	Entire city 5.8%

Şekil 4. 12 Dört büyük şehirdeki en önemli gruplaşmaların olduğu bölgeler (Kepmen, 1998)

Rotterdam'ın, 19. yüzyılın sonlarında gelişmiş alanlarındaki gruplaşma oluşumlarının nedeni bu bölgelerin yenilenmesidir. Rotterdam'daki kentsel yenileme politikası geniş yerleşim alanlarının muhafaza edilmesi ve geliştirilmesi ihtiyacını vurgular. Bu da, Faslı ve Türk ailelerini bu alanlarda yeterli konut imkanı sağladı. Bu fırsat, yerli nüfus arasında popüler kalan 1945 sonrası alanlardaki yapılaşma baskısının yönünü değiştirdi.

Etnik azınlıkların yoğunlaşma alanlarının dokusu açısından bakıldığında Hague ve Rotterdam arasındaki benzerlik dikkate değerdir. Bu dokunun ortaya çıkışı, 1980lerin başında yeniden geliştirilen alanlar hakkındaki seçimlerle açıkça ilişkilidir. Aynı zamanda, hakim olan model çoğunlukla kiralık sosyal konutların yeniden düzenlenmesini vurguladı. Yeni konutların büyük bir kısmı büyük aileler için yeterliydi. Kent yenileme rejimi, yerel topluluğa tahsisatta

öncelik tanıdı. Tükler ve faslılar bu yenilenme sürecinden önce bu bölgelere taşındıklarından etnik grupların tutulması kaçınılmaz oldu.

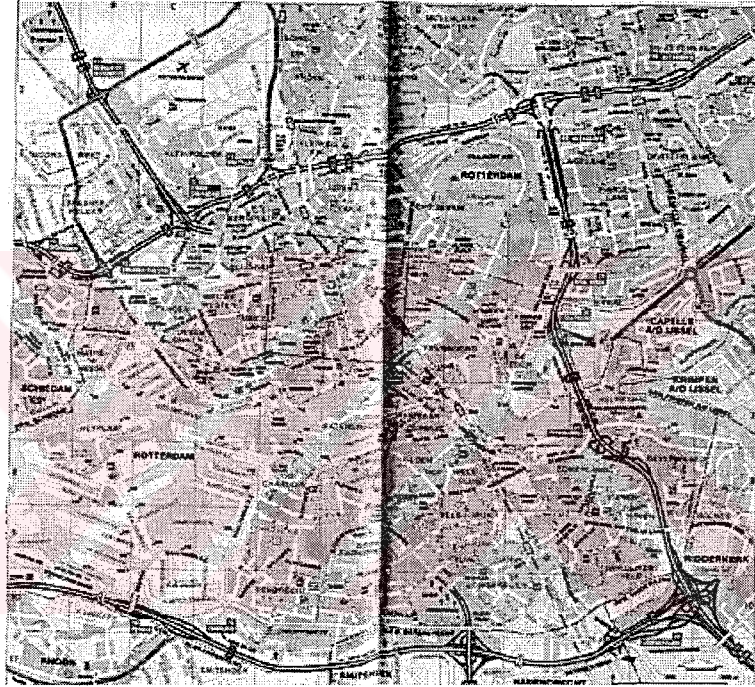
Bu açıklamalar aynı zamanda azınlıkların nerede yaşamadıklarını gösteriyor. Kendi karakteristik yüksek kira oranlarıyla 1960lardan beri geliştirilen semtler hala uzak durulan yerleşimlerdir. Bu alanlar 60ların yüksek komplekslerini ve seçkinlerin sıra evlerini içerir. Ev sahipliğinin yaygın olduğu bu tip alanlarda, azınlık ailelere pek rastlanmaz çünkü çok az sayıda Faslı ve Türk aile ev sahibi olabilmektedir. Bu da konut standartlarının kalitesini düşürmektedir. (Kepmen, 1998)

ROTTERDAM - BLOEMHOF ÖRNEĞİ

KENTSEL ÇERÇEVEDE BÖLGENİN GELİŞİMİ

Günümüzde kentin ortasından geçen Maas nehrinin 19.yüzyıla dek yalnızca kuzeyi yapılaşmışken, endüstrileşmenin getirdiği nüfus patlamasıyla nehrin güneyinde yeni yerleşmeler gelişmeye başlamıştır. 1850’de 86.000 olan kentin nüfusunun 1910’da 425.000’e çıkması bu patlamanın boyutlarını gösterir. Bu insan kitlelerini yerleştirebilmek için de Maas’ın güneyinde niteliksiz, dönemin diğer ülkelerinde de benzer koşullarla oluşan mahalleler paralelinde bir fiziksel doku gelişmiştir. Bloemhof da bunlardan biridir.

Şekil 4. 13 Rotterdam’ın coğrafi konumu (www.atp-online.nl)

Yine 1910’lardan itibaren kentin güneyinde gelişmiş olan bu spekülatif kökenli niteliksiz gelişmeyi nitelikli planlama ile durdurma çabaları gözlenir. Ancak göç hızı planların gerçekleştirilme hızından fazla olduğundan yüzyılın başında Maas’ın güneyinde planlı ve plansız gelişme iç içe girmiştir.(Delft University, 1982)

1921 yılında Hollanda’daki ilk bölgesel planlama Bloemhof’un da içinde yer aldığı Maas’ın güneyindeki “Rotterdam Zuid” için geliştirilmiştir. Bunun sonucunda 19.yüzyıl dokusunun bir bölümü yıkılıp bahçe-kent anlayışıyla yeniden biçimlendirilmiştir. 1921 yılında kentin tümü geniş kapsamlı yıkımlara sahne olmuştur. Diğer endüstrileşen Avrupa ülkelerinde de görülen istenmeyen sosyal dokuyu kentten uzaklaştırma amacına yönelik yıkımlar 1910’da

tarihi çekirdeğin ortasından geçirilen Coolsingel bulvarının kuzeyini hedef almış, pek çok tarihi eser tahrip edilmiştir. 1927 yılında Rotterdam Zuid Witteveen tarafından bağımsız bölge olarak ele alınmış, 1938 yılında bu plan onaylanmıştır. Ancak bu plan II.Dünya Savaşı'ndan sonra oldukça değiştirilerek uygulanmıştır, bu uygulamalar da belirli ölçüde dokusal yıkım içerir. (Delft University, 1982)

Bloemhof'un bir bölümünü de içine alan bu yıkım-yeniden yapım hareketi sonucunda konut sorunu artmış, kullanıcılar yeni konutların kiralarını karşılayamadıkları gibi, işyerlerine de çoğu durumda uzak düşmüşlerdir.(Delft University, 1982) Rotterdam Zuid bölgesi 60'lı yıllara dek De Stijl hareketi ile başlayıp 3.CIAM Kongresi ilkeleriyle süren çeşitli mimarlık teorilerinin uygulama alanı durumuna geldiğinden günümüzde bir çağdaş mimarlık Açık hava müzesi görünümündedir.

II.Dünya Savaşı'nın ardından yer yer bombalanmış olan Rotterdam'ın yeniden yapımı söz konusu olduğunda gündeme gelen Witteween planı tarihi merkezdeki ana elemanların korunmasını öngörüyorsa da kent genelinde %60 oranında bir dokusal yıkımı amaçlamıştır. Rotterdam Club kuruluşu ise bu plana karşı çıkmış ve 1945'den itibaren kent genelinde bölgelerin planlanmasına ilişkin bir kamuoyu tartışması başlamıştır. Bu çerçevede kullanıcıları bilgilendirici afişler ve broşürler de bastırılmıştır. Bu planlamaların uygulanması sırasında varolan dokunun çoğu yıkılmış, küçük işyerleri yok olmuş, gecekondulaşan bölgelere yerleşen yabancı kökenli gruplar yerleşik ailelerle çatışınca da sosyal sorunlar ortaya çıkmıştır.(Groothuijzen, 1984)

Gecekondulaşmanın nedeni yıkımların merkezi hükümetin kiralari dondurma politikası ile birleşmesinde aranabilir. Bu durumda taşınmazlara yapılan yatırımlar çok azalmış, büyük bir konut sorunun doğmuş, varolan yapı stoğu ve özellikle tarihi doku bakımsız kalmıştır.

(Bakkes,1982)

BÖLGEDE KATILIMCI KORUMANIN EVRİMİ

1970'lerde gecekondulaşmaya karşı geniş çaplı kullanıcı tepkileri ortaya çıkar. Bu tepkiler kısa sürede örgütlü biçime dönüşmüş ve kullanıcılar merkezi otoritenin yıkımlarına karşı bir protesto hareketi başlatmışlardır. Özellikle Bloemhof'da Türklerin kurdukları mahalle örgütleri merkezi planlamaya karşı çıkan hareket içinde etkili olmuştur. (Bakkes,1982)

1973 yılında Rotterdam Belediyesi kullanıcı ve uzmanların bir arada çalışarak dokuyu korumasını öngören yeni bir yönetmelik yayınlamıştır. (Bakkes,1982)

Hollanda'da gözlemlenen kullanıcılar ile merkezi yönetimin karşılıklı etkileşiminden kaynaklanan katılımcı anlayış, tabandan gelen tepkileri yerel yönetimlerin dikkate almasıyla gelişmiştir. Bu yönüyle de diğer pek çok örnekte yaygın olan merkez güdümlü katılım olayından farklılaşır. Rotterdam-Bloemhof bu farklı anlayışın başarılı bir uygulama örneğidir.

Şekil 4. 14 Bloemhof'taki işçi konutları

BÖLGENİN DOKUSAL ÖZELLİKLERİ

Fiziksel dokuyu yüzyılın başında yapılmış olan yapılar oluşturur. Eski tarımsal arazi üzerinde, hızlı endüstrileşmenin konut gereksinimine karşılık verebilmek amacıyla gelişen bu doku, dar uzun parseller, dar sürekli bloklar ve çok dar, karanlık iç avlularla biçimlenir. Yeşil alan yok denecek kadar azdır. Bu nedenle uygulamalarda bazı yapılar yıkılarak bölgenin ışık ve rekreasyon gereksinimleri karşılanmıştır.

Sosyal doku oldukça sorunludur. Diğer öncelikli koruma bölgelerine benzer olarak burada da yaşayanların %45'ini yabancılar oluşturur. Etnik karmaşa çatışmalara neden olmaktadır. Ama

korumaya yönelik örgütlenme bu sorunları da büyük ölçüde çözmüş, gruplar toplantılarda bir araya gelip tartışırken hem bölgelerini benimsemişler, hem de merkezi yönetimin görevlendirdiği sosyal uzmanların da yardımıyla birlikte yaşamayı öğrenmeye başlamışlardır. Hollanda'daki merkezi politika da etnik grupların soyutlanmış birimlere dönüşmeyip birbirleriyle bütünleşmelerini destekler niteliktedir.

NİJMEGEN ÖRNEĞİ

HOLLANDA'DA ORTA ÖLÇEKTE TARİHİ BİR ŞEHİR

1930'lardaki ekonomik durgunluk, II.Dünya Savaşı boyunca devam eden yıkımlar, savaş sonrası nüfus patlaması, Hollanda şehirlerinin büyümesine yol açtı. 1945-65 yılları arasındaki dönem boyunca, şehrin yayılma hızı en yüksek seviyesindeydi, sonrasında tarihi merkezler için bu hız, politik ilgiler lehine azaldı. Yayılma dönemi boyunca şehrin merkezindeki ana fonksiyon alış-veriş ve iş merkezi olarak düşünüldü. Konut işlevi çok ihmal edilmiş ve yeni oluşan şehir dışı mahallelere sürülmüştü. Uygulamada, merkez tarihi alanlar az ya da orta canlılıkta "ekonomik getto"lara dönüşmüştü. 1960'lı yılların sonunda, hükümet dış mahallelerin (varoşların) oluşturulması politikasını yavaşlatmaya karar verdi, böylece tarihi alanların da dahil olduğu şehir merkezlerinde yapılacak rehabilitasyon(iyileştirme) çalışmalarına daha çok ağırlık verilecekti. Bu politika, İskan ve Fiziksel Planlama Bakanlığı tarafından ve İskan ve Planlama Kanunu dahilinde gerçekleştirildi.

1975'ten itibaren İskan ve Fiziksel Planlama Bakanlığı ile Kültür Bakanlığı, sosyokültürel dokunun geliştirilmesiyle yaşam koşullarının iyileştirilmesi amacını güden, tarihi şehir merkezlerinin yenilenmesi çalışması için bir araya geldiler. Bu operasyon başarısını ispatladı ve bugün, bir çok tarihi kent merkezinin canlandırılmasının ardından, ulusal kent yenilemesi politikası savaş sonrası yerleşimlerin geliştirilmesini amaçlıyor. Bu alanlar yaklaşık 50 yaşındalar ve günümüz yaşam standartlarına cevap verebilecek durumda değildirler. Henüz yasayla korunmasalar da, bu alanlar Kültür Bakanlığı'nın ilgi alanındadırlar.

Bu dönemde, hükümet destekli kuruluşlar tarafından, sosyal konut adı altında bir çok konut yerleşimi inşa edildi. Günümüzde kurumlar özelleştirildi, sosyal konut ve koruma konularındaki ilgi azaldı.

NİJMEGEN

Şekil 4. 15 Nijmegen'in Hollanda'daki yeri

Nijmegen, Hollanda'nın en eski yerleşimleri olan Maastricht ve Utrecht'le birlikte anılır. Roma hakimiyeti döneminde keşfedilmiştir ve yaklaşık 1800 yaşındadır. Bir Roma kalesi olarak başlayıp, Romalılar püskürtüldüğünde, bir Pazar kentine dönüştürülmüştür. Nijmegen "yeni pazar" anlamına gelir. Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra, kent Kutsal Roma İmparatorluğu'nun en büyük şehri haline gelir ve Büyük Charles tarafından yönetilir. Ortaçağda ticari faaliyetlerin genç merkezi olur. Şehrin ortaçağdan kalan dokusu iki ana rota üzerinde bulunur; biri doğudan batıya diğeri kuzeyden güneye giden rotalardır. Bu rotaların kesişim noktasında Pazar alanı yer alır. Eski Roma ana yolları ilk altyapı ihtiyaçlarını yerine getirmiştir. Roma sonrası dönemde ihmal ve koruma yoksunluğundan dolayı bu yollar terkedilmiştir. Bundan sonra Rhine nehrinin bir kolu olan Waal nehri, ana ulaşım rotasını oluşturmuştur. Bu yüzden, Nijmegen'de, Pazar ve yerleşim bölgesi ve aralarında nehir boyunca uzanan iskele kentin ana ekonomik bileşenleridir.

Şekil 4. 16 Nijmegen'in kentsel dokusu (www-math.sci.kun.nl)

19.yüzyılın sonlarına kadar kent askeri kale olma özelliğini kaybetti. Ticari aktiviteler azaldı, ilk demiryolu altyapısı kenti ihmal etti, askeri işlevler terk edildi. Nijmegen'in ekonomik gelişmesi geride kaldı. Kentin, kıyı şeridinde, boşalan askeri alanlarda, batıdan gelebilecek yüksek gelirli insanlar ve emekliler için villalar inşa edilerek, bölgesel Pazar olarak devam etmesine çalışıldı. Fakat bu aktiviteler kente ekonomik gelir sağlamadı ve kent merkezi çok hızlı bir biçimde fakirleşti. Bundan sonra Nijmegen'in fakirleşme süreci başladı. 19.yüzyılın sonlarında, endüstri, demiryolu altyapısı, modern otoyollar dahi kente hiçbir yarar sağlamadı. Son savaş boyunca uğranan zararlar Nijmegen'da ekonomik varlığa son verdi. Sonraları kentin bir kısmı ticari merkez olarak modern bir şekilde tekrar inşa edildi fakat kentin eski kısmı çürümeye ve gelecekteki gelişmelere terk edildi.

60'lı yılların ortalarında kentin yaklaşık %60'ı yıkıldı ve yıkılan boş alanlar geçici otopark alanları olarak kullanıldı. Ortaçağdan kalma bir çok nitelikli konut yıkıldı, Waal nehri boyundaki liman endüstri ve trafik işlevlerini kaybetti ve bu bölgeler varoş mahalleler olmaya

başladı ve bölgede yaşayanların sayısında bir hayli fazla düşüş gözlemlendi. Nijmegen kenti artık hiçbir fonksiyonunu yerine getirmemekteydi.

Şekil 4. 17 Nijmegen'in koruma ve yenileme çalışmalarından önceki durumu

KORUMA YAKLAŞIMI

70'li yılların başlarında, Nijmegen'in son kalan sakinlerinin itkisi ve karşı çıkışı, yerel otoriteleri, kentsel yenileme ve yeniden yapım politikalarını koruma modeli leyinde değiştirmeleri için zorladı. Halk merkez hükümet tarafından cesaretlendirilmiş, teşvik edilmişti ve Koruma Şubesi Nijmegen'da belirlediği ve tanımladığı alanları koruma alanı olarak ilan etti. Sakinlerin yaşam koşullarının düzeltilmesi, geliştirilmesi, varolan yapı alanlarındaki kültürel değerlerin göz önüne alınması ve onlara saygı duyulmasıyla gerçekleştirilebilirdi. Koruma Şubesi İskan ve Fiziksel Planlama Bakanlığıyla sıkı bir işbirliği yaparak tarihi alanlarda yeniden canlandırma için birleşik bir sistem geliştirdi. Bu sistemin yardımıyla, yerel otoriteler, varolan yapıları, konutları, kamusal alanları, sokak dokusunu ve sosyal yapıyı esas alan bir yenileme projesi hazırladılar. Yenileme projesi ve rehabilitasyon programı kent konseyi tarafından onaylanmalıydı ve daha sonra finans desteği için merkez hükümete sunulmalıydı.

Sözü edilen yaklaşım, son 40 yıldır ihmal edilmiş, yapılaşmış alanlarının çoğu yıkılmış,

sosyal kimliği ve yapısı altüst olmuş Nijmegen'in güney bölgesi için tam (sosyoekonomik, sosyokültürel) bir yeniden canlandırmayı kapsıyordu.

Koruma aktiviteleri, eski sosyal yapının kalıntılarıyla ilişki içinde olan, varolan kentsel dokuya adapte olan ve düşük gelirli grupları için de konutları kapsayan yeni konut bölgelerinin tasarlanmasını ve nehir önünde yeni fonksiyonların geliştirilmesini içeren yeni bir kimliğin yaratılmasını ifade ediyordu. Böylece, koruma planı, tarihi sosyal ve kültürel altyapıya dayanan, geliştirme planı statüsüne yükseldi. Geliştirme planı, demokratik kontrollü arsa kullanım planına dönüştürüldükten ve bir finans planıyla desteklendikten sonra, 1975-1988 yılları arasında uygulandı.

Şekil 4. 18 Nijmegen'in bugünkü durumu (www.zowerkt.nl)

Bugün Nijmegen kenti, orijinal sosyokültürel kimliğini ayakta tutan, tarihinden etkilenmiş yeni yerleşimi tarafından zenginleşti ve rahatlıkla yaşanabilir, çalışılabilir bir kent haline geldi. (van Dun, 2003)

ROOMBEEK ÖRNEĞİ

ROOMBEEK SEMTİNİN YENİDEN YAPIMI, ENSCHEDE

Enschede 13 Mayıs 2000’de inanılmaz büyüklükte bir felakete uğradı. Havai fişek deposunun patlaması 23 insanın ölümüne, yüzlerce yaralıya, 600’den fazla ailenin evsiz kalmasına mal oldu. Neredeyse bütün yerleşim bir anda yerle bir oldu.

Şekil 4. 19 Roombeek’te havai fişek deposunun patlamasıyla yanan kentten bir sokak

Şekil 4. 20 Patlama anı (www.noblespirits.com)

Şekil 4. 21 Kentin patlamadan sonraki durumu

Şekil 4. 22 Patlamadan zarar gören, boşaltılan evler

Felaketten hemen sonra Enschede Belediyesi, diğer otoriteler ve konut şirketleri, Roombeek sakinleri için, semtin yeniden yapılması ve konutların döşenmesi için isteklerini dile getirdiler. Katılım programı için üç hedef belirlendi :

1. yanan semtin yeniden yapımı için planların geliştirilmesinde semt sakinlerinin ilgisi ve katılımı
2. semtin ilk sakinlerinin yıkım gerçeğini kabullenmeleri
3. halkın Enschede otoritelerine olan güvenini tamir etmek.

Tekrar yapım programı 5 evreye bölündü :

1. semt için yapılanma planının hazırlanması,
2. semt için çok sayıda detaylandırılmış alt planların hazırlanması,
3. yeni semtin doğru inşa edilmesi,

4. semtin donatılarının eklenmesi,
5. semtin yönetimi, korunması ve günden güne gelişimi.

Bu çalışma aralık 2001'de tamamlanan 1. safhaya odaklanmıştır. Bu safha, küçük sakin gruplarına ve girişimcilere danışılmasıyla başladı. Bunu başlangıç toplantısında, şehir plancısının semt sakinlerine tanıştırılması izledi. Semt sakinlerinin fikir ve ihtiyaçlarının envanterinin çıkartılması için çok sayıda yaklaşım uygulandı. Kent planlama ekibi bu envanterden çıkan sonucu, taslak yapı planlaması için kullandı. Bu plan semt sakinlerine sunuldu ve kabul gördü. Bunun üzerine belediye de bu planı uygulamaya aldı.

Yeniden yapılanma süreci hala devam etmektedir.

1. Süreç kim tarafından organize edilir?

- Aracının rolü (proje grubu)

Bağımsız bir aracı, semt halkının belediyenin rolüyle ilgili olarak şüpheye düşmesinden dolayı, programda başarı sağlanması amacıyla göreve atandı. Belediye, belediyenin kendi siteminden ayrı bir proje grubu oluşturdu. Bu grubun, daha esnek, rahat yaklaşım tarzları benimsemeleri için sakinlere kapalı olması kararlaştırıldı. Bir kent plancısı yapısal planı hazırlaması için görevlendirildi. Konsey üyelerinin ve "alderman" lerin toplantılara katılmalarına izin verildi fakat görüşlerini sunmaları yasaktı. Onların görevi semt sakinlerini içlerini dökmeleri için cesaretlendirmek ve bu süreç üzerinde bir denetim sağlamaktı.

Belediyenin yöntem müdürü, yöneticilerin, müdürlerin, uzmanların ve politikacıların halkın katılım sürecinin sonuçlarını planların gelişimiyle birleştirdiklerine garanti verdi.

- Hedef grup ve aracı arasındaki karşılıklı güven

Programın başarılı olmasında, katılımcı projenin uygulanması ve semt sakinlerin arasındaki karşılıklı güven çok büyük önem taşıyordu. Bu, projenin tüm sorumluluğunu taşıyan bağımsız pozisyondaki aracının meziyeti ve semt sakinlerinin ileri sürdüğü fikirleri ve ilgilerini sunması sayesinde başarılı.

Kent plancısının yaklaşımı, sonuçta katılımcıların güvenini sağladı. Plancı, katılımcıların isteklerini dinledi ve onları dikkate aldı.

- Aracının kişiliği

Katılım programının yönetiminde görev alan çeşitli karakterlerin birleşimi ve uyumu,

hepsinin de katılımcının durumuyla ilgilenmesi programın bir diğer başarısıdır.

Sorumlu aracının yeteneği, katılımcıların dilinden konuşması ve onların görüşlerini her şeyin üzerinde tutmasındaydı. Bu aracı, katılımcılarla resmi olmayan bir çok görüşme yaptı, onların katılımını sağlamak amacıyla bir çok yaklaşım tertipledi.

Kent plancısı da katılımcıları yakından dinleme yetisine sahipti. Onlarla empati kurabilen ve o semtte doğup yetişen biri gibi onları anlamaya çalışması sayesinde başarılı oldu.

1. Semt sakinleri katılım için nasıl cesaretlendirilir?

- İlgi / Yakınlık

Katılımcılar evlerini, iş alanlarını ve kişisel pozisyonlarını kaybettikleri için direk ilgiye sahiptiler. “Sakinler katılmaya hevesliydi, durumun benzersiz olduğunu anladılar ve herkes katılımcı bir projenin başlatılması için gereken desteği vermenin sorumluluğunu hissetti.” Bu bölge Hollanda’da belirgin halk duyarlılığını, ruhunu ortaya koyar.

- Örnek olma

800 kişilik katılımcının yer aldığı çalışma sıra dışı bir örneği oluşturur. Bu katılımı etnik azınlık (çok yüksek ve benzersiz bir şekilde)%90 oranında katkıda bulunmuştur.

- Zaman

Katılım sürecinin adımlarını gösteren afişler ve ekran program boyunca her toplantıda gösterilmiştir. Çok kısa bir zamanda katılımcıların yardımıyla taslak bir gelişim planı hazırlanmıştır.

- Kapsam, ön koşullar, kurallar

Katılım programının başlangıcında proje hakkında son kararı belediye konseyinin vereceği belliydi. Fakat belediye konseyinin semtin sakinlerinin dileklerini önemsemenin dışında bir şey yapması beklenmiyordu. Buna ek olarak, ilk büyük semt sakinleri toplantısında, katılımcılar, bütün isteklerinin yerine getirilemeyeceği konusunda bilgilendirildiler. Belediye ek öneriler üzerinde çalışmadan önce, yapı taslak planının sakinlere sunulabileceği de belirtilmiştir.

- İçerik

Planın içeriğiyle ilgili olarak hiçbir ön kriter şart koşulmamıştır. “Her şey mümkün olmalıdır, geleceğe dair bütün düşünceler minimum yükte olmalıdır.” İlk başta

belediye yönetimi bir takım kriterler koymak istemişse de aracı bunu kabul etmeyerek katılımcı haklarını korumuştur.

2. İletişimde nasıl bir etkin kullanım sağlanabilir?

- Belli bir hedef gruba uyarlanması

Çeşitli sakin ve girişimci grupları için farklı iletişim yöntemleri hazırlandı. Haberleşme, sakinlerin ortamına uygun duruma getirildi, örneğin, semtte, her biri kendi çevresine sahip olan, resmi olmayan parsel bölünmeleri yapıldı. Bireysel yaklaşımlar her bir alt alana, bölüme adapte edildi.

Çocuklar ve etnik topluluk üyeleri ayrı hedef gruplarını oluşturdu, haberleşmenin anlamı üzerine onlara daha detaylı bilgiler verildi.

- Ulaşılabilirlik

Katılım programının yürütülmesiyle ilgili bütün çalışanlar her zaman katılımcılarla birlikteydiler ve onlarla konuşmaya hevesliydi. Bu kişilere ulaşmak kolaydı. Bunun yanında semtte, felaket bölgesinde bir proje bürosu kurulmuştu ve yapılanlar semt sakinleri için sergileniyordu.

- Geri beslenme

Programın ilk toplantısında, yürütücü grup basının ilgisine önem verdiklerini vurguladılar. Her hafta yerel gazetede katılımcı çalışmanın gelişim safhalarını anlatan makaleler yayınlandı. Buna ek olarak semtin asıl sahiplerine ve ilgilenen kişilere, planların gelişim aşamalarını içeren bilgi mektupları, haberleri düzenli olarak gönderildi.

Plan üzerinde söz söylemek, onay kullanmak isteyen semt sakinleri için, geniş toplantı çadırlarında taslak yapı planı (avan proje) sunuldu. Belediye katılımcılara projede tasarlanan her şeyin nedenini açıkladı.

- Ödüller, takdir ve kanıt

Ulusal basının ilgisini en çok çocukların projeleri çekti. Katılımcılar fikirlerini ve isteklerini plan üzerinde anlatabilecek yetideydiler. Esas ödül, yeni semtlilerin isteklerine uygun olarak tasarlanan yeniden inşa edilmiş bir semtin dönüşüydü.

3. Hangi etkili aktiviteler ve metotlar vardır ve bunlar plana nasıl yerleştirilirler?

- Faklılık, çeşitlilik

İletişimin çeşitli boyutlarının birleşmesi programın başarısında katkıda bulundu.

Örneğin, Türk kadınlarıyla yapılan ev toplantılarını da içeren küçük ölçekli toplantılar, sanatçılarla yapılan atölye ve seminer çalışmaları, girişimcilerle tartışma, genç insanların beyin fırtınası yapması, bir web sitesi, bir internet sayfası, internet üzerinden kent plancısıyla sohbet düzenlenmesi, dilek ve istek kutusu, geniş çaplı toplantılar, yeni şehri yapmak için çocukların lego kullanmaları, fotoğraf teknikleri gibi.

- Sosyal açı

Genelde, görsel bir yaklaşımın seçilmesine karar verildi. Toplantıların resmi bir havada yapılmasından kaçınıldı, parlak malzemeler kullanılmadı. Böylece toplantılara katılmaktan zevk almayanlar bile rahatlık kolaylık hissettiler. Bütün toplanmalar, günlük konuşma havasında, insanların kendilerini doğal bir şekilde ifade ettikleri, neşeli ve resmi olmayan bir ortamda geçti. Sunumlar farklı etnik gruplar için onların dilinde de yapıldı. İçi kof, anlaşılmaz öğelere yer bırakılmadı.

- Başarılı aktivite örnekleri

İlk etapta, toplantılar 40 kişilik sakin ve girişimci grubuyla denendi. Tartışmalar, toplulukla ve onların anlayışıyla, yapılan katılımcı programın uygun olup olmadığının denenmesi için yapıldı. Onların program konusundaki fikirleri alındı.

Telefonla, fikirlerin iletilmesi için 24 saat açık öneri sistemi geliştirildi. Web sitesi, dilek kutusu ve anketlerle birlikte 300 fikir önerisi alındı.

Katılımcılar için uygun olan zamanlarda program yürütücüleri kahve toplantıları düzenleyerek 5 ailelik sakin gruplarını ziyaret ederek fikirlerini aldı.

Etnik azınlık üyelerine resmi olmayan liderleri üzerinden ulaşıldı. Türk ve Faslı kadınlar kendilerini daha rahat ve güvende hissetmeleri için evlerinde ziyaret edildiler.

Çocukların geleceklerini inşa etmelerine imkan tanındı. Gelecekteki semtlerini hayal ettikleri resimler çizdiler, Legolardan kent yarattılar, internet sohbetlerine katıldılar.

Rijksmuseum'da büyük çaplı toplantılar düzenlendi. Bu toplantılarda gruplar bir semt maketinin ve fotoğraflarının olduğu masalara oturtuldular. Toplantılar, katılımcıların rahatça etrafta dolaşabildikleri, tartışma ve fikirlerini açıklama serbestliği olan canlı ve eğlenceli bir sohbet ortamında yürütüldü (Compagner ve diğerleri, 2003).

4.3 Yerel Yönetim Yönlendirmeli Katılım : Berlin/Kreuzberg

BERLİN - IBA DENEYİMİ

Kuzey Avrupa'da Hollanda, İngiltere ve Batı Almanya gibi ülkelerin özellikle büyük kentlerinde, 1970'li yılların ortalarından itibaren, daha çok dar gelirli kesimi etkileyen bir konut sıkıntısı gözlemlenmektedir. Etkin azınlıklar, sosyal yardım alanlar, öğrenciler, düşük gelirli yalnız anneler, bu konut sıkıntısından en çok etkilenen hane halkı tipleridir.

O dönemlerde uygulanan kent gelişimi ve konut siyasetleri, daha çok yatırımcılara yöneliktir ve konut spekülasyonu gündemdedir. Bir yandan birçok konut boş dururken diğer yandan yukarıda belirtilen toplumsal kesimler sıkıntı çekmektedir. Bu çelişki, Hollanda ve İngiltere dışında Batı Almanya'da da yoğun protesto ve konut işgal hareketlerine yol açmıştır. Hamburg ve özellikle Berlin'de, eski konut bölgelerinde, daha çok genç kesimler tarafından boş duran binalar işgal edilmektedir. Bu binalar genellikle 19.yüzyılın ikinci yarısında yapılmış, yenilemek üzere boşaltılmış, çok kötü durumda olan binalardır.

Bu işgal hareketlerinin kökeni, 1960'lı yılların sonunda ortaya çıkan öğrenci ve parlamento dışı muhalefet hareketlerine denk gitmektedir. Genel toplumsal hoşnutsuzluk, eleştirisiz ekonomik büyümeye yönelik siyaset kültürü ve uygulaması, yaşam çevresine ve doğaya karşı varolan duyarsızlık ve konut üretimine cömertçe verilen kamusal destek siyaseti, bu yaygın protesto tepkisine yol açan nedenlerdir. Bu çerçevede bir çok konut şirketi oldukça büyük çıkarlar sağlamış, kar oranları %4 ile kısıtlı olan kamuya ait büyük konut şirketlerinin de yeniden yatırım yapmalarına, yani büyümelerine bir sınır getirmediği için de bu şirketler oldukça güçlenmiştir. Nitekim Neue Heimat adlı konut şirketi, 1960'lı yılların sonunda 4 milyonu geçen konut stoğu ile Avrupa'nın en büyük şirketi haline gelmiştir. Tepki aynı zamanda bu toplumsal yapılara olan tepkilerdir.

1970'li yılların başında Berlin'de iktidara geçen sosyal-liberal koalisyon, bu protesto ve işgal hareketlerine tatmin edici siyasal yanıtlar bulmaya çalışmış ve bu yanıtlardan biri olarak da 1975 yılında başlanan hazırlıkların sonucunda 1978 yılında "1984/87 Berlin Uluslararası Yapı Sergisi (IBA)" adlı kuruluşu hayata geçirmiştir. Kuruluşun dayandığı gelenek, Berlin'de 1911'den bu yana var olan, kentçilik alanındaki aktüel gelişmeleri bire bir uygulamaya geçirme amacıyla düzenlenen sergi geleneğidir ve IBA, bu anlamda yüzyılın dördüncü sergisidir. Amaç bir yandan başta Hollanda olmak üzere diğer bazı Batı Avrupa ülkelerinde uygulanmaya başlayan, katılıma yönelik demokratik bir kent yenilemesi yönünde bir siyasi

reform gerçekleştirerek mevcut işgal ve protesto hareketlerinin denetleyebilmektir. Diğer yandan da yeni konut üretimi alanında yeni ortaya çıkan, modern mimarlık ve kentçilik anlayışına eleştiri getiren ve modern öncesi kent planlaması modellerini, yoğun yapı bloğu yaklaşımlarını tekrar ön plana çıkararak post modernizm yönelişli yapılaşma yaklaşımlarını gerçekleştirmek amacı güdülmektedir.

IBA adlı kuruluş iki bölümden oluşmaktadır : Prof. Kleihues yönetimindeki bir bölüm yeni kent gelişimi ve yeni yapılaşma alanında çalışırken, Prof. Hamer yönetimindeki diğer bir bölüm kent yenilemesi, eski yapı alanında aktiftir. Hamer, yapılaşma sürecini demokratik bir süreç olarak yorumlayan ve planlamadan etkilenenlerin planlama süreçlerine katılımını ön plana çıkartan, yenilemenin amacını “mevcut sosyal ve kentsel dokuları koruyan, onlar için kent yenilemesi” olarak belirleyen ve yenilemeyi, mümkün olduğunca kiracıların onayıyla ve de onların evlerinden taşınması zorunluluğu en aza indirilerek uygulanan ilerici bir yaklaşım içindedir. “Temkinli Kent Yenilemesi” yaklaşımı ve de, “İnşaat sahibi olarak demokrasi” kavramı, IBA’nın Hamer yönetimindeki kent yenilemesi bölümünde gelişmiştir.

IBA’nın kent yenilemesi ekibi, ilk iş olarak yenileme bölgelerinde kiracı danışmanlık büroları kurarak, kent yenilemesinin uygulama bölgelerinde kiracı haklarını koruyan bir doku oluşturdu ve IBA’nın bu bölgelerde oldukça güçlü bir taban oluşturmasını, bu bölgelere kök salmasını sağladı. Böylece, siyasal etkisi göz ardı edilemeyecek bir konuma ulaştı. İşgalcilerle diyalog kurarak ve birlikte “kendi kendine yardım” yaklaşımıyla proje geliştirerek, bu hoşnutsuz potansiyeli kısmen olumlu ve yağıcı bir yöne yönlendirerek kamu oyununda saygınlık kazandı.

IBA’nın çalışma alanındaki nüfusun ortalama %20’si, bazı alanlarda %60’ı geçen bir kısmı etnik azınlıklardan oluşmaktaydı. Bunların da çok büyük kısmı Türkiye kökenliydi. Bu nedenle, IBA, bu bölgelerde hizmet vermek üzere Türk uzmanları kadrosuna aldı.

“Temkinli, koruyucu kent yenilemesi” başlığı altında IBA, kent yenilemesi alanındaki çalışmalarını şu 12 ilkeye dayandırmaktadır :

1. Kent yenilemesi, bölgede mevcut kiracılar ve işletmeler ile birlikte, onlar için gerçekleştirilmelidir.

2. Bölge sakinlerinin ve işletme sahiplerinin bölge gelişimine ilişkin amaçları, planlamanın da amacı olmalı, bu gelişim hedefleri uyuşum içinde olmalıdır. Bu çerçevede teknik planlamayla sosyal planlama el ele yürümelidir.
3. Bölge gelişiminin amacı, Kreuzberg'e özgü özelliklerin, bölge karakteristiğinin korunması olmalıdır. Bozulma tehlikesine maruz alanlarda güven sağlanmalı, iyimser tutum canlandırılmalıdır. Binaların yapısını tehdit eden hasarlar hemen giderilmelidir.
4. Gelişim planlaması, tüm korumaya yönelik yaklaşımlarına karşın yeni yaşam biçimlerine de mekansal olarak vermelidir.
5. Yenileme, temkinli ve aşama aşama gerçekleştirilmeli, meskun halka en az zarar verecek bir şekilde planlanmalıdır.
6. Mevcut yapılaşmanın daha iyi hale getirilmesinde kent planlaması açısından yıkımların en aza indirilmesi, mevcut serbest alanların yeşillendirilmesi ve bina cephelerinin uyumlu bir tasarımla düzeltilmesi ilkelerinden yola çıkılmalıdır.
7. Cadde ve sokaklar, yeşil sahalar gibi kamusal mekanlar mevcut halkın gereksinmelerine en uygun biçimde, yoğun kullanımı destekleyecek şekilde yenilenmeli, halk tarafından kabul edilmiş, sevilen alanlara dönüştürülmelidir.
8. Yenilemeden etkilenen kiracı ve iş yeri sahipleri, sosyal planlamaya katılmalı, bunların maddi kayıpları uygun bir şekilde tazmin edilmelidir.
9. Yenilemeye ilişkin kararlar demokratik, kamu oyunda saydam olarak düzenlenen bir tartışma ortamında alınmalı ve bu tartışma yoğunlukla yenileme bölgesi içinde sürdürülmelidir.
10. Güven yaratacak bir kent yenilemesinin, yenilemeden etkilenenlere maddi güvenceler sağlaması gerekir. Mevcut kaynaklar, bürokratik olmayan bir yöntemle ve hızla amaca uygun bir şekilde kullanılabilir.
11. Kent yenilemesini yürüten yarı resmi kurumlar, saydam bir yapı arz etmeli, kamu kaynaklarını yediemin yetkileriyle donatılmış olarak kullanılmalı ve yenileme planlamasını yürüten bu kurumlarla inşaat sürecinin yürüten kuruluşlar kesinlikle ayrılmalıdırlar. Yani denetleyici ile uygulamacı kesinlikle birbirinden bağımsız kuruluşlar olmalıdır.
12. Bu ilkelerle gerçekleştirilmesi planlanan, bu ilkelere dayalı kent yenilemesi, 1984 yılından sonra da, yani IBA'nın görevi sona erdikten sonra da uygulanmalı ve bu da güvence altına alınmalıdır.

IBA tarafından geliştirilen bu kent yenilemesi yaklaşımı, 1970'li yılların sonuna dek uygulanan kent yenilemesi uygulaması ile büyük ölçüde çelişmekte ve bu anlamda bir paradigma değişimini simgelemektedir. Zira geleneksel kent yenilemesi uygulamasında

yenileme bölgelerindeki halk büyük ölçüde boşaltılmaktaydı. Bu halkın siyasi anlamda direniş gücü gösteremeyen, siyasi hakları olmayan göçmen kesimi, bir süre sonra yenileme bölgesi olmaya aday eski konut bölgelerine aktarılmakta ve böylece güvenceli bir yaşam alanı geliştirme, yaşam çevresiyle özdeşleşme olanağı olmayan bir “kent yenilemesi çingeneleri” olmaya mahkum olmaktadır. Geleneksel kent yenilemesinde “katılım” sadece kendilerine gösterilen üç yeni konuttan birini seçmeye indirgenmişti. Dolayısıyla geleneksel kent yenilemesi, yenileme bölgesinde bir nüfus değişimi, işletme ve dükkan sahiplerinin bölgeyi terk etmesi anlamına da gelmekteydi.

Buna karşın IBA'nın görev yaptığı Kreuzberg semtindeki kent yenileme bölgelerinde, bölge sakinlerinin ve işletme sahiplerinin gereksinimleri, yenileme planlamasına temel oluşturmaktaydı. Bölge dışında, kağıt üzerinde planlama yerine önce bölge halkının gereksinimlerini saptama, sonra da planlamayı onlarla tartışıp somutlama yöntemi geliştirildi ve uygulandı. Kent plancıları ve mimarlar kadar sosyal plancılar, iş yeri ve işletme danışmanları ve kiracı danışmanları bu sürece aktif katılan uzman ekibe dahildi. Yenilemenin temelini, yenilenecek binalarda yapılan kiracı toplantıları oluşturmaktaydı. Bu toplantıları IBA'da çalışanlar yönetmekteydi ve bunlara kiracılar dışında ev sahipleri, belediye temsilcileri ve kiracı danışmanları da katılmaktaydılar. Burada belirtilen ve tutanağa geçirilen istemler, planlamaya temel oluşturmaktaydı.

Bu temkinli, korumacı kent yenilemesi yöntemi ile 1980'li yıllarda Batı Berlin'de başta, Kreuzberg belediyesindeki yenileme bölgeleri olmak üzere toplam 20.000 nüfusun oturduğu 7.000 konut yenilenmiş, 10 okul için yenileme planları yapılmış ve bunlardan üçü uygulanmış, 320 iç avlu gene katılım yöntemiyle yeşillendirilmiş, toplam 1640 çocuğu barındıran 24 çocuk yuvası planlanmış ve bunlardan 16'sı uygulanmıştır. Uygulanan yuvaların sadece yaklaşık yarısı yeni binadır; geri kalanı mevcut kullanılmayan veya yeterince kullanılmayan binaların yenileme ve adaptasyonuyla ortaya çıkmıştır.

IBA deneyiminin belki de en önemli sonucu, Almanya ve özellikle Berlin'de yukarıda belirtilen paradigma değişimini sağlamış olması, kent yenilemesi ve planlaması kültürünü kalıcı olarak saydam ve demokratik bir temele oturabilmiş olmasıdır. IBA sonrası dönemde, özellikle iki Almanya'nın birleşmesinden sonra örneğin Doğu Berlin'de ve birçok Doğu Alman kentinde geniş çapta uygulanan kent yenilemesinde, katılım, sosyal planlama ve korumaya yönelik yenileme sistematik bir şekilde uygulanmıştır. (Arın, 2003)

BERLİN'DE YAPI SERGİLERİ

1910 Genel Şehircilik Sergisi : “Büyük Berlin’in imarı için genel şehir planı yarışması” bu serginin çekirdeğini oluşturuyordu. Ele alınan konu şuydu: 1870’lerden itibaren patlarcasına yayılan ve azgın biçimde çevreye kol salan şehir için düzenli bir gelişim planı gerçekleştirmek ve aynı zamanda genç Alman Rayhı için görkemli bir başkent düzenlemek.

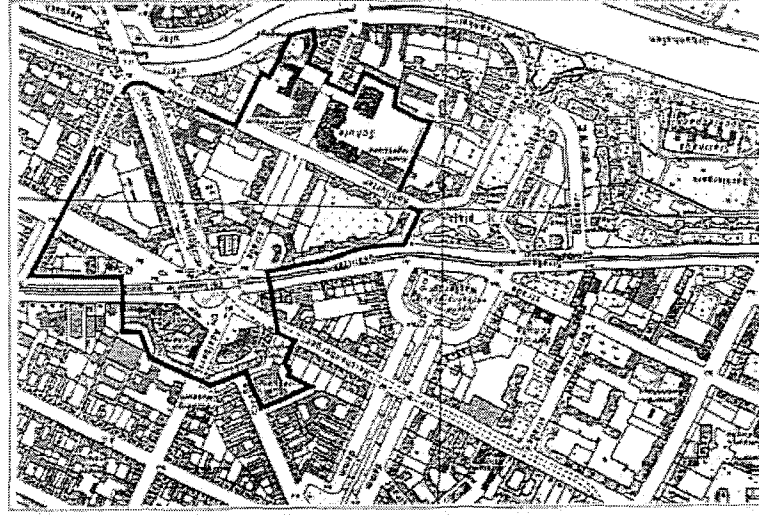
1931 Alman Yapı Sergisi : Birçok kez ertelenen ve dünya ekonomik krizinin etkisi altında oluşmuş olan bu galeri sergisi, inşaat ekonomisini canlandırma programlarını ve maliyet azaltma çalışmalarını görüşe sunuyordu. Temalar : “Çağdaş inşaat”, büyük sitelerde toplu konut yapımı, “zamanımızda konut”, “en dar geçimliler için konut”. Boy göstermeye başlayan nasyonal sosyalizm bu gelişimi ortadan sildi.

1957 Uluslararası Yapı Sergisi (İnterbau) : “inşa edilmiş” yapılardan oluşan serginin konusu, savaşta büyük ölçüde hasar görmüş olan Hansa Senti’nin çağdaş ve canlı bir kentin ilkeleri doğrultusunda yeniden kurulmasıydı. Sergiye bir çok tanınmış mimarlar katıldı. İnterbau, batı mimarlığının evrensel düzeyiyle yeniden kurulan bağı vurguladı; aynı zamanda Doğu Bloku’ndaki gelişmelere karşıt olan bir yaklaşımın altı çizildi ki bu özellikle Doğu Berlin’deki Karl-Marx Bulvarı’nın yeniden yapımındaki mimariye yönelikti.

1987 Uluslararası Yapı Sergisi (IBA) : Nüfusun ve işyerlerinin azalması, kent içinin ıssızlaşma tehlikesiyle yüz yüze gelmesi ve tahripkar bölgesel iyileştirme hareketine karşı beliren direnişin artması olguları, yetmişli yılların ortalarında kent geliştirme politikasında kökten bir değişikliği zorunlu kıldı. IBA 1984/87; çeşitli semtlerde ve çok sayıda gerçekleştirilmiş örneklerde, “konut alanı olarak kent içi”nin nasıl yeniden kazanılabileceğini, “yıkkın” semtlerin kurtarılmasının ve koruyucu şekilde yenilenmesinin nasıl olabileceğini gösteriyor. En önemli IBA-bölgelerinin Berlin Duvarı boyunca ve kent merkezinin hemen eşliğinde konumlanması bir rastlantı değil. Şimdiye kadar aynı şekilde ihmal edilmiş olan, duvar’ın öte yanında, Doğu Berlin’deki bölgeler de aynı zamanlarda ve benzer hedeflere yönelik olarak yoğun bir şekilde rekonstrükte ediliyor. Gerçi IBA özel bir şirket, ama zilyetliği eyalet hükümetinde bulunuyor. IBA’nın bünyesinde 80 eleman çalışıyor. Şirket, İnşaat Senatörlüğü’nün maiyetinde ve onun tarafından koordine ediliyor. IBA bizzat inşaat yapmaya yetkili değil fakat planlama, öneriler getirme, araştırmalar yapma, yarışmalar düzenlemekle yükümlü.

19. YÜZYIL ŞEHİRİ : KREUZBERG

1979’da kurulan IBA’nın ,eski yapı (altbau) bölümü, Kreuzberg’deki yenileme çalışmalarından sorumlu oldu.

Şekil 4. 23 Kreuzberg'in merkezi

Kreuzberg iki semtten oluşuyordu : Luisenstadt ve SO 36

LUISENSTADT

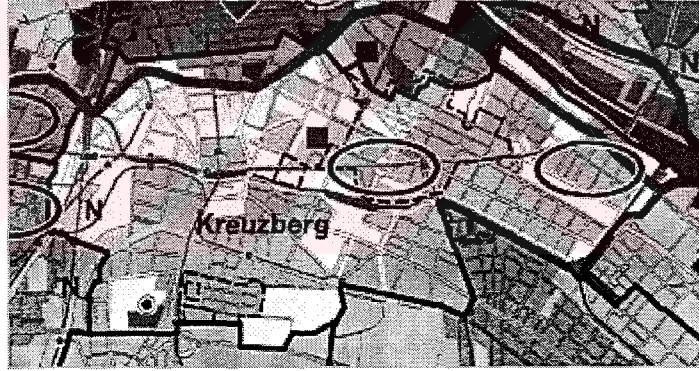
Kraliyet Bahçeler Müdürü Peter Joseph Lenne, 1840 yılında, o zamanki Prusya Kralı IV. Wilhelm'in emri ile "Berlin ve çevresini güzelleştirme planı"nı hazırladı. Bir sene sonra da Luisenstadt'ın bir çok seneler sürecekt imarına temel olan bir imar planı hazırladı. Bu plan çok sayıda meydanlarıyla Landwehr kanalı ve Luisenstadt kanalı ile çok yönlü şekillendirilebilecek, geniş bahçeler, iç avlularla "romantik" bir plan idi ve kolayca tanınabilecek, eşsiz bir yerleşim bölgesi kurulmasını sağladı. Burada kurulan Luisenstadt kanalı sanayi bölgesi kurulması için hazırlanmıştı ve 1926 yılında üzeri toprak örtülerek kapatıldı.

Başlangıçta blokların dış cephelerindeki binalar yüksek değildi. Zamanla, özellikle 1880-1900 arasında, binalar yoğunlaştı, yükseltildi ve iç avlulara daha yoğun binalar yapıldı. Bölge bir "işçi yerleşim bölgesi" haline dönüştü. Böylece hem oturlan hem de çalışılan anlamına gelen "Kreuzberg karışımı" ortaya çıktı. (Karl Frederik Schinkel, Lenne ile ortak çalışmalar yaparak klasik Prusya mimarisini bir stil olarak kent plancılığı ve sivil mimariye oturttu. Schinkel'in orta sınıf insanlar için tasarladığı apartmanlar, daha sonra bina yükseklikleri arttırılarak ve daireler bölünerek, işçilere kiralık konutlar olarak üretildi. öteki)1900'un başlarında bu gelişme tamamlandı ve Luisenstadt nüfus yoğunluğu çok olan, hemen hemen her karış toprağa bina dikilen dünyanın en büyük "kiracı kışlaları"nın olduğu şehir durumuna geldi.

KREUZBERG'İN GÜNEYDOĞUSUNDA / SO 36

Luisenstadt'ın doğusunda kalan ve daha sonraları güney-doğu 36 posta kodunu alan bölge, 1870'lerden sonraki hızlı kentleşme sürecinde çabuk ve yoğun bir imara uğradı. Burada uygulanan imar planının temelini 1862 senesinde hazırlanan James Hobrecht'in şehir genişletme planı oluşturmaktaydı. Bu plan dairesel bir genişlemeyi öngörüyordu ve aynı zamanda modern bir şehir kanalizasyon sisteminin temeli idi. SO 36'da uygulanan plan, Luisenstadt imar planının kötü bir devamı oldu. Planın göze çarpan özellikleri; alt yapı tesisleri masraflarında kısıntı yapmak için blokların büyük ve iç içe geçmiş binalarla doldurulması, meydanların ve yeşil alanların azlığıdır.

İmar uygulamasını bazı arazi firmaları ve inşaat spekülasyoncuları üzerlerine aldılar. Görlitzer istasyonu çevresinde çabuk ve ucuz olarak inşa edilen "kiracı kışlaları"na Schleisen'den akın etmekte olan işçiler yerleştirildiler. Bu evlerde oturma şartları çok kötü idi. Daireler küçük, içlerinde oturan ailelerin nüfusları çok kalabalık idi. Bölgede yeşil alan ve dinlenme yerleri yapılmamıştı, sosyal kuruluşlar baştan beri yoktu. İmar çalışmaları I.Dünya Savaşı öncesi tamamlandı. SO 36 yoğun nüfuslu ve ihmal edilmiş bir Berlin işçi yerleşme alanı oldu.

Şekil 4. 24 Kreuzberg'in kent planı

KREUZBERG'İN ÇÖKÜŞÜ

Yaşlı ve uzun süre ihmal edilmiş, yoğun yapılaşma ve kullanıma uğramış, ayrıca sık sık konut ve işletme çeşitliliğinin de zararlarına uğramış bir blok dokusu olan Kreuzberg'in çöküş nedenleri şöyle sıralanabilir:

1. II. Dünya Savaşı'nın zararları,

2. Daha önce şehrin merkezinde olan bölgenin 1961 yılında Berlin Duvarı'nın inşa edilmesiyle kenarda kalması, bölgeyi şehir ve iş merkezlerine bağlayan yollarla güneydoğu bölgesindeki dinlenme yerlerine giden yolların kesilmesi,
3. 50 ve 60'lı yıllarda tüm Berlin'i kapsayan trafik planlaması büyük bir otoyol ağı öngörüyor ve bunun güney ve doğu tanjantları Luisenstadt'ta kesişiyordu.
4. Bu gelecek planları eski evlerin yıkım beklentisi içinde bakımsız bırakılmalarına, kamu ve özel inşaat şirketlerinin de tümünden yıkıp yeniden yapma amacıyla evleri satın almalarını başlattı. Semt sakinlerinin büyük bir kısmı yerlerinden oldu. Gücü olanlar başka bölgelere göç etti. Yaşlı, fakir, işsiz ve çok sayıda yabancı geride kaldı. Yabancılar geçici süre için kullanım amacıyla bu eski evlere yerleştirildiler.

70'li yılların da sonundan itibaren Kreuzberg'e sayıları artan biçimde gençler yerleşmeye başladılar. Bu küçük işletmeler, konutlar, buluşma yerleri ve kültürel aktivitelerin oluşturduğu bir sosyal ağı geliştirdi.

Şekil 4. 25 Kreuzberg'deki konutların yenilenmeden önceki durumu (www.bcnworks.com)

YIKIM VE YENİ UMUT

1965-1975

1. "Kiracı kışlaları" ile hesaplaşma, tümünü yıkıp yeniden geliştirme sürecidir.

Yeniden geliştirim üstlenici kuruluşlar evleri satın alarak boşaltmaya başlamışlar ve geçici kullanım için kiracıların yerleştirilmeleri planlanmış alanlar, şehrin kenarlarında yapılan büyük yerleşme örnekleri göz önüne alınarak, yıkılıp yeniden inşa edilmiştir. Eski, ucuz ve onarılıp tekrar kullanılabilir konutlar yıkılmıştır.

2. Protestan kilisesinin şehir yenilemesine ilişkin bildirisi ilk kritiktir.

1970-1975

3. Yeni Kreuzberg Merkezinin inşası başlamıştır.

4. Bu esnada bölgeden ayrılmak zorunda bırakılanların direnişleri artmıştır.

1972-1979

5. Kentin dış görünümünü güzelleştirme ve blok iç kısımlarının yıkım çalışmalarına başlanmıştır. Şehrin dış görünümünün korunması, blok iç kısımlarının yıkılması, belli sayıda evin geniş kapsamlı biçimde yeni bina standartlarına göre modernleştirilmeleri, yeni binalarla eskilerin yerlerinin doldurulmasına çalışmak, tüm bunların yanında binaların boşaltılması ve bunlara geçici süreler için kiracı yerleştirilmesine eskisi gibi devam edilmesi, iç kısımları yıkılmış ve yeni binalar yapılarak yeniden geliştirilmiş blok 100 yapılan çalışmaların belirli basamaklarını oluşturmuştur.

6. Kreuzberg için yeni stratejiler geliştirilmiştir. Etkilenenlerin de yoğun katılımlarıyla daha değişik kent yenilemesi tasarımlarının geliştirilmeleri, 1978 yılında "Kreuzberg Stratejileri" adlı proje yarışmasının yapılması çalışmanın bu yıllardaki diğer safhalarıdır.

1980-1982

7. Blokların iç kısımlarında daha az yıkımın gerçekleştiği bir ara dönem yaşanmıştır. Blok iç kısımlarını ve sosyal yapıyı kapsayan koruyucu bir tutum sergilenmiştir. Onarım ve modernleştirmede farklı standartlar gelişirken, uygulama eskisi gibi yaşanmıştır : boşaltma, yıkım yeni bina yapımı veya çok geniş kapsamlı modernleştirme halkın yerlerinden edilmesi.

8. Bina işgalleri.

Planlanmış yeniden gelişim, yıkım veya lüks modernleştirme için boş tutulan konutlar, onarım için işgal edilmişlerdir.

9. Alternatif arayışı.

IBA baştan beri kiracılardan gelen ucuz konutların korunmasını sağlayan inisiyatiflerle sosyal uyumlu bir kent yenileme politikasını destekliyordu. 1981 Şubatında Berlin Senatosunda

günün hükümeti ilk defa bu yönde kararlar aldı. Evlerin boşaltılmalar durduruluyor, evlerin onarımları kira artırımına yol açmayacak biçimde parasal olarak destekleniyordu.

Şekil 4. 26 Yenilenen sokaklar, yapılar (www.bcnworks.com)

Şekil 4. 27 Yenilenen bina cepheleri (www.bcnworks.com)

KORUYUCU KENT YENİLEMESİ : KREUZBERG

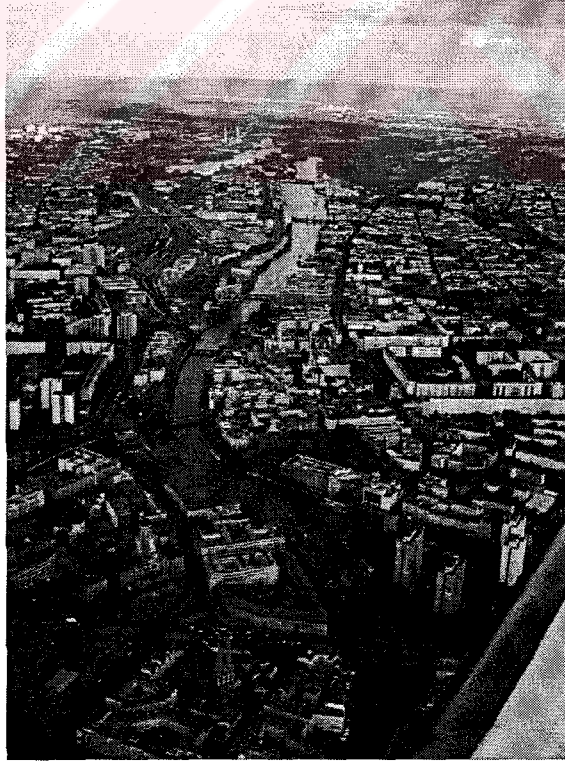
1. Blok strüktürünün korunması : Sadece az sayıda yapı bölümleri yıkılıyor. Kiracılar, çevrelerini ve ucuz konutlarını yitirmektense yoğun yapılaşmaya katlanmayı yeğ tutuyor.

Bu nedendir ki, binaların yan kanat ve arka kesimlerinin planlanması yapılırken özellikle çaba harcanıyor. Tek oda ve mutfaktan ibaret küçük konutlar çoğunlukla birbiriyle birleştirilerek daha büyük konutlar oluşturuluyor. Bina ön kesimindeki konut alanları çoğu zaman yan kanat kesimlerinin içlerine doğru kaydırılarak genişletiliyor. Yangın duvarlarında gedikler açılarak bina yan kanatları birleştiriliyor. Avluların yeşillendirilmesinde ortak tasarlama ve uygulama yoluyla apartman sakinleri birliklerinin desteklenmesi amaçlanıyor. Renksiz ve iç sıkıcı arka avlular yeşillendirilmiş kullanım avlusu haline dönüştürülüyor. Eskiden kalma arabalık ve atölye yapıları ortak kullanım amacıyla elde bırakılıyor. Büyük avlular oluşturulmuyor; çünkü kiracılar derli toplu oranlardaki alanları korumak istiyorlar.

2. Onarım ve modernleştirme : 1985 sonuna kadar 1.500 konut yenilenecektir. Bütün çalışmalar hakkında kiracılar ayrıntılı biçimde aydınlatılıyor ve onaylarına başvuruluyor. Kiracıların %95'i apartmanlarında, hatta üçte ikisi aynı konutta kalıyor. Ötekiler ise komşuluk ünitesi içinde kalıyor ve sadece %5'i başka semtlere taşınıyor. Çatı, ön cephe, bodrum, pencere, ahşap kirişli döşemeler, su ve elektrik tesisatı gibi önemli yapı elemanları esaslı şekilde onarılıyor veya yenileniyor. Kiracıların isteği üzerine sobalı ısıtma elde bırakılıyor. Belirli durumlarda varolan konut durumu değiştirilmiyor. Mimarlar elverişli maliyetli çözümler elde etmeye çaba gösteriyorlar.
3. Yeni yapılar : 1985'in sonuna kadar 283 yeni konut yapılmış olacak, bundan başka 12'si inşa halinde, 40'ı ise planlama aşamasındadır. Fraenkel Kıyısı'nda 87 konut varolan blok bünyesine ve yıkımla elde edilen boşluklara entegre edildi. Yeni bir kullanım avlusu, Kreuzberg çeşitliliği içindeki eski ve yeninin birbirleriyle olan bağlantısını örnek olacak biçimde gözler önüne seriyor.
4. Yollar : Berlin Duvarı'nın yapılmasından sonraki kenar konumu dolayısıyla Kreuzberg'in geniş caddelerini tamamen trafik için kullanma gereği kalmamıştı. Bu nedenle, caddelerin kullanım değerlerinin yükseltilmesi amaçlanmıştır. Bu arada yaya kaldırımları genişletilmiş, park alanları yeniden düzenlenmiş, ağaçlar ekilmiştir. Ancak diğer trafik yükünü azaltıcı önlemlerin aksine, caddelerin kesin eksenel yapıları korunmuştur. Küçük kaldırım taşları, granitten yaya yolu plakaları, parke taşı gibi tarihsel materyallerin korunması amaçlanmıştır.
5. Sosyal tesisler : Kreuzberg'in kamusal tesis donanımı yetersizdir. Öte yandan, Türk ailelerin büyük bir sayı oluşturmasından dolayı kamu tesislerine olan gereksinim olağanüstü şiddetli ölçüde artmıştır. Bu nedenle, çeşitli hukuksal örgütlenmelere dayanan ve çeşitli büyüklükteki, toplam 1.400 çocuk mevcutlu çocuk yuvası planlama veya inşa

aşamasındadır ya da kullanıma girmiş bulunmaktadır. Bundan başka 20 proje daha hazırlanmaktadır : gençlik merkezleri, spor salonları, çocuk çiftlikleri, yaşlılar kulüpleri, semt kadınlar merkezi, komşuluk merkezleri. Bir yandan devlet projeleri, öte yandan semt sakinlerinin girişiminden kaynaklanan projeler eşit haklara sahip olarak yan yana varlıklarını sürdürüyor. Bütün bu projelerde, eldeki yapı varlığının ve boş arazilerin kullanılması için çözümler aranmaktadır. Bu, “Kreuzberg Çeşitliliği”nin değişkenliğini göstermekte, ama aynı zamanda hazırlık ve benimsetme için de çok çaba gerektirmektedir.

6. Kamuya ait yeşil alanlar : Berlin Duvarı'nın yapımıyla Kreuzberg'ilerin Treptow'un yeşil alanlarıyla olan geleneksel bağı kesilmiş oldu. Yeşil alanlara olan gereksinim klavuz değerlere göre o denli büyüktür ki, yaklaşık olarak bile karşılanması imkansızdır. Bu yüzden ilk başta eldeki bütün boş alanların güvence altına alınması gerekiyor. Yapı adalarındaki boşluklarda bulunan oyun yerleri bu nedenle korunuyor, geri kalan boşluklarda da oyun yerleri, kamuya açık toplu etkinlikler mekanları ve küçük parklar oluşturulacaktır. Kesintiye uğramış olan kentsel mekan stüasyonunun ağaç ekim yoluyla yeniden harekete geçirilmesi amaçlanmaktadır. Bakımsız kalmış park tesisleri yeniden düzenlemelerle değerlendirilmektedir.

Şekil 4. 28 Kentin genel görüntüsü (www-abc.mpib-berlin.mpg.de)

ETKİLENENLERİN KATILIMI

Bölge Sakinlerinin Sosyal Konumu

Kreuzberg'te yeniden geliştirme yöntemlerinin uygulanmasına 60ların ortalarında başlandı. Yeniden geliştirme bölgesi Kottbusser Tor çevresinden otoyol geçmesi planlandığından, bölgede bulunan yapılar bakımsızlıktan harabeleşti, bölge sakinlerinin de sosyal yapısı değişikliğe uğradı böylece. 1960'larda işçi semti olarak bilinen bölgede 1980'de oturanların sosyal konumu şöyle: Bölge sakinlerinin %25'e yakın bir kısmı o zamanların yık-yap politikası dolayısıyla bölgeyi terk edenlere katılmayan veya katılmak istemeyen Alman kiracılar. Genellikle çok düşük gelirli, hane nüfusu 1-2 kişi olan aileler. Bu ailelerin yarısına yakını yaşlılardan oluşuyor.

Bölgedeki nüfusun %25'ini semte sonradan taşınan, yeni ve alternatif yaşam biçimleri arayan Alman gençler oluşturuyor. Bölge nüfusunun diğer yarısı ise çok çocuklu yabancı işçi aileleri oluşturuyor. Yık-yap yöntemi uygulanması sırasında çürük yapılarda geçici olarak kalmak üzere bölgeye getirilen ve orada kalan yabancı ailelerin bölgeden uzaklaştırılması düşünülemez.

Bu gelişme SO 36 bölgesi için aynı ölçüde geçerli değildir. SO 36 Kottbusser Tor yeniden geliştirme bölgesi kadar yoğun bir yenileştirme baskısı altında değildi. Bu sebepten SO 36'da belirli bir Alman orta tabakası tutunabildi.

Kreuzberg, canlı fakat sosyal patlamaya her zaman hazır bir semttir :

- Luisenstadt ve SO 36 Berlin'in en genç semtleridir. Nüfusun %25'ini çocuklar ve gençler meydana getiriyor.
- Çok sayıda genç Alman işletmeleri, kendine özgü lokalleri, kültürel girişimleri, basın yayın organları ile büyük bir alternatif atmosfer içerisinde yeni yaşam biçimleri kurma çabasındadırlar.
- Kreuzber'lilerin %14'ü devletten aldıkları sosyal yardım ile geçimlerini sağlayabilmektedir.
- Yabancı işçi ailelerinin oranı bazı bloklarda %70'e varıyor.

Kreuzberg ilkokullarındaki yabancı işçi çocuklarının oranı %35-%84 arası değişiyor. Her dört yabancı işçi çocuğundan biri ortaokuldan diploma almadan ayrılıyor. Gençler arasındaki işsizlik oranı oldukça yüksektir.

BÖLGEDE OTURANLAR İÇİN – ONLARLA BERABER

Şehir yenileme çalışmaları bölgede oturanların ihtiyaçlarına uygun bir şekilde yönlendirilmeli, planlama ve gerçekleştirme onlarla beraber yapılmalıdır. Onların beraber çalışma istekleri ancak böylece şekillendirici bir güç olarak kullanılabilir. Etkilenenlerin planlamada söz sahibi olması, kararlara katılması ancak senelerden beri sürdürülen şehir yenileme uygulamasının değiştirilmesi ile olanak kazanır. Önceden sınırları belirlenmiş bir planlama ile onların katılım olanaklarının kısıtlanması yerine, etkilenenlere detaylı bilgi verme, onlara açılma, danışmanlık yapma, düşünceleri için yeterli zaman tanıma ve karar vermelerinde hareket serbestliği sağlamak gereklidir.

Bölgede oturanların çıkarlarını gözetilen bir yöntem ancak modernleştirme programları koşullarının esnek tutulması ile uygulanabilir. Bölgede oturanların istekleri bölgede kalabilmektir. Konutların düşük bir standartla az kira artışı getirecek bir şekilde onarımı ve modernleşmesi, bölgede oturma ve çalışmanın el ele yürümesi prensibinin korunması, kendi edimiyle gerçekleştirimin kabulü ve teşvik edilmesi de diğer istekleridir.

KİRACI DANIŞMANLIĞI

Bölge sakinlerinin planlamaya katılımının en önemli şekli mal sahibine bağımlı olmayan bir kiracı danışmanlığının oluşturulmasıdır. Danışmanlık kiracılarla teker teker görüşerek veya onlarla toplantılar yaparak sürdürülür. Danışmanlık büroları "Bölge Sakinleri Hareketi" sonucu oluşan kuruluşlardır.

Mal sahibine bağımlı olmayan danışma bürolarının gelişmesi kiracıların ev sahibi ve Senato karşısında daha da kuvvetli olmalarını sağladı.

Kamu finansmanı ile gerçekleştirilen modernleşmelerin kiracıların isteklerine aykırı bir şekilde yürütülmesinin önlenmesi kuralı semt demokrasisinin başka bir yönüdür.

SEMT KURULLARI

Semt komisyonları toplantıları herkese açık olarak yapılır. Komisyon üyeleri Senato, Belediye, İBA ve semt sakinleri tarafından gönderilen temsilcilerden oluşurlar.

Bu komisyonların, karar yetkileri olmamasına rağmen, bilgi alışveriş ile ortak bir görüş ortaya çıkartmaları bakımından önemli bir konumları vardır. Burada oy birliği ile alınan kararlar resmi makamlarca mahallenin oyu olarak kabul edilir ve idarenin temsilcileri uygulamada bu karara bağlı olarak hareket ederler.

Bölge sakinlerinin planlamaya bu komisyonlar dışında da, semt sakinleri toplantılarından,

açılan proje yarışmalarında jüri üyeliklerine, kendi edimiyle gerçekleştirme projelerine kadar katılma olanakları vardır.

Halkı katılımı ancak onların isteklerinin gerçekleştirme olanağının verilmesi ile sağlar. Planlamadan etkilenenlerin de katılma olanağı olan program ve yöntemlerin devamlılığı, kaybedilen güvenin geri kazanılmasını sağlar.

Senato'nun, halkın katılımı giderek zorlaştırıcı bir yenileme ve imar politikası gütmesi, semt sakinlerinin kararlara katılması modeline zarar vermektedir.

ŞEHİR YENİLEMESİNDE KENDİ EDİMİYLE GERÇEKLEŞTİRME AĞI

“Kendi edimiyle gerçekleştirme” yöntemi şu anda yapı sektöründe bir Rönesans devri yaşamaktadır. Bunun sebebi 60larda, özellikle 70lerde yeniden geliştirme uzlaşmazlığıdır. Kendi edimiyle gerçekleştirme, kiracı kuruluşlarının, etkilenenler temsilciliklerinin politik isteklerinin pratik uygulamasıdır : Modernleştirmeden önce onarım, yıkımdan önce modernleştirmektir.

İlk çabalar : Binaların yıkımı, kiracıların semtten uzaklaştırılması yeniden geliştirme politikasının olağan sonuçları olduğu günlerde, etkilenenlerin ihtiyaçlarına uygun bir şehir yenileştirme uygulamasının da temelleri atıldı. Bu politikanın aktörleri : Aktif halk teşebbüsleri ve radikal gençliktir. Halk teşebbüsleri her şeyden önce, kiralari yüksek olmayan konutların korunması yolunda mücadele verirken, gençler de kendilerine özgü barınma ve yaşam şartlarını gerçekleştirmek için mücadele ediyorlardı.(Ortak barınma olanakları, iletişim, gençlik merkezleri)

1960'ların sonlarından beri de boş duran evler işgal edilmeye başlandı. Bu atılımlar bürokrasinin direnişi sonucu başarılı olamadılar. Savaş sonu Berlin'de meydana gelen en büyük imar skandalı ve 165 işgal edilmiş ev, 1980/81'deki durumları sarstı. 20.000 boş tutulan konuta karşı, 50.000 kişinin kiralık ev araması, “ onarım olmayan yere işgalci girer” sloganının geniş kitlelerce olumlu karşılanmasına neden oldu. Senato konut yapım politikasını değiştirmek zorunda kaldı. 1981'den beri de kiracıların kendi kendine yardım, 1982'den beri de ortaklaşa kendi edimiyle gerçekleştirme programları uygulanmaya başladı. Politik kendi edimiyle gerçekleştirmeden, pratik uygulamaya ilk adım atıldı böylece.

Yeniden geliştirme politikasına direniş çeşitli küçük bağımsız gruplar ve teşebbüsler tarafından hazırlandı. Yaratıcılıkları ve fantezilerinin sınırsızlığı eylemlerinin başarısında büyük rol oynadı. Bu gruplar bugün bile bölgedeki politik ve pratik kendi edimiyle

gerçekleştirme çabalarının bel kemiğini meydana getiriyorlar. Bunların bir bölümü şu anda kendi kurumlaşma süreçlerini tamamlamış durumdadır.

Kiracıların kendi edimleriyle gerçekleştirmesi olmadan koruyucu bir şehir yenilemesi yapılamaz. Boş binaların arkasından, kendi edimiyle gerçekleştirme şehir yenilemenin vazgeçilmez bir parçası oldu. Kendi evlerini üzerlerine alıp ortaklaşa idare etmek isteyen kiracı gruplarının sayısı gün geçtikçe artmaktadır. IBA-Planlama bölgesinde çeşitli alanlarda 200'e yakın kendin yap teşebbüsü vardır. 100'e yakın proje eski binaların onarılmasında çalışmaktadır. Bu grupların büyük bir kısmı IBA tarafından teknik, planlama ve organizasyon konularında desteklendi.

TEKNİK VE ORGANİZASYON DANIŞMANLIĞI

Banyo Yapımı : Eski yapıların en ivedi sorunu tuvaletlerin daire içerisine alınması ve banyo yapımıdır. Bu çalışmaların büyük bir kısmı, bir usta ile işbirliği yapılarak kiracı tarafından yaptırılır. Böylece masraflar epeyce azaltılır. Danışmanlığın diğer olumlu yönü de, bilgisizce zararlı maddelerin kullanılmasını, enerji ve hammadde kaybını azaltıp çevre sağlığını korumaktır. Alınması gereken ilk önlem kurşun içme suyu borularının değiştirilmesidir. Su sarfiyatını azaltmak için çeşitli öneriler yapılmaktadır. Bunlardan biri de “Grauwasser” kirlı suyun tekrar kullanılabilmesini sağlayacak teknik olanaklardır.

Sigortalama : inşaa çalışmaları çeşitli tehlikelerle doludur. Herhangi bir zarar halinde, ödenmesi gereken prim “kendin yap” gruplarının mali gücünü aşabilir. Özellikle çürük inşaaata ve inşaat kazalarına karşı daha çalışmalara başlamadan tedbir alınmalıdır.

Hukuki durum ve vergiler : Grup için hangi kuruluş daha uygun? Bu kuruluş şeklinin, grubun üyelerine olan etkisi nedir? Bu soruların cevapları daha başlangıçta bulunmalı. Kendi edimiyle gerçekleştirme genellikle şahsi arkadaşlıklara dayanır. İnşaaata başlamadan önce, grubun, mal sahibi, inşaat şefi, müteahhit firma ilişkileri üzerine pek bilgisi yoktur. Sorumlulukların açık bir şekilde belirlenmesi, inşaatın gidişatına epeyce yardımcı olur.

Maliyet Hesaplanması : “Kendin Yap” teşvik programında hesaplaşma, makbuzla değil, yapılan inşaa çalışmalarının cinsine göre olmaktadır. Bu sebepten çok güzel bir maliyet bulma ve kontrol sistemi uygulanır. Uygulanan sistemler gruplar için pek içinden çıkılabilir cinsten olmadığından, burada genel geçerli bir maliyet tahmin sistemi üzerinde çalışılmaktadır.

Tavana Teras Yeşillendirme : “Kiracı Kışmaları” ile dolu semtlerde en çok eksik olan şey yeşilliktir. İnsanların yaşadığı yerler ancak doğanın taş yığınları arasında geri kazanılması ile

Şehirler yalnızca konutlardan oluşmazlar. Berlin'deki yenileme çalışmalarında tüm finansal ve hukuksal destek, konut binaları için verildi. Bunun sonucu olarak da IBA, özellikle dükkan, ofis ve üretim binaları konusunda yaratıcı bir güce sahip olamadı. Oysa Avrupa şehirleri eskiden beri çok sayıda fonksiyonun karışımından oluştukları için canlı ve zengindirler. Bu anlamda ancak SO 36 bölgesindeki küçük endüstriler kaybolmaktan kurtarılabildiği görülmüştür.

Tarihi kent dokusunu korumak ve yeni bir konut şehri yaratmak amaç olursa, geleneksel Berlin-Blok yapısını korumak doğal olarak ön plana çıkmıştır. Ancak bloklar içe dönük olarak yenilenirken, blokların sınırladığı caddeler ihmal edilmiş ve bazı binaların cepheleri cadde bütünü gözetilmeksizin yenilenmiştir.

Uygulama öncesi yapılan proje yarışmalarında cadde görünüşleri ile ilgili mimari kaygılar göz önüne alınmışsa da uygulamada bu projelerin değiştirildiği görülmüştür.

Başlangıçtan beri IBA, gerek finansman gerek imar hakları konusunda hiçbir projeye ayrıcalık tanımama kararı almıştır. Bu kararlar Berlin ya da diğer Alman şehirleri için gelecek yıllarda da uygulanabilecek, ortak standartları olan kiralık sosyal konut üretimi için gerekli görülmüştür. Ancak bu kararın bir diğer yüzü, mimari fantezilerin hayata geçme şansını azaltmasıdır.

Yatırımcılar, maliyetleri düşünüp kendi karlarını arttırabilmek için, inşaat süreci üzerindeki kontrol haklarını kullanarak bina kalitesinde "iyi"yi aramak yerine "ortalama"yı öne çıkartmışlardır.

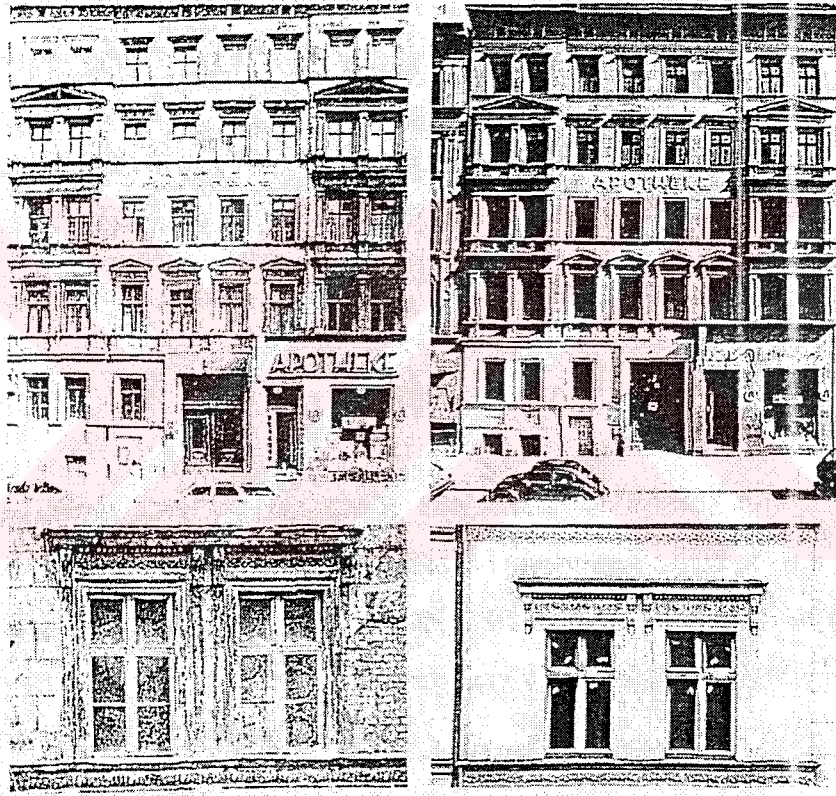
Bürokratik ve finansal organizasyonların getirdiği bütün sınırlamalara karşın IBA'nın ulaştığı nokta bir kahramanlık sayılabilir. Başlangıçta umut ve inançtan oluşan bir proje hayata geçirilebilmiştir.

Burada mevcut yapı stoğunu, düşük maliyette sıhileştirerek ve kullanıcıyı aktif biçimde koruma eyleminin içine katarak kent planlamasında demokratikleşme çabalarına iyi bir örnek verilmiştir.

IBA dünyada örnek oluşturacak bir çalışmadır. Ancak, Berlin'de uygulanan mimar ve şehircilik projelerini bir stil olarak yaygınlaşması büyük bir yanlışlık olacaktır. Onlar bütünüyle Batı Berlin'in mevcut dokusuna, topografyasına ve sosyal yaşantısına özgü yapılanmalardır. IBA'nın diğer dünya şehirleri için oluşturduğu örnek, kent içi yaşam konusunda üstlendiği sorumluluk ve planlama ve uygulamada izlenen prosedür olmalıdır.

IBA çağdaş mimarinin, mevcut şehre uygun olarak ve onu geliştirmek üzere uygulanabileceğini göstermiştir. Ama IBA örneği aynı zamanda gösterilmiştir ki, böyle bir mimari başarı ancak mevcudun ve ona ait geçmişin derin bir araştırılması üzerine kurulabilir. Şehrin her bölgesi kendi özgün geçmişi ile değerlendirilmeli ve aralarındaki farklar bugün de yaşatılmalıdır.

IBA, mimarlık ve şehirciliğin, toplumsal gelişmeyi ne kadar etkileyebileceğini; temel sorunların politik olması ile birlikte, kentte yaşayanların katılımı ve desteği sağlandığında, politik ve bürokratik tüm sorunlarla başa çıkmanın mümkün olduğunu göstermiştir. (Mindak ve Çetin, 1987)

Şekil 4. 30 Binalarda cephe yenilemelerine bir örnek (Mindak, Çetin, 1987)

4.4 Özel Girişim ve Yerel Yönetim Yönlendirmeli Katılım : İstanbul/Fener-Balat PROJENİN TANITIMI VE ÖNCELİKLERİ

Proje, Balat ve Fener semtlerinin hayat koşullarının ıslahını amaçlamaktadır. Proje dört eksen etrafında geliştirilmelidir :

- Konutların toplumsal olgular göz önünde tutularak geliştirilmeleri : Sağlık yönünden sakıncalı veya yetersiz konutların restorasyonu ve iyileştirilmesi konusunda yardım ve finansman önerisinde bulunulmalıdır.
- Örnek restorasyon ve rehabilitasyon uygulamalarından hareket ederek, inşaat ve imar alanlarında çalışan kişilerin uzmanlaşmalarına, gerekli işgücünün yaratılmasına katkıda bulunulması,
- Yakın çevredeki sosyal donatıların ve toplumsal hizmetlerin iyileştirilmeleri,
- Semtin köklü bir biçimde düzeltilmesi ve yeniden eski canlılığına kavuşturulması

Projenin referansları doğrultusunda, konutun da iş kadar temel bir hak olduğunu dikkate alan Avrupa Komisyonu, Dünya Mirası Merkezi ile yerel düzeydeki UNESCO ekibi, yaşam koşullarının iyileştirilmesinin bu koşulların bulunduğu ortamın ve çevrenin iyileştirilmesinden geçtiği ilkesinden hareket ederek, elverişsiz koşullarda yaşayan nüfusun yeniden topluma kazandırılması işlemini konut sorununun çözümüyle birlikte ele almayı tercih etmiştir. Bu bağlamda, eski konutların hane sakinlerinin yararına olacak şekilde rehabilite edilmelerinin olanakları üzerinde yoğunlaşmak bilinçli olarak tercih edilmiştir.

Rehabilitasyon finansmanı açısından Türkiye’de çeşitli sorunlar vardır. Sorunların nedeni, bu tür uygulamalar için özel olarak belirlenmiş kredilerin bulunmamasıdır; ayrıca ülkede “eski konutların iyileştirilmesi için uygulanan kamu politikaları” yoktur. Yeni finansman sistemleri ortaya konmadıkça, halihazırdaki durum mimari dokuyu koruma olanaklarını daha başından sınırlamaktadır. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi – TOKİ dört yıl önce bu konuda girişimde bulunmuştur ancak, bugüne kadar öncelik, modernlik ve konfor kıstaslarına daha iyi cevap veren yeni yapılara verilmektedir. Tarihi özelliği olan kentsel biçimin korunması bir öncelik olarak kabul edilmediği için, “tarihi kentsel miras” kavramı bir bölge için değil, daha çok geçmişten kalan anıtlar için kullanılmaktadır.

Bu tür binaların rehabilitasyonu, mevcut durumun dondurulması veya olası bir gelişmenin engellenmesi demek değildir; keza koruma altındaki sit alanlarıyla ilgili kararları alan kurullar da bu düşüncüyü büyük ölçüde paylaşmaktadır. Burada söz konusu olan şey, ekonomik ve

toplumsal bir projenin gerçekleştirilmesi doğrultusunda, eski bir doku üzerinde yapılacak olan bir rehabilitasyon projesidir. Bu dokuyu, yenilemeye ya da restorasyona göre daha az bir masrafla elverişli koşullarda yaşanabilir hale getirmek, semtin yaşantısını sürdürülebilirliği ve semt nüfusunun yerinde tutulabilmesini sağlayacak yegane çözümdür.

ÇALIŞMA ALANININ SEÇİMİ

Fatih ilçesi eski tarihi yarımada bulunan üç ilçe arasında, en kalabalık olanıdır. Fatih ilçesi, 13km² 'lik alanıyla, İstanbul'un sur içindeki tarihi merkezinin büyük bir bölümünü kaplar. Batıda 5. yüzyılda inşa edilen Bizans kara surları, kuzeyde Haliç ve güneyde Marmara Denizi ile sınırlanan Fatih ilçesi, Eminönü ilçesiyle birlikte, İstanbul'un asıl yerleşim alanıdır. İstanbul yalnızca bir yüzyılı aşkın bir süreden beri aslı yerleşim alanının dışına doğru genişlemeye başlamıştır. Yerleşim alanının önce Haliç'in daha sonra da Boğaz'ın ötesine uzanması merkezdeki semtler üzerinde mekan açısından büyük etki yapmış, orta tabaka tarafından yavaş yavaş terk edilen Haliç kıyısı semtlerine yerleşen yeni nüfus, giderek daha geçici, kalıcı bir yerleşiklikten uzak bir görünüm kazanmıştır. Mekanın bu genişlemesi, semtlerin kozmopolit niteliğini zayıflatan bir nüfus yenilenmesiyle birlikte gelişmiştir. Rumlar'ın, Ermeniler'in ve Museviler'in yerine esas olarak kırsal kesimden gelen Müslüman halk yerleşmiştir. Bu olgu, 50'li yıllara kadar Hıristiyan ve Musevi azınlığın toplumsal ve kültürel yaşamının odak noktaları olan Fener ve Balat gibi semtlerde daha da önem kazanmıştır.

Günümüzde Galata, Atatürk ve Haliç köprüleri ile geçilen Haliç, eski İstanbul'u kentin geri kalan bölümünden ayıran ve bugün hala yoğun bir şekilde kullanılan bir liman barındıran dar bir deniz girintisidir. Paleolitik çağlardan beri ikamet edilen bir yer olan Haliç kıyıları, tarih boyunca günümüz İstanbul'unun yerleşim alanında yaşamış olan bütün uygarlıkların faaliyet merkezi olmuştur. Fener ve Balat semtleri kentin tarihi boyunca geçirdiği köklü değişimlere tanıklık etmişlerdir. Bugün ise, Haliç'in darlığı ve Asya kıyısındaki Haydarpaşa'da 1950 yıllarında bir yük limanının inşa edilmiş olması bu sahil şeridini semtler arasındaki basit bir bağlantı ekseni durumuna indirgemıştır.

Şehir merkezindeki bu semtler yıkılma tehlikesiyle karşı karşıyadır; bu semtler, düşük hareketliliğe sahip yerel piyasa koşulları tarafından belirlenen düşük kiralar nedeniyle buraları tercih eden, büyük ölçüde marjinalleşmiş kesimleri içermektedir. Bu durumun en önemli nedeni, semtlerin çekiciliğinin ortadan kalkmasıdır. Bu semtlerde, yoksul ve yaşam koşulları mimari dokunun korunması içi yetersiz olan nüfus açısından önemli kentsel entegrasyon

alanları olmayı sürdürmektedir.

Günümüzde nüfus esas olarak, büyük çoğunluğu Karadeniz kökenli olan göçmenlerden oluşmaktadır. Bunların önemli bir bölümü 1950 ve 1960 yıllarından itibaren kentlere göçmeye başlamışlardır. Bu bölgede ikamet edenlerin daha küçük bir bölümü ise, Güneydoğu Anadolu kökenli olup 1990'lı yılların başlarında siyasi çalkantılardan ve yoksulluktan yığınlar halinde kaçarak buraya gelen kırsal kesim insanlarıdır. Gerçekte, nüfus bu son on yıl içinde bir ölçüde değişime uğramış ve kırsal kesim ağırlığı daha yüksek bir topluluk barındırmaya başlamış, bu durum ise yeni göçmenler için uyum sağlama ve bütünleşme sorunları yaratmıştır.

Balat ve Fener'in istisnai bir kentsel potansiyeli vardır. Kentin tam merkezinde kurulmuş olan Balat ve Fener, Fatih ilçesinde homojen olarak korunmuş olan yegane semtlerdir. Bu yüzden Fener ve Balat seçilmiştir. Bu semtler, kentsel ve mimari kaliteleri oranında bir dikkat ve çevre düzenlemesine layıktırlar. Bölgenin kentsel özelliğinin ve eşsiz kalitesinin fakına varmak için çevre haritasına şöyle bir göz atmak yeterlidir : Birbirini dik kesen, geometrik yollar, kesik kenarlı kavşaklar, çok yüksek olmayan binalar, birbiriyle uyumlu cepheler, stil ve mimari özellikleri, tuğla, taş veya ahşap gibi malzemelerin birlikte kullanımını yansıtan, sıra halinde inşa edilmiş cumbalı evler. Müdahalenin bu semte yapılması yönündeki tercih hiçbir şekilde rastlantıya veya keyfe değil, aksine benzersiz bir kentsel manzaraya yapılması gereken müdahalenin aciliyetine bağlıdır.

Seçilen çevre 16.2 hektarlık bir alana yayılmakta ve 1401 parselden oluşmaktadır; bu parsellerin alanı genellikle çok dardır, toplam parsellerin %80'inin alanı 100 m² 'den küçüktür. Bölge 71 adayı ve 1267 binayı kapsamaktadır. Yaklaşık olarak 12.000 kişinin barındığı bölgede, hektar başına nüfus yoğunluğu 750 kişidir. Araştırma amacıyla burasının seçilmesinin nedeni, mimari homojenlik ve tarihsel mirasın kalitesidir.

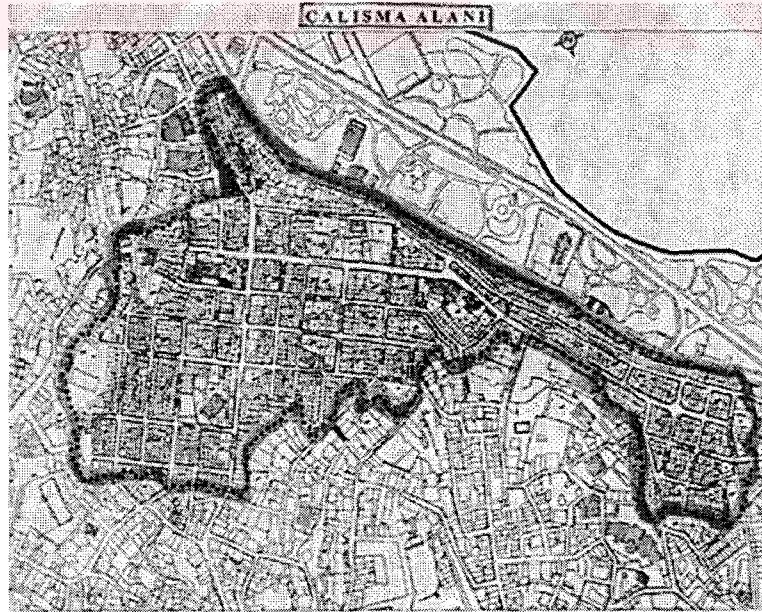
Çalışma çevresinin sınırları, sadece inceleme alanı için belirlenmiş bir sınırdır. Amaç, ele alınan bir semtin gereksinimlerini teşhis etmek ve dört yıllık bir süre için öncelikli müdahale perspektiflerini belirlemektir. Bu işlem hiçbir zaman uygulama aşamasının incelem bölgesiyle sınırlı kalacağı anlamına gelmez. Önerilen donatıların faaliyet alanı, semt sınırlarını fazlasıyla aşmaktadır.

Bu projenin amacı, İstanbul'un tarihi merkezinin geleceğinin basit ve yanılıcı bir yenileme ile turistik özellikli restorasyon seçenekleri arasında, sıkışıp kalmadığını kanıtlamaktır. Bu iki çözüm dışında, tarihi merkezin nüfusunun büyük bir çoğunluğunu oluşturan mütevazı semt

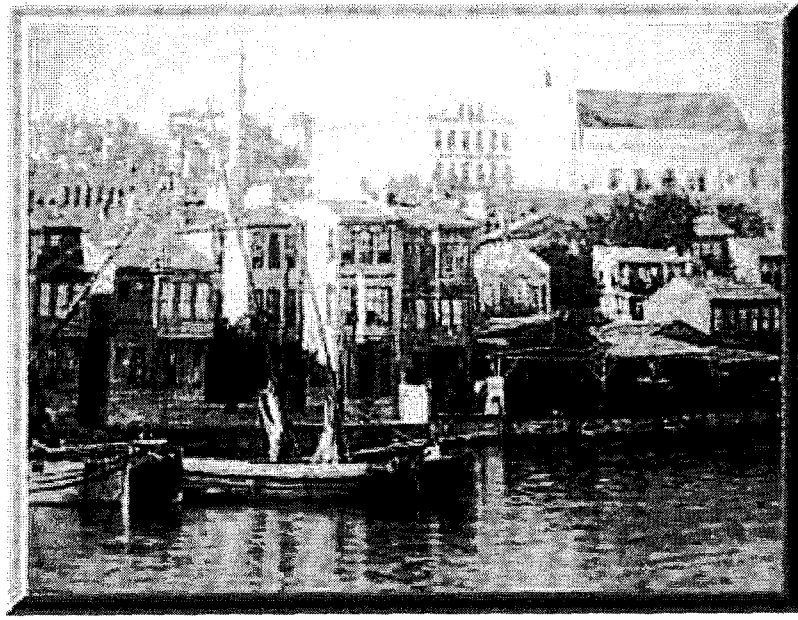
sakinlerinin yaşamlarını elverişli koşullarda sürdürmelerine olanak tanıyacak üçüncü bir çözüm de vardır.

Şekil 4. 31 Tarihi yarımada ve çalışma alanı (Fener-Balat Semtlerinin Rehabilitasyonu, 1998)

Şekil 4. 32 Fener-Balat çalışma alanı (Fener-Balat Semtlerinin Rehabilitasyonu, 1998)

Şekil 4. 33 Semtin eski görüntüsü (Fener-Balat Semtlerinin Rehabilitasyonu, 1998)

BALAT VE FENER SEMTLERİNİN KENTSEL DURUMU

SEMTİN TARİHSEL YAPISI

- BALAT

Balat, kökleri Bizans dönemine uzanan bir Musevi mahallesi olarak bilinir. Yüzyıllar boyunca şehrin önemli Musevi kenar mahallelerinden biri olmuştur. Bizans'ın Rumca konuşan Musevileri daha sonraları, 1492 yılından itibaren İspanya'dan göç eden ve 2.Beyazıt'ın daveti üzerine Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yerleşen Sefarad Musevilerinin arasına karışmışlardır. Bizans döneminde, Balat'a Venedikliler, Cenevizler ve Ermeniler yerleşmiştir. Ama semt özellikle, Osmanlıların kenti fethinden sonra Sultan 2.Mehmet tarafından başkent nûfusunun yeniden oluşturulması politikası çerçevesinde girişilen nûfus akımları sayesinde gelişme göstermiştir.

Balat tarihi boyunca sık sık sağlık yönünden sakıncalı ve pis bir semt olarak tanımlanmıştır. 19.yüzyılda Balat'taki balıkçılık ve liman işletmeciliği faaliyetleri azalmaya başlamıştır. Balat, Hasköy ile birlikte, semt sakinlerinin sayısı ve idari önemi yönünden şehrin en önde gelen iki Musevi semtinden biridir. O devirde, Haliç boyunca uzanan bu dolaşık sokaklar ağı gemiciler, denizciler, sokak satıcıları ve hamallar ile doludur. Küçük bir Ermeni cemaatinin burada yaşamasına rağmen nûfusun büyük çoğunluğu Musevidir. 1894 yılındaki depremin ve semtin yapısını derinden etkileyen bir çok yangının ardından, semt sakinlerinin en zengin

kesimi, bugün de Hahambaşlık ve büyük sinagoglar gibi bütün Musevi kurumlarının bulunduğu Galata'ya taşınmak üzere Balat'ı terk ederler.

Ama özellikle İsrail Devleti'nin kurulmasından sonra Balat nüfusunun yaklaşık dörtte biri burayı terk eder. Bu yıllardan sonra Balat'taki Musevi nüfus azınlık durumuna düşer ve büyük çoğunlukla Karadeniz kökenli taşralılar eskilerinin yerini alırlar. Yeni gelenlerin ellerinde oturdukları evin tapusu bulunmadığı için konutların iyileştirilmesi konusunda tereddüte düşerler. Haliç'in kirlenmesiyle de birleşince, semtin bu yıkık dökük hali değerini daha da kaybetmesine neden olur; 1960'lı yıllarda, semtte kalan son Musevi aileler de durumlarını düzelterek Şişli semtine taşınırlar. Bu gelişmelerin sonucunda, Fener'de olduğu gibi Balat'ta da, toplumsal yapı semtin aldığı yoğun göç nedeniyle, değişikliğe uğramıştır; iş imkanları ve düşük kiralar yüzünden çok sayıda işçinin semte yerleşmesi de bu süreci hızlandırmıştır.

Yeni kurulan Cumhuriyet tercihini sanayiye önem vermek yönünde kullanır ve Henri Prost'un planının teşviki ile bu su yolunun kıyısında antrepolar, fabrikalar, atölyeler, ve depolar inşa edilir. Yüzyılın başlarındaki bu sınai gelişme Haliç çevresin için yıkıcı ve boş alanları yok edici bir etki yapmıştır. Semtlerin merkezi ile deniz kıyısı arasındaki bağlantı kesilmiş, dahası, atıklarını ve pis sularını Haliç'e boşaltan sanayi tesisleri ile atölyeler Balat ve Fener kıyılarını kullanılmaz hale getirmişlerdir. Kentsel yapının büyük bir bölümü genellikle 19.yüzyılın ortalarında inşa edilmiştir; bununla birlikte, Balat'ta halen, bazıları Bizans döneminden kalma yarım düzine kadar sinagog bulunmaktadır.

- FENER

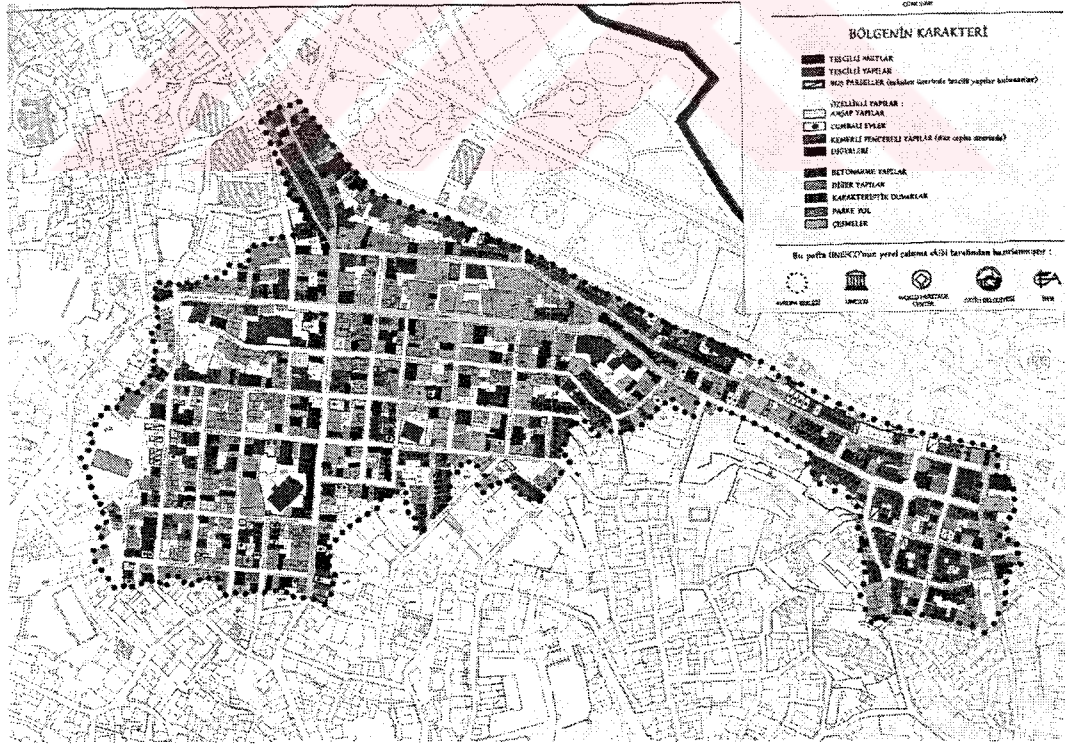
Fener Bizans döneminden beri Rumların baskın oldukları bir bölgedir. Eskiden Fener'de "Fener Kapısı" bulunmaktaydı. Bu kapı günümüzde kaybolmuştur ancak yanında bulunan semte adını bırakmıştır.

Semtın önemini, Rum Patrikhanesi'nin ve Ortodoks Kilisesi'nin merkezi olmasına borçludur. Osmanlı döneminde Ortodoks Rumların yanında birkaç zengin Musevi ailesi de buraya gelip yerleşmiştir. 17.yüzyılda Fener, kesme taştan evleri ve zengin süslemeli bina cepheleriyle seçkinlerin ve burjuvaların konut alanı olmuştur. Fener'de oturan, eğitim görmüş ve birkaç dil bilen Rumların önemli bir bölümü Osmanlı İmparatorluğu zamanında devlet memuru olarak çalışıyor, diplomatlar olarak üst düzeyde görev alıyorlardı. Fener Rumları Avrupa ülkeleriyle Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkilerde çok önemli bir rol oynuyordu. Dönemin gezginleri Fener'i tanımlarken zengin ve huzur dolu bir semt olduğunu belirtirler.

18. ve 19. yüzyıllarda evler esas olarak ahşap ve taştandır. Aristokrat Rum aileleri

Patrikhane'nin çevresinde konaklar inşa ettirmeye başlarlar. 19. yüzyılda Fenerli büyük aileler Boğaz kıyısındaki Tarabya, Kuruçeşme veya Arnavutköy gibi köylere yerleşmek üzere semti terk ederler. Memurlara, zanaatkarlar ve küçük tüccara gelince, onlar da yangından sonra oluşturulan parsellerde bulunan ve bölgeye özgü olan sıra evlere yerleşirler. Fener 1960'lı yıllara kadar bir Rum semti olarak kalır. İstanbul'un burjuva mahallelerine doğru ilk göç dalgası 19.yüzyılın sonlarında meydana gelmiştir. İkinci göç dalgası ise, Rumların 1960'lı yıllarda ülkeden kitlesel olarak ayrılmalarından sonra, yoksul bir topluluğun bölgeye yerleşmesiyle gerçekleşmiştir. Yoğun sanayileşmeden dolayı kıyının özelliğinin bozulması Balat kadar Fener'i de etkilemiştir. Bu toplu göçü açıklayan bir başka neden de 6-7 Eylül 1955 tarihlerinde İstanbul'daki Rum ahaliye karşı yapılan eylemlerdir. Bu olaydan ve 60'lı yıllardan sonra, Balat'ta olduğu gibi Karadeniz kökenli yeni semt sakinleri bölgeye büyük gruplar halinde yerleşmeye başlarlar.

Bu sahil kesimi son on yıl içinde çok önemli fiziksel değişimlere sahne olmuştur. Gerçekten de, 1984 ile 1987 yılları arasında, aralarında Fener'deki 18.yüzyıla ait son taş binaların büyük bir kısmı ile Balat iskelesinin de bulunduğu Haliç kıyısındaki binalar, kıyı surlarının dışında sadece birkaç tarihi yapı bırakılarak buldozer darbeleriyle ve geniş ölçekli kamulaştırmalarla yıkılmıştır.

Şekil 4.34 Bölgenin karakterini inceleyen analiz çalışması (Fener-Balat Semtlerinin Rehabilitasyonu, 1998)

KENTSEL ÇEVRE VE GÖRÜNÜM

Balat ve Fener, fiziksel olarak, kuzeydeki Bizans dönemine ait kıyı suru ile diğer yönlerden bölgeyi çevreleyen yamaçlar arasında sıkışmıştır. Haliç kıyısını izleyen ve çevre yoluna bağlanan transit yol sayesinde semte doğu tarafından ulaşım daha kolaydır. Buna karşılık, toplu taşımacılığın yetersizliği, ara yolların darlığı, bu transit yol üzerinden bakıldığında semtin iyi görülememesi ve yakınlarda araç park etme olanağının bulunmaması semtin çekiciliğini sınırlamaktadır. Semtler arasındaki bağlantılar daha da karmaşıktır. Fener ve Balat, çevre semtlerden çok farklı bir özellik sergileyen, düzenli ve birbirlerini dik olarak kesen yol planlarına göre düzenlenmiştir. Balat ve Fener önemli bir semtler arası merkez oluştururlar. Bu merkez daima ikinci dereceden bir çekim noktası olmuştur. Ticari faaliyetler bölgenin iç kısımlarındaki sokaklarda yerleşmiştir. Çevredeki semtler ise çok daha az sayıdaki iş yeri barındırırlar. Tarihi yapı mirasının dışında, bu semt düşük bir turistik potansiyele sahiptir. Semtin geleneksel yapısı çok tipiktir ve yangın sonrası parselasyonuna özgüdür. 19. yüzyılda şehirde meydana gelen yangınlar kentsel yapının büyük ölçeklerde değişmesine neden olmuştur. Bu yangınlar yerel otoritelerce kullanılmaları zorunlu kılınan yeni inşaat malzemelerini gündeme getirmiştir. Böylece Osmanlı dönemi ile bağlarını radikal biçimde koparan ve afetlere karşı güvenlik gereksinimlerine daha iyi cevap veren yeni bir konut şekli yaygınlık kazanmıştır: Sıraevler. Bunlar küçük dar parseller üzerine inşa edilmiş, yangından koruma duvarlarıyla donatılmış, ana giriş kapıları genellikle yol seviyesinden yukarıda olan, cephelere yol boyunca art arda sıralanan binalardır.

Binaların mülkiyetlerinin ortak olması ve adaların yaklaşık olarak tüm alanının kullanılması nedeniyle, çok yoğun bir kentsel alan ortaya çıkmaktadır. İç avluların sayısı azdır. Adalar dışarıya açık değildir ve yollar çok dardır. Bu alanların tasarımı, halkın kullanımına açık alanlara ve çeşitli tesis alanlarına duyulan gereksinim dikkate alınmadan, büyük bir rantabilite mantığıyla yapılmıştır.

Semtin çok kapalı olduğu izlenimi, sokakların yükseklik/genişlik oranından uzak mesafeleri görmenin olanaksızlığından ve halka açık alanların yokluğundan kaynaklanmaktadır. Bitki örtüsü hemen hemen yok gibidir. Ender rastlanan ağaçlar ile bazı yerlerde sokaklardaki elektrik hatları dolanan tırmanıcı bitkiler göze çarpmaktadır. Haliç kıyısındaki yeşil alanların yakınlığı semtin bu hali ile bir çelişki oluşturmaktadır. Bu alan oyun ve spor ihtiyacını karşılayacak şekilde düzenlenmiş olsaydı bugün kullanılıyor olacaktı.

Semtte, geleneksel yapının üzerine yapılan yeni parselasyonlar bulunmaktadır; bunların

yapısı, çevre semtlerdeki yolların geleneksel görüntüsüyle bir çelişki oluşturur. Parselasyonların yerleşim nitelikleri, Fener’de, çevre semtlerde, orta bölümde ve sur boyunda devamlılık göstermektedir. Buna karşılık, Balat’ın üst kesimlerinde böyle bir devamlılık ve eklemleme yoktur, parsellerin üzerinde çok sayıda konut alanı vardır. Parselasyon bazı yerlerde eski sokakların hattını izlemektedir; buralarda, eski ve yeni yollar birbiriyle çakışmıştır. Balat’ın bulunduğu dörtgen planlı düzende sadece Ermeni kilisesi ile bazı sınırlı parseller ve Vodina Caddesi geçmişten kalan yönlendirmeyi muhafaza etmiştir.

Dar parsellerin ve cumbaların kazandırdığı uyum önemli bir unsurdur ve semtte korunması gereken özelliklerdir. Binalar için yükseklik sınırlarının konulması, sokakların ve parsellerin darlığının korunması, kentsel manzaranın özelliklerinin korunması için değerlendirilmesi gereken önemli dayanak noktalarıdır.

Emlak piyasası sınırlıdır; bu sınırlılık, mevcut emlak varlığının korunması için gerekli olan dinamiği engelleyen dayatmacı bir yönetmeliğin etkilerinin sonucudur. Bu yönetmeliğin hayata geçirilmesi zordur, çünkü yapılan denetim sınıflandırılmış binaların yasadışı olarak yıkılmasını veya tadil edilmesini engellemeye yeterli değildir. Ancak bu yönetmelik emlak alım satımının dinamik olmasını engelleyen tek neden değildir.

Semtte çok az boş alan bulunmaktadır. Geçen yüzyıla ait parselasyonun bir özelliği olarak parsellerin büyük ölçüde parçalanmış ve dar olması da, emlak spekülasyonu ve kapsamlı bir emlak politikası için engel oluşturmaktadır.

Semtte yirmi kadar yıkıntı, ayrıca 240’tan fazla parselin üzerinde de harap durumda evler bulunmaktadır; bu durum, binaların yaklaşık olarak %20’sinin kötü durumda olduğunu gösterir. Çevrede bulunan 1267 binadan çoğu konut olarak kullanılmaktadır. Ulaşılması daha kolay olan, doğu-batı ve kuzey-güney doğrultusunda uzanan ve üzerlerinde işyerlerinin bulunduğu caddelerin dışında, Fener ve Balat’ın ikamete açık kesimleriyle yaya bölgesi değişime oldukça direnmişlerdir. En çok değişim geçiren bölge ise Balat kapısının yakınlarında yer alan bölgedir.

Yapıların dörtte biri özel bir onarım gerektirmemektedir. Oturulan binaların durumu, yapılması gereken çalışmaların önemine göre üç grubun oluşturulmasına olanak vermektedir.

1. Binanın stabilitesini sağlamak için ciddi onarımlar gerektiren yapılar
2. Yapıların su ve hava geçirmezliğini sağlayacak çalışmalar
3. Son olarak, yapıların bir bölümü sadece yüzeysel bir bakım gerektirmektedir.

Binaların çoğu tescillidir. Mimari çeşitlilik çok zengindir. Tescilli 291 cumbalı ev incelenen bölgedeki binaların yaklaşık dörtte birini oluşturmaktadır. Bölgenin özelliğini oluşturan bu mimari tarzı, 19.yüzyıldaki yangından sonra yapılan parselasyonun ana karakterini ortaya koymaktadır. Semt mirasının kendine özgü değerini ortaya koymak amacıyla, rehabilitasyon çalışması öncelikle bu yapılar üzerinde gerçekleştirilmelidir.

Öte yandan, tescilli bazı binalar yıkılmış veya bu binaların yerlerine yeni binalar inşa edilmiştir. Aynı şekilde, tescilli binaların çoğu değişimlere maruz kalmıştır. Yıkılan binaların rölöveleri de yoksa, bunları aynen inşa etmek mümkün olmayacaktır. Bu durumda, söz konusu parseller üzerindeki irtifak hakkı artık geçersiz sayılır, sınıflandırmanın yeniden ele alınması veya yeni yapıların çevre ile uyum içinde olmasının sağlanması gerekir. Semtte hakim olan eğilim yola bakan binaların çok yüksek olmamasıdır; bu durum, semtin günümüzde hala kentle uyum içinde olmasını sağlamaktır.

Çevredeki binaların yüksekliği giriş katı seviyesi ile giriş katı ile dört kat arasında değişmektedir. Binaların çoğunluğu Zemin + 1 kat ile Zemin + 2 kat tarzındadır. Yapıların yüksekliği ne olursa olsun, kagir inşaatlar 1970'li yıllara kadar devam etmiş, bu sayede semt mimarisinin özgünlüğü ve kendine has görüntüsü muhafaza edilmiştir.

Tek katlı yapılar ve Zemin + 1 kat yüksekliğindeki yapılar genellikle çevredeki ticari alanlarda, özellikle de geleneksel Balat çarşısında bulunan, ticari faaliyetlerin gerçekleştiği iki yaya yolu üzerinde yer almaktadır. Bunların büyük bir bölümü kagirdir ve 1930 yılından önce inşa edilmiştir.

Zemin + 2 kat yüksekliğindeki yapılar çevrede en yaygın olanlardır. Bu binalar arasında birinci kat cumbalı olanlar, ya da ilk iki katında cumba, son katında ise balkon bulunanlar çoğunluğu oluşturmaktadır. Bu binalar da geçen yüzyılın sonlarındaki mimari özelliklerine sahiptir ve 1930 yılından önce inşa edilmiştir.

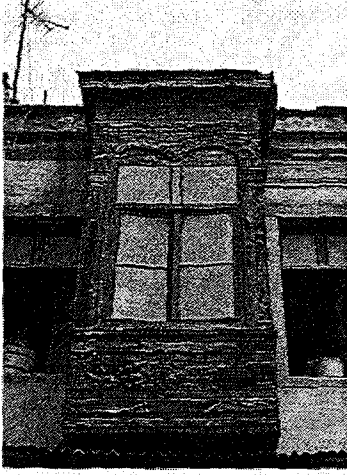
Üç kattan daha yüksek olan binalar iki farklı tipten oluşur : bir yanda bölgenin tipik evleri öte yanda yeni inşa edilen, semtin fiziki görünümünü ve geleneksel parselasyon düzenini değiştiren, betonarme olarak inşa edilmiş ve bir özellik taşımayan binalar bulunur. Bu yapıların üçte ikisinden fazlası 1930 yılından öncesine aittir.

Bir ticaret semti olarak Balat'ta, iki ana faaliyet vardır : Zanaatkarlık, esas olarak iki ada üzerinde, iki dar sokak arasında toplanmıştır ve bu bölgeye bir Pazar görünümü kazandırır. Fırın, cam ve ayakkabı imalatçıları, hırdavatçıları ve her türlü zanaatkar burada toplanmıştır.

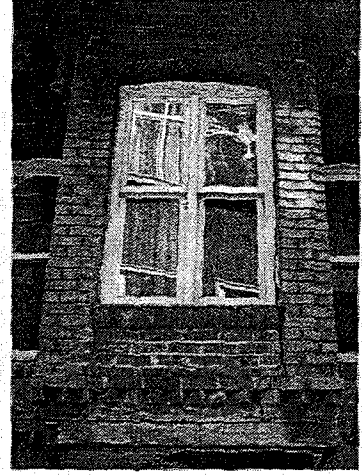
Bu atmosfer, en dinamik ticaret eksenleri olan Ayan ve Vodina Caddeleri'ne taşar. Burada ticari faaliyetler çok farklıdır : Bankalar, lokantalar, elektrikli ev eşyası ya da mobilya mağazaları bu eksen üzerinde yoğunlaşmıştır. Haftada bir kez, Salı günleri Ayan Caddesi ile Lapçinler Sokak'ta Pazar kurulur. Bu Pazar semtin ve çevresinin faaliyet merkezini meydana getirir. Bu işyerlerinin etki alanı incelenen bölgenin sınırlarının çok ötesine taşar. Semt sınırları dışındaki bir başka önemli faaliyet eksenini de Haliç boyunca uzanan Mürsel Paşa Caddesi'dir. Araba tamircileri, tornacılar, atölyeler, hırdavatçılarla birkaç lokanta ve kahve burada toplanmıştır.

Balat ve Fener'deki ekonomik faaliyetin gerilemesi Haliç kıyısındaki gemi yapım ve sanayi tesislerinin bir bölümünün 1980'li yıllarda şehrin doğusuna aşınmasıyla başlamıştır ve bu işlemin bölgedeki ticaret hayatı üzerinde çok önemli bir etkisi olmuştur. Ancak, orta ve üst sınıfların son yirmi yılda sistemli olarak semttten ayrılmaları semtin fakirleşmesine yol açmış, ayrılanların yerine gelenler gitgide daha fakir kesimlerden oldukları için ticari faaliyet de olumsuz yönde etkilenmiştir.

Ahşap cumbaların fiziksel durumuna bir örnek

Kiremit Cumba

Taş Cumba

Cumbalı evler: sıvası gitmiş cephe

Cumbaya eklenmiş balkon

Şekil 4. 35 Cumbalarda çeşitlilik arz eden stilistik özellikler (Fener-Balat Semtlerinin Rehabilitasyonu, 1998)

Şekil 4. 36 Merdiven sokak, Fener (Fener-Balat Semtlerinin Rehabilitasyonu, 1998)

SEMT HALKININ ÖZELLİKLERİ

Görüşme yapılan aile reislerinin büyük bir çoğunluğu kent kökenlidir. Soru sorulan semt sakinlerinin yarısı Karadeniz bölgesi kökenlidir. Semt sakinlerinin büyük bir bölümü İstanbul'da, hatta Fatih'te doğduğu için görüşülen kişiler İstanbullu olan ikinci ya da üçüncü kuşaktır. Ailenin kökeninin bulunduğu yer ile olan bağlar çok kuvvetlidir ve düzenli bir şekilde ziyaretler yapılmaktadır. Bölgede yaşayan ikinci önemli grup Marmara bölgesinden gelenlerdir.

Semte en az 20, genellikle 30 veya 40 yıl önce gelmiş olan bu nüfusun semte bağlılığı çok kuvvetlidir. Görüşme yapılan semt sakinleri, semtin iyileştirilmesi projesine katılma yönündeki isteklerini bir çok kez dile getirmişlerdir.

Son olarak, bölgedeki üçüncü önemli grup Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan gelenlerdir. Nüfusun bu kesimi semtteki varlıklarının geçici olduğunu kabul etme eğilimindedir; kentin çevresinde, genellikle ailelerinin veya yakınlarının bulunduğu yerlerde bir arazi satın alma olanağına kavuşana kadar, bu semtte ikamet etmektedirler.

Genel olarak gözlenen bir olgu, semt sakinlerinin sık sık ev değiştirdikleridir. Bu olay, İstanbul'da ve kent merkezindeki gözden düşmüş semtlerde, özellikle de kiracılar arasında yaygındır. Bazıları kiralık bir evden çoğunlukla yakın çevredeki bir başka kiralık eve geçmekte veya kiracılığı bırakıp bir konut satın almaya yönelmektedirler. Bunun iki nedeni vardır :

- semtteki kiralar şehir merkezindeki en düşük kiralardandır,

- semt sakinleri semte alışmışlardır ve aralarından bir çoğunun çevrede ailesi veya arkadaşları vardır.

Tamamen inceleme bölgesinde bulunan dört semte ait 1990 nüfus sayımı verileri, semtte oturanların %60'ının kiracı, %40'ının mal sahibi olduğuna işaret etmektedir.

Çok sayıda ev kadını el işleri yapmakta ve bu ürünleri dışarıda satmaktadır. Görüşme yapılan bölge sakinlerinin %70'inin geliri ayda 255 ECU'den düşüktür, yaklaşık olarak yarısı ise ayda 170ECU'den daha düşük bir gelire sahiptir. Dolayısıyla, bölgede oturanların toplumsal ve ekonomik açıdan yoksul oldukları söylenebilir. Çok sayıda semt sakini, enflasyon ve fiyatların artması karşısında içine düştükleri zor duruma dikkat çekmektedir. Yaşadıkları mali zorluklara rağmen, ziyaret edilen ailelerin büyük bir bölümü televizyon ve çamaşır makinesine sahiptir; bu durum, ailelerin yatırım önceliklerinin ne olduğunu göstermektedir.

Aile reislerinin büyük bir bölümü çok düşük bir eğitim düzeyine sahiptir ve ilkokulu bitirmemiştir.

Semt sakinlerinin %70'i ücretli olarak çalışmaktadır. Görüşme yapılan aile reislerinin dörtte biri küçük tüccar veya zanaatkardır. Ailelerin büyük çoğunluğunda, sadece bir kişi çalışmaktadır. Ailenin diğer bireyleri ona bağımlı durumdadır ve bu durum güvensizlik riskini önemli oranda arttırmaktadır.

Son olarak, sık sık karşılaşılan bir başka durum da aile reisinin düzenli bir işinin ya da açıkça belirlenen bir kurumsal pozisyonunun olmamasıdır. Nüfusun çok büyük bir bölümü işçi kesiminden veya yoksul kesimden gelmiştir.

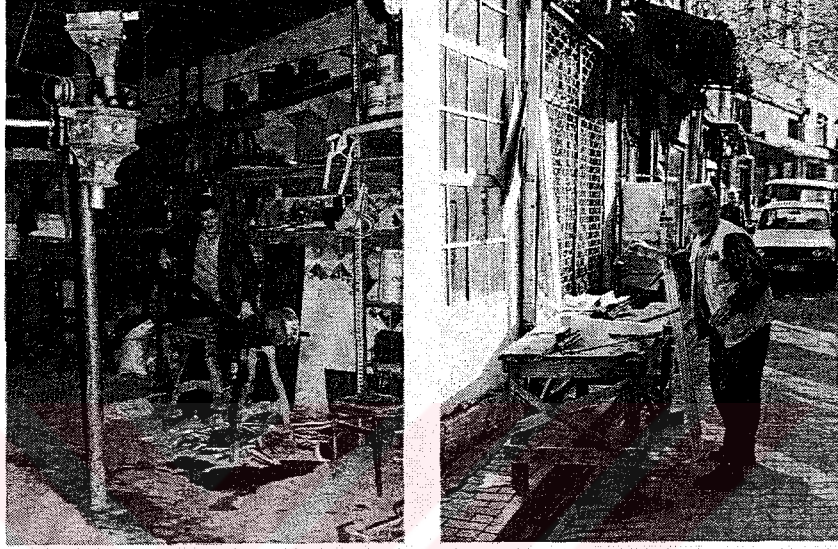
Bölgede yapılan anket çalışması sonucunda, kadınların büyük bir bölümünün okur yazar olmadığı veya eğitimlerinin ilkokul düzeyini aşmadığı görülmüştür. Bu durumun sonucu olarak, kadınların çok küçük bir bölümü aile dışında çalışmaktadır. Erkeklerde okuma yazma bilmeyenlerin oranının %5 olmasına karşılık, bu oran kadınlarda % 19'a yükselmektedir.

Kadınlar semtteki marjinalleşmiş nüfusun bir kesitimi oluşturmaktadır. Bu olgu Türkiye'nin büyük şehirlerindeki yoksul semtlerde sık rastlanan bir durum olsa da, kadınların eğitimine yönelik acil bir müdahale semtte çalışan dernekler için bir öncelik oluşturmaktadır.

20 yaşın altındaki gençler semtin toplam nüfusunun %43'ünü oluşturmaktadır. Örnelemeye dahil olan, soru sorulan ailelerin yaklaşık %80'i çocuklarını ilkokula gönderebilecek durumdaydılar. Kaliteleri son derece tartışılabilir düzeyde olsa bile, semtteki ilkokulların

sayısı yeterlidir. Bir çok aile her yıl okulların açılışında kendilerinden yardım istenmesinden şikayet etmektedir.

Zorunlu eğitim yaşı olan 12 yaşını geçen çocukların bir bölümü okula gönderilmemektedir; bunun nedeni, on iki yaşına gelen çocukların potansiyel çalışanlar haline gelmeleridir. Bölgede yapılan alan araştırmaları, en yoksul ve tutucu ailelerin ergenlik yaşından sonra kızlarını ortaokula çok nadir gönderdiklerini ortaya çıkarmıştır.

Çalışmakta olan zanaatkarlar, Balat

Şekil 4. 37 Fener-Balat'ta faaliyet alanları (Fener-Balat Semtlerinin Rehabilitasyonu, 1998)

TOPLULUĞUN İHTİYAÇLARININ VE MÜDAHALE ÖNERİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

SEMT SAKİNLERİNİN İHTİYAÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Semtteki komşuluk ilişkileri hayli yoğundur, evlerin giriş kapıları yazın çoğu zaman ardına kadar açık kalır ve insanlar sokakta çok zaman geçirirler, anneleri kapıda kendi aralarında sohbet ederken çocuklar dışarıda oyun oynarlar. Bu sırada, 1990'larda nüfusları artmış olan erkekler kahvede otururlar. Semtteki dayanışma güçlüdür ve esas olarak coğrafi kökene bağlı olarak ifade edilir. Bu dayanışma, toplumsal hayatın ve siyasi ilişkilerin örgütlenmesinde belirleyici olmaktadır. Siyasi açıdan bakıldığında, semt sakinleri geleneklere çok bağlı olsalar da, semt özel bir dini ya da siyasi eğilim tarafından güçlü bir şekilde belirlenmiş değildir. Semt sakinleri daha çok ılımlı bir izlenim vermektedirler.

Semt sakinlerinin büyük çoğunluğu semtteki yaşam kalitesinden şikayetçidir ve kamu güçlerinin güçlü bir müdahalesini arzu etmektedirler. En sık dile getirilen nedenler, toplumsal çevrenin bozulması ve yoksulluğun artması, çevre kirliliği, alt yapı eksikliği, mahalleyi restore etme yönünden bir inisiyatifin ve yaşanılan çevreyi iyileştirme yönündeki yaklaşımların yokluğudur.

Semte bağlılık yüksektir; üstelik, bu bağlılık yalnızca ekonomik nedenlerden kaynaklanmamaktadır. Bir rehabilitasyon çalışmasının gerçekleştirilmesi ve yaşam koşulları ile refah düzeyinde bir düzelme olması durumunda, semt sakinlerinin büyük çoğunluğu semtte yaşamayı sürdüreceklerini söylemektedir.

Semt sakinlerinin öncelikleri şunlardır :

- binaların konforunun artırılması,
- doğalgazın bağlanması
- yolların iyileştirilmesi
- ve trafik problemlerinin halledilmesi,
- park ve yeşil alan yaratılması ve çevre temizliği
- alt yapı ıslah çalışmaları
- kötü durumdaki binaların yıkılması ve yerlerine yeni bina yapılması
- çevre kirliliğine karşı mücadele etmek için somut çözüm aranması
- Haliç'in temizlenmesi için kesin bir çözüm saptanması

Çevredeki derneklerle yapılan görüşmeler ve yürütülen alan araştırmaları, yaşam koşullarındaki kalite düşüklüğünün, her şeyden önce, sakinler tarafından dile getirilen ana problem olan yerleşim koşullarından kaynaklandığı sonucunu ortaya koymaktadır.

Semt sakinlerinin meskenlerine dair öncelikleri şöyledir :

- binanın rehabilitasyonu
- daha fazla sayıda ve büyük odalar ihtiyacı
- tuvalet ve banyonun ayrı olması
- bina cephelerinin yeniden boyanması
- binanın tümüyle yenilenmesi
- doğal gazın bağlanması
- merdivenlerin onarılması
- çatıların onarılması
- bir mutfak sahibi olmak

Sonuçta, bu konutların en büyük problemlerinden biri genel olarak yer darlığı, özel olarak da sıhhi alanlar ve mutfak eksikliğidir. Araştırmayı yürütenler, koridorların bir bölümüne yana yana bir lavabo ve bir ocak yerleştirilmiş olduğuna sık sık yanık olmuşlardır. Bir çok semt sakini çamaşır makinelerini ve buzdolaplarını odalarda, hatta ocaklarını ve fırınlarını evin dışına, merdiven sahanlığına yerleştirmişlerdi. Hala tek bir ailenin barındığı kimi evler dışında banyo yoktu; insanların yıkandıkları yer, çoğu zaman, bir musluk ve bir köşede duran bir duştan ibaretti.

Kış ayarında, evin bütününü ısıtma imkanlarının yokluğu yüzünden, konutların kullanılır durumda olan iki 9odasından yalnızca birinde yaşanmaktadır. Isıtma koşullarının iyileştirilmesi zaten düşük olan yaşam alanının optimal kullanımı için vazgeçilmez şarttır.

Mekan kullanımı, müstakil bir evin tek bir aile tarafından kullanıldığı durumlarda katlara göre bölümlenmiştir. Bodrum ya da zemin kat mutfak, tuvalet ve duş için kullanılırken, yatak ve oturma odaları birinci ya da ikinci katta bulunmaktadır. Ancak her katında bir ailenin oturduğu evlere daha sık rastlanmaktadır. Sonuç olarak, semtteki konutların işlevsel ve akılcı bir biçimde yeniden düzenlenmesi şarttır; çünkü bu evlerin tek bir aile tarafından kullanılıyor oldukları başlangıç durumuna dönülmesi zor görünmektedir. Nedenleri şöyledir :

- Türkiye’de rehabilitasyon çalışmasına yönelik bir toplu konut politikası yoktur, yani bu tip uygulamalar için ayrılmış özel krediler bulunmamaktadır.
- Belediyenin elinde yeterince arsa yoktur; bu durum, Avrupa’da bir çok ülkede yapıldığı gibi öngörülen rehabilitasyon programı süresince rotasyon yoluyla küçük bir geçici toplumsal konut alanını kullanarak bir yeniden yerleştirme politikasına başvurmayı engellemektedir,
- Son olarak, toplumsal konumların hassasiyeti, çözüm önerilerinde tedbirli olmamıza neden olmaktadır. İnsanların en acil ihtiyaçlarına cevap veren katılımcı bir çözüm, zor ve

hassas bir kent ortamında yapılacak ağır bir uygulamaya tercih edilmelidir. Bir taşınma, geçici de olsa, mevcut toplumsal yapıyı tahrip etme riskini taşımaktadır.

MÜDEHALENİN YASAL ÇERÇEVESİNİN TANIMLANMASI

MEVCUT MEVZUATIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mevcut mevzuat ile bu mevzuata pratikte uyulup uyulmadığını, ayrıca yerel yetkililerin bu ilkelere uyulmasını sağlayacak yetki ve imkanlarının olup olmadığını birbirinden ayırmak uygun olur. Projenin faaliyet kapasitesini ve uygulanabilirliğini değerlendirebilmek için, mevzuata dair metinleri bu mevzuatın uygulanmasıyla karşılaştırmak gerekir.

Tarihi Yarımada'nın Nazım planı

Halihazırda, tarihi yarımada'nın nazım planı yoktur; 1/5000 ölçeğindeki 1990 tarihli son nazım planı, bir çok kuruluş tarafından açılan davalar sonucunda Temmuz 1995'te iptal edilmiştir. Halihazırda başvurulabilecek tek belge, 1995 tarihinde onaylanmış olan "Metropolitan alanı alt bölgeleri nazım planı" başlıklı 1/50.000 ölçeğindeki plandır. Bunun dışında, tarihi yarımada'nın tek bir planı yoktur. Planın iptal edilmesinin ardından, yarımada Tabii ve Kültürel Varlıkları Koruma Kurulu tarafından "sit alanı" ilan edilmiştir. Bu karar, bölgedeki camiler gibi tarihi eserlerin önemi ile gerçekleştirilmiştir.

Yasaya göre, 1/5000 ölçeğindeki nazım plan İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından, farklı ölçeklerdeki diğer planlar ise ilçe belediyeleri tarafından hazırlanmak zorundadır. Binaların yapısı üzerinde restorasyona gidebilmek için izlenebilecek tek hareket yolu tek bir amaca yönelik projeler hazırlamak ve bu projeleri Koruma Kurulu'na sunarak, uygulama safhasına geçebilmek için projelerin onaylanmasını beklemektir. Fatih Belediyesi ve Kültür Bakanlığı arasında, imzalanan bir protokol, Koruma Kurulu'nun semt ile ilgili aşırı muhafazakar tavrına rağmen bu tür uygulamaları kolaylaştırabilir.

Bu bölgeyi yalnızca "sit alanı" olarak belirlemek, yarımada'nın silüetinin ve tarihsel kent yapısının korunmasını güvence altına almaya yetmemektedir. Çok sayıda "sit alanı" örneği, bu idari kararların somut uygulamalarla sürdürülmesinin güçlüklerine tanıklık etmektedir. Mesele, zaten Henri Prost planından bu yana oldukça iyi korunan silüetin korunması değil, düzensizliklere yol açan ve semti bozulmaya mahkum eden mevcut atalettir.

Türkiye, UNESCO Genel Kurulu'nun Kasım 1972'deki on yedinci oturumunda kabul edilen, dünyanın doğal ve kültürel mirasını korunması ile ilgili sözleşmeyi imzalamıştır. "İstanbul'un sit alanları", Türkiye'nin isteği üzerine, 1985 tarihinde UNESCO'nun dünya mirası listesine

kaydedilmiştir. Ayrıca ülke düzeyinde, Anayasa tarafından kültürel ve doğal mirasın korunmasının bir devlet görevi olduğu belirtilmektedir.

Mirasın korunması kavramı Türkiye’de oldukça yenidir; kamu yaşamındaki aktörler, esas olarak anıtsal mirası değerlendirme anlayışını taşıdıkları ve yerel düzeyde kaldıkları için, çoğunlukla yetersizdirler. Kuşkusuz, 1983’ten bu yana, tarihsel mirasın korunması ile ilgili daha ciddi ve ayrıntılı bir yasanın yürürlüğe girmesiyle birlikte bu düşünce tarzı değişmektedir. Sözü edilen yasa 1983 tarihli kültürel ve doğal mirasın koruma yasasıdır. Bu yasa, korunması gereken kültürel ve doğal taşınırın ve taşınmazların tanımlanması, yürütülecek çalışma ve uygulamaların tespit edilmesi ve bu ihtiyaçları denetlemekle görevli idari yapıların yaratılması için hazırlanmıştır. Bu yasa hükümlerinin hayata geçirilmesi Koruma Kurulu tarafından teminat altına alınmıştır.

Yasa, doğal ve kültürel varlıkların korunması için “kayıt” sistemini öngörmüştür. Koruma, korunacak varlıkların bulunduğu yere göre çevre ya da bina koruması şeklinde gerçekleşmektedir.

1/1000 ölçekli planın onaylanmasını beklerken, koruma alanında herhangi bir müdahalede bulunmak için Koruma Kurulu’nda izin almak gerekir. Her projenin, kimi zaman keyfi davranabilen Koruma Kurulu’na sunulması gerekmektedir. Binaların yüksekliği çoğunlukla hesaba katılan kriterlerden biridir, ancak ortada bir şartname yoktur.

Koruma Kurulu korunan binalarla ilgili iki müdahale biçimi ayırt etmektedir : hafif onarımları içeren basit müdahaleler, karmaşık onarım ve restorasyonları içeren kapsamlı müdahaleler.

Söz konusu alanlara yapılacak müdahale inşaat mevzuatına bağlıdır. Sonuç olarak, kuruldan izin aldıktan sonra, Belediye Yapı Müdürlüğü’nden inşaat ruhsatı almak gerekmektedir. Bu anadan itibaren, yasal olarak, her türden inşaatın, ilgili ruhsat ve projelere uygun yapıp yapılmadığını denetlemek zorunda olan uygulama sorumlusu gözetiminde yapılacağı öngörülmektedir. Bu önlemlere hiçbir teşvik edici önlem eşlik etmemektedir. Elinde uygun denetim araçları olmayan Koruma Kurulu, sınırlandırıcı bir tutum içindedir.

İncelenen çevrede, mülkiyetin çoğu durumda tek kişiye ait olmasına rağmen asıl mesele ortak mülkiyet sorunudur. Gerçekte, bu çevredeki 1401 parselin %96,2’sinde mülkiyet parsel mülkiyeti esasına, %3,6’sında ise kat mülkiyeti esasına dayanmaktadır. Parsel esasına dayalı olan mülkiyetin dağılımı şöyledir : % 57 tek mülkiyet , % 43 hisseli mülkiyet (hisseli mülkiyette olan parsellerin yarısı iki mal sahiplidir)

Ortak mülkiyette bulunan binalara müdahale etmek için, mal sahiplerinin her birinin noter onaylı rızasını almak şarttır.

Semtte bir düzenleme aracı olarak istimlak yoluna başvurulabilir mi?

Özel bir hükme göre, Kültür Bakanlığı, taşınmaz kültür varlıklarının ve koruma alanlarının kamulaştırılması konusunda yetki sahibidir. İmar planında görülen kayıtlı ve kültürel amaçlara uygun yapılar Koruma Kurulu kararı ve Kültür Bakanlığı'nın onayıyla belediyeler tarafından istimlak edilebilirler. Kültür Bakanlığı tarafından Fatih Belediyesi'ne verilecek olan istimlak yetkisi, istimlak edilecek parsellerin ada, pafta ve parsel numaralarını içermek zorundadır. Ancak, taşınmaz kültür varlıklarının korundukları alanlarda bulunan yol, yeşil alan ve parklar için arazi istimlak etme yetkisi tümüyle belediyeye aittir.

MÜDAHALE ÖNERİLERİ

Kontrollü Bir Semt Projesi

Bu semt projesinde birbirinden bağımsız dört unsur hayata geçirilmelidir :

1. Konutların iyileştirilmesi : Temel amaç, konutları, kentsel ve mimari özelliklerini koruyarak, insanca yaşanılabilir hale getirmektir. Bölgede mütevazı bir yaşam biçimi yaygın olduğu için, bu iki amaç birbirleriyle çelişmemektedir.
2. Semt için biz dizi donatının temin edilmesi : Burada, sekiz yıllık zorunlu eğitim çerçevesi içindeki çocukların eğitimlerini destekleyecek etkinliklere, civardaki sağlık tesislerine ve kadınların eğitimine özellikle vurgu yapılmalıdır.
3. Bir istihdam ve mesleki eğitim faaliyeti oluşturmak : Semtin rehabilitasyonunun doğrudan ya da dolaylı olarak yol açacağı faaliyetlere kısmen bağlı olarak, hem yetişkinler, hem de gençler için mesleki eğitim ve öğretim merkezleri oluşturulmalıdır.
4. Altyapının ve kamu hizmetlerinin iyileştirilmesi, kentsel çevrenin elden geçirilmesi, ticaret ve zanaatın yeniden canlandırılması yoluyla mahallenin oturulur hale getirilmesi : Tarihi kentsel mirası korumaya dair bir politika oluşturulmalı, kentsel düzenleme gerçekleştirilmeli, semte ait kolektif bir kimlik oluşturulmalıdır.

Fatih Belediyesi için en büyük finansman sorunu, donatıların işletilmesi ve bunlara ait işletme giderleri ile ilgilidir. Konutlarda yapılacak rehabilitasyon çalışmalarının dışında, görevlerin ve maliyetlerin dağılımı şöyle olacaktır :

- Avrupa Birliği, donanım ve işletme giderleri ile personel maliyetinin önemli bir bölümünü dört yıllık bir süre için üstlenmektedir.

- Belediye, donanım ve tesisler için gerekli alanın sağlanmasını ve inşa edilmesini, ayrıca personel masraflarının bir kısmını üstlenmektedir.

Anketler sırasında semt sakinleri ile kurulan temaslar, bu insanların daha iyi bir donanıma sahip konutlarda oturmayı, özellikle de eskilikten ve bakımsızlıktan kaynaklanan su sızması, rutubet ve ısınma sorunları gibi kusurların giderilmesini istediklerini ortaya çıkarmıştır. Daha iyi bir yaşama düzeyine sahip olma isteğini dile getirmiş olmalarına karşın bu hedefi tek başlarına gerçekleştiremeyecek denli hassa ve yoksul bir durumda bulunan bölge halkına, konutları asgari refah koşullarına kavuşturmak için özel bir teknik yardım götürülmesi ve sübvansiyon sağlanması gereklidir.

Rehabilitasyona şu çalışmalar dahildir :

- çatıların onarımı,
- bina cephelerinin restorasyonu,
- dahili elemanların tamiri
- tuvalet, banyo ve mutfakların asgari standartlara uygun hale getirilmesi,
- kolektif merkezi ısıtma için doğal gaz tesisatının bağlanması,
- elektrik şebekesinin güvenlik standartlarına uygun hale getirilmesi.

Semte özgü bir binanın yapı durumu göz önüne alınarak üç rehabilitasyon kategorisi belirlendi : hafif , orta ölçekte ve ağır rehabilitasyon.

Her üç durumda da, ileride kendisine ödenecek olan bir borçlanmaya girecek olması nedeniyle, rehabilitasyonu mümkün kılınması için mal sahibinin kira gelirinin sınırlamasını kabul etmesi gerekir. Yine de, gerçekleştirilmesi gereken çalışmaların ciddiyeti ve maliyeti, semt sakinlerinin bu çalışmaları kendi hesaplarına yürütmelerine izin vermemektedir. Aylık geliri 100 milyon TL'yi geçmeyen mal sahibinden istenecek aylık katkı 15 milyon TL'yi geçmemelidir.

Bu koşullarda, rehabilitasyon çalışmasında kullanılacak olan kredi ve sübvansiyonları birleştiren bir finansman sistemine ihtiyaç vardır. Buna göre, sübvansiyonların %50'si Avrupa Birliği tarafından karşılanacaktır. Verilen kredilerin %50'si bir kamu kuruluşu tarafından sağlanacaktır.

Rehabilitasyon çalışmalarının itici gücü : Kooperatif

Sözü edilen organizasyon, semtin toplumsal dokusunu oluşturan iki unsurun , yani mal sahipleri ve kiracıların katılacakları bir rehabilitasyon kooperatifi biçiminde tasarlanmıştır.

Kooperatifler; söz konusu olan genellikle inşaat kooperatifleri de olsa, Türkiye’de yaygın bulunan, iyi kabul gören ve oturmuş, dolayısıyla da yararlanılabilecek olumlu bir tecrübeye sahip olan kurumlardır. Bir rehabilitasyon kooperatifinin kurulması Türkiye’de öncü bir uygulama olacaktır.

Bu kooperatif, bina rehabilitasyon çalışmalarından potansiyel olarak yararlanan herkesin bağlantıya geçeceği bir kurum olacaktır. Merkezi bir yerde bulunacak olan bu kurumun lokali, bölgede açılacak olan semt sakinleri evinin binasında bulunacak, kurumun lokaline uğrayan herkes hem sunulan şartlar, hem de rehabilitasyon finansmanına kabul edilme kriterleri konusunda bilgilenebileceklerdir.

Çalışmaların bir bölümü zorunlu kabul edilecek, bir mal sahibinin kooperatife katılması, bu çalışmaların gerçekleştirileceğine dair bir taahhüt olarak kabul edilecektir; bütün çalışmalar belirli bir biçimde tanımlanacak ve birim başına numaralandırılacaktır.

Zanaatkar Evi

Eski binaların rehabilitasyonuna dair eğitim verecek olan zanaatkar evi, Türkiye’de rehabilitasyonu kolaylaştırma tedbirleri alınması durumunda zaman içinde çok yayılabilecek bir piyasa için gerekli olan meslekleri geliştirme imkanı verecektir. Bu ev, öncelikle, semtin rehabilitasyon ihtiyaçlarını kısmen karşılayacak vasıflı bir el emeği yaratacak ve böylece semt sakinleri için istihdam alanı açan bir toplumsal güvence sağlamış olacaktır.

Önerilen eğitim, sabah teorik derslerin, öğleden sonra da atölyede ya da şantiyede pratik derslerin verileceği kısa eğitim devreleridir; bu eğitimin altı atölye etrafında yürütülmesi düşünülmektedir:

1. Marangoz ve dülger atölyesi
2. Baca, fayans ve duvarcılık atölyesi
3. Alçı ve beyaz çimento atölyesi
4. Boya atölyesi
5. Su tesisatı atölyesi
6. Elektrik atölyesi

Tekstil Teknik Enstitüsü

Belediyenin bu projesi, gençleri liseden sonra verilecek iki yıllık bir eğitimle tekstil sektörü için hazırlamayı hedeflemektedir. Bu Enstitü, özellikle bilgisayar yardımıyla model, renk ve desen yaratılması üzerinde yoğunlaşacaktır. Bu Enstitü iki yıllık eğitim dönemi için, sınıf

başına 40 kişi olmak üzere 240 öğrenciye eğitim verebilir.

Okul çevresi çalışma merkezleri

Bu tip merkezler, en genç kesimin eğitim koşullarının iyileştirilmesinde temel unsurlardır. Bu tür lokallerin amacı, öğrencilerin ödevlerini yeterince rahat koşullarda yapmalarını sağlamak ve böylece evlerinin yetersizliğini gidermektir. Böyle bir oluşum bu gençlere, Türkiye’de olağan eğitim koşullarında kullanılmayan araçları kullanma fırsatı da verecektir. Öte yandan, geleneksel ilk ve ortaöğrenimi tamamlayacak kimi özel dersler de verilecektir: dil dersleri ve matematik.

Semt Sakinlerinin Evi

Semtteki canlılık alanı, Balat ve Fener üzerine dokümantasyon merkezi olarak bu ev, herkese açık olacaktır. Ayrıca, katlarından birinde kooperatifi barındıracak; içinde küçük bir kütüphane, sergi ve seminerler için çok işlevli bir salon bulunacaktır. Bu salon, semt sakinlerinin rehabilitasyon çalışması için kendilerine sunulan şartlar ve çevrelerinde gerçekleşecek değişiklikler konusunda bilgi almak ve danışmak için gelecekteki bir ağırlama mekanı olacaktır. Periyodik olarak yayımlanacak ve masrafları belediye tarafından karşılanacak bir broşür, projenin tüm aktörlerine söz hakkı vermek, belediyenin yapmaya hazırlandığı alt yapı çalışmaları konusunda halkı bilgilendirmek, gerçekleştirilen faaliyetlerin muhasebesini yapmak ve semt sakinlerine halen yürüyen projelerin durumunu açıklamak üzere dağıtılacaktır. Bu mekanda, tüm uygulama süresi boyunca, yapılan müdahalenin biçimine göre bu müdahaleyle ilgili sergilerin düzenleneceği bir sergi salonu bulunacaktır; böylece projenin başarıya ulaşmasında büyük bir önem taşıyan bilgi akışı gerçekleştirilmiş olacaktır.

Anne ve Çocuk Sağlığı Merkezi

Bu merkezin amacı, çok yönlü bir faaliyet çerçevesinde, semtte yaşayan kadınları sağlık durumlarını ve toplumsal-mesleki konumlarını iyileştirmektir; bu amaçla, merkezde bir anne ve çocuk sağlığını koruma merkezi, bir toplumsal-egitsel merkez, bir kreş ve anaokulu bulunacaktır. Bu mekan semtteki tüm kadınların kullanımına açık bir buluşma, eğitim, iş bulma ve tedavi merkezi olacaktır. Ana çocuk merkezinin hedefi, bir yandan aile ortamından dışarıya çıkmaya pek fırsat bulamayan kadınları bir araya getirmek ve bu kadınların kendileriyle aynı koşul ve sorunları paylaşan başka kadınlarla temas kurmalarını sağlamak, diğer yandan kadınların ev içi üretimlerinin ticari amaçlara yönelik olarak organize etmek,

böylece de ailenin gelir kaynaklarını arttırmaktır.

KURUMSAL YAPI VE UYGULAMA AŞAMALARI

Projenin Değişik Aktörleri

Proje, Fatih Belediyesi'ni, Kültür Bakanlığı'nı, Toplu Konut İdaresi'ni "katılımcı" dernek ve ajansları, cemaat gruplarını, evlerini mesken olarak kullanan ya da kiraya veren ev sahiplerini ve kiracıları harekete geçirmelidir.

Uygulama safhasında, her faaliyetin anlaşılır ve saydam olması için, aktörlerin her birinin müdahale sürecindeki işlevi aydınlatılmalıdır. Aşağıda, ilgili tarafların her birinin uygulamanın başlangıcından itibaren üstlenebilecekleri roller belirtilmektedir:

Avrupa Birliği, toplumsal ve mesleki eğitim, semtin değerlendirilmesi, toplumsal ve mesleki eğitim projeleri, bölgenin rehabilitasyonu için gerekli araçların oluşturulması ve rehabilitasyonun temel elemanları için sübvansiyon sağlanması konularında maddi destek sağlayacaktır.

Fatih Belediyesi bölgedeki faaliyetleri ile projenin gerçekleşmesine aktif olarak katılacaktır: semt tesislerinin kurulması, altyapı ve toplumsal-egitsel tesislerin kurulabilmesi için ilgili bakanlıklar nezdinde gerekli adımların atılması. Belediye dört yıllık bir müdahale planı hazırlayacak ve tesislerin kurulması için arsa sağlayacaktır.

UNESCO Dünya Mirası Merkezi, Kültür Bakanlığı ve tarihi kentsel mirasın korunmasından sorumlu makamlar nezdinde denetim, uzmanlık ve danışmanlık fonksiyonlarını yerine getirecektir.

Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü(IFEA), yetkililer ve Türk aydın çevreleri nezdinde sahip olduğu saygınlıktan yararlanarak, ülkenin kentsel sorunlarının hassas ve bütünsel bilgisi üzerine dayanan bir bilimsel uzmanlık aktarabilecek durumdadır.

Toplu Konut İdaresi(TOKİ) özellikle tarihi yapı mirasının rehabilitasyonuna göre ayarlanmış yaratıcı bir kredi politikası geliştirerek mali bir destek sağlayabilir

Kültür Bakanlığı, Koruma Kurulu aracılığıyla, Semt Atölyesi ile birlikte temel mimari kuralları hazırlayıp düzenleyecek, semtin kültürel tarihsel varlıklarını yeniden değerlendirecek ve semt için gerekli tesisleri kurmak üzere anıtların restorasyonunu kolaylaştıracaktır.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Haliç kıyısındaki açık alanları çevredeki semtlerin sportif

tesis ve yeşil alan ihtiyacına bağlı olarak yeniden düzenleyecek, içme suyu ve atık su şebekelerinin iyileştirilmesini, doğal gaz şebekesinin bağlanmasını sağlayacaktır.

Kooperatif, semtin iyileştirilmesindeki itici güç olarak, Semt Atölyesi'nin uygulama sorumluluğu altında, rehabilitasyonların toplumsal olarak denetlenmesini sağlayacaktır.

Semt Atölyesi, teknik ekibi bir araya getirerek öneriler geliştirecek ve mimarlardan, bir mühendisten ve bir inşaat iktisatçısından oluşan kadrosuyla teknik dosyaları hazırlayacaktır.

Kiracılar mevcut kira piyasasının koşulları içinde güvensiz bir durumdadırlar. Yasal olarak, konutlar üzerinde ancak çok küçük işlemler yapabilmektedirler.

Mal sahipleri uygulamanın çekirdeğinin oluşturacaklardır ve değişik teşviklerle (sübvansiyonlar, avantajlı krediler) rehabilitasyon çalışması sürecine büyük ölçüde dahil edileceklerdir.

Dernekler, projeye ilgili olan kurumlar arasındaki bağlantıyı sağlayacaklar, talepleri artırmak, halkı projeye duyarlı kılmak için stratejik bir iletişim mekanı olarak görev yapacaklardır.

Özel sektörün, Zeyrek örneğinde görüldüğü gibi, toplumsal-egitsel tesislerin yaratılmasında devreye girmesi zorunludur.

Değişim, daimi bir teknik destek sağlanması, açık bir şekilde tanımlanmış alanlardaki çalışmalar için hayırsever kişi ve kuruluşlar bulunması, daha etkili bir sonuç almak için bir belediye iletişim stratejisi tanımlanması yoluyla yumuşak bir şekilde gerçekleşmelidir.

Projenin Hedef Kitlesi

Altyapı, toplumsal-egitsel tesisler, mesleki eğitim, semtin kente eklenmesi ve genel olarak iyileştirilmesi, tüm kent sakinlerinin yararlanabileceği çalışmalardır. Halka sunulan kamu hizmetleri söz konusu olduğu için, ilgili projelerin çoğu öncelikle semtin zor durumdaki kadın ve çocuklarını ilgilendirse bile, insanlara tip ya da kökenlerine göre muamele yapılamaz.

Öte yandan, rehabilitasyonların bir teşvik politikası üzerine kurulu olan uygulama araçları özellikle kendi evinde oturan ev sahiplerini hedeflemektedir. Kendi evinde oturan mal sahiplerinin mahalleye kök salmış bir toplumsal yaşantısı vardır. Bu mal sahibi, belediyenin ekonomik ve toplumsal önceliklerinin muhatabı olabilir. Kendi evinde oturmayan mal sahibi, ya bir artı değer arayışıyla tasarruf yapmakta ya da gayrimenkul yatırımcısı olarak hareket etmektedir. Mal sahibi, spekülatif olarak davrandığı durumlarda semtin yeniden kalkınması

ile ilgilenmez ve yalnızca emlak rantı peşinde koşar. Ancak, evini kiraya verdiği durumlarda, kiracılarının kalıcılışmasını amaçlayarak bir kredi politikasının muhatabı olabilir.

Proje öncelikle kendi evinde oturan ve komşu kiracılardan çok da zengin olmayan mal sahiplerine seslenecektir, ancak kiraya veren mal sahiplerini de pekala ilgilendirebilir. Uygulama karşısında tüm mal sahipleri eşit olmalıdır, çünkü amaç, kredi ve sübvansiyonların toplumsal amacı itibarıyla, statüsüne bakmaksızın bir aileye temel konfor şartlarını sağlamaktır. Bu bakımdan, proje mal sahiplerine seslenirken, evini kiraya veren mal sahipleri aracılığıyla, kiracıların küçümsenmeyecek bir bölümüne de yardımcı olmayı amaçlamaktadır.

Fatih Belediyesi, harekete geçmek için yeterli mali imkana sahip değildir. Bu durumda başka aktörlerle bir arada hareket etmeye yönelmektedir: bakanlıklar, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, hayırseverler, yatırımcılar, mal sahipleri ve kent sakinleri. Belediyenin rolü, semtlerde bir değişim politikası tarif edebilmek için merkezi önemdedir. Sınırlı mali imkanlarına rağmen kabul gören yerel kuruluş olarak belediye, tesisleri gerçekleştirebilmek için gereken kamu kaynaklarını, teşvik edilmesi ve düzenlenmesi gereken hedeflerine ulaşma amacıyla koordine edecek olan aktördür.

Finansman imkanları

TOKİ kilit bir kuruluştur, çünkü bu kuruluş, kendi başına bir mevcut yapı stokuna müdahale politikası oluşturmak üzeredir. Bu bakımdan, amacı eski yapı stokunu geliştirmek olduğu için, kötü durumdaki mahallelerdeki her türlü rehabilitasyon girişimine son derece olumlu bir şekilde yaklaşmaktadır. Uygulama safhasında ciddi bir finansman sağlayabilecek tek kuruluştur.

Uygulama yapısının üç müdahale düzlemi

- Danışma kurulu ve Fatih Belediyesi ile birlikte siyasi düzlem,
- Projenin, idari birim tarafından yürütülen idari düzlemi,
- Semt atölyesi, semt sakinleri evi ve zanaatkar evi ile birlikte uygulama düzlemi. Sadece rehabilitasyon aşamasında devreye giren kooperatif mevcut ihtiyaçları Atölye'ye bildirir; Atölye ise, her yıl idari birim başına ayrılan tahsisata bağlı olarak teknik açıdan fizibilite değerlendirmesini yapar.

Düzenleme projesinin belirleyici ögesi, uygulama alanında, teknik analiz kapasitesi olan semt sakinlerine öneriler götürebilecek bir teknik yapının, yani Semt Atölye'sinin kurulması olacaktır. Hem uygulayıcı hem de teknik danışma servisi olan Semt Atölyesi'nin rolü, semtte

toplumsal ve teknik canlanmayı sağlamak, semtte gerçekleşecek değişiklikleri denetlemek ve rehabilitasyon ihtiyaçlarını kendi ilkeleri içinde tanımlamak olacaktır.

Semt sakinleri kendi stratejilerine bağlı olarak ellerindeki yapılarla ilgili farklı tavırlar geliştirmektedirler. Dolayısıyla, bu iki gerekliliği tümüyle uzlaştırmak hiçbir zaman mümkün olmayacaktır. Ancak nüfusun olduğu yerde kalması olgusu bir hedef olarak ilan edilmeli; uygulamanın halk tarafından reddedilmesinin önüne geçmek için bu hedef doğrultusunda maksimum hareketlenme sağlanmalıdır. Yoksul kesimlerin yerlerinde tutulabilmeleri ancak yaygın bir toplumsal yardım politikasıyla mümkündür, bu da projenin ve finansman hacminin çok ötesine geçmektedir. Yerinde tutuma politikası, hedef kitlenin esas olarak kendi evlerinde oturan, semte bağlılık duyan ve sahip oldukları evin bakımı ile ilgili kaygıları olan mal sahiplerinin oluşması ölçüsünde, çoğu durumda gerçekleştirilebilir bir politika olarak kalmaktadır.

Rehabilitasyondan sonra gerçekleştirilecek spekülasyonlar nasıl engellenir?

Spekülasyonu önlemeye yönelik her türden düzenleyici ve baskıcı önlem, İstanbul'daki emlak piyasasının kaotik karakteri ve yıllık %100 oranında enflasyon üzerinde yapılanmış bir ekonomide arazi rantının önemi nedeniyle başarısızlığa mahkumdur. Buna bağlı olarak, spekülasyonun sınırlandırılması, projenin semte müdahalesine sıkı sıkıya bağlı olacaktır.

Rehabilitasyon yardımlarından faydalanacak kiracı ve mal sahipleri, süresi kooperatif ile birlikte belirlenen bir sözleşme üzerinden girecekleridir. Bu taahhüt, çalışmaların yapılması için her iki taraf için de bir yükümlülük olacak ve emlak piyasasında yapay olarak dondurmamak için, baştan belirlenmiş bir kira artışını öngörecektir. Bu sözleşmede, mal sahibinin kiracısını evden çıkarmama yükümlülüğü ve rehabilitasyon kredisinin mal sahibi tarafından geri ödenme süresi belirtilecektir.

Dile getirilen öneriler Avrupa Birliği'nin finansman desteği ve belli bir vadede uluslar arası fon girdisi olmadan da, özerk bir işleyişle ve sürekli olarak yeniden üretilebilmelidir. Eski binaların rehabilitasyonu ile ilgili olarak, sorun daha vahim bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Amaç, önerilen projenin uygulanabilirliğini pilot bir bölge üzerinde deneyerek yerel yetkililere göstermektir. Bu sayede yerel yetkililer bu tip rehabilitasyonları kendi adlarına üstlenmeye başlayacaklar ve bu uygulamanın başarısına dayanarak, eski merkezlerde bir toplumsal konut politikası yürütülmesi gerektiğini savunarak gerekli kamu finansmanını bulabileceklerdir.

5. SÜLEYMANİYE BÖLGESİ'NDE KULLANICI KATKISI İLE DÖNÜŞÜM ÇALIŞMASI ÖNERİSİ

Süleymaniye Bölgesi Tarihi Yarımada içerisinde yer alan, 1977 yılında Kültür Bakanlığı tarafından kentsel sit alanı ilan edilmiş olan önemli bir yerleşimdir. Bölge 19. yy'a kadar üst düzey bürokratların yaşadığı seçkin bir konut bölgesiyken, rejimin değişmesiyle ve bölgeye baskı yapan ticaret ve küçük sanayinin bölgede giderek daha fazla yer kaplamaya başlamasıyla bölgenin asıl sahiplerinin bölgeyi terk etmesi sonucunda, bölgenin asıl kimliğini oluşturan konut özelliğini yavaş yavaş kaybederek günümüze kadar ulaşmış bir alandır.

Bölgeyi artık, küçük sanayide iş bulma umuduyla göç eden aileler ve bölgede çalıştığı için, yine bölgede yaşamayı tercih eden bekar işçiler kullanmaktadır. Bu nedenle tek ailelerin yaşadığı büyük konaklar ve konut yapıları, bir çok ailenin ve bekarların odalarını paylaştıkları barınaklar haline gelmiştir. Ekonomik gelirleri düşük olan kullanıcıların gerek maddi durumları gerekse koruma konusundaki kültür düzeyleri yeterli düzeyde olmadığından, bölge bakımsız ve sağlıksız yaşam koşullarının yaşandığı konutlara sahiptir. Bir çok ahşap konut yıkılmış, yerlerine gabarisiyle, kat sayısı, görünüş ve plan özellikleriyle geleneksel dokuyla uyumsuz, mimari niteliği olmayan betonarme yapılar yapılmıştır. Bu yapılar genellikle imalathane, depo ve ticari faaliyetlerde kullanılmıştır. Yanlış yeni yapılaşmanın yanında, bölgedeki terk edilmiş, ahşap konut binalarına da imalathaneler yerleşmeye başlamıştır. Kötü kullanım, eğitimsizlik, değer bilmeme sonucunda günümüze kalan ahşap yapılar yıkılmaya terk edilmişlerdir.

Bölge artık, kültürüyle, gelenekleriyle, özgün yapı ve sokak dokusuyla bütüncül bir uyum içinde yaşayan bir Osmanlı mahallesi örneği değil, ticaret ve küçük sanayi işlevlerinin baskısı sonucu değişen, ezilen ve azalan konut işleviyle günümüzde de yaşamaya çalışan bir yerleşimdir.

Süleymaniye Bölgesi günümüzde, düşük gelirli ailelerin ve bekar işçilerin, sağlıksız ve alt sınırlarda seyreden yaşam koşullarıyla mücadele ettiği, konut birimlerinin içlerine sızan imalathanelerin çevrelerine verdiği zararlı koşulların yaşandığı karma fonksiyonlu bir bölgedir.

Bölge genelinde yapılan analizlerle, bölgenin özellikleri tespit edilmiştir. Bu analizler, bölgenin sağlıklılaştırılmasını ve yenilenmesini amaçlayan koruma ve dönüşüm senaryosu için bir altlık oluşturmaktadır.

Bölgenin orijinal ve ana fonksiyonu olan konut özelliğinin tekrar kazandırılması için, bölgedeki sağlıksız yaşam koşullarının iyileştirilmesi, bölgenin yaşanılır hale getirilmesi, gerek bölgenin bugünkü kullanıcıları için gerekse bölgeyi terk eden ya da bölgede yaşamak isteyip de güvenlik ve yapıların kötü durumları nedeniyle bölgeye yerleşemeyen kullanıcı potansiyeli için gereklidir.

Bölgenin iyileştirilmesi, yenilenmesi için her şeyden önce kullanıcıların katılımı büyük önem taşımaktadır. Modern yaşam koşullarının sağlanması için bölge halkının kendi öneri ve istekleriyle dönüşüm sürecine katılması demokrasinin bir gereğidir.

Genel bir ifadeyle “katılım”, bir olaya, bir edime, bir oluşuma ya da soyut düzlemde bir düşünceye, onu diğerleriyle paylaşarak ve tartışarak bireyin dahil olması şeklinde tanımlanabilir. Mimarlık alanının sınırları içinde kalındığında ise, hizmet sunulan toplumun ya da kullanıcıların, meslek alanındaki uygulama ve üretimlerde belirli aşama ve süreçlerde rol almaları, fikirsel katkıda bulunmaları olarak algılanabilir. Başka bir anlatımla, kullanıcı olarak tanımladığımız bireyin, kendi yaşam çevresini oluşturmada, tasarım süreci boyunca mimar ya da tasarım ekibi ile tüm aşamalarda birlikte olmasının ilkesel kabulüdür. Bu yaklaşım, bireylerin kendilerini ilgilendiren çevre kararlarına; düşünce, sorgulama, tartışma ve eylem biçiminde katılma alışkanlığını kazanmaları ve bu anlayışın yaygınlaşması anlamını taşımaktadır ve giderek demokrasi kültürünün bir adımı olarak değerlendirilmelidir.

Katılım düşüncesi kuşkusuz bir yöntem olmanın ötesinde, siyasal bir tavır olarak önem taşıyor. Yaşam biçimiyle mekan arasındaki ilişkide çok aktörlü, katılımcı yöntemlerin ve buna koşut ideolojilerin geliştirilebilmesi, disiplinler arası iletişimin yaygınlaştırılması, yerel ve küresel boyutta mesleki tartışmaların başlatılabilmesi, söz konusu sürecin temel hedefleri olarak görülebilir. Katılımın vurgulanması gereken niteliği, çevreyi değil, bireyi değiştirme gücüdür. Bunun da ötesinde, bilimsel düşünmenin ve demokrasi kültürünün gelişmesinde ve yaygınlaşmasında önemli öğelerden birisidir ve uygarlaşmaya temel oluşturur. (İncedayı,2004)

Kullanıcıların isteklerinden ve görüşlerinden uzak, yerel yönetimle bölge halkının iletişim kurmadığı bir yenileme ve dönüşüm çalışması, halkın tepkisine yol açacağından uygulanması zordur. Ayrıca kullanım amacına yönelik olmayan, sosyal çevreyi göz ardı ederek yalnızca fiziksel çevrede yapılması düşünülen çalışmalar, tek başlarına anlamsızlaşır ve kullanıcı bulamazlar. Bu tip uygulamalar gereksiz emek, zaman ve para harcamalarına yol açar. Bu nedenle, önerilecek koruma ve dönüşüm çalışmasında kullanıcı katılımının yolları

incelenecektir.

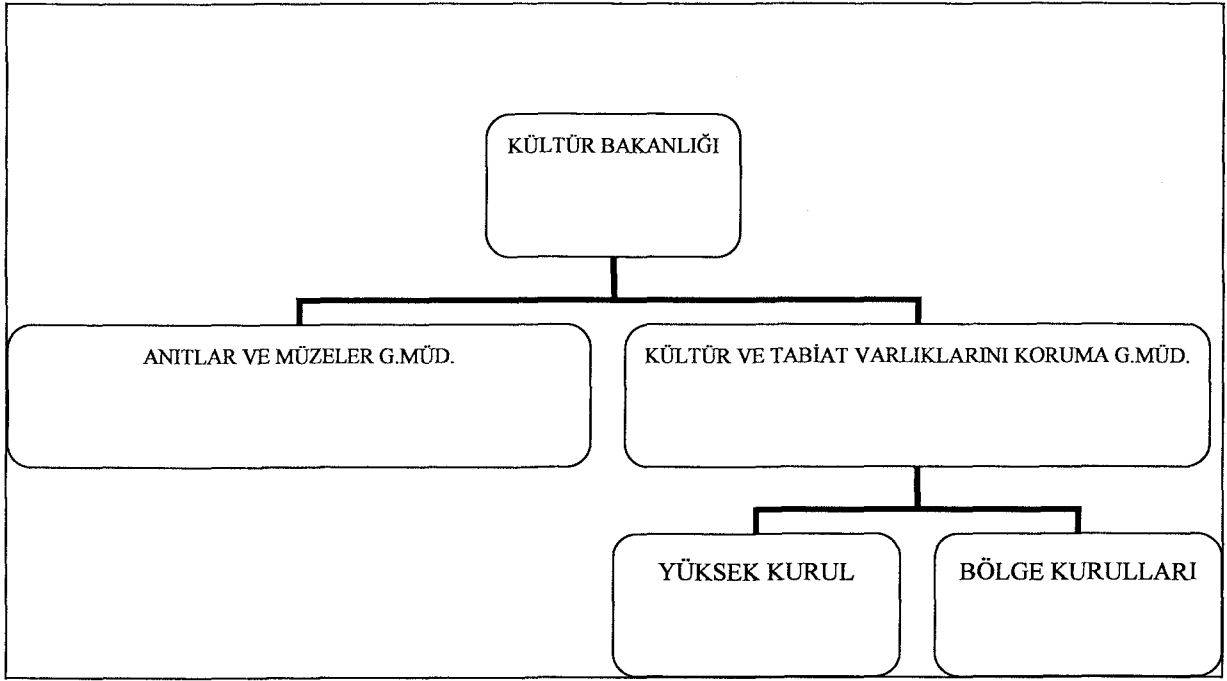
TÜRKİYE'DE KORUMA İLE İLGİLİ YASAL DÜZENLEMELER

Türkiye'de kültür varlıklarının korunmasıyla ilgili ilk yasal düzenleme 1869'da yürürlüğe giren Asar-ı Atika Nizamnamesidir. 1906 tarihinde çıkarılan 4.Asar-ı Atika Nizamnamesi, 1912 tarihli Muhafaza-i Abidat Kanunu Cumhuriyet döneminde de kullanılmıştır. 1951'de yurt içinde korunması gerekli mimari ve tarihi anıtları koruma işlerinde uyulacak ilkeleri ve bunlarla ilgili programları saptama, uygulamaları izleme ve denetleme, anıtlarla ilgili konularda görüş bildirmek üzere Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Anıtlar Yüksek Kurulu oluşturulmuştur. Gereksinimlere cevap veremez duruma gelen eski yasalar 1973 tarihinde yürürlükten kaldırılarak yerine Eski Eserler Kanunu getirilmiştir. Koruma konusundaki çağdaş gelişmeleri yansıtan bir yapıya sahip olan Eski Eserler Kanunu, yurdumuzda tarihi çevrenin doku bütünlüğüyle korunmasına olanak veren ilk yasa olarak koruma tarihimizde önemli bir aşama oluşturmaktadır. Arkeolojik, tarihi ve doğal sit kavramlarının yer aldığı yeni yasanın sağladığı olanaklardan yararlanarak, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu 1973 ve 1982 yılları arasında 100'ü kentsel sit olmak üzere 417 sit alanı içinde 3442 anıtsal yapı ve 6815 sivil mimarlık örneğini tescil etmiştir. Yaklaşık 10 yıl yürürlükte kalan Eski Eserler Kanunu 1983'te kaldırılmış, yerini 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu almıştır.

Yasaya göre korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının saptanması Kültür Bakanlığı'nın görevidir. Saptama çalışmaları ilgili koruma kurulunca değerlendirildikten sonra tescil kararı alınır ve işlem tamamlanarak yasallaşır.

Koruma konusunda karar alma, görevlendirme yetkileri Kültür Bakanlığı'nda toplanmıştır. Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Kültür Bakanlığı'nın müzelerin ve ören yerlerinin yönetimi, kazı izinlerinin verilmesi ve denetimi ile ilgili birimdir. Kültür Bakanlığı'nın sorumluluğunda olan kültür varlıklarının bakım, onarım etkinlikleri ve uygulamaların denetimleri bu birime bağlı Rölöve ve Anıtlar Teknik Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir.

Kültür Bakanlığı'na bağlı ikinci genel müdürlük olan Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü, Bakanlığın koruma projeleriyle ilgili işlemlerinin yürütülmesinden ve Yüksek Kurul ile Bölge Kurullarının eşgüdüm içinde çalışmasından sorumludur.

Şekil 5.1 Türkiye’de koruma ile ilgili yasal organizasyon şeması

- Kurulların Oluşumu

Yasa uyarınca Kültür Bakanlığı müsteşarı yüksek Kurul’un başkanıdır; yüksek kurul toplantıları Ankara’da yapılır. Türkiye’nin değişik kentlerinde bulunan Bölge Kurullarının başkanlarından seçilen üyeler ile Başbakanlık müsteşar yardımcısı, Kültür Bakanlığı müsteşar yardımcısı, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürü, Bayındırlık Bakanlığı Teknik Araştırma ve Uygulama Genel Müdürü, Vakıflar Genel Müdürü, Orman Genel Müdürü, Turizm Bakanlığı Yatırım Genel Müdürü Yüksek Kurul’a katılırlar.

Şu anda 17 bölge kurulu bulunmaktadır. Sorumluluk alanı geniş olan kentlerde, bölge kurulu sayısı arttırılmıştır. Doğa ve kültür varlıkları yoğun ve geniş bir alana yayılan İstanbul’da üç bölge kurulu çalışmaktadır.

Bölge kurulları beşi üniversitelerin arkeoloji, sanat tarihi, mimarlık, restorasyon ve şehircilik alanlarından seçilen toplam altı üyeden oluşur. Altıncı üye, görüşülen konuyla ilgili belediye başkanı ya da temsilcisidir. Örneğin İstanbul’da Süleymaniye semtinde yer alan ahşap bir evin rölöve ve restorasyon projesi görüşülürken Eminönü Belediyesi’nden başkan yada görevlendirdiği bir temsilcisi Kurul’a katılır.

- Kurulların görev ve yetkileri

Kültür varlıklarının tescili, sit alanlarının sınırları ve gruplarının belirlenmesi, rölöve ve

restorasyon projelerinin onayı gibi işlemler koruma kurullarınca yapılır. Türkiye’de henüz kültür varlıklarını saptama işlemi tamamlanmamıştır. Tescil işlemleri doğrudan bölge kurulu raportörlerinin saptamalarıyla gündeme gelebilir ya da henüz tescil edilmemiş tarihi binalarda bir değişiklik yapılması istendiğinde ya da yıkım söz konusu olduğunda belediyelere yapılan başvurular kurullara yöneltilerek binanın tarihi değer taşıyıp taşımadığı, tescile değer olup olmadığı sorulur. Bölge kurulu binayla ilgili fotoğraf, rölöve gibi belgeleri ve tarihi bilgileri inceleyerek onun kültür varlığı olarak korunmasının uygun olup olmadığına karar verir; tarihi ve estetik değeri olan, kentin genel görünümüne katkıda bulunan önemli ve binalar tescil edilir. Tescil kararından sonra kültür varlığının grubunun belirlenebilmesi için taşınmazın 1/50 ölçekli rölövesinin hazırlanması ve ayrıntılı fotoğraflarıyla birlikte bölge kuruluna sunulması istenir.

- Onarım sorumluluğu ve uygulamaların denetlenmesi

Yasalarımıza göre aslı vakıf olan cami, medrese, darüşşifa, kervansaray, imaret gibi yapılar vakıf mülklerdir ve bakım onarımlarından vakıf genel müdürlüğü sorumludur. Mülhak vakıf adı verilen mülkler; tekke ve benzeri yapıların onarımları mütevellileri tarafından vakıflar bölge müdürlüğü denetiminde yaptırılır. Aslında Vakıf olan hamam, kervansaray, mektep gibi yapıların bir bölümü sonradan satılarak özel mülkiyete geçmiştir. Mülkiyet tek kişiye ait olduğunda kamulaştırma işlemi kolaydır; ancak hisse sayısı arttıkça gerekli yasal işlem de karmaşıklaşmakta, açılacak davaların alacağı zaman bu işlemi büyük bir mücadele haline sokmaktadır. Büyük bir bölümü özel mülkiyette olan konutlar ancak sahiplerinin olumlu yaklaşım ve maddi olanaklarına bağlı olarak bakım onarım görebilmektedir. Alınan koruma kararlarının gerçekleştirilebilmesi ve doğru uygulanması için gerekli olan ekonomik teknik yardım olanakları sağlanamadığından, koruma etkinlikleri genel olarak ne sayı ne de nitelik olarak istenilen başarı düzeyine ulaşamamıştır.

Kaynak tahsis edilemediğinden çoğu kentsel sit tescil sonrasında büyük bir çöküntü alanına dönüşmekte ve alan içinde yer alan konut sahiplerinin tescilden düşme talepleri yoğunlaşmaktadır. Yasalarımızda bazı Avrupa ülkelerinde olduğu gibi mal sahibini onarıma zorlama, binasını onarmadığında zorunlu satın alma / kamulaştırma hakkının doğması gibi bir hüküm bulunmamaktadır. Özellikle kentsel sit alanlarında bu tür bir yaptırımın uygulanabilmesi için gerekli yasal düzenleme ve ona bağlı olarak maddi kaynak oluşturulması önemlidir.

Koruma uygulamalarının yeterince denetlenmemesi önemli bir sorundur. Bölge kurullarının

onayladıkları projelerin uygulama sürecinde değişikliğe uğradığı, uygulamaların istenilen nitelikte yapılmadığı gözlemlenmektedir. Denetimde etkili olabilmek için bölge kurularının kadrolarının genişletilmesi ve uygulamaları sürekli izleyecek, zamanında müdahale edebilecek bir örgütlenme içine girmesi gerekmektedir. (Ahunbay, 1996)

- Koruma olanaklarındaki sorunlar

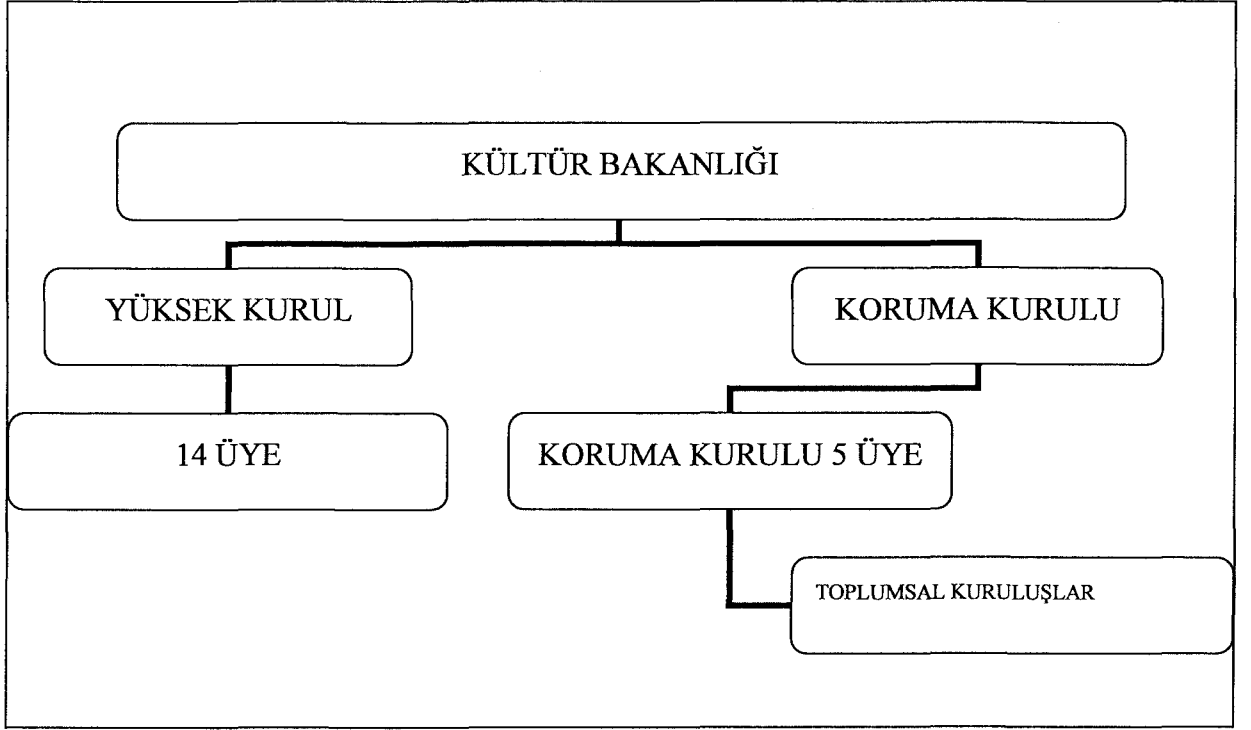
Yapı gruplarının, sokakların veya mahallelerin, sitlerin toplu halde korunması için önce ayrıntılı bir saptama ve rölöve içeren uzun bir çalışma yapılmak zorundadır. Bir ev dizisinin korunması için Anıtlar Yüksek Kurulu'nun, bu dizinin bütün evleri için koruma projeleri onaylaması gerekmektedir. Bir sitin geleneksel kent strüktürünün bir parçası olduğu ve kendini meydana getiren yapıların estetik ve tarihi değerleri ne olursa olsun, bir tarihsel bütünü meydana getirmekte rolü olduğu zaman, "tarihi sit" kararı alınır.

Geleneksel konut mimarisinin korunması her şeyden önce bir kültür sorunudur. Bir tarihi kent çevresinin, bugün içinde bulunduğu durum ne denli düşkün olursa olsun, bir tarihi gelişmenin dış görünüşünü yansıtmaktadır. Fakat Türkiye'de ortalama kültür seviyesi de, bu uygarlık ürünleriyle milli tarih arsında bir bağlantı kuracak seviyede gelişmemiştir.

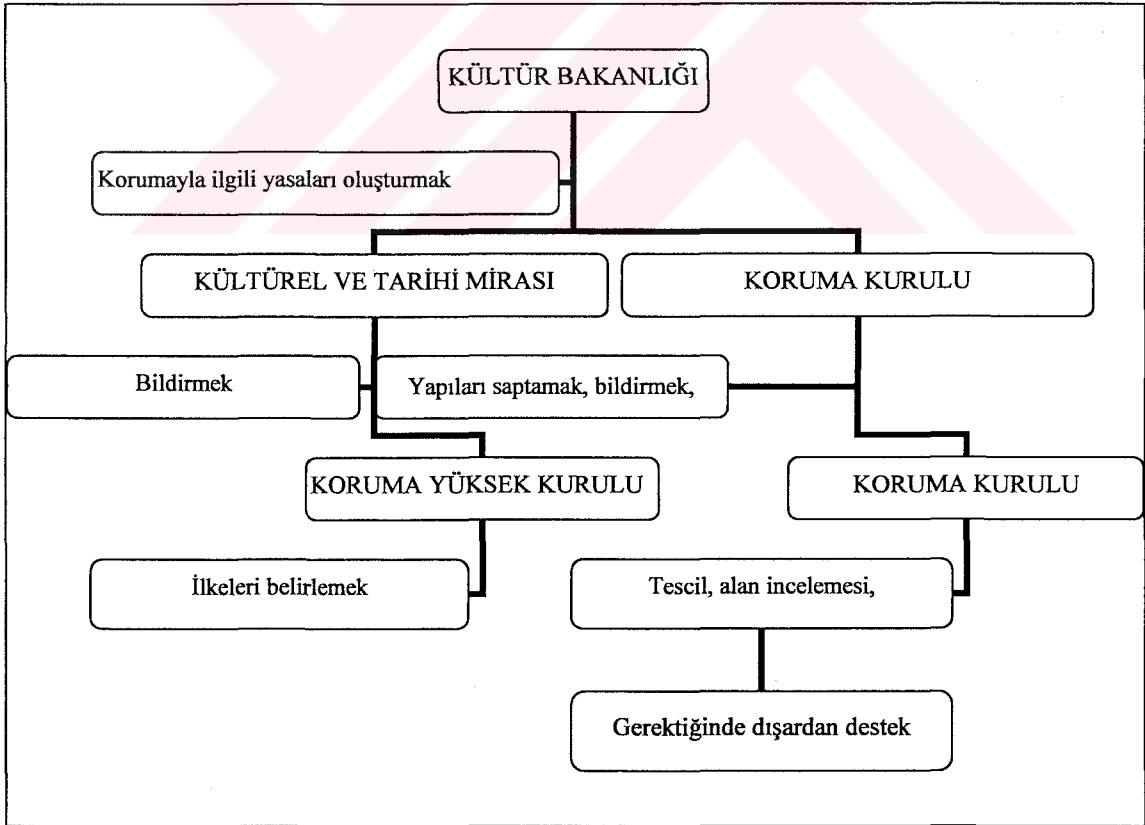
Türkiye'de en önemli sorun, tarihi yapı ve sitlerin envanterinin büyük ölçüde tamamlanmamış olmasıdır. Tarihi yapı stoğu giderek eksildiğine göre, bu ihmâl, yasaların Kültür Bakanlığı'na vermiş olduğu görevin yerine getirilmemesi bir yana, toplumun kültürel mirasının bilinçli olarak yok olmasına göz yummak anlamına gelmektedir.

Koruma alanında bir diğer sorun, koruma kurullarının görevi ile ilgilidir. Türkiye ekonomisinde arazi ve yapı spekülasyonunun büyük ve yönlendirici ağırlığı dolayısıyla, politikacılar bağımsız bilimsel karar verebilecek organların yapı ve arazi tasarrufunu kısıtlayarak, kültür düzeyi düşük kamuoyunu olumsuz etkileyeceğini kendilerine göre haklı olarak düşünerek, kurulları politik amaçlara hizmet edecek idari örgütlere dönüştürmüşlerdir. (Kuban, 2000)

Korumayla ilgili yasalarda, tescilli mülk sahipleri için herhangi bir koruma zorunluluğu bulunmamaktadır. Gelir düzeyi düşük olan mülk sahiplerinin, belediyelerin sağlayacağı kredilerle, tescilli yapılarını korumaları ve onarmalarını sağlayacak bir yasal düzenleme yapılmalıdır.

Şekil 5.2 Organizasyon (Görgülü, 1995)

Şekil 5.3 Görev Dağılımı (Görgülü, 1995)

KENTSEL DÖNÜŞÜM YASA TASLAĞI'NIN İÇERİĞİ

Ülkemizdeki önemini dikkate alarak, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 2004 yılında bir Kentsel Dönüşüm Yasa Taslağı hazırlamış bulunmaktadır. Taslağın gerçekleşmesinde, her türlü kaçak yapılardan oluşan kent kesimlerinin, afet riski bulunan alanların, bilim ve teknik kurallarına aykırı yapıların dönüştürülmesi, bu alanların sağlıklı ve güvenli yaşam ortamlarına dönüştürülmesi gereğı vurgulanmaktadır. “İmar Suçu” kavramının yer etmesinin önlenmesi amacıyla, bireylere arsa üzerinden hak verilmesi yerine, konut verilmesinin öngörüldüğü belirtilmektedir.

Kentsel Dönüşüm Yasa Taslağı'nda “kentsel dönüşüm alanı”, var olan dokusu ve toplumsal ve teknik altyapısı bakımından günün koşullarına ve gelecekteki gereksinmelere yanıt vermeyen imar mevzuatına aykırı yapıların ve tasfiye, iyileştirme ve yenileme bölgelerinde, toplumsal ve teknik altyapısı çağdaş ölçülere uygun olarak, bugünün ve geleceğin gereksinimleri göz önünde tutularak belirlenen alanlar olarak tanımlanmaktadır. Taslakta, ayrıca, bu alanlarda dönüşümü sağlamaya yön verecek olan “kentsel dönüşüm planı” adıyla 1/5000 ve 1/1000 ölçekli imar planlarının hazırlanacağı belirtilmektedir. Kentsel dönüşüm planlarının hazırlanmasında, 3194 sayılı İmar Yasası'na ilişkin Plan Yapım Esaslarına Dair Yönetmelik kurallarına uyulması gerekmektedir. Taslağa göre bu planların, tespit işlemlerinin bitirilmesinden itibaren altı ay içinde hazırlanması gerekmektedir. Taslak, parselasyon planlarının da, kentsel dönüşüm planlarına uygun olarak, belirtilen kısa süreler içinde, belediyeler ve valiliklerce yapılmasını öngörmektedir. Taslağın arsa ve arazi düzenlemesi ile ilgili 13. maddesi, ilgili yönetimlere “hamur” yetkisi vermektedir. Kentsel dönüşüm planının sınırları içinde bulunan ve düzenleme alanına giren okul, hastane, kreş, belediye hizmet binası ya da başka resmi tesislerle ilgili olarak alınacak “kamu ortaklık payı”nın % 10'u geçmeyeceğı belirtilmektedir.

Yasa Taslağı'nın kurmaya çalıştığı sistemde, tasfiye alanlarında kalan yapılarla iyileştirme ve dönüşüm alanlarındaki yapılar birbirinden ayrılarak, her iki gruptaki yapılara karşı uygulanacak işlemlerin neler olduğu ayrıntılarıyla gösterilmektedir. Tasfiye alanında kalması öngörülen yapılar, özel yasalarla uluslararası sözleşmeler kapsamında yapı yasağının konusu olan yapılar; doğal afet riski taşıyan yapılar; doğal, kültürel, tarihsel, ekolojik ve tarımsal değeri nedeniyle yapı yasağı konmuş yapılar; su kirliliğı, hava kalitesinin korunması, gürültü denetimi gibi çevresel sakıncaları nedeniyle yapı kısıtlamalarına konu olan yapılardır. Bunlar arasında tasfiye edilmesi gereken yapıların neler olduğu gösterilmektedir.

İyileştirme ve dönüşüm alanında kalan yapılardan bir bölümünün, mevzuata aykırılıklarının giderilmesinden sonra güçlendirilerek korunması, mevzuata aykırılıkları giderilmeyenlere gecekondü niteliğinde olanların ise tasfiyesi öngörülmektedir. Kentsel dönüşüm ve tasfiye alanlarında kalan yapıları gruplara ayırarak, hak sahiplerine, daha önce kullandıkları konutlarına eşdeğer bağımsız bölümlerin verilmesi yasa taslağının başlıca amaçları arasındadır. Hak sahiplerine verilmesi öngörülen bağımsız bölümler karşılığında, belli bir bedel alınarak ya da alınmayarak, kendilerine önce birer “dönüşüm belgesi” verileceği de kurala bağlanmaktadır. (Keleş, 2004)

Kentsel Dönüşüm Projelerinin Gerçekleşmesinde Karşılaşılabilecek Sorunlar

Mülkiyet Yapısı

Kentlerimizde, kentsel arsa çok hisseli ve imar parseli küçüktür. Ayrıca, kat irtifaklı mülkiyet yapısı da dikkate alındığında, mülkiyet yapısı faklılaşmakta ve ruhsatsız yapı çokluğu nedeniyle de ortaya fiili durumlar çıkmaktadır.

Ekonomik koşullar

Arsa sahiplerinin ekonomik koşullarının yetersiz olması, bina bakım onarımı ve proje yatırımı için yeterli kaynağa sahip olmamaları, ikincil finans kaynaklarına ulaşamamaları nedeniyle sorunlar yaşanmaktadır.

Planlama sistemi

Dönüşümü alanındaki problemlerin, karmaşık yapıda olması nedeniyle klasik imar planı anlayışı ve imar mevzuatı, sorunları çözmeye yetmemektedir.

Kurumsal yapı eksikliği

Kurumsal yatırımcıların yeterli sayıda olmaması, bireysel üretim biçimlerini yaygınlaştırmış, bu yapı da kayıt dışı ekonomiyi yaratmıştır.

Yasal düzenlemelerin noksanlığı

Kentlerimizde son 25-30 yıllık süreç içinde yaşadığımız, yeni yerleşme ya da toplu konut projeleri, klasik imar mevzuatı çerçevesinde planlanmış ve proje üretilmiştir. O nedenle, birbirinden farklı olmayan kentsel doku ve mimari yapı üretimi gerçekleşmiştir.

Proje finansmanını yaratma kapasitesi

Bugüne kadar, yatırım finansmanı, proje geliştiren ve yatırımı yapan kesimler tarafından yaratılmıştır. Bunlar, daha çok rant odaklı ya da gayrimenkul odaklı olmuştur. (Göksu, 2004)

SÜLEYMANİYE BÖLGESİ'NDE KULLANICI KATKISI İLE KORUMA VE YENİLEME ÇALIŞMASININ AMACI VE KAPSAMI

Tarihi Yarımada'da yer alan ve yerleşim dokusuna tezat işlevlerin, alanlara baskısı sonucu özgünlüğünü kaybeden ve göç alan, çöküntü alanlarından biri olan Süleymaniye Bölgesi için yapılacak bu çalışmanın, benzer diğer bölgeler için de örnek bir çalışma olması amaçlanmaktadır.

Sınırları sürekli dışarı doğru yayılan İstanbul hala göç almakta ve konut ihtiyacına cevap verememektedir. Bu konut ihtiyacını karşılamak amacıyla, şehrin dış çeperlerinde yeni konut alanları üretilmekte ve şehir gittikçe büyümektedir. Şehrin dışarıya yayılmasını engellemek için tarihi merkezlerin sağlıklılaştırılması ve yenilenmesi gerekmektedir. Konut potansiyelini hala barındırmakta olan çöküntü alanlarının dokuyla bağdaşmayan işlevlerden arındırılarak, konut ve kültür dışında bütün işlevsel yoğunlaşmaların dondurulmasıyla, bu bölgelerde, özgün konut işlevinin tekrar kazandırılması amaçlanmaktadır.

Süleymaniye Bölgesi, içerdiği anıtsal, fiziksel değerler ve tarihsel anıtlar dolayısıyla bir bütünü oluşturmaktadır ve bu nedenle bir bütün olarak korunması gerekmektedir.

Bu koruma çalışması, bölgenin yalnızca fiziksel özelliklerini değil, sosyal içeriğini de korumayı amaçlamaktadır. Bölgenin sosyokültürel yapısından soyutlanarak, yalnızca yapıların korunmalarının yanlış olduğu esas alınarak, kentin insan ve fiziki değerleri, geleneksel üretim birimleriyle birlikte korunması da amaçlardan biridir.

Süleymaniye Bölgesi için yapılacak bu çalışmada, bölge kullanıcılarının katılımının sağlanması, belediye ve kullanıcılar arasında sağlam bir iletişimin yaratılması amaçlanmaktadır. Kullanıcılarının koruma ve iyileştirme konusunda bilgilendirilmesi, eğitilmesi ve isteklerini, önerilerini dile getirmeleri için cesaretlendirilmesi konusunda çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Süleymaniye Bölgesi'nde yapılacak çalışmanın ana hedefleri şöyle sıralanabilir :

- Süleymaniye Bölgesi'ni çöküntü alanı olmaktan kurtarmak,
- Yaşam kalitesini arttırmak,

- Konut ve konutla ilgili işlevlerin baskınlaşmasını, bölge dışından kullanıcıların ve üniversite öğrencilerinin de bölgeyi aktif olarak kullanmasını sağlayacak bir işlevsel dönüşüm önerisiyle, bölgeyi yerleşim bölgesi olarak yeniden canlandırmak,
- Bölgeyi fiziki ve sosyal anlamda bütünüyle korumaktır.

Çalışmanın faaliyet öncelikleri 4 maddede özetlenmektedir :

- Konutların iyileştirilmeleri ve sağlıklılaştırılmaları :

Sağlık yönünden sakıncalı veya yetersiz konutların restorasyonu ve iyileştirilmesi konusunda yardım ve finansman önerisinde bulunulmalıdır.

- Örnek restorasyon ve rehabilitasyon uygulamalarından hareket ederek, inşaat ve imar alanlarında çalışan kişilerin uzmanlaşmalarına, gerekli işgücünün yaratılmasına katkıda bulunulması,
- Bölgedeki sosyal donatıların ve toplumsal hizmetlerin iyileştirilmeleri,
- Bölgenin bütünüyle kalkındırılması ve yeniden eski canlılığına kavuşturulmasıdır.

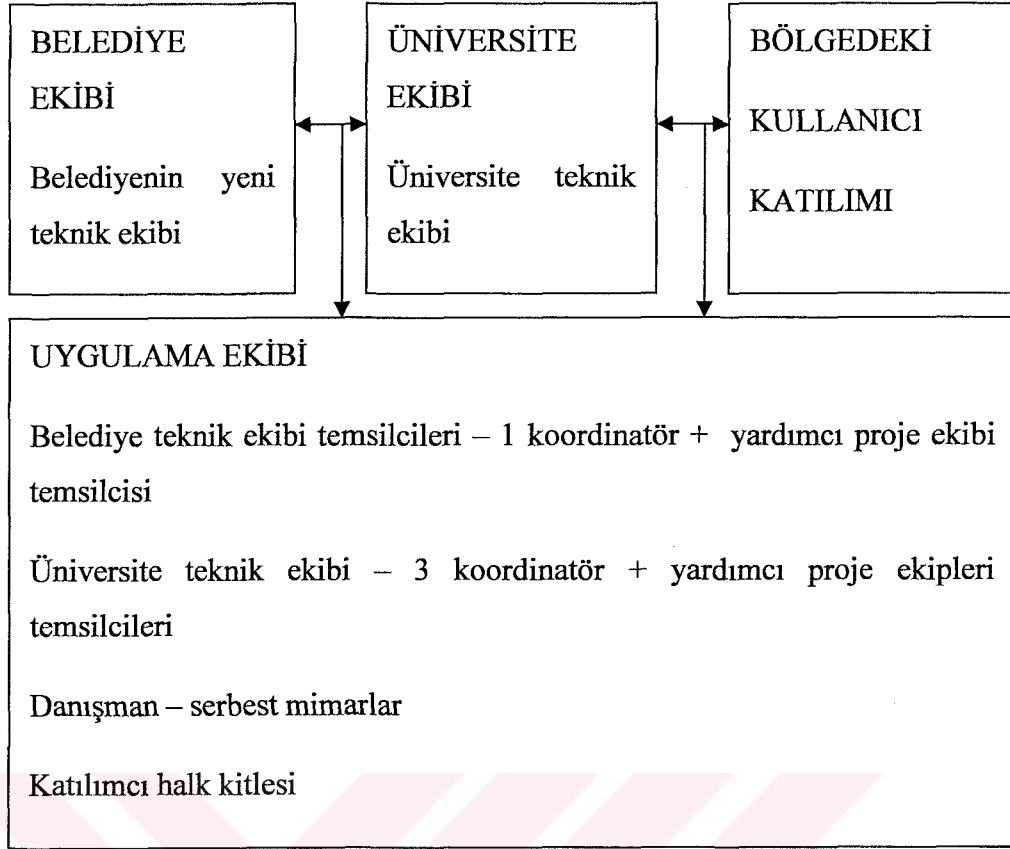
ÖRGÜTLENME

Belediyelerin genellikle koruma ve iyileştirme çalışmalarında, projelendirme aşamasında başarısız olduğu gözlemlenmektedir. Fener-Balat semtlerinin rehabilitasyonu projesinin, maddi kaynaklarla ilgili sorunu olmamasına rağmen, belediyelerdeki teknik kadronun yetersizliği, proje üretim sürecinin uzatılmasından kaynaklanan atalet ve kurumlar arasındaki bürokratik işlerin yavaş ilerlemesinden dolayı, bugün hala uygulanamamıştır.

Bu nedenle, Süleymaniye Bölgesi'nde yapılacak olan koruma ve dönüşüm projesinde, yerel Belediye kadrosundan yeni bir teknik ekip kurulacaktır. Bu teknik ekip, konularında uzman, bir mimar, bir restorator mimar, bir şehir plancısı ve bir peyzaj mimarının koordinatörlüğü altında bulunacak yardımcı proje ekibinden oluşacaktır.

Proje üretimindeki yetersizliği engellemek amacıyla, proje üretiminin yalnızca belediyelere bırakılmaması gerekmektedir. Üniversitelerdeki iş gücünü değerlendirilerek, iş birliği yapılması gerekir. Bu nedenle, üniversitelerin ilgili bölümlerince kurulacak bir teknik ekip de projenin ana yürütücülerinden olacak ve belediyenin ekibiyle ortak çalışacaktır. Üniversite ekibi danışmanlık da yapabilir.

Bunun dışında, serbest mimarlık alanında kendilerini ispatlamış, başarılı serbest mimarların da danışman olarak projeye katılmaları gerekmektedir.

Şekil 5.4 Proje ekipleri organizasyon şeması

Süleymaniye Bölgesi'nde kullanıcı katkısıyla koruma ve dönüşüm çalışması üzerinde örneklenen organizasyon şu şekilde gerçekleşecektir :

Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın projeye katkısı; mali olmaktan çok siyasi nitelikte olacaktır.

Avrupa Birliği ve UNESCO'nun projeye katkısı; denetim, proje uygulaması boyunca danışmanlık ve eğitim desteği vermek, sübvansiyon sağlanması ve maddi destek sağlayacaktır.

Eminönü Belediyesi, bölgedeki faaliyetleri ile projenin gerçekleşmesine aktif olarak katılacaktır. Yürütülecek çalışmanın akışını, sürecini kontrol altında tutmakla ve mali konulardaki desteğin koordinasyonunu sağlamakla görevli olacaktır.

TOKİ (Toplu Konut İdaresi) yeni konut yapımına, tescilli konutların sağlıklılaştırılmasına ve kentsel sit alanlarında çevre düzenleme ve alt yapı hizmetlerine yönelik kredi politikaları geliştirerek mali destek sağlayabilir.

Toplumsal Kitle Örgütleri, kullanıcıların bilinçlendirilmesi ve korumaya destek vermeleri için cesaretlendirilmesinde etkin rol oynayabilir.

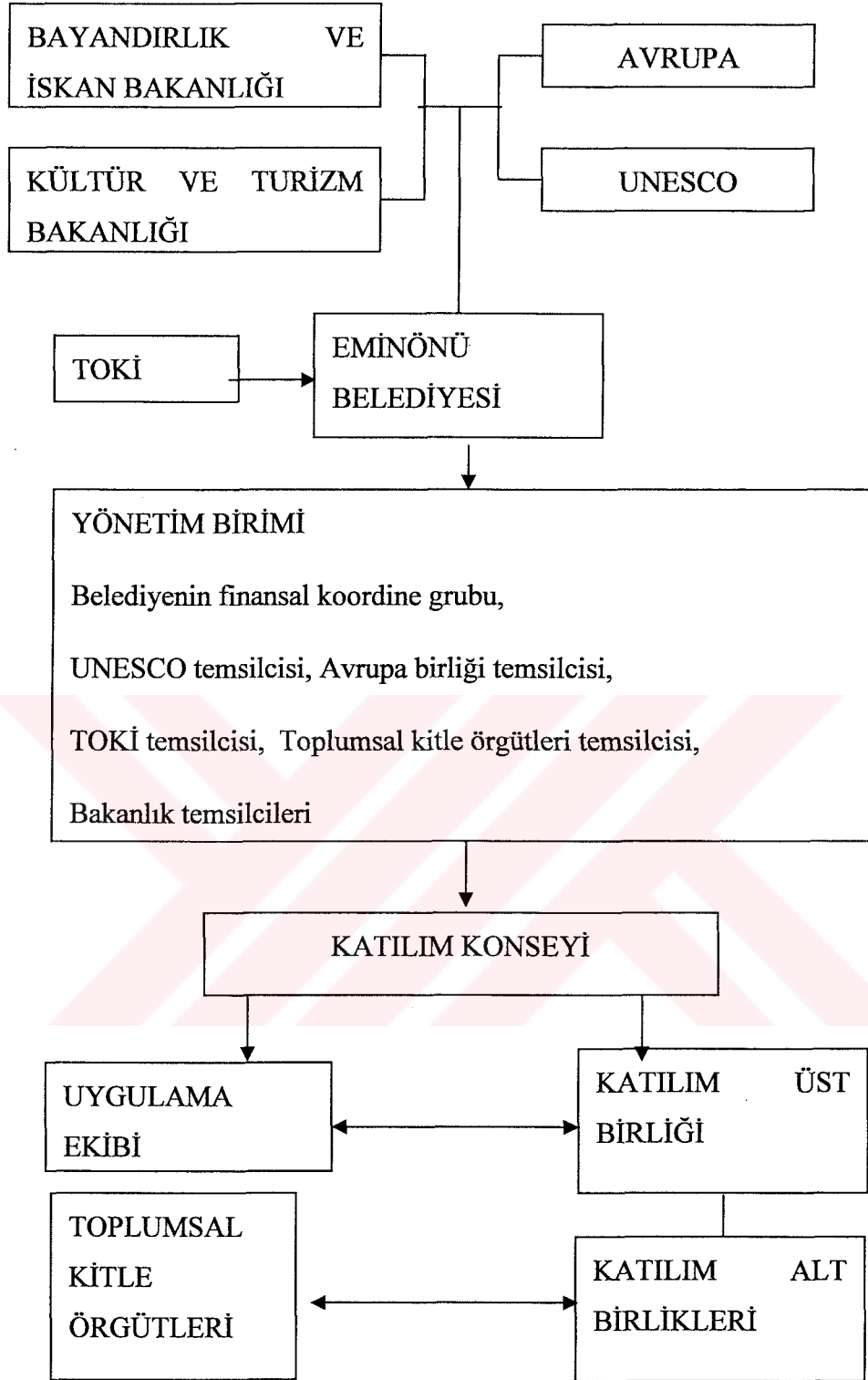
Yönetim birimi, projeye destek vermek ve aktif rol almak üzere katılan her kuruluştan temsilcilerin olduğu, proje organizasyonu, uygulamanın kontrolü, kredilerin organizasyonunu yapacak bir ekip olacaktır.

Katılım Konseyi, projenin uygulama ekibinden temsilcilerin ve katılımcı birliğin aracısının yer aldığı bir kuruldur. Bu kurulda, uygulama ekibi ve katılım üst birliğinin proje üzerinde aldıkları kararlar, yönetim birimine iletilecektir.

FİNANSMAN

Süleymaniye Bölgesi'ndeki tarihi konut stokunun çoğu özel mülkiyettir. Mülk sahiplerinin maddi olanaksızlıkları nedeniyle, konutların bakımı gerçekleştirilemiyor. Evinin restorasyon ve bakımını kendi başına yürütecek gücü olmayan ev sahiplerine, Belediye'nin kendi adına, UNESCO, AB ve TOKİ' den aldığı krediler vasıtasıyla, masrafların %90 kadarını sağlayacak, buna karşılık restorasyon tamamlandıktan sonra, aynı kiracıların bölgede kalabilmesi için, kira konusunda anlaşacaktır. Kiracıların değişmemesi için, kiralardaki artış oranlarını denetleyen bir kiracı birliği kurulacaktır. Bu birlik, evleri onarılan, restore edilen ev sahiplerinin kira politikalarını değiştirmemeleri için onları ikna edecek, onlarla anlaşacaktır.

Restorasyon işleri başlamadan, bölgedeki kiracıların başka yerlere taşınmamaları, bölgelerinden kopmamaları için, bölgeye, belediye tarafından hareketli prefabrike konutlar yerleştirilecektir. Restorasyon işleri halledildikçe, prefabrike konutlarda oturanlar eski evlerine geri dönecek ve döngü sağlanacaktır.

Şekil 5.5 Kurumsal yapı ve uygulama şeması

HALKIN KATILIMI

Katılım Konseyi

Katılım konseyinin başlıca görevleri :

- bölgenin kullanıcı isteklerine ve ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenmesi,
- bölgede kültürel, sosyal, güvenlik, dinlenme, spor tesislerinin kurulması girişimlerinde bulunulması,
- yerel yönetimle işbirliği yapılarak, kamu hizmetlerinin mahalle ölçeğinde yeniden kurulmasına çalışılması,
- mahalle ve kenti ilgilendiren sorunların rahatça tartışılması ve demokratik bilgilenme ortamının sağlanması gibi önemli konular yer almaktadır.

Katılım Konseyi'nde aracı ile teknik ekibin temsilcileri, çalışmayı ortak kararlar alarak birlikte yürüteceklerdir. Projenin ana kararları katılım konseyinde alınacak, aracı ve uygulama ekibi kendi alt gruplarında çalışmalar yaptıkça tekrar bir araya gelerek proje üzerinde görüş birliği sağlayacaklardır. Gerektiğinde, Süleymaniye Bölgesi halkının katılacağı toplantılar düzenleyeceklerdir.

Katılım Alt Birlikleri

Katılım alt birlikleri, alt bölgelere ayrılan Süleymaniye Bölgesi'ndeki kullanıcıların bir araya gelip koruma ve tarih bilinci konularında eğitim aldıkları, bilgilendirildikleri, "kullanıcı katkısı ile koruma" konusunda cesaretlendirildikleri örgütlerdir.

Her alt bölgede, bir katılım alt birliği toplanma merkezi kurulacaktır. Periyodik olarak düzenlenen toplantılarda, her bölgenin kendi temsilcisi, proje çalışmaları henüz başlamadan, koruma kültürü hakkında bilgi verecektir. Daha sonra projenin amaçları, kapsamı anlatılacak ve kullanıcıların bu çalışmada aldıkları önemli rolü vurgulanacaktır.

Temsilci, kullanıcıların ihtiyaçlarını, önerilerini dile getirmeleri için onlara zaman ve cesaret verecektir. Temsilci, kullanıcılarla arasında güvene dayalı bir ilişki kurabilmeli, onlarla, onların anlayacağı dilden konuşabilmelidir.

Toplantılar, günlük konuşma dilinde ve sohbet ortamında geçmelidir. Halkın özgür düşüncelerini rahat bir şekilde ifade edebilmesi için gereken samimi ortam yaratılmalıdır.

Katılım Üst Birliği

Üst birlik, alt birlik temsilcilerinin aracılığıyla buluştukları yerdir. Her alt birlik temsilcisi, kendi alt birliğindeki problemlerden, öneri ve çalışmalarından bahsedecektir. Aracı ise, yapılması gerekenler konusunda alt birlik temsilcilerini yönlendirecektir. Bu ekip projenin ana kararlarının alan uygulama ekibiyle iş birliği içinde, karşılıklı çalışır. Proje, katılım üst birliğine, katılımcılar tarafından ulaştırılan bilgiler, öneriler doğrultusunda ilerler.

İş Atölyesi

Bölgede yaşayan işsiz gençler için restorasyon, onarım gibi konularda, eğitim verecek olan iş atölyesi, aynı zamanda bölgede yaşayan genç bayanlara iç mekanlarda dekoratif boyama ve rölöve teknikleri derslerinin verileceği bir eğitim kurumu olacaktır. Karma bir eğitimin verilmesi ve pratiklerin kadın-erkek işbirliği içinde yapılması, bölge halkının içe dönük yapısının kırılması açısından önem taşımaktadır.

Önerilen eğitim, sabah teorik derslerin, öğleden sonra da atölyede ya da şantiyede pratik derslerin verileceği kısa eğitim devreleridir; bu eğitimin beş atölye etrafında yürütülmesi düşünülmektedir:

7. Marangoz atölyesi
8. Boya atölyesi
9. Su tesisatı atölyesi
10. Elektrik atölyesi
11. Dekoratif boyama atölyesi

Katılım Kültür Evi

Bu ev bölgenin merkezinde kurulacaktır. Yürütülecek çalışmanın amacı, kapsamı, ana hatları anlatılacak, süreçle ilgili bilgiler verilecektir. Ayrıca, yurt dışında yapılmış olan benzeri çalışmalar, fotoğraflarla izleyenlere aktarılacak, özendirici bir yaklaşım uygulanacaktır.

- Yürütülen projeye ilgili detaylar, sürecin ilerleyişiyle ilgili anlatımlar dijital bir sunum yardımıyla, toplantı salonunda halka sunulacaktır.
- Sunulan bilgilendirme şemaları ve anlatımları broşürlere basılıp dinleyicilere dağıtılacaktır.
- Evin içerisinde, bir sergi salonu, bir kütüphane ve bir cep sineması ve çok amaçlı bir salon bulunacaktır. Buralarda halkın kültürel aktiviteleri tanınması sağlanacaktır. Film günleri, sergiler, müsamere ve münazaralar düzenlenecektir.

Halk Evi

Halk evi de bölgenin merkezinde, kültür eviyle ilişkili olarak kurulacaktır. Halk evinde, okur-yazar olmayan bölge sakinlerine okuma-yazma eğitimi verilecektir. Dışardan lise bitirmeleri için, okuyamayan gençlere dersler verilecektir.

Ev hanımlarına el sanatlarıyla ilgili kurslar açılacaktır. Bu kurslarda üretilen sanat ürünleri, kültür evinin sergi salonunda sergilenerek satışa sunulacaktır. Buradan sağlanan gelir, ev hanımlarının kazancı olacaktır.

- Ahşap boyama atölyesi
- Cam atölyesi
- Halı ve kilim dokuma atölyesi
- Dikiş – nakış atölyesi

Ayrıca bu eve gelen hanımlar da, periyodik olarak yapılacak toplantılarla katılımcı korumayla ilgili bilgilendirilecek ve cesaretlendirilecektir.

Okul Sonrası Eğitim Evi

Bölgede yaşayan çocuklar için kurulacak bu evde, bir kütüphane, bir müzik, bir resim, bir tiyatro ve bir dans atölyesi bulunacaktır. Çocukların okuldan sonra bu eve gelerek, ödevlerini yapmaları, kütüphaneden faydalanmaları sağlanacaktır. Haftanın belirli gün ve saatlerinde düzenlenecek olan kurslarla, bölge çocukların sosyal ve kültürel faaliyetlerle tanışmaları sağlanacaktır.

Sene boyunca sürecek olan kursların sonunda, her grup kültür evinde, kendi faaliyetlerini sergileyecektir.

Workshop ve Fikir Yarışmaları Atölyesi

Bu atölye, gezici bir platformda kurulacaktır. Bölgeyle ilgili il genelinde açılacak yarışmaların ürünleri bu platformda sergilenecek ve halkın seçimine bırakılacaktır. Örneğin, Süleymaniye Bölgesi'nde kullanılmak üzere tasarlanacak bir kent mobilyası için açılacak yarışmanın katılımcılarının sunumları, gezici sergiyle halka sunulacak ve oylanacaktır. Böylece halk kendi kent mobilyasını yine kendi seçmiş olacaktır.

Küçük bir festival şeklinde düzenlenecek olan workshop günlerinde, bölge halkı için açılan fikir yarışmalarıyla halkın katılımı desteklenecektir. Bu fikir yarışmaları, bölgeyle ilgili bir probleme çözüm arama şeklinde olacaktır. Görsel malzemelerle anlatılacak fikirler, gezici platformda hazırlanacaktır. Yarışmanın sonuç gününde, fikirler ödüllendirilecek böylece halk

katılıma heveslendirilecektir.

Ev sohbetleri

Hiçbir şekilde evinden çıkamayan, katılımcı hiçbir platforma katılamayan yaşlı, hasta ve özürlü insanlara ve eşinin baskısı nedeniyle, eğitim ve kültür düzeyinin yükseltilmesini, korumacı katılımın esaslarının anlatılmasını amaçlayan katılım platformlarına katılamayan ev hanımlarına, ev ziyaretleri yapılacaktır. Bunun için öncelikle kendilerinden izin alınacak ve görüşmeler kendilerinin istedikleri zamanlarda yapılacaktır. Bu sohbetler, hanımların kendi aralarında düzenledikleri özel günlere benzetilebilirse, sohbet ortamındaki rahatlık dolayısıyla gerekli açıklamalar daha iyi algılanabilir, konuyla ilgili çekimser ve kötümser önyargılar azaltılabilir.

“Mimari Mirasın Bugünü” Programı Kapsamında Yapılan Araştırma ve Çalışmalar

IRCICA tarafından 1994 yılında başlatılan Mostar 2004 atölye çalışması ile yürürlüğe konan “Mimari Mirasın Bugünü” Programı, IRCICA ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından 1-17 Ağustos 1995 tarihleri arasında İstanbul’da düzenlenmiştir. Bu faaliyete on dokuz ülkeden elli sekiz kişi katılmış ve program çok sayıda öğrenci, araştırmacı ve ilgili alanlarda çalışan akademisyenlerin fikir alışverişlerine ev sahipliği yapmıştır. Bu program, genel anlamda “Mimari Mirası” ele almakla birlikte, Mostar ve Süleymaniye bölgelerinde yapılan iki ayrı atölye çalışması ve bu çalışmaların sonuçlarının ortaya konulmasıyla ortaya çıkmıştır.

Çalışma İstanbul’u ve özelde Süleymaniye’yi ve içinde bulunduğu tarihi çevreyi tehdit eden unsurları inceleme amacını gütmüştür. İlk bölümde İstanbul’un o tarihteki durumu analiz edilmiş ve kentin mimari mirası üzerinde yoğunlaşmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise Süleymaniye Bölgesi’nde, kentin korunması ve korunmasının sürekliliğinin sağlanması için yapılabilecekler incelenmiştir.

Çalışmada, yasaların koruma restorasyon ve yeniden değerlendirme konularında daha kolaylaştırıcı bir etmen haline getirilmesine, merkezi yönetim, ev sahipleri ve kiracıları temsil eden uzmanlaşmış bir organizasyon tarafından yönetilen ve kendini finanse edebilen bir plan üretilmesi gerekliliğine değinilmiştir.

Kentsel koruma politikası seçilen mahalleyi çevreleyen ve hakim karakteri belirleyen alanın yeniden değerlendirilmesi ile başlayacaktır. Bunun için bu alanda yaşayan halkın sosyal ve ekonomik işlevlerinin yeterliliği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Süleymaniye bölgesindeki kentsel yapının analizi, mahallenin hem ekonomik canlılığının hem de problemlerinin, bölgede bulunan sanayi faaliyetlerinden kaynaklandığını göstermektedir. Önerilen ise, sanayinin sosyal ve ekonomik değeri, örneğin mahallenin ekonomik canlılığının korunması, ancak bu sanayiden kaynaklanan ölçek, kirlilik ve sağlığa zararlı durumların ortadan kaldırılması açısından bölgedeki faaliyet tiplerinin yeniden değerlendirilmesidir.

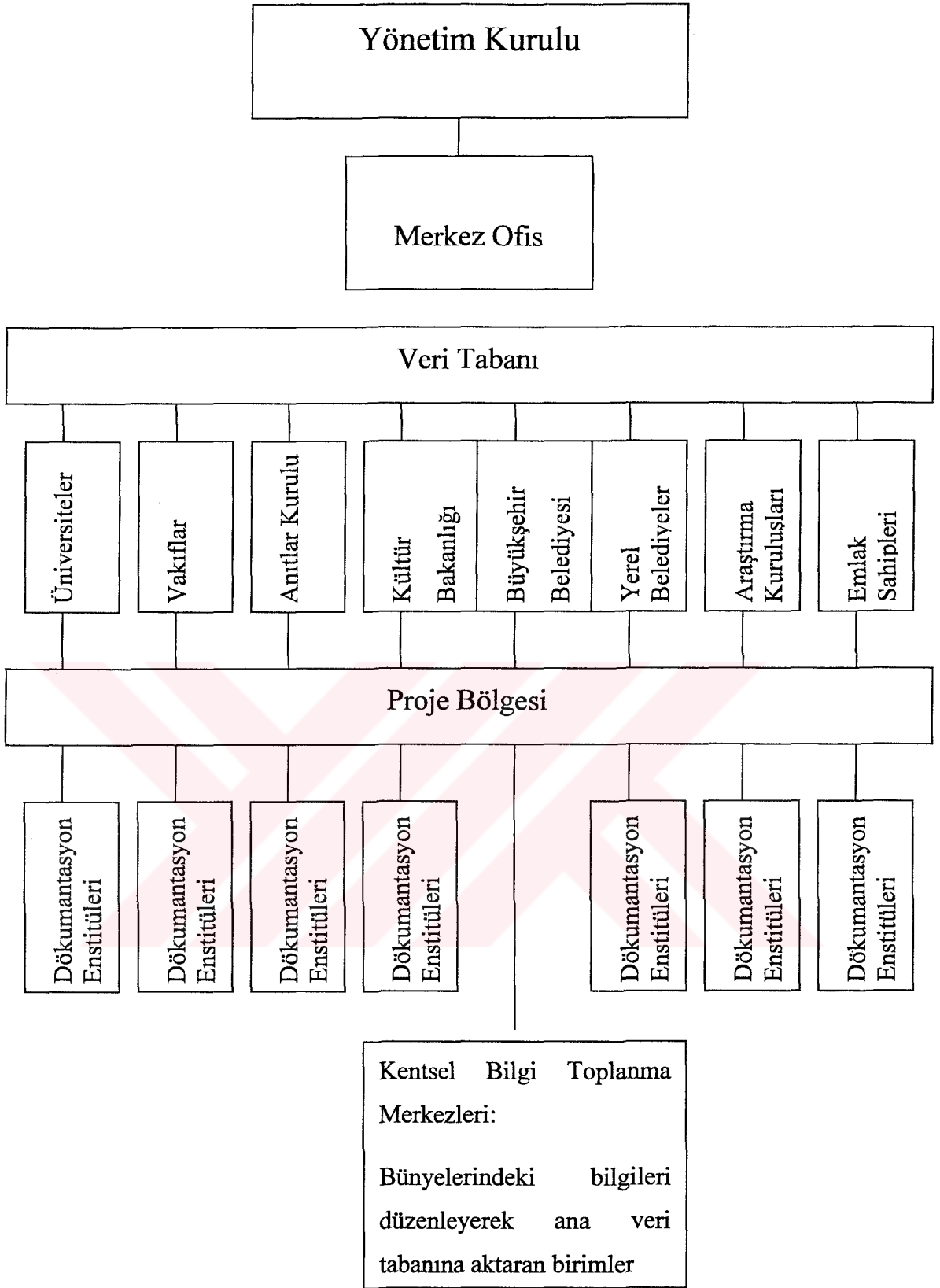
Bölgede halkın bilinçlendirilmesi gerekliliği de önemle vurgulanmaktadır. Gönüllülük de bu noktada önem kazanan kavramlardan biridir.

“Mahallelinin konut kimliği ihtiyacına cevap verecek şekilde spesifik öneriler, büyük tarihi yapılardan birinde kurulabilecek, mimarların ve öğrencilerin, toplum ve mahalleyle ilişki kurabilecekleri ve kişisel olarak konut yapılarının yenilenmesinde yardımcı olabilecekleri uluslararası bir araştırma merkezini de içerebilir. Böyle bir merkez, sadece mahallenin yeniden değerlendirilmesine yardımcı olmayıp, aynı zamanda önemli bir problem olan kamu bilincinin gelişimi ve eğitime de yardımcı olacaktır.” (Pasic, 1995)

Bunların yanı sıra Belediye içerisinde sürekli bir Kentsel Yönetim biriminin oluşturulması, yine belediyeye bağlı bir planlama-belgeleme merkezinin kurulması, dokümantasyon işlerinin bu merkezden sürdürülmesi veya bağımsız ve kendini finanse edebilen bir Kent Bilgilendirme Araştırma Merkezinin kurularak, sürekli olarak kent veri bankası arşivini ve konuyla ilgili çalışan tüm disiplinlerin çalışmalarını düzenlemesi ve disiplinler arası koordinasyonu sağlaması önerisi getirilmektedir. Bu biçimde de yapılan planlama çalışmaları birbirini takip eden süreçler biçiminde, sürdürülebilir hale gelebilecektir.

Ayrıca akademik kurumların bu konulardaki planlama ve uygulama çalışmalarına katılmasının hem mimari mirasın korunması ve tarihi bölgelerin yeniden değerlendirilmesine, hem de akademik eğitime de karşılıklı olarak yarar sağlayacaktır. Böylece eğitimde de gerçek sorunlar ele alınabilecek, hem de aktif bir ekonomik çalışma ortamı oluşturulabilecektir.

Bu programda, ana başlığı dolayısı ile de öncelikle teoride bir takım çözümler arama yoluna gidilmiş, yapılacak çalışmaların hem sürekliliğinin hem de niteliğinin olması bakımından da öncelikle ve yoğunlukla, ele alınan konular, tarih ve çevre bilinci ile kurumlar arası ve kurumlar ile halk arasında koordinasyon sağlanmasına yönelik öneriler getirilmiştir.

Şekil 5.6 Mimari Mirasın Bugünü Programı kapsamında yapılan atölye çalışmalarında ortaya çıkan “Kentsel Yönetim Birimi Yapılanma Önerisi” (Pasic, Dodds, 1995)

“Süleymaniye Koruma ve Sıhıhileştirme Programı” Kapsamında Yapılan Çalışmalar :

Uluslararası UNESCO kampanyasının İstanbul Tarihi Mirası'nın Korunması için 1983 yılında yaptığı çalışma kapsamında, kampanyanın öncelikli konularından biri olarak “Süleymaniye Koruma ve Sıhıhileştirme Projesi” yürütülmüştür. Bu çalışma kapsamında İstanbul Üniversitesi'nin sahibi bulunduğu öncelikli proje uygulamaları üzerinde çalışmalar yapılmıştır.

Bilindiği gibi insanlığın ortak mirası olan kültür varlıklarının bütünleşik olarak korunması uygar dünyada 70'li yılların yoğun düşünce ve eylem konusu idi. 1975 Amsterdam bildirisinde yer alan düşünceler doğrultusunda ilk ürün İstanbul'a yönelik oldu :

Avrupa Konseyi İstanbul'un değerli kültür varlıklarının korunmasına katkıda bulunmaları için 1976 yılında tüm ülkelere ve başta UNESCO olmak üzere tüm kuruluşlara çağrıda bulundu.

Bunu izleyerek 1979 yılında İstanbul Belediyesi bünyesinde, Kültür Bakanlığı işbirliği ile UNESCO ve UNDP desteği ile “İstanbul Tarihi Alanlarını Koruma Projesi” çalışmaları başlatılmıştır. Süleymaniye ve Zeyrek mahalleleri ile “Kent Surları” öncelikli konular olarak saptanmıştır.

Hazırlık çalışmalarının belli bir aşamaya ulaşmasından sonra UNESCO genel Başkanı Anadou Mahtar M. Bow, 13 Mayıs 1983 günü UNESCO'nun “ULUSLAR ARASI İSTANBUL VE GÖREME KAMPANYASI” nı İstanbul'dan tüm dünya ülkelere seslenerek resmen başlatmıştır.

İstanbul Üniversitesi Programı :

İstanbul Üniversitesi'nin sahipliğindeki binalar oldukça dağınıktır. Ancak bu yapıların en yoğun ve Süleymaniye koruma projesi genelinde en önemli etkiye sahip olduğu bölge Vezneciler girişinden başlayarak Kemeraltı Caddesi olup Şehzadebaşından yaklaşımda ise, 16 Mart Şehitleri Caddesi'dir denilebilir. İTÜ, Mimarlık Fakültesi teknik sorumluluğunda restore edilecek bu yapılar, İstanbul Belediyesi ve İstanbul Üniversitesi'nce koruma altına alınmıştır. koruma projesindeki “Pilot Proje” grup numaraları 07 ve 08'dir (Eldem, 1983)

Tarihi İstanbul'un özgün ahşap konut gruplarının ve tipik sokak görünümünün yer aldığı Süleymaniye Bölgesi 1977 yılında "Tarihi Sit Alanı" olarak ilan edilmiştir. Süleymaniye' de mektebi, mescidi, tekkesi, yatağı, kahvesi, cumbaları, çıkmaz sokaklarıyla tipik İstanbul kent biriminin tipik mekansal kurgusu bulunmaktadır. Üstelik Süleymaniye, Bizans ve Osmanlı anıtsal yapılarını da bir araya getirmektedir.

UNESCO ve UNDP desteği ile Kültür Bakanlığı işbirliği ile İstanbul Belediyesi bünyesinde kurulmuş olan büro, zaman zaman ulusal ve yabancı uzmanların katılımı ile, fiziksel ve toplumsal çevre verilerinin saptanması, plan ve stratejilerin oluşturulması doğrultusunda çalışmalar yapmakla yükümlüdür. Bu çalışmaların sonuçları ve dünya deneyimi göstermektedir ki çevrede sağlıklı, ölçek dışı bir unsur oluşturan niteliksiz, kagir yapılar dışında istiklak yolunun olabildiğince az başvuru bir yol olması gereğine karşılık belli bir seyreltmenin ve sıhhileştirilmenin yapılabilmesi ve bu arada bazı uygun eğilimlerin yaratılması önemlidir. Bu doğrultuda plan kararları uygulamaya konmaktadır.

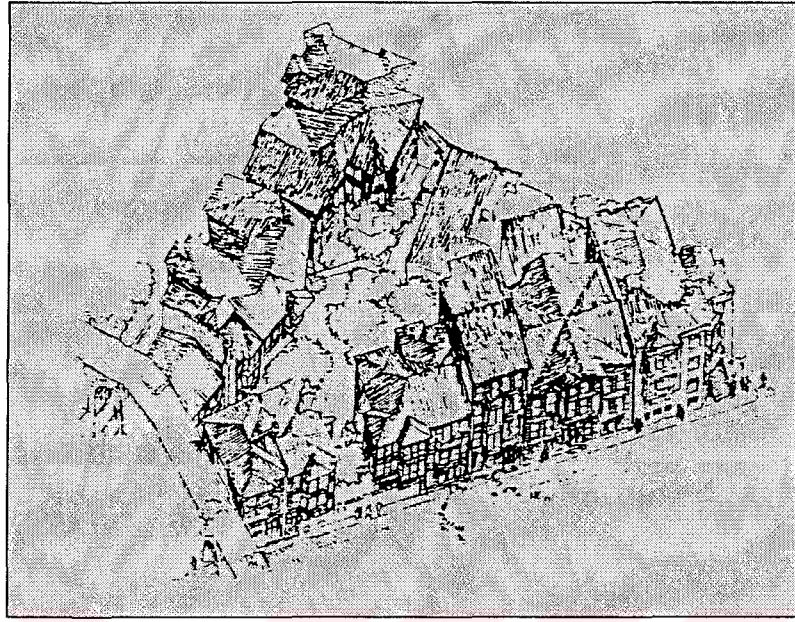
Üniversite merkez binalarına, Fen ve Edebiyat Fakültelerine yaya yürüme uzaklığında bulunan ve ana trafik arterleriyle kesilmeyen bu sokaklarda, konutlarla birlikte öğrenci ve öğretim üyeleri için pansiyon veya küçük yurtların da özendirilmesinde büyük yarar vardır. Yıkılması gerekli sağlıklı bir yapıdan boşalacak arsanın, özel anlaşmalarla yanındaki korunan bina ile bu amaçla bütünleştirilmesi ile 15-20 öğrenci için pansiyon binası düzenlenebileceği gibi, aynı binada yaşayan bir ailenin sorumluluğunda, belli sayıda öğrencinin pansiyoner olacağı düşünülebilir. Öğrenci yurtlarındaki yığılma ve yabancılaşmaya karşı, çalışma, uyuma, beslenme eylemlerinin bir ev ve aile düzeni içinde sürdürüldüğü sosyal çevrelerin öğrencilerin davranışlarını ne denli etkileyeceği açıktır.

Üniversite Vezneciler' de üç konağın, Süleymaniye mahallesinin hemen başlangıcındaki iki yapı adası üzerinde çok sayıda ahşap evin ve daha derinliklerde çeşitli arsaların sahibi bulunmaktadır. Üniversite korumakla yükümlü olduğu bu binaları ana sağlığı merkezi, çocuk sağlığı merkezi, çocuk yuvası, kreş, misafirhane vb. gibi yeni fonksiyonlarla kullanmak üzere, gelişme programına almış bulunmaktadır. Ayrıca, sosyal ve kültürel etkinlikler ve organizasyon merkezi, programlanan ve projelendirilen uygulamalar arasındadır.

Bu konular genellikle İTÜ Mimarlık Fakültesinde projelendirilmiş ve UNESCO ve UNDP desteği ile İstanbul Belediye'sinde sürdürülen çalışma kapsamında geliştirilmiş ve Süleymaniye Koruma projesi içinde öncelikli projeler olarak benimsenmiştir.

Evensel önem ve değerinde bir koruma ve yenileme programı oluşturacak bu uygulamada

ahşap yapıların restorasyonu ve yeniden kullanımı ve yaşama katılması kadar önem taşıyan bir husus da bu çevrede yer alacak yeni fonksiyonların uygunluğu ve yeniden inşa edilecek yapıların tarihsel çevreye uyumudur (Eldem, 1983).

Şekil 5.8 Süleymaniye' de 684 numaralı ada (Eldem, 1983)

Ana Sağlığı Merkezi :

Süleymaniye 684 ADA üzerinde Valens Kemerine bitişik olarak başlayan ve İstanbul Üniversite'sinin sahibi bulunduğu ahşap yapılardan, 16 Mart Şehitler Caddesi üzerindeki iki ev ile Kemeraltı Caddesi üzerinde, yine kemerden başlayarak ilk iki küçük ev birbirleriyle uygun şekilde bağlanarak, Ana Sağlığı Merkezi olarak kullanılmak üzere düzenlenmişlerdir. Kemeraltı Caddesi üzerindeki evler son yıllarda çok harap hale gelmiştir. Bu Merkez Halk Sağlığı ve Koruyucu Hekimlik geneli içerisinde hamilelik ve doğum sonrasında Ana Sağlığı ile ilgili olarak halka ve üniversite mensuplarına eğitim ve sağlık hizmeti verilecektir.

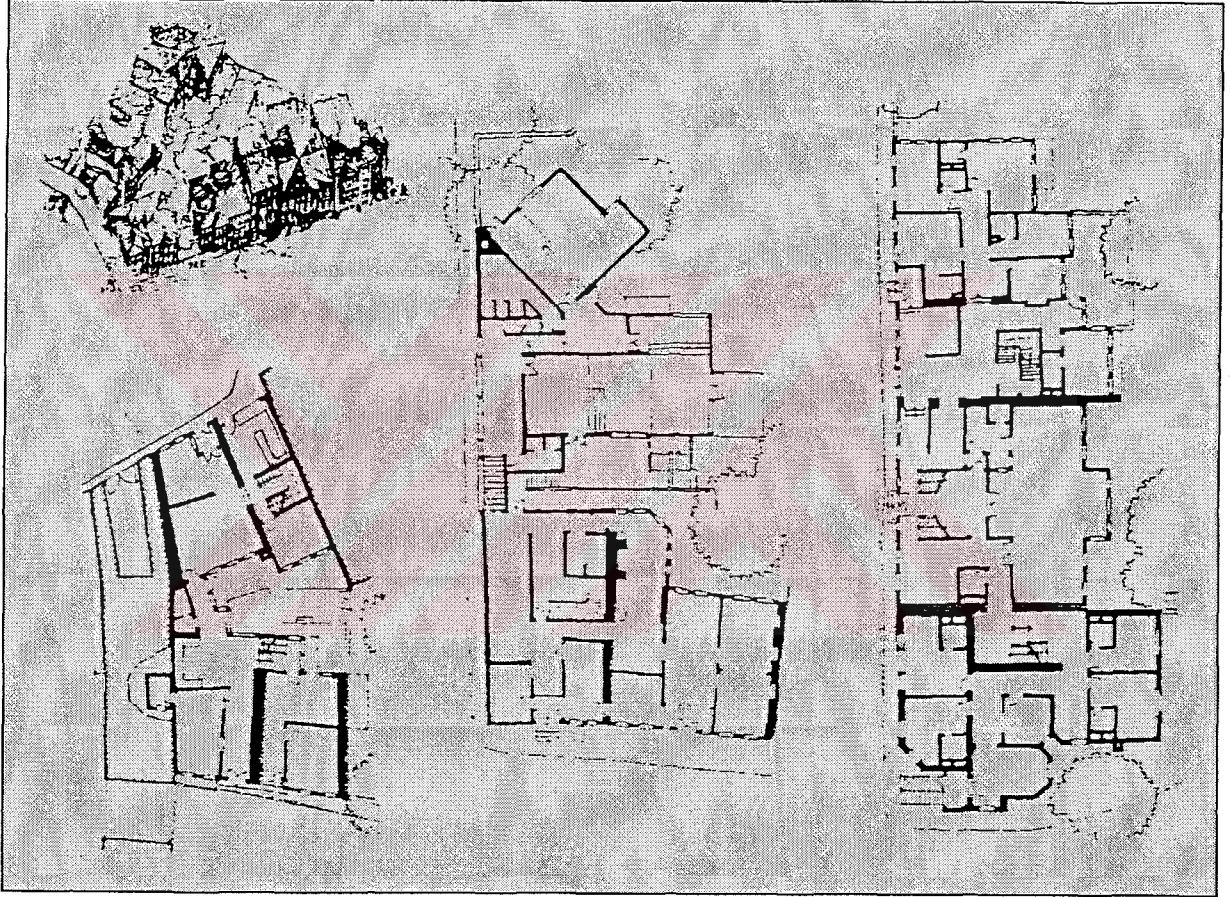
Çocuk Yuvası ve Kreş :

684 ADA'nın Kemeraltı Caddesi üzerinde Helvai Baba Teksini izleyen bir büyük ahşap bina ile dar cepheli bir ev ve yeni geçirilen yoldan artakalan arsa parçası üzerinde sınırlı bir genişleme olanağı değerlendirilerek ve yine geçirilen yolun dışı çıkardığı arka bahçenin yeni dış sınırı üzerinde içe dönük olarak getirilen yeni yapılaşma ile üniversite mensuplarına ve yakın çevreye bir hizmet olarak çocuk yuvası ve kreş düzenlenmiştir. Bahçe kotunda inşa edilen iki birimli derslikler oyun ve rekreasyon, binaların zemin katı beslenme, üst katları ise

uyuma ve kreş için elverişli hale getirilmiştir.

Üniversite Misafirhanesi :

684 ADA da, 16 Mart Şehitleri Caddesi üzerinde ve bir büyük, iki küçük ahşap konut ve köşedeki nispeten yeni kagir bina ve bu gruba yapılan küçük eklerle kullanım açısından bir bütünlük sağlanarak üniversite misafirhanesi olarak düzenlenmiştir. Misafirhane, konferans, seminer akademik komisyonlar ve jüriler gibi nedenlerle üniversitede görevlendirilerek yurt dışından ve yurt içinden gelen öğretim üyesi ve uzmanların misafir edilmeleri amacına hizmet edecektir (Eldem, 1983).

Şekil 5.9 İstanbul üniversitesi bünyesindeki yapıların ana sağlığı merkezi, çocuk yuvası ve kreş ve üniversite misafirhanesi olarak kullanılması için öneriler (Eldem, 1983)

Menza ve Kafeterya :

Kemeraltı Caddesi'ni kesen yeni yol köşesinde inşa edilen, İstanbul Üniversitesi menza ve kafeterya binası, merkez binanın yan çıkışından, Veznecilerden ve Taşodalar doğrultusundan daima görüntüye giren bir orta noktada yer almaktadır. Zemin katta yeni yol üzerine taşan

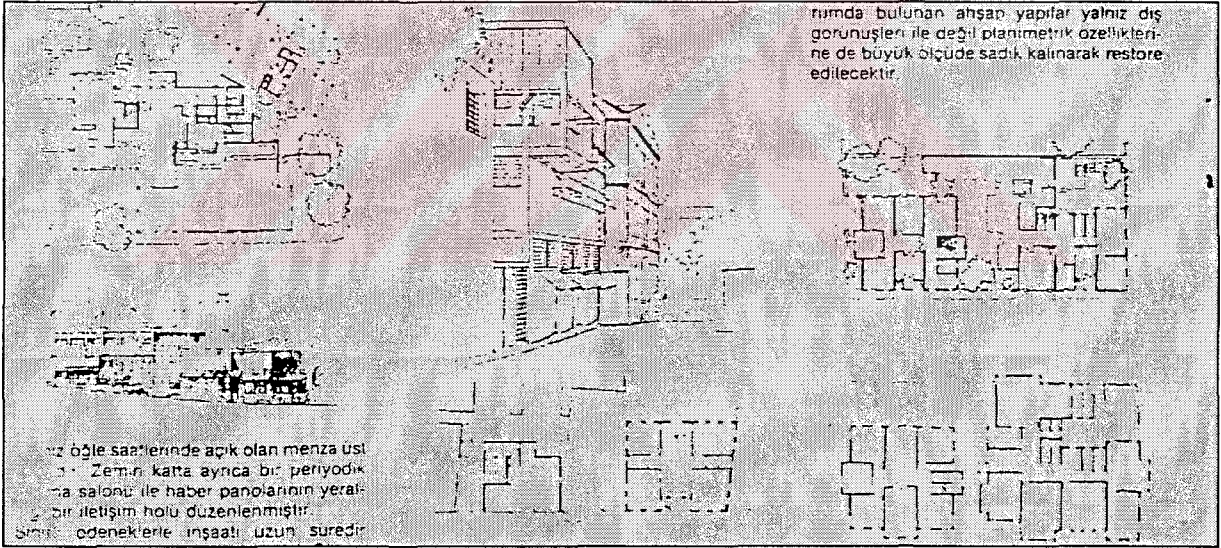
kafeterya ile daha alt kısımda, arkada oluşan bir geçit-avluya taşan çayhane yeni yolu canlı bir odak haline getirecektir.

Kitabevi ve Arşiv Binası :

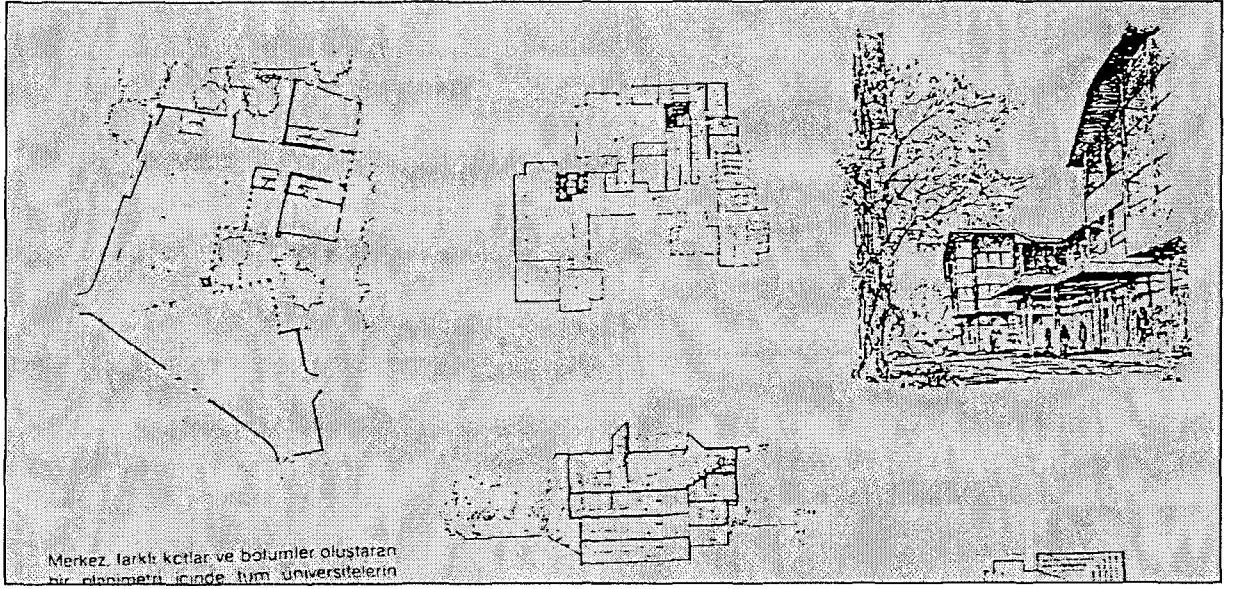
Kemeraltı Caddesi üzerinde Enstitü Binaları Grubu olarak düzenlenen ahşap binalar grubunun köşesinden ayrılan sokak içerisinde İstanbul Üniversitesi'nin sahibi bulunduğu büyük bir kagir konak arşiv binası olarak restore edilecektir.

Bir Enstitü Binası :

Kemeraltı Caddesi, gerek üniversitenin diğer binaları, gerek Süleymaniye için Veznecilerden giriş niteliğindedir. Bu caddenin sağ yakasında Vezneciler Hamamı'ndan sonra yer alan İstanbul Üniversitesinin sahibi bulunduğu iki ahşap konut, aradaki arsa üzerinde inşa edilen yeni bir ek yapı ile geliştirilerek ve bahçe katında arka bahçede düzenlenen bir bağlantı ve birinci kat sofalarını bağlayan bir geçit ile bütünleştirilerek, çalışma, araştırma, arşiv, kitaplık ve toplantı mekanlarını içeren, sosyal ve rekreatif hizmetleri çözülmüş bir bütün halinde düzenlenmiştir (Eldem, 1983).

Şekil 5.10 İstanbul üniversitesi bünyesindeki yapıların menza ve kafeterya, kitabevi ve arşiv binası ve bir enstitü binası olarak kullanılması için öneriler (Eldem, 1983)

Şekil 5.12 İstanbul üniversitesi bünyesindeki yapıların yayın satış merkezi ve rehberlik-organizasyon merkezi olarak kullanılması için öneriler (Eldem, 1983)

6. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Süleymaniye Bölgesi'nde Kullanıcı Katılımı ile Bir Dönüşüm Önerisi konulu tez çalışmasında,

Birinci bölümde, Süleymaniye Bölgesi'nin de içerisinde yer aldığı Tarihi Yarımada'nın ilk yerleşim dönemlerinden günümüze kadar gelen özellikleri, geçirdiği değişim süreci araştırılmıştır. Sonrasında, Tarihi Yarımada içinde önemli bir konuma sahip olan Süleymaniye Bölgesi'nin de oluşum süreci nedenleriyle birlikte araştırılmış, bölgenin yaşadığı değişim ve karakteristik özellikleri anlatılmıştır. Son olarak, bölgenin sınırları içinde olan ve günümüze kadar ulaşmış Osmanlı ve Bizans dönemlerine ait anıtsal yapılar incelenmiştir.

Bu bölümde, araştırmaya konu olan bölge, geçmişinde yaşanan önemli dönemler ve değerlerle birlikte anlaşılması için çevresiyle birlikte ele alınıp incelenmiştir. Bölgenin bugünkü durumunun gösterdiklerini kavrayabilmek için, bölgenin nasıl kurulduğunu, ne gibi değişimleri hangi sebeplerle geçirdiğini anlamak gerekirdi. İkinci bölüme bilgi altlığı oluşturması, bölgenin geçmişini bilerek bugününün anlaşılması amacıyla birinci bölümde bölge çevresiyle birlikte ele alınıp geçirdiği dönemler ve değişimler nedenleriyle birlikte incelenmiştir.

İkinci bölümde, Süleymaniye Bölgesi'nin bugünkü durumunu anlayabilmek için bölgeyi oluşturan yapıların, işlevsel bakımdan, nitelik ve değer bakımından, yapım yöntemleri bakımından ve kat adedi bakımından analizleri yapılmıştır. Bu analizler, sözel anlatımlarla açıklanmış, grafiksel ifadelerle desteklenmiştir. Sonrasında, bölgedeki kullanıcılar ve mahalle bazında nüfus dağılımları hakkında genel bilgiler verilmiştir.

Bölgenin bütününde yapılan yapısal analizlerden sonra bölgenin bir kısmında odaklanarak mikro ölçekli çalışma alanı belirlenmiştir. Mikro ölçekli çalışma alanında, bölgenin karakteristik özelliklerini anlatan sokak dokusu, ada dokusu, ön yapı dokusu, parsel kullanımı analizleri yapılmıştır. Sonrasında, mikro ölçekli çalışma alanı içerisinde bir sokak üzerinde yerleşme düzeni ve görünüş özellikleri bakımından analizler yapılmıştır.

Bölgenin bütününde yapılan yapısal analizler, bölgenin bugünkü durumunu, kullanımını, görüntüsünü anlatmak bakımından, dördüncü bölümde yapılacak olan dönüşüm önerisine altlık oluşturması amacıyla yapılmıştır. Bölge üzerinde iyileştirme çalışmaları yapmak için öncelikle bölgeyi her bakımdan tanımak gereklidir.

Mikro ölçekli çalışma alanında ve bir sokak özelinde yapılmış olan çalışmada ise, bölgenin yenilenmesi, iyileştirilmesi çalışmasında, bölgeye yapılabilecek yeni yapıların tarihi dokuya uyum sağlayabilmesi için gerekli ölçütler sunulmuştur. Bu ölçütler, gerek yerleşme düzeni gerekse görünüş özellikleri bakımından irdelenmiştir.

Üçüncü bölümde, yurtdışından ve yurtiçinden katılımcı koruma ve yenileme örnekleri sunulmuştur. Bu çalışmalardan ilki İtalya'da Bologna'da gerçekleşmiş, kullanıcının doğrudan katkısıyla yapılmış bir koruma örneğidir. İkinci örnek, Hollanda'da üç ayrı yerleşimde üç farklı koşulda gerçekleşmiş kullanıcı yönlendirmeli katılım çalışmalarıdır. Üçüncüsü, Almanya'da Berlin-Kreuzberg'de gerçekleşmiş yerel yönetim yönlendirmeli bir katılım örneğidir. Dördüncü örnek ise ülkemizde, İstanbul-Fener ve Balat semtlerinde gerçekleşmesi düşünülen özel girişim ve yerel yönetim yönlendirmeli katılım örneğidir.

Bu örnekler, Süleymaniye Bölgesi için önerilecek katılımcı dönüşüm çalışmasına ışık tutması amacıyla incelenmiştir.

Dördüncü bölümde, birinci bölümde araştırılan tarihi bilgilerden, ikinci bölümde yapılan güncel analizlerden, üçüncü bölümde incelenen katılımcı koruma örneklerinden faydalanılarak, Süleymaniye Bölgesi için bir dönüşüm çalışması hazırlanmıştır. Bu çalışmanın ana hedefleri belirlenmiş, faaliyet öncelikleri saptanmıştır. Çalışmanın örgütlenme şeması hazırlanmış, finansman kaynakları araştırılmıştır. Bölge kullanıcılarının yapısına göre katılımın sağlanabileceği platformlar sunulmuştur. Bölüm sonunda, Süleymaniye Bölgesi'nde daha önceden yapılmış iki çalışma örneği sunulmuştur.

Süleymaniye Bölgesi İçin İyileştirme Önerileri

Süleymaniye Bölgesi'nin yaşanılabilir bir konut yerleşimi olabilmesi için iyileştirme çalışmalarının yapılması gerekmektedir.

- Mevcut konut yapılarında yapılacak iyileştirmeler :

Süleymaniye Bölgesi'ndeki mevcut konut yapıları tescil durumlarına göre ikiye ayrılmalıdır :

1. Tescilli konut yapıları

Tescilli konut yapılarının planlarında değişiklik yapılmadan, orijinal haliyle korunması önerilmektedir. Tescilli yapılar, iyileştirme durumlarına göre kendi içlerinde:

- Hafif kapsamlı iyileştirme (yapı sorunları olmayan binalarda, çatı üstü ve cephe onarımı)
- Orta kapsamlı iyileştirme (sağlam iskeletli yapılarda, çatı ve çıkmaların yeniden yapılması, iç duvarların tamiri, pencerelerin değiştirilmesi)
- kapsamlı iyileştirme (strüktür sorunları olan yapılarda, temellerin, çatının, çıkma ve konsolların yeniden yapılması) şeklinde üç kategoride incelenmelidir.

2. Yeni konut yapıları

Bölgeye sonradan yapılan konut yapılarıdır. Bu yapıların planlarında, bölgede yaşayan kullanıcı aile tiplerine ve ihtiyaçlarına göre bölünmeler ya da birleştirmeler yapılmalıdır.

Her iki konut tipinde de iyileştirme çalışmaları şunları kapsamalıdır :

- Bina cephelerinin onarımı : tescilli yapılar için cephelerde restorasyon çalışmaları gerekebilir. Yeni yapılarda varsa cephe kaplama malzemeleri onarılmalı/değiştirilmeli, sıva-boya işleri yapılmalı, doğramalar onarılmalı, gerekiyorsa değiştirilmelidir.
- Bölge genelinde tüm yapılarda strüktürle ilgili sağlamlaştırma çalışmaları yapılmalıdır. Olası bir depremin zararına uğrayıp tüm sivil mimarlık örneklerinin ve tarihi anıtların yok olması olasılığına karşı tüm yapılarda depreme karşı dayanıklılık testi uygulanmalıdır. Depremden etkileneyeceği düşünülen öncelikle tarihi anıt eserler, sivil mimarlık örnekleri ve diğer yapılarda sağlamlaştırma çalışmaları da iyileştirme çalışmalarının kapsamında olmalıdır.
- Çatıların onarımı : çatılarda yağmur ve kar sularını sızdırma sorununun olup olmadığı kontrol edilmelidir. Sorunu olan çatılar tamir edilmelidir, gerekiyorsa yeniden kaplanmalıdır. Oluklar kontrol edilmeli, yağmur iniş boruları yenilenmelidir.
- Yeni konut yapılarının girişleri, giriş merdivenleri, dış kapıları yenilenmelidir.

- Konut yapılarının tuvalet, banyo ve mutfakları asgari standartlara uygun hale getirilmelidir.
- Konut yapılarındaki su ve nem sorunları giderilmelidir. Cephede su ve ısı yalıtımı yapılmalıdır.
- **Çevre düzenlemesinde yapılacak iyileştirmeler :**

Yol kaplamaları :

Süleymaniye Bölgesi genelinde mevcut yol kaplamaları tahrip olmuş durumdadır. Yağmur sularının biriktiği çukurlarıyla ve yer yer çatlamış yol kaplamalarıyla bölge yollarının çoğu kötü durumdadır.

Asfaltla kaplanmış yolların düzeltilmesi, çukur ve çatlakların onarılması gerekmektedir.

Yaya kaldırımları :

Bölgede yayaların kullanabileceği kaldırımlar ya çok dardır ya da yola katılması için tahrip edilmiştir ya da hiç yoktur. Kaldırımlar tekrar düzenlenmelidir. Yayaların yürüyebilmesi için uygun ölçülerde kaldırımlar yapılmalıdır. Çok dar ve araç geçmesi gereken yollarda yaya öncelikli düzenlemeler yapılmalıdır.

Aydınlatma elemanları :

Bölge içlerinde yol ve sokak aydınlatmaları yetersizdir. Her sokağa aydınlatma elemanları konulmalıdır. Her yapının girişinde kendi aydınlatması olmalıdır.

Kentsel mobilyalar :

Bölgede çevre düzenlemesi olmadığından kentsel mobilyalara da pek rastlanmamaktadır. Oturma grupları, çiçeklikler, çöpler, banka ATM'leri, telefon kabinleri bölgenin dokusuna göre tasarlanıp sokaklara konmalıdır. Önemli vista noktalarında yaratılabilecek seyir teraslarında oturma grupları düzenlenebilir.

Reklam tabelaları :

Bölgede görüntü kirliliği yaratan reklam tabelalarının yapıların cephelerine konmasına izin verilmemelidir. Yalnızca giriş katlarında, belli düzenler içerisinde uygulanacak reklam tabelaları denetlenmelidir. Özellikle İMÇ' nin orijinal cephesini tanınmaz hale getiren reklam tabelaları, kontrollü bir şekilde uygulanmalıdır.

Çocuk oyun alanları :

Bölgede çocukların oynayabileceği, sokak arası küçük parklara ihtiyaç vardır. Her çocuğun kendi evinin önünde oynamaya hakkı vardır. Fakat bölgenin sağlıksız sokaklarında, çocukların eğimli kaldırımları kaydırak yaparak karton kutular üzerinde kaymaktan başka şansları yoktur. Çocuklar için kum havuzları, küçük parklar ve yeşillendirilmiş alanlar yaratılmalıdır.

- Ulaşımda ve otopark kullanımlarında yapılacak iyileştirmeler :

Süleymaniye Bölgesi'ni çevreleyen ana ulaşım akslarından bölge içlerine giren ikincil yollar trafik yoğunluğuna göre tekrar düzenlenmelidir. Bölgenin içlerindeki genel sokak dokusu dar, kıvrımlı ve çok eğimli sokaklardan oluşmaktadır. Bu sokakların büyük bir kısmı araç trafiğine kapatılmalıdır. Bu sokaklar, yaya ulaşımı için merdiven ve rampalarla tekrar düzenlenmelidir. Bu düzenleme, çevre düzenlemesiyle birleştirilmeli, çiçeklikler ve kent mobilyalarıyla zenginleştirilmelidir.

Bölgenin topografyasından faydalanılarak belli yerlerde yer altı otopark kullanımları tasarlanmalıdır. Araçlar bu otoparklarda bırakılmalı ve bölgenin iç kısımlarında yoğunlaşacak konut yerleşimlerinin içlerine girmemelidir.

- Alt yapı hizmetlerinde yapılacak iyileştirmeler :

Süleymaniye Bölgesi'ndeki alt yapı hizmetleri yetersizdir ve bunların tekrar düzenlenmesi, geliştirilmesi gerekmektedir.

Konut yapılarında kolektif merkezi ısıtma için doğal gaz tesisatının bağlanması gerekmektedir. Belediyenin bölgeye doğalgaz şebekesinin ulaşımı için çalışma yapması gerekmektedir.

Elektrik şebekesinin güvenlik standartlarına uygun hale getirilmesi, su tesisatının yenilenmesi, standartlara uygun hale getirilmesi gerekmektedir.

- Yeşil alanlarda yapılacak iyileştirmeler :

Süleymaniye Bölgesi'nde bölge kullanıcıları için düzenlenen ortak yeşil alanlar bulunmamaktadır. Halkın kullanacağı parklar ve dinlenme-seyir terasları konut yerleşimlerinin arasında birkaç kere tekrar ederek düzenlenmelidir.

Ayrıca yapı adalarının içlerinde kalan, özgün halinde yeşil arka bahçeler olarak kullanılan alanlar, bugün depo, kömürlük gibi işlevlerle doldurulmuş ya da çöplük haline getirilmiştir. Bu alanların gereksiz yapı yoğunluklarından kurtarılması, izinsiz yapılardan arındırılması ve temizlenmesi gerekmektedir.

Hazirelerdeki ve tescilli bölgelerdeki yeşil alanlar korunmalıdır.

Sokaklarda, mümkün olan kenarlarda yeşillendirme çalışmaları yapılmalıdır.

Sürdürülebilir sosyal yaşam

Süleymaniye Bölgesi'nde sosyal yaşamın sürdürülebilmesi için,

- gerek yeni yapılacak yapılarda gerek mevcut yapılarda, kişiye ait büro/ticari birim + konut şeklinde bir yerleşme düzeninin tekrar canlandırılması, kişiye ait 2/3 katlı bir yapının alt katının kişinin bürosu, üst katlarının evinin olması,
- Bu konut tipinin bölgede yaşatılmasıyla, komşuluk ilişkilerinin tekrar canlandırılması,
- Yapı adalarının aralarındaki bahçelerin tekrar yeşillendirilip kullanıcısı tarafından ekilip biçilmesi, arka bahçe görevi görmesi,
- Bölgenin iç kısımlarındaki dar sokakların tekrar sadece yayalar tarafından kullanılması,
- Ahşap konutların korunması, içlerinde yaşanması, günümüzde hala kullanılıyor olması, önerilmektedir.

Süleymaniye Bölgesi İçin İşlevsel Dönüşüm Önerisi

- Konut yerleşiminin tekrar canlandırılması :

Bugün bölgede konut yerleşimlerinin azalmış, belirli alanlarda yoğunlaşmış olduğu saptanmıştır. Bu yoğunlaşma alanları, genellikle bölgenin ana ulaşım akslarının oluşturduğu çeperlerden uzakta, bölgenin iç kesimlerindedir.

Bu nedenle, Süleymaniye Bölgesinin geçmişte ana fonksiyonun konut olmasına dayanarak, günümüzde de bölgenin yine baskın fonksiyonunun konut olması önerilmektedir.

Bölgenin iç kısımlarından küçük sanayinin uzaklaştırılmasıyla boşalacak alanların konut fonksiyona dönüştürülmesi gerekmektedir.

Bu öneri, İstanbul kentinin önemli sorunlarından ikisine çözüm getirebilir :

- Sınırları sürekli dış çeperlerini zorlayarak büyüyen İstanbul kentinin, konut yetersizliğine kentin içinde bir çözüm getirebilmesi amacıyla, geçmişte kimliğini konut fonksiyonunun oluşturduğu tarihi alanlarda, konut yerleşimlerinin canlandırılması gerekmektedir. Bu nitelikteki alanlarda konut yerleşimlerinin canlandırılmasıyla, tekrar kent içine dönüş sağlanacak ve kentin dışına taşan, sınırlarını sürekli zorlayan büyümesine, bir çözüm getirilmiş olacaktır.

- Bu alanların konut yerleşimine dönüştürülmesi, ulaşımın büyük bir sorun haline geldiği, trafik probleminin çözülemediği İstanbul kentinde yaşayan kentliler için, işi ile evi arasında saatlerce zaman harcamaları ve trafikte büyük yer kaplamaları sorununa çözüm getirebilmesi açısından da önerilmektedir. Şehir içinde yaşamaya dönülmesi hem kentin büyümesi sorununa hem de şehrin dış çeperlerinde yaşayıp merkezlerinde çalışan insanların yarattığı trafik problemine çözüm getirilmesi açısından önemlidir.

Bölgenin çeperlerini oluşturan, Atatürk Caddesi, Cemil Birsal Caddesi ve sahil yoluyla sınırlı önemli ulaşım akslarının etki alanlarında ticaret ve büro fonksiyonu yer almaktadır. Ulaşım kolaylığından dolayı ana yolların üzerindeki yapıların yine aynı fonksiyonları barındırmaları kaçınılmazdır. Bu yüzden konut yerleşimleri, ana yolların etki alanından uzakta, bölgenin iç kısımlarında önerilmektedir.

Konut yerleşiminin, bölgenin iç kısımlarında önerilmesinin diğer bir sebebi ise, günümüze kadar ulaşan, aynı sebeplerden dolayı sadece bölgenin iç kısımlarında yaşayan konut yerleşim alanlarıyla bağlantının kurulmasıdır. Konut yerleşiminin çoğaltılmasına ve canlandırılmasına, bölgenin iç kısımlarında kalmış özgün dokuların çevrelerindeki alanlardan başlanabilir.

Bölgedeki özgün dokuyu oluşturan, tescilli konut yapılarının özgün planlarında herhangi bir değişiklik yapılmadan, sadece ıslak hacimlerinde sağlıklılaştırma çalışmaları yapılarak, konut ihtiyaçlarına göre yapının iyileştirilmesi ve alt yapı gereksinimleriyle bütünleştirilmesi sağlanması şeklinde zorunlu müdahaleler uygulanarak korunması önerilmektedir.

Bu tipteki özgün konut yapıları, öğrenciler için hostellere, turistler ve yine öğrenciler için küçük pansiyonlara dönüştürülmelidir. Böylece odalarının farklı kişilerce kullanıldığı fakat sofalarının, WC ve banyolarının, mutfaklarının ortak kullanıldığı özgün yapılar, planları değiştirilmeden korunarak pansiyonlara ve öğrenci evlerine dönüştürülebilirler.

İmalathanelerin ve küçük sanayiye bağlı bazı ticari fonksiyonların bölgeden uzaklaştırılmasıyla açılacak yerlerin bir kısmına yeni konut yapılarının yapılması önerilmektedir. Yeni konut yapıları çoğunlukla öğrencilere yönelik, stüdyo tipindeki dairelerden oluşacaklardır. Bunun yanı sıra, bugün bölgeyi kullanan ailelerin yaşayabileceği büyüklükte, aile evleri de yapılmalıdır. Yeni yapıların özgün dokuya uyumunun sağlanmasıyla ilgili analiz çalışmaları ikinci bölümde yapılmıştır.

- **Küçük sanayinin bölgeden taşınması ve/veya faaliyet alanının azaltılması :**

Süleymaniye Bölgesi'nin çevresini saran, ana ulaşım akslarının çeperlerindeki ticaret

fonksiyonunun hemen arkasındaki alanlarda, bölgenin iç kısımlarında, konut fonksiyonunun yerini alan küçük imalat fonksiyonunun yoğunluğu saptanmıştır.

İmalathanelerin bölgenin iç kısımlarında yer almasından dolayı, araç trafiği için uygun olmayan, dar ve kıvrımlı özgün sokaklar araç yoğunluğuna maruz kalmaktadırlar. İmalathanelere araçlarla götürülen hammadde ve mallar, bölge içindeki dar sokaklarda trafik sorununun yaşanmasına ve sokakların, yolların, kaldırımların üzerlerine yığılan mallar dolayısıyla açık depolar gibi kullanılmalarına ve kirletilmelerine neden olmaktadır.

Küçük sanayinin bölgeden taşınması ve/veya faaliyet alanının azaltılması, bölgede konut yerleşiminin canlandırılması için önerilmektedir. Kirli bir görüntü, sağlıksız koşullar, dar sokaklarda trafik sorunu, gece nüfusunu bölgeden uzaklaştırması sonucu güvelliği olmayan alanlar yaratmasının etkisiyle, küçük sanayinin bölgeden taşınması ve/veya faaliyet alanının azaltılması önerilmektedir.

- Ticaret fonksiyonu barındıran alanların azaltılması, ticaret alt sektörlerinin seçiminin yapılması :

Süleymaniye Bölgesi'nde, ticari fonksiyonların yoğunluğu, küçük imalatı da bölgeye çekmiştir. Bölgedeki imalathanelerde ve atölyelerde üretilen mallar yine bölgedeki ticari alanlarda satılmaktadır. Böylece malların ulaşımı için harcanan giderler minimuma indirilmiş olmaktadır. Bölgeden küçük sanayinin taşınması, bölgede üretimi yapılan sektörlerin satış birimlerinin de bölgeden taşınması anlamına gelmektedir.

Süleymaniye Bölgesi'ni çevreleyen ana ulaşım yollarının çeperlerinde oluşan ticaret akslarının arka kısımlarında, bugün malların getirilmesi ve yüklenmesi için yaşanan büyük bir trafik sıkıntısı vardır. Bu trafik problemini yaratan bazı alt sektörler bölgeden uzaklaştırılmalıdır.

Bölgedeki ticaret fonksiyonu çok çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitliliği azaltmak hem bölge içindeki trafik problemine çözüm getirmek, hem de bölgenin ilk başlarda oluşan ticaret yapısının dışında gelişen bazı sektörlerin dışlanması ve küçük sanayinin beslenmesinin engellenmesi açısından gereklidir.

- Kültürel ve sosyal aktivite yoğunluk alanlarının oluşturulması :

Süleymaniye Bölgesi'nde, kültürel ve sosyal aktiviteler için, özellikle bölgeyi kullanan üniversite öğrencilerinin yarattığı güçlü bir kullanıcı potansiyeli vardır. Fakat günümüzde gerek öğrencilerin gerekse bölge halkının kullanabileceği sosyal ve kültürel yoğunluk alanları

yoktur.

Bu çevredeki öğrencilerin, ders aralarındaki ya da çıkışlarındaki boş zamanlarını geçirebilecekleri kültürel aktivite alanları mevcut olmadığından, öğrencilerin genellikle, üniversite yakınlarında mevcut konut dokusu içerisinde açılan kahvehanelerde, yeme-içme mekanlarında vakitlerini geçirdikleri gözlemlenmiştir.

Gerek bölge halkının, bölge çocuklarının ve gençlerinin, gerekse üniversite öğrencilerinin kullanımı için, canlandırılması önerilen konut yerleşiminin üst kısımlarında, üniversite, Vefa ve Cibali Lisesi'nin etkinlik alanının arasında bir askı bölgesi olarak, kültürel ve sosyal aktivite yoğunluk alanlarının oluşturulması gerekmektedir. Böylece, öğrenciler, kendileri için daha cazip bir bölge haline Süleymaniye' de, konut yerleşimi canlandırılıp iyileştirme çalışmaları yapılıncaya kalmak da isteyeceklerdir.

Kültürel ve sosyal aktivite yoğunluk alanlarında, kütüphaneler, sergi birimleri, sinemalar, kitap evleri, kitap-kafeler, sanat merkezleri, öğrenci restoranları, spor sahaları, kapalı spor merkezleri, konser ve şenlik alanı vs. fonksiyonlar yer alabilir.

- Sağlık fonksiyonunun canlandırılması :

Süleymaniye Bölgesi konut, eğitim ve sağlık fonksiyonlarının hakim olduğu bir yerleşim olarak gelişmiştir. Eğitim ve sağlık fonksiyonlarının önemi Süleymaniye Külliyesi'nin barındırdığı medrese, darülhadis ve tıp okulu, darüşşifadan kaynaklanmaktadır.

Bölgenin eğitim fonksiyonu günümüzde de devam etmektedir. Fakat sağlık fonksiyonu önemini yitirmiştir. Günümüzde, bölgedeki sağlık fonksiyonlu en önemli kuruluş Süleymaniye Çocuk Bakım ve Doğum Evi'dir. Geçmişteki ana fonksiyonların devamı için sağlık fonksiyonunun da desteklenmeye ihtiyacı bulunmaktadır.

Sağlık fonksiyonunun desteklenmesi ve canlandırılması amacıyla, bölgede konut yerleşimi içine, bölgenin iç kısımlarına, sağlık birimleri kurulmalıdır. Bu birimler eczanelerle desteklenmelidir.

SÜLEYMANİYE BÖLGESİ'NİN 20. YY' A KADAR DURUMU

- Süleymaniye Külliyesi'nin çevresinde gelişen Müslüman mahalleleriyle seçkin bir konut bölgesi, bir ulema semtidir.
- Medreselerinde seçkin bir eğitimin verildiği bir merkezdir.
- Tüccar evleri ve konaklarının bulunduğu bir bölgedir.
- 17.yy' da büyük yangınlar geçirmiştir.
- 19.yy' da bölgeye ticaret fonksiyonu getirilmiştir.
- 20.yy' da ticaret birimleri genişletilmiştir.
- 20.yy' da rejim değişikliği sonucu elit tabaka bölgeden ayrılmıştır.
- Bölgeye küçük sanayinin girişi sonucu konaklar, sıra evlere, apartmanlara imalathane ve atölyelere dönüşmüştür.
- Sanayi tesislerinin kurulması ile bölgedeki konut işlevi imalat ve ticaret işlevlerinin baskısı altında kalmıştır.

SÜLEYMANİYE BÖLGESİ'NİN BUGÜNKÜ DURUMU

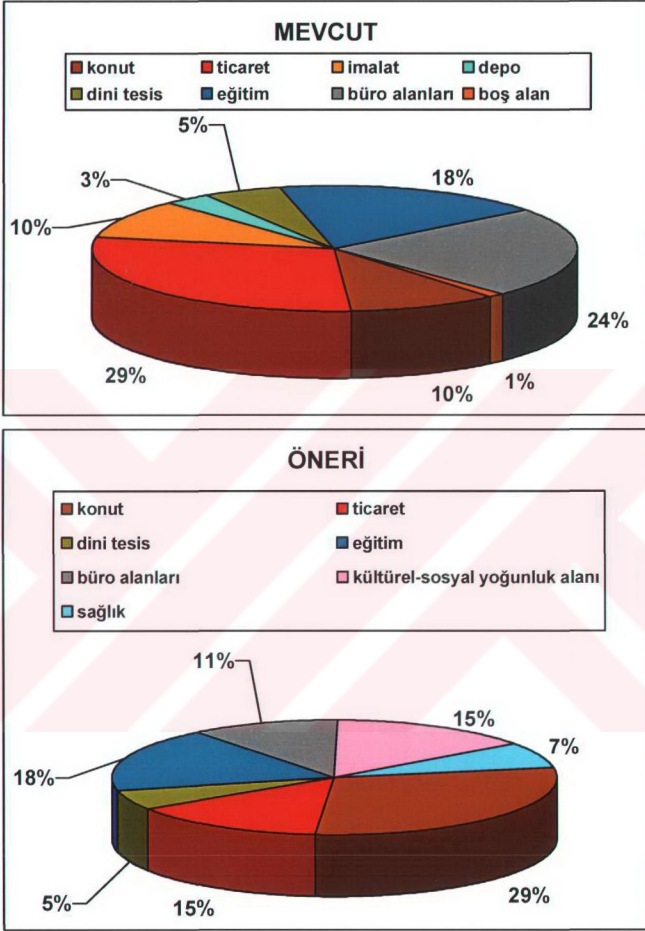
- İmalat ve ticaret fonksiyonlarının konut alanları üzerindeki baskısı sonucunda, bölge asıl kullanıcıları tarafından terk edilmiştir.
- Bölgeye imalathanelerde çalışan bekar işçiler ve göçle İstanbul'a gelen düşük gelirli aileler yerleşmişlerdir.
- Kültür ve eğitim düzeyinin düşüklüğü ve maddi olanakların yetersizliğinden dolayı, bölge kötü kullanımlara maruz kalmış ve korunamamıştır.
- Süleymaniye Bölgesi günümüzde ticaret fonksiyonunun hakimiyeti altındadır. Bu fonksiyonu eğitim, konut ve küçük sanayi izlemektedir.

SÜLEYMANİYE BÖLGESİNDE İŞLEVSSEL DÖNÜŞÜM İÇİN BİR ÖNERİ

- Konut yerleşiminin, tekrar canlandırılması,
- Küçük sanayinin bölgeden tamamen taşınması ve/veya faaliyet alanının azaltılması,
- Ticaret fonksiyonu barındıran alanların azaltılması, ticaret türlerinin seçiminin yapılması,
- Kültürel ve sosyal aktivite yoğunluk alanlarının oluşturulması,
- Bölgedeki sağlık donatılarını destekleyici yeni sağlık birimlerinin getirilmesiyle sağlık fonksiyonunun canlandırılması gerekmektedir.

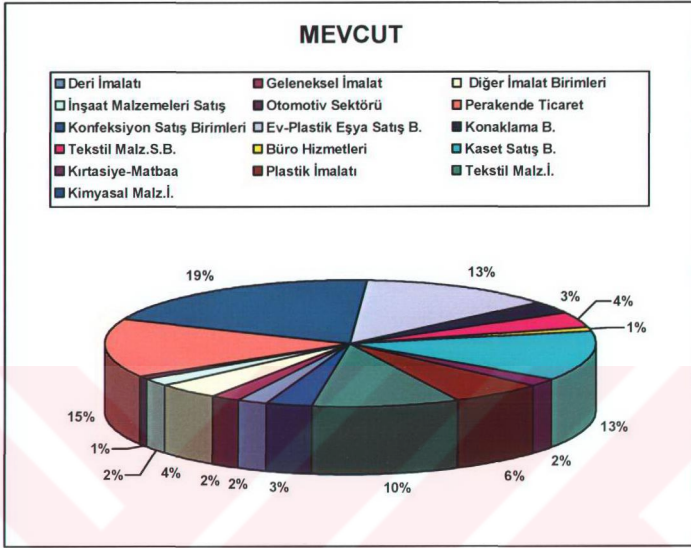
Şekil 6.1 Süleymaniye bölgesinde işlevsel dönüşüm önerisi

ARAZİ KULLANIŞ DEĞERLERİ

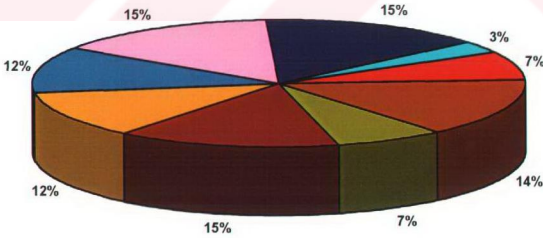
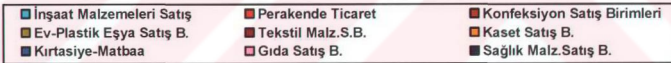

Şekil 6.2 Süleymaniye Bölgesi'ndeki mevcut ve önerilen işlevsel dağılım grafikleri

TİCARİ ALT SEKTÖR DAĞILIMI

ÖNERİ

Şekil 6.3 Süleymaniye bölgesindeki mevcut ve önerilen ticari alt sektörler

KAYNAKLAR

Ahunbay, Z., (1996), Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, Yapı Endüstri Merkezi Yayınevi, İstanbul.

Ahunbay, Z., (1998), Pilot Projeler İstanbul, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, Ankara.

Alper, E., (1987), "İstanbul ve Tarihi Çekirdeği", İslam Mimari Mirasını Koruma Konferansı, İki Nokta Araştırma Basın Yayın Organizasyon, İstanbul.

Altınoluk, Ü., (1998), Binaların Yeniden Kullanımı, Yapı Endüstri Merkezi Yayınevi, İstanbul.

Arseven, E. C., (1970), Türk Sanatı Tarihi, Cem Yayınevi, İstanbul.

Aslanapa, O., (1986), Osmanlı Devri Mimarisi, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

Anonim, (1934), Jacques Pervititch Sigorta Haritalarında İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.

Anonim, (1968), İstanbul Manifaturacılar ve Kumaşçılar Çarşısı, İstanbul.

Anonim, (1969), Meydan Larousse Büyük Lugat ve Ansiklopedi, Meydan Larousse, İstanbul.

Anonim, (1982), Het Nieuwe Bouwen in Rotterdam 1920-1960, Delft University Press, Delft.

Anonim, (1984), "Süleymaniye Külliyesi ve Mahallesi", İstanbul'dan Göreme'ye Kültür Mirasımız, Milliyet Yayınları, İstanbul.

Anonim, (1987), Eminönü Camileri, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul.

Anonim, (1993), Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.

Anonim, (1996), Planning for Sustainable Heterogeneity The Historic İstanbul Peninsula ,YTU Department of City and Regional Planning, İstanbul.

Anonim, (1997), Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

Anonim, (1998), Balat ve Fener Semtlerinin Rehabilitasyonu, Fatih Belediyesi, Avrupa Birliği, UNESCO, Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Anonim, (2004), "Tarihi Yarımada Koruma Amaçlı İmar Planı", İstanbul Büyükşehir Belediyesi Planlama ve İmar Müdürlüğü, İstanbul.

- Anonim, (2004), “Tarihi Yarımada Genel Tipoloji Envanteri ve Kentsel Tasarım Rehberi”, Tarihi Çevreyi Koruma Müdürlüğü, İstanbul.
- Arel, A., (1975), Onsekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci, İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul.
- Arın, C., (2003), “Berlin IBA Deneyimi”, Kentsel Dönüşüm Sempozyumu, Yıldız Teknik Üniversitesi Basın Yayın Merkezi, 11-13 Haziran 2003, İstanbul.
- Ayverdi, E. H., (1958), Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri Şehrin İskanı ve Nüfusu, Doğu Ltd. Şti. Matbaası, Ankara.
- Bakkes, J., (1982), Wandelroute Stadtsvernieuwing Oude Western, DROS, Rotterdam.
- Baytin, Ç., (1992), Mimarlık ve Şehircilikte Mekan, Yıldız Teknik Üniversitesi Yayını, İstanbul.
- Belge, M., (1994), İstanbul Gezi Rehberi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Bilgin, İ., (1997), “Modernleşmenin ve Toplumsal Hareketliliğin Yörüngesinde Cumhuriyetin İlanı”, İstanbul.
- Cantay, T., (1989), XVI.-XVII. Yüzyıllarda Süleymaniye Camii ve Bağlı Yapıları, Eren Yayınları, İstanbul.
- Cezar, M., (1963), Türk Sanatı ve Tarihi Araştırma ve İncelemeleri Dergisi GSA, İstanbul.
- Compagner, J. vd., (2003), “Citizen Participation : a Source of Inspiration for the European Union”, European Multilevel Governance and Democratic Legitimacy Seminar, October 2003, the Hague, Netherlands.
- Çelik, Z., (1996), 19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Dun, van P., (2003), İntegrated Conservation in the Netherlands on behalf of the Case of Nijmegen, a Historic Medium Sized Town in the Netherlands, Netherlands.
- Eldem, N., (1983), Uluslararası UNESCO Kampanyası, İstanbul Tarihi Mirasının Korunması Projesi, Özel Baskı, İstanbul.
- Eyice, S., (1980), Son Devir Bizans mimarisi : İstanbul'da Palaiologos'lar Devri Anıtları, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul.

Giritlioğlu, C. vd., (1993), Metropoliten Şehir Merkezlerinde Kullanılmayan Yapı Potansiyelinin Yeniden Değerlendirilmesi, İTÜ Araştırma Fonu, İstanbul.

Göksu, F., (2004), "Kentsel Dönüşüm: Yeni Yaklaşımlar ve Yenilikçi Modeller", Mimarist Mimarlık Kültürü Dergisi, Sayı:12, Sf: 81-86, İstanbul.

Görgülü, Z., (1995), "Conservation of Culture and Natural Heritage : the Legal Framework, Organization and Questions", Pre-Habitat II, İstanbul Workshop, 23-27 October 1995, İstanbul.

Groothuijzen, C., (1984), Urban Renewal, Colophon, Rotterdam.

Gülersoy, Z., Tezer, A., (1996), "İstanbul'un Planlanması ve Kentsel Gelişim Sürecinin Değerlendirilmesi", Habitata Doğru İstanbul 2020 Sempozyumu, 17/19 Nisan 1996, İstanbul.

Hartogh, R. ve Leeuwen, J., (1984), Urban Renewal, Rotterdam Municipality, Rotterdam.

İncedayı, D., (2004), "Kentsel Dönüşüm Kavramı Üzerine", Mimarist Mimarlık Kültürü Dergisi, Sayı:12, Sf: 60-61, İstanbul.

İnciciyan, P. G., (1956), XVIII. Asırda İstanbul, İstanbul Fethi Derneği, İstanbul.

Karabay, H., (1994), XIX. Yüzyılda Meydana Gelen Yangınlar ve Oluşan Kent Dokusu, İstanbul.

Keleş, R., (2004), "Kentsel Dönüşümün Tüzel Altyapısı", Mimarist Mimarlık Kültürü Dergisi, Sayı:12, Sf: 73-75, İstanbul.

Kempen, van R., (1998), "Divided Cities in the Netherlands : Ethnic segregation, Urban Problems and the Policy Agenda", Metropolis İnter Conference, İnternational Conference on Divided Cities and Strategies for Undivided Cities, May 25-26, 1998, Göteborg, Sweden.

Kos, K., (1995), İstanbul Şehir Tarihi ve Mimarisi, T.C. Kültür Bakanlığı Sanat/Sanat Tarihi, İstanbul.

Kömürçiyen, E. Ç., (1988), İstanbul tarihi : XVII. Asırda İstanbul, Eren Yayıncılık, İstanbul.

Kuban, D., (1970), "İstanbul'un Tarihi Yapısı", Mimarlık Dergisi, Sayı: 79, Sf.: 26-48, İstanbul.

Kuban, D., (1996), İstanbul Bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.

Kuban, D., (1998), Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları, Yapı Endüstri Merkezi Yayıncılık, İstanbul.

Kuban, D., (2000), Tarihi Çevreyi Korumanın Mimarlık Boyutu, Yapı Endüstri Merkezi Yayıncılık, İstanbul.

Kuban, D., (2001), Türkiye’de Kentsel Koruma Kent Tarihleri ve Koruma Yöntemleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Mantran, R., (1996), “17. ve 18. Yüzyıllarda İstanbul”, Dünya Kenti İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.

Mantran, R., (2002), İstanbul Tarihi, İletişim Yayınevi, İstanbul.

Mindak, J. ve Çetin, Y., (1987), “Behutsamen Stadterneuerung in Kreuzberg, Koruyucu Kent Yenilemesi : Kreuzberg”, Sergi Kataloğu, S.T.E.R.N. Gesellschaft der Behutsamen Stadterneuerung Berlin mbH, Berlin.

Moltke, H., (1960), Türkiye’deki Durum ve Olaylar Üzerine Mektuplar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Müller Wiener, W., (2002), İstanbul’un Tarihsel Topografyası, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Nayır, Z., (1979), “Bologna Tarihi Merkezi Koruma Çalışmaları”, Çevre Dergisi, Sayı : 3, Sf:59-70, İstanbul.

Ortaylı, İ., (1987), İstanbul’dan Sayfalar, İletişim Yayınları, İstanbul.

Ortaylı, İ., (1996), “Sanayi Çağında İstanbul”, Dünya Kenti İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.

Özgeç, G., (1998), “Tarihi Yarımada Koruma Planı Raporu”, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul.

Pasic A., Dodds J., (1995), “Workshop on İstanbul and the Süleymaniye Area, Report Summary”, Mimari Mirasın Bugünü Programı, İstanbul Süleymaniye & Mostar 2004, Program Raporu, İstanbul.

Sağdıç, B., (1998), “Süleymaniye sit Alanının koruma Amaçlı Kentsel Tasarım Projesi”, Mimarlık Dekorasyon Dergisi, Sayı : 71, Sf : 54-75, İstanbul.

Suher, H., (1978), İstanbul’da MİA İçinde Eminönü, Beyazıt Hanlar Bölgesi, İstanbul.

Teeffelen, J. ve Rijpma, S. G., (1989), *Cities for the Future, The Role of Leisure and Tourism in the Process of Revitalization, Pre-Congressbook Vol.1, Sticing Recreatie Den Haag, Netherlands.*

Tekeli, D., (1996), *Mimari Çalışmaları, İstanbul.*

Tezcan, H., (1989), *Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul.*

Tokay, H., (1994), *Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.*

Tuncer, F., (1996), *İstanbul Tarihi Yarımada'sında Yapılanma Biçimleri ve Koruma Önerileri, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.*

Yerasimos, S., (1996), *"Batılılaşma Sürecinde İstanbul", Dünya Kenti İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.*

Yırtıcı, H., (2003), *"İstanbul Manifaturacılar Çarşısı, Bir Modernite Arayışının Kırk Yılı", XXI Dergisi, Nisan-2003, İstanbul.*

Yüçetürk, E., (2001), *Haliç Silüetinin Oluşum Değişim Süreci, Haliç Belediyeler Birliği, İstanbul.*

Internet Kaynakları:

- [1] www.pickatrail.com
- [2] www.racontare.com
- [3] www.benniworldwide.com
- [4] fp.thesalmons.org
- [5] www.funsci.com
- [6] www.thierrycom.net
- [7] www.kulturreiser.no
- [8] www.atp-online.nl
- [9] www.rotterdam010.nl
- [10] www-math.sci.kun.nl
- [11] www.zowerkt.nl
- [12] www.noblespirits.com
- [13] www-abc.mpib-berlin.mpg.de
- [14] www.bcnpworks.com

ÖZGEÇMİŞ

Doğum tarihi	14.04.1980	
Doğum yeri	Adana	
Lise	1994-1997	Özel Toros Fen Lisesi
Lisans	1999-2003	Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü
Yüksek Lisans	2003-2005	Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Bina Bilgisi Anabilim Dalı, Mimari Tasarım Programı

Çalıştığı Kurumlar

2003-2004	OMNİ MİMARLIK Dekorasyon, İnşaat Ltd. Şti.
2004-Devam ediyor	YTÜ Fen Bilimleri Fakültesi Mimarlık Bölümü Bina Bilgisi Anabilim Dalı, Çevre Düzenleme Bilim Dalı Araştırma Görevlisi